magazin istoric

ANUL II
Nr. 7—8 (16—17)
IULIE—AUGUST
1968

SUMAR

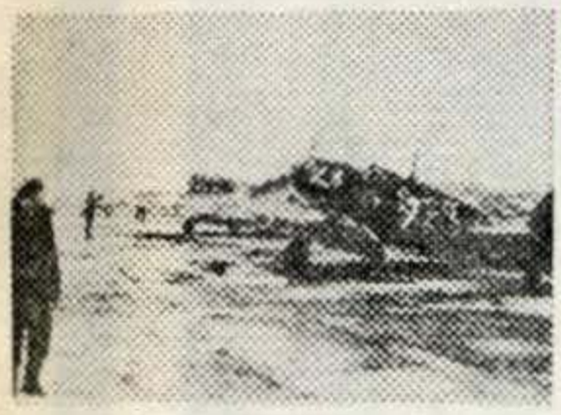

2	Basarabii	ȘT. ȘTEFĂNESCU
10	Războiul anglo-bur	W. CHURCHILL
16	Trei evadați	GH. VASILICHI
25	România — un nume simbol	P. CRISTIAN
26	Poveste cu o contesă și o beizadea	GH. GEORGESCU-BUZĂU
		★ ★ ★
32	Documentele secolului XX : Conferința de la Teheran (II)	A. DEAC
38	Antonescu despre ultima întrevedere cu Hitler	N. D. COCEA
		★ ★ ★
44	Jurnal	N. SMOCHINĂ
48	Descifrîndu-l pe Marx	N.BLANA, I. NEACȘU
49	Cine a tradus în secolul XV „Floarea Darurilor" în românește ?	M. ȘTEFAN
52	Transmitem ultimele știri	N. VASILESCU
57	Aviatori români în insurecție	D. BERINDEI
62	Mică incursiune în criptografie (II)	G. ROȘIANU
69	Nicolae Bălcescu la Londra	CR. POPIȘTEANU
72	Pirați în Mediterana	S. RĂDULESCU ZONER
77	Nașterea Antantei Balcanice	L. RODESCU
82	Diplomația europeană și lupta pentru neatîrnare a lui Mihnea al III-lea	VL. KOSLINSKI
87	Prin marile muzee ale lumii : British Museum	I. ARDELEANU
94	Bătălia de la Kulikova	S. ANDRONESCU
101	Doftana — temniță și universitate	M. DAN
104	Descifrarea vechilor scrieri : Cuneiformele	L. ROȘU
108	Horea în conștiința europeană a vremii sale	G. POTRA
112	Mormîntul tracic de la Kazanlîk	P. SCHMIDT
114	Ion Heliade Rădulescu : scrisori inedite	O. ILIESCU
117	Spectator pe scena diplomatică	VL. BLOCK
130	Din trecutul monedei românești	I. RUSU ȘIRIANU
136	Crucișătorul „Emden"	T. AVRAMESCU
140	Un rege dac poet	★ ★ ★
141	Un cavaler rătăcitor pe drumurile libertății : Titus Dunka	D. ALMAȘ
148	Primul fotoreportaj de război din istorie	FR. PALL
154	Muze și Egerii	A. PETRIC, GH. UNC
159	O încercare de zbor la Constantinopol în anul 1162	M. BEZA
161	Tezaurul Băncii Poloniei străbate România	E. B. MARIAN
164	Documente românești în arhive străine	★ ★ ★
168	Un diplomat de anvergură europeană : Petrus Paulus Rubens	
175	Poșta redacției	

7-8

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dumitru Almaș (director), **Constantin Antip** (redactor-șef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei** (redactor-șef adjunct), **Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-șef adjunct), **Aurică Simion** (secretar de redacție), **Ștefan Ștefănescu**

BASARAB I

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Figura marilor personalităţi istorice, de numele cărora sînt legate importante acte în viaţa popoarelor, capătă, cu trecerea vremii, în ochii posterităţii contururi aureolate, însuşiri deosebite, atribute ideale, valoare de simbol. În istoria noastră, admirabilă pentru cine o înţelege, numele unor domnitori personifică ideile-forţă ale momentului în care ei conduceau destinele ţării sau care au constituit permanenţe ale rezistenţei seculare româneşti. **Basarab** şi **Bogdan** personifică ideea „întemeierii" şi aşezării ţării, a creării de dinastii, **Mircea cel Bătrîn** şi **Iancu de Hunedoara** a eroismului, a vitejiei manifestată în apărarea independenţei, **Ştefan cel Mare** simbolizează geniul creator şi înţelepciunea poporului nostru, **Mihai Viteazul,** „restitutor Daciae", este simbolul unităţii naţionale, **Neagoe Basarab** şi **Dimitrie Cantemir,** autori ai unor importante scrieri, ilustrează gustul pentru cultură, pentru dezvoltarea şi difuzarea ei.

Dintre aceşti conducători de stat care, nici pe departe, nu epuizează galeria numelor vestite de domnitori români, personalitatea lui **Basarab,** evocatoare a începuturilor statului românesc independent, este, poate, cea mai fascinantă.

În privinţa originii statului şi a genealogiei „fondatorului" său, care se identifica cu însăşi ideea de stat, pe o canava de puţine ştiri păstrate cu valoare documentară certă, au fost brodate de fantezia populară, la noi, ca şi în alte ţări, elemente de basm sau legendă. S-a constituit astfel tradiţia istorică, ce pornea de la un sîmbure veridic, dar care devenea cu timpul, din cauza permanentelor adaosuri şi denaturări, tot mai greu de sesizat. Cînd tradiţia istorică, astfel constituită, a fost con-

Vlad Țepeș, 1456—1462 ; 1472

Radu Paisie, 1535—1545

Petru Cercel, 1583—1585

semnată în scris, la cîteva secole după formarea statului, ea a suferit noi și uneori importante modificări de fond ; scopul lor era ca tradiția, în forma ei scrisă, să fie în concordanță cu interesele domnitorilor care patronau întocmirea de cronici ale țării și înțelegeau să facă din acestea mijloace de întărire a poziției familiilor lor în conducerea statului.

Istoriografia modernă, obligată prin natura funcției ei să deosebească în problema originii statului și a genealogiei Basarabilor ceea ce este real în cronică și ceea ce este fictiv, s-a văzut uneori silită, în ciuda evidentelor progrese înregistrate de ea în redarea obiectivă a procesului istoric, să completeze penuria faptelor istorice sigure cu ipoteze, cîteodată destul de șubred construite, încît chiar autorii lor au trebuit să le abandoneze.

B. P. Hasdeu considera că Basarabii ar fi urmașii unei caste nobiliare din Dacia cu numele de *Sarabi*. Aceasta s-ar fi menținut și sub stăpînirea romană, continuînd să aibă conducerea în Oltenia și Hațeg și după retragerea administrației romane. De aci Basarabii și-au întins treptat stăpînirea și asupra teritoriului de la est de Olt, întemeind principatul „a toată Țara Românească". „În Oltenia și Hațeg — scria B. P. Hasdeu într-o lucrare consacrată anume Basarabilor —, luptîndu-se contra năvălitorilor și revărsîndu-se ain cînd în cînd asupra regiunilor de prin pregiur, trăia pe atunci (în sec. V—XIII) poporul românesc, avînd domni din casta Sarabilor, ascuns în munți ca o comoară depusă de Traian și păzită de urmașii lui Decebal". Dintre Basarabi s-ar fi desprins — după B. P. Hasdeu — două ramuri, care au pornit spre Moldova ; una a emigrat mai întîi în Maramureș și de acolo a trecut apoi în Moldova (Bogdăneștii), cealaltă a trecut direct din Muntenia în Moldova (Mușatinii).

D. Onciul, referindu-se la teoria lui B. P. Hasdeu, considera că vechimea dată de el Basarabilor nu este cu nimic dovedită, mai ales cînd se știe că nici o familie domnitoare sau nobilă europeană nu merge cu ascendența mai departe de cruciade (sec. XI). D. Onciul considera că din teoria lui B. P. Hasdeu sigur este numai faptul că leagănul primelor organizații politice la sud de Carpați a fost Oltenia, baza statului român de mai tîrziu.

D. Onciul s-a manifestat cîtva timp ca partizan al teoriei lui Tomaschek potrivit căreia Basarabii ar fi urmași ai bessilor romanizați din Peninsula Balcanică, a căror capitală se afla în munții Rodope, la Bessapara. Din Peninsula Balcanică, bessii ar fi trecut, după secolul al VII-lea, la nordul Dunării, contribuind la prosperarea elementului romanic de aci. „Vechii Basarabi — susținea D. Onciul — nu pot fi considerați ca dinastie sau ca o singură familie, ci numai ca clasă conducătoare, stare mai ales explicabilă la admigrații ce pînă atuncea (sec. VII) fusese părtași la civilizațiunea romană din imperiu. Abia mult mai în urmă, din această clasă conducătoare, s-a ridicat dinastia Basarabilor". Mai tîrziu, D. Onciul a renunțat la teoria pusă în circulație de Tomaschek, dîndu-și seama că etimologiei *Bessi — Bessapara — Basarab* i se opune faptul că domnii noștri nu au avut la început numele de Basarab ca nume de

Nicolae Alexandru Basarab, 1352—1364

Mircea Ciobanu, 1548—1554 ; 1558—1559

Mihai Viteazul, 1593—1601

Constantin Basarab, 1654—1658

familie, ci ca nume de botez, care a devenit apoi nume de familie.

N. Iorga găsea că originea numelui de Basarab este cumană.

La fiecare dintre marii istorici amintiți există observații pătrunzătoare și elemente de adevăr istoric, care au fertilizat cîmpul cercetării, înlesnind ulterior pași înainte în stabilirea adevărului. Este, de pildă, în deplină concordanță cu știrile documentare incontestabile (e cazul celor din diploma loaniților) observația lui B. P. Hasdeu, împărtășită de D. Onciul, N. Iorga și de alți istorici, că în Oltenia, în partea de nord a acesteia, și Hațeg, unde înflorise odinioară Sarmizegetusa dacă și apoi Ulpia Traiana Augusta Dacica, au apărut unele dintre primele formațiuni politice românești. Nu poate fi pusă, de asemenea, la îndoială remarca lui D. Onciul că numele de Basarab n-a fost de la început nume de familie sau dinastic ; el a căpătat acest sens tîrziu, în secolul al XVI-lea, în împrejurări despre care vom aminti ceva mai jos. Tot așa, nimeni nu se mai îndoiește, cred, astăzi de justețea constatării lui N. Iorga cu privire la originea cumană a numelui de Basarab. Geograf și istoric totodată, I. Conea observa că vatra numelui de Băsărabă pe pămîntul românesc este în Hațeg și Hunedoara, fapt confirmat și de alți cercetători ai trecutului nostru.

De origine cumană, numele de Basarab, Basaraba sau Băsărabă n-a putut să se răspîndească în regiunea respectivă decît în vremea cumanilor, ca urmare fie a asimilării unora dintre aceștia în mediul local, fie a preluării numelui cuman de Basarab de către unii localnici, nume care s-a păstrat și după dispariția cumanilor, amintind de conviețuirea româno-cumană.

Din „cuibul primitiv" al colonizării romane în Dacia a pornit, într-o vreme în care cumanii dominau încă în ținuturile noastre, mai mult nominal însă, acțiunea de creare a unui stat românesc la sud de Carpați. În acest sens, elemente românești din două direcții și-au asociat eforturile : cele din Oltenia, sub conducerea voievodului Litovoi, amintit în 1247, și ale urmașilor săi, cu cele coborîte din regiunile mărginașe ale Transilvaniei, din așa-numita „terra Blacorum". Ultimele, plecate din ținuturile lor în urma expansiunii regatului maghiar și a restrîngerii din partea acestuia a drepturilor și libertăților avute de români, s-au întîlnit cu primele, care înaintaseră la est de Olt și înglobaseră în organizația lor politică formațiunile statelor de aci. Astfel a rezultat o primă mare operă românească : constituirea, la începutul secolului al XIV-lea, sub conducerea lui Basarab, fiul lui Tihomir, a statului Țara Românească.

Obținerea, prin luptă, a independenței față de coroana maghiară, întinderea teritorială și prosperitatea pe care Țara Românească a cunoscut-o în vremea domniei lui Basarab au făcut ca ei să i se dea uneori numele fondatorului, a cărui figură a fost idealizată de posteritate și a intrat în legendă.

Celebritatea numelui a determinat pe mulți domni ai Țării Românești din familia „întemeietorului" să poarte numele de Basarab (Basarab II, Basarab [cel Bătrîn]-Laiotă, Basarab cel Tînăr-Țepeluș).

Urmașii imediați ai lui Basarab I (Nicolae-Alexandru, Vladislav I, Radu I, Dan I și Mir-

cea cel Bătrîn, „luceafărul Basarabilor"), ca și unii dintre urmașii mai îndepărtați în timp de el (Vlad Dracul și Vlad Țepeș), au știut să folosească în chip magistral împrejurările politice pentru a consolida și duce mai departe opera înfăptuită de marele lor înaintaș. Împletind abilitatea diplomatică cu vitejia pe cîmpul de luptă, cordialitatea în relațiile cu alte state cu simțul demnității, ei au reușit să inspire, în afară de respect pentru țara pe care o conduceau, și teamă pentru dornicii de aventuri războinice.

În momentele în care au lipsit însă domniile autoritare — ca, de pildă, după moartea lui Mircea cel Bătrîn sau după detronarea lui Vlad Țepeș —, manifestarea puternică a rivalităților dintre coborîtorii din Basarab pentru ocuparea tronului, întreținute și de puterile vecine, a slăbit capacitatea de apărare a țării, înlesnind tot mai dese intervenții străine în treburile ei.

În rivalitățile ce măcinau prestigiul descendenților din Basarab I s-au amestecat către sfîrșitul secolului al XV-lea și marii boieri din Oltenia, fiii lui Neagoe de la Craiova, care, prin căsătorii și cumpărări, ajunseră să realizeze unul dintre cele mai mari domenii ale țării. Ca să-și asigure colaborarea acestor adevărați stăpîni ai Olteniei, domnia le-a încredințat însemnate dregătorii și a creat pentru ei instituția marii bănii a Craiovei ; se consfințea, astfel, atotputernicia lor în provincia din dreapta Oltului. De pe această poziție și folosindu-se de relațiile largi pe care le aveau în afara hotarelor țării, boierii Craiovești au intervenit în luptele pentru tron, sprijinind, la început, pe unii dintre pretendenții legitimi să-l ocupe, mai apoi pretinzînd pentru ei domnia. În 1512, Neagoe, fiul marelui vornic Pîrvul Craiovescu, ajungea domn al Țării Românești. Ocupînd înalta demnitate care, după datină, revenea descendenților lui Basarab I, Neagoe, ca să poată fi recunoscut de țară ca domn al ei, și-a creat, avînd în vedere anumite legături dintre Craiovești și familia domnească, o genealogie de natură să-i legitimeze ocuparea tronului. În actele emise de cancelaria sa, el s-a dat drept fiu al lui Basarab cel Tînăr-Țepeluș și și-a luat numele de Basarab, ce evoca el însuși descendența din Basarab, „întemeietorul" țării.

După Neagoe, urmașii din familia sa — aparținînd boierilor Craiovești — și-au zis Basarabi, nume ce a devenit patronimic pentru noua casă domnească.

Urcat pe tron într-un moment în care vechii Basarabi dădeau semne de oboseală și-și iroseau forțele fără a avea o perspectivă prea largă, Neagoe Basarab a adus cu el un suflu de înnoiri în toate domeniile vieții de stat, a manifestat o mare receptivitate pentru ceea ce Renașterea europeană însemna în viața popoarelor. Om de întinsă cultură, el însuși scriitor, Neagoe Basarab s-a dovedit un mare protector al artei și culturii. El a știut, ca și alți suverani europeni contemporani lui, să facă din acestea nu simple ornamente, ci mijloace suplimentare de acțiune și putere cu care să-și orbească rivalii. Chemat în Țara Românească cu ocazia sfințirii bisericii episcopale de la Curtea de Argeș — o capodoperă arhitectonică a acelei vremi —, Gavril Protul (cel dintîi dintre egumenii de la

Sigiliul lui Mircea cel Bătrîn, 1390

← *Matei Basarab, 1632—1654*

BASARAB
(c. 1310 - 1352)

NICOLAE ALEXANDRU
(1352 - 1364)

VLADISLAV I. (Vlaicu)
(1364 - c.1377)

RADU I.
(c.1377 - c.1383)

MIRCEA CEL BĂTRÎN
(1386 - 1418)

DAN I.
(c.1383-1386)

VLAD DRACUL
(1436 - 1442)

VLAD CĂLUGĂRUL
(1482 - 1495)

VLAD ȚEPEȘ
(1456-1462)

BASARAB CEL TÎNĂR - ȚEPELUȘ
(1477 - 1482)

RADU PAISIE
(1535 - 1545)

RADU CEL MARE.
(1485 - 1508)

RADU DE LA AFUMAȚI
(1522 - 1529)

PATRAȘCU CEL BUN
(1554 - 1557)

PETRU CERCEL
(1583 - 1585)

MIHAI VITEAZUL
(1593 - 1601)

NICOLAE PATRAȘCU
(1599 - 1600)

BASARABII (listă selectivă)

CRAIOVEȘTII — Basarabi — (listă selectivă)

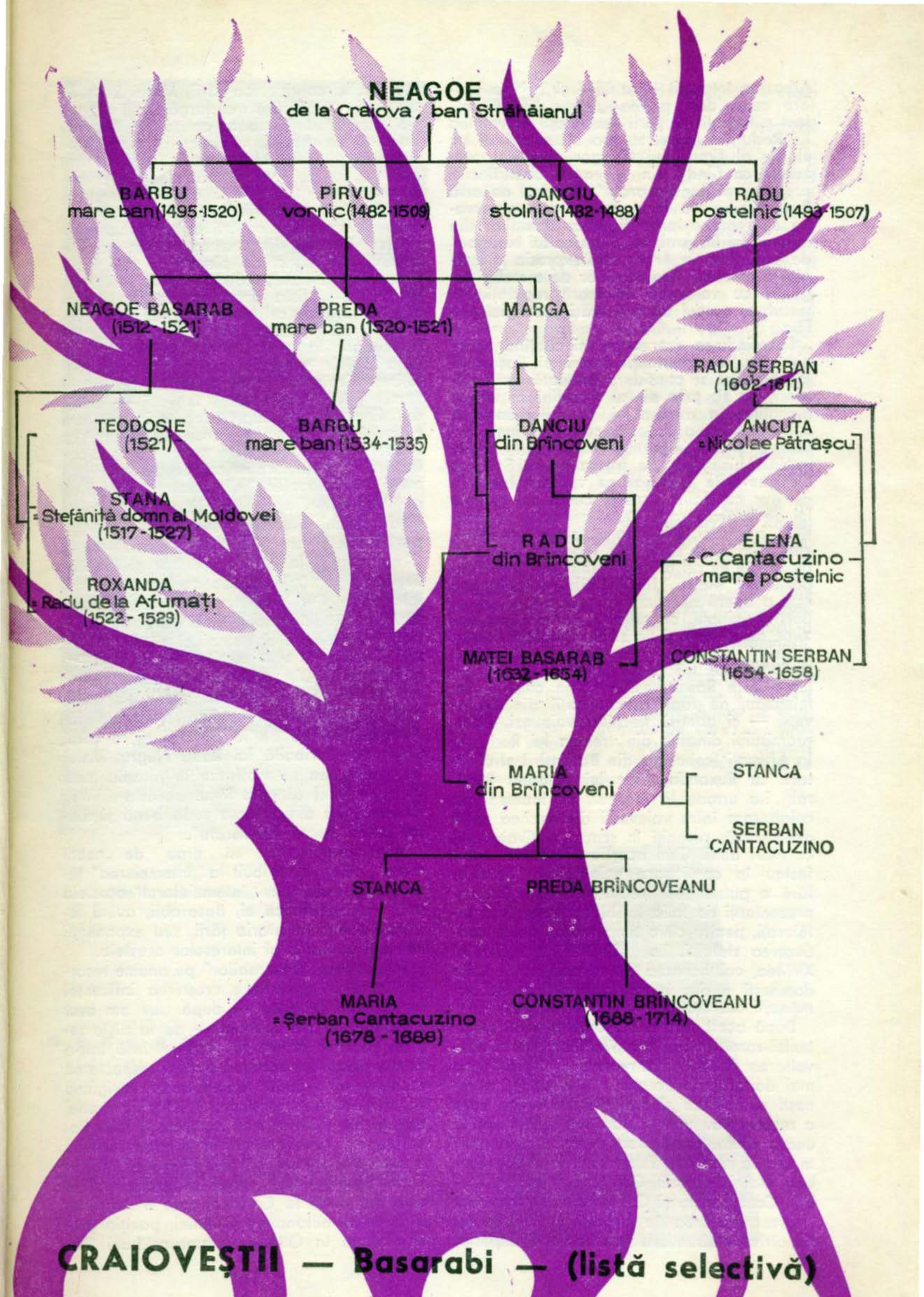

Athos) a întocmit între 1517 și 1519 o scriere care, deși privea „Viața lui Nifon", fost mitropolit al Țării Românești în vremea lui Radu cel Mare, nu era altceva decît un elogiu al figurii lui Neagoe, insistent prezentat ca fiind din „neamul cinstiților și preacucernicilor Basarabi". Istoricul de artă Pavel Chihaia a făcut, nu de mult, observația că reprezentarea figurilor domnilor din neamul lui Basarab în „Biserica lui Neagoe" de la Curtea de Argeș este expresia în imagini a efortului Craioveștilor de a stabili legături cu voievozii de mare reputație în trecut cu scopul de a-și mări prestigiul politic.

Socotindu-se descendent și căutînd apropieri de reprezentanții iluștri ai Basarabilor, Neagoe se considera totodată continuatorul lor și, prin ei, al tradiției imperiale bizantine. În vremea lui, Țara Românească a devenit într-adevăr un centru al lumii ortodoxe și un important focar cultural de tradiție bizantină. Pe fresca de la Snagov, Neagoe este înfățișat cu vulturul bizantin de aur cu două capete, cusut pe hainele lui de brocart roșu. După modelul împăraților bizantini, Neagoe a scris „Învățăturile", destinate fiului său Teodosie, nume ce amintește pe cel al împăratului bizantin Teodosie cel Mare. „Învățăturile" lui Neagoe este o operă de compilație, dar cuprinde și părți originale, ce reflectă o mare profunzime de gîndire și un strălucit talent literar.

Morții lui Neagoe Basarab i-a urmat o perioadă de frămîntări interne, de aprige lupte între Basarabești — prin care se înțelegeau, de fapt, descendenții din Craioveşti — și urmașii vechilor voievozi. Compromisului dinastic din vremea lui Radu de la Afumați (coborîtor din Basarab I și căsătorit cu Ruxanda, fiica lui Neagoe Basarab) i-a urmat, la început, un moment de colaborare între voievozii din vechea spiță domnească, reveniți în scaun, și Craioveşti, ca mari bani. Cum aceștia din urmă manifestau în continuare veleități la domnie, fără a putea găsi însă în rîndurile lor reprezentanți de talia lui Neagoe, au fost înlăturați, pentru cîtva timp numai, de la conducerea statului. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, colaborarea dintre cele două spițe domnești a dus la realizarea epopeei românești din vremea lui Mihai Viteazul.

După acest grandios moment, facla rezistenței românești și a aspirațiilor pentru dezvoltarea culturii noastre proprii a fost dusă mai departe de descendenți ai spiței domnești mai tinere și mai viguroase, pe care o reprezentau urmașii Craioveștilor. Numele unora dintre aceștia au o mare rezonanță în istoria noastră. Este cazul lui Radu Șerban, Matei Basarab, Constantin Șerban, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu.

Urcat pe tron în urma reacției locale împotriva pătrunderii grecilor din Imperiul otoman la conducerea țării, Matei Basarab a reluat, pe o scară mai largă decît a putut s-o facă Radu Șerban, opera lui Neagoe Basarab de așezare a țării și de dezvoltare a vieții culturale. Multe edificii noi au fost ridicate, iar cele vechi, mai ales ale predecesorilor săi Craioveşti, au fost reparate și înzestrate cu danii. Realizarea unui prim corp de cronici ale țării a încununat activitatea literară din vremea sa. În această privință, ca punct de plecare a fost luată „Viața lui Nifon", căreia i s-au adăugat, precedînd-o, lista domnilor de la început și pînă la Radu cel Mare, precum și o introducere, care pornea de la tradiția istorică referitoare la „descălecatul" țării și combina faptele în așa fel încît să arate îndreptățirea Craioveștilor și a urmașilor lor la tronul Țării Românești. *Banoveții* — nume dat Craioveștilor după dregătoria pe care ei au întruchipat-o — erau identificați cu Basarabii („banoveți un neam ce le zicea Basarabi"); se pretindea descendența directă a „banoveților" din romani și că ei au oblăduit în Oltenia „multă vreme", pînă cînd „Radul Negrul-voievod, mare herțeg pre Almaș și pre Făgăraș" a descălecat la Cîmpulung și la Argeș. „Atunce și Băsărăbeștii cu toată boerimea ce era mai înainte peste Olt, s-au sculat cu toții de au venit la Radul Vodă, închinîndu-se să fie supt porunca lui și numai el să fie preste toți. De atunce s-au numit de-i zic Țara Românească". Din alte vestigii documentare rezultă că Matei Basarab pretindea o înrudire a Basarabilor cu Radu Negru. Refăcînd mănăstirea de la Cîmpulung, a cărei zidire era atribuită lui Radu Negru, Matei Basarab ținea să motiveze în pisania pusă cu acel prilej că el a făcut aceasta „fiindu și Măria Sa dintre acea rudă bună și dintre acellu neam adevăratu".

Vechimea, faptul că erau de „neam mare", că au contribuit la „întemeierea" țării și se înrudeau cu „întemeietorul" acesteia erau argumente că ei, Basarabii, avînd legături adînci în istoria țării, sînt exponenții cei mai autentici ai intereselor acesteia.

Insistențele „Basarabilor" pe anume resorturi care să potențeze creșterea influenței lor în țară porneau — după cum am avut prilejul deja s-o spunem — de la niște repere istorice autentice, redate însă într-o formă destul de confuză și fără respectarea cronologiei. Aceste repere erau: originea noastră romană, existența în Oltenia a unei organizații politice mai vechi decît Țara Românească, funcționarea în dreapta Oltului a instituției băniei, cu reședința mai întîi la Turnu-Severin, mai apoi la Strehaia și în cele din urmă la Craiova, care a imprimat o notă de autonomie Olteniei, poziția predominantă în Oltenia a marilor bani (ba-

Constantin Brîncoveanu, 1688—1714

noveți), a Craioveștilor, deveniți, după Neagoe Basarab, Basarabi.

Corpul de cronici inițiat în vremea lui Matei Basarab a servit ca bază celor următoare, din vremea lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu, care, continuînd tradiția familiei, au încurajat scrierea și strîngerea de cronici și de alte monumente ale trecutului național. Cunoașterea acestui trecut în tot ce a avut el mai măreț va fi determinat preocuparea lor de a cinsti și de a continua faptele glorioase ale predecesorilor (Șerban Cantacuzino a ridicat monumentul de la Călugăreni în amintirea victoriei repurtate de Mihai Viteazul împotriva lui Sinan-Pașa) și de a asigura, printr-un joc diplomatic, de altfel greu de condus, într-o situație politică internațională foarte complicată, ieșirea țării din legăturile politice și economice care o sufocau.

Concluzia care se impune este că, în Țara Românească, ca și în alte țări europene, în condițiile evului mediu, continuitatea statală se identifica cu cea dinastică.

Spre deosebire de alte țări, sistemul de succesiune în scaun a domnilor Țării Românești, sistemul ereditar-electiv, pe lîngă aspectul său negativ, de factor generator al unor lupte înverșunate pentru tron între pretendenții pe linie directă și cei pe linie colaterală, a avut și un aspect pozitiv compensator : a permis suirea la cîrma țării a unor elemente din afara stirpei domnești, energice, înzestrate cu spirit diplomatic și militar, capabile să concentreze în jurul lor eforturile populare în scopul de a asigura o permanență a vieții statale. Ajunși pe tron, ei și-au creat o genealogie care să-i prezinte ca stăpîni de veacuri în țară, înrudiți cu „întemeietorul" ei, și cu interese care se confundă cu cele ale statului.

Piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați de la Biserica Episcopală din Argeș

Impreună cu mama sa, Lady Jeanette Churchill

CHURCHILL

ISTORIC

Ca student la şcoala militară din Sandhurst

Winston Leonard Spencer Churchill (1874—1965) a fost, prin tatăl său, lordul Randolph Churchill, al treilea fiu al celui de-al șaptelea duce de Marlborough [1], descendentul uneia din cele mai vechi familii aristocratice din Marea Britanie, consemnată cu litere groase în fiecare ediție a anuarului nobilimii engleze („Debrett"). Mama lui, Jeanette Jerome, era fiica lui Leonard W. Jerome din New York, unul

Incărcat de vîrstă și onoruri, cu un an înaintea morții

dintre cei mai importanți oameni de afaceri din S.U.A. de acum un veac.

Anii petrecuți la Harrow, liceu tradițional pentru vlăstarele nobiliare engleze, s-au caracterizat prin lipsa oricărui succes al elevului Churchill. Acesta nu părea de loc înzestrat pentru studii, ceea ce l-a determinat pe tatăl său să-l dirijeze spre cariera armelor. Absolvind colegiul militar regal din Sandhurst, el a intrat într-un regiment de husari, debutînd simultan și în gazetărie, în calitate de corespondent al ziarului „Daily Graphic" în Cuba, unde se desfășura pe atunci războiul hispano-american. Ulterior — și tot ca ofițer-ziarist —, Churchill a mers în India și Egipt, reunindu-și apoi articolele în volume care s-au bucurat de o mare popularitate în rîndurile publicului cititor. În 1898 a scris și un roman, S a v r o l a.

Demisionînd din armată un an mai tîrziu, tînărul Winston s-a lansat în cariera politică, dar a fost înfrînt în circumscripția unde-și pusese candidatura pentru parlament. Pentru a se consola, a plecat în Africa de Sud, de unde a transmis corespondențe asupra războiului anglo-bur pentru cotidianul „Morning Post". Participarea lui la apărarea unui tren blindat, atacat de forțe inamice superioare ca număr, ca și evadarea dintr-un lagăr de prizonieri al burilor i-au adus o faimă care, în 1900, l-a ajutat să fie ales deputat conservator.

Deși a consacrat politicii cea mai mare parte din timpul și energia sa, Churchill n-a încetat să scrie. În 1906, paralel cu numirea sa ca subsecretar ae stat la Ministerul Coloniilor, într-un cabinet liberal, a publicat biografia tatălui său. Doi ani după aceea a devenit titular al Ministerului Comerțului. În 1910, ca ministru de Interne, a reprimat sîngeros grevele minerilor din Țara Galilor, folosind în acest scop nu numai forțele polițienești, ci și armata.

Prim lord al Amiralității (ministru al Marinei) din 1911, Churchill a condus acest departament pînă în 1915, cînd, considerat principalul vinovat pentru eșecul tentativei de debarcare la Gallipoli, în strîmtoarea Dardanele, s-a văzut nevoit să demisioneze. În 1917 însă a reintrat în guvern ca ministru al Armamentului, iar în 1919 a fost numit titular al Ministerului de Război. În această calitate, a fost unul din promotorii intervenției străine împotriva tînărului stat sovietic, furnizînd albgardiștilor nu numai arme și muniții, ci și un corp expediționar de 8 000 de oameni.

Din nou ministru al Coloniilor în 1921, Churchill a fost înfrînt în alegerile parlamentare din 1922, ceea ce i-a oferit răgazul să scrie „Criza mondială", o istorie în șase volume a războiului din 1914—1918. Reîntors la conservatori, el a fost ales deputat în 1924, devenind purtătorul de cuvînt al aripii drepte a acestui partid. Cu prilejul grevei generale din 1926, s-a situat pe o poziție de refuz a oricăror negocieri cu muncitorii, insistînd pentru o represiune violentă. Înspăimîntat de „pericolul comunist ce amenința Europa", el aprecia pe atunci fascismul italian ca „o mișcare care a adus imense servicii întregului continent".

În tot cursul deceniului 1930—1940, Churchill nu a mai ocupat nici un post în guvernele care s-au succedat în Anglia. Au fost în schimb ani de intensă activitate publicistică : un al șaptelea volum al „Crizei mondiale", o autobiografie, lucrarea „Gînduri și aventuri", dar, îndeosebi, biografia în patru volume a ducelui de Marlborough, operă demnă de un istoric încercat.

[1] Primul duce de Marlborough a fost John Churchill (1650—1722), înnobilat de regina Ana Stuart.

Observator lucid al situației politice internaționale, Churchill a sesizat primejdia crescîndă reprezentată de Germania hitleristă și a luptat împotriva politicii de împăciuire dusă de premierii Stanley Baldwin și Neville Chamberlain față de cel de-al III-lea Reich. Dar avertismentele lui au răsunat în pustiu. Abia după izbucnirea celui de-al doilea război mondial (cînd Churchill a fost numit prim lord al Amiralității) și după cotropirea de către Germania nazistă a Poloniei, Danemarcii, Norvegiei, Belgiei, Olandei și îngenuncherea Franței, partidul conservator și Camera Comunelor l-au acceptat ca prim-ministru la 10 mai 1940.

Se știe care a fost rolul jucat de Churchill ca șef al guvernului britanic în acei ani dramatici. Dar după capitularea Germaniei, în alegerile ținute în iunie 1945, conservatorii au fost înfrînți. În următorii șase ani, Churchill, ca lider al opoziției, a găsit timpul necesar pentru redactarea unei istorii a celui de-al doilea război mondial — de fapt propriile lui memorii — în șase volume.

Trebuie amintit, de asemenea, că în aceeași perioadă Churchill și-a legat numele de războiul rece, la declanșarea căruia a contribuit prin discursul ținut la Fulton (S.U.A.).

Recîștigînd puterea în 1951, el a fost prim-ministru pînă în 1955, cînd a demisionat, continuînd însă să rămînă deputat. Dinamismului său inepuizabil i se datorește în mare măsură victoria conservatorilor în alegerile din 1959. În 1953 a fost distins cu premiul Nobel pentru literatură [2].

În perioada 1956—1958, el a scris una din cele mai de seamă lucrări ale sale, „Istoria popoarelor de limbă engleză" (patru volume), din care, în paginile ce urmează, publicăm, într-o formă prescurtată, capitolul consacrat războiului anglo-bur. Fără îndoială, cititorii vor ține seamă de personalitatea autorului : în opoziție sau în guvern, ca membru al partidului conservator sau al celui liberal, ca om de stat sau ca publicist și istoric, el a slujit, în primul rînd, interesele imperiului britanic. Toate mijloacele i se păreau bune, cu condiția ca Anglia să-și păstreze mai departe vastele teritorii coloniale din Africa, Asia, Oceania și cele două Americi.

În această lumină, este evident că nu se poate aștepta cea mai deplină obiectivitate din partea lui Churchill ca istoric. În relatarea sa, el trece cu desăvîrșire sub tăcere principalele victime ale încleștării dintre colonialiștii buri și britanici : africanii. De esență imperialistă, războiul purtat pe Continentul Negru între armata engleză și urmașii coloniștilor olandezi, instalați acolo încă din secolul al XVII-lea, avea drept miză bogățiile Africii și imensele ei resurse de forță de muncă înrobite.

Deși nu singură, este principala omisiune a lui Churchill. Cu atît mai interesant de relevat este efortul depus pentru a nu ascunde brutalitatea cu care au purtat englezii războiul și îndeosebi genocidul comis de ei împotriva populației civile bure. Căci, în urmă cu aproape șapte decenii, în Africa de Sud au apărut primele lagăre de concentrare și, implicit, de exterminare a unor oameni care nu participau nemijlocit la operațiile militare [3].

Pentru o mai ușoară înțelegere a evenimentelor relatate de Churchill, amintim că burii — al căror nume derivă din cuvîntul olandez b o e r s (țărani) — se stabiliseră inițial în Colonia Capului. După ocuparea acesteia de către britanici, o parte dintre buri au efectuat, în 1837, o migrație spre nord, întemeind o nouă colonie, Natal. În 1841, cînd Anglia a anexat și Natalul, ei s-au deplasat din nou spre nord, întemeind așa-numitul stat liber Orange și republica Transvaal.

Relațiile anglo-bure au fost mai tot timpul foarte încordate. Între 1848 și 1853, statul Orange a fost ocupat de britanici. În 1873, aceștia au anexat Basutolandul, care aparținuse Transvaalului, și au răpit districtul Kimberley statului Orange. Dar, înaintînd mereu spre nord, englezii s-au lovit de apriga rezistență a triburilor zuluse, conduse de căpetenia Ceaka și de fiul lui Cetewayo. După ce a suferit numeroase înfrîngeri, corpul expediționar englez a fost zdrobit de africani la Isamdhlwona, în 1873. Profitînd de slăbirea inamicului, burii au organizat și ei o rezistență armată, reușind să iasă biruitori asupra britanicilor în marea bătălie de la Majuba-Hill (1881).

Sfîrșitul secolului a ascuțit și mai mult antagonismele dintre cele două puteri colonialiste, datorită și unor condiții locale (descoperirea unor uriașe zăcăminte de aur și diamante), dar mai ales condițiilor generale — lupta pentru reîmpărțirea lumii, caracteristică stadiului imperialist al capitalismului.

---

[2] Un alt strămoș al său, Charles Churchill (1731—1764), a fost și el atras de literatură, numărîndu-se printre poeții satirici ai Angliei.

[3] Pentru a atenua indignarea manifestată pe continent față de procedeele inumane ale armatei sale, guvernul englez a recurs la diferite formule propagandistice, mobilizînd numeroși scriitori în acest scop. Astfel, Conan Doyle, părintele spiritual al lui Sherlock Holmes, a scris în 1902 lucrarea „Războiul din Africa de Sud". Cartea purta mențiunea *nici un drept rezervat*, ceea ce vădea dorința autorităților britanice de a ușura cît mai mult traducerea și difuzarea ei în țările Europei și ale Americilor.

Războiul anglo-bur

WINSTON CHURCHILL

Războiul purtat de Anglia în Africa de Sud la începutul acestui secol își are rădăcinile adînc împlîntate în trecut. Două republici ale burilor, aflîndu-se sub o vagă suveranitate britanică, erau înconjurate din toate părțile — cu excepția unei scurte frontiere cu Mozambicul portughez — de colonii, protectorate și teritorii britanice. Totuși conflictul nu a fost de la început inevitabil. Numeroasa populație olandeză din Colonia Capului părea să se împace cu guvernarea britanică și-l accepta pe Cecil Rhodes ca prim-ministru. Statul Liber Orange avea o atitudine prietenoasă și chiar în Transvaal, patria celor mai naționaliști fermieri de origine olandeză, un important sector al populației era în favoarea colaborării cu Marea Britanie. Speranțele într-o federație anglo-bură în Africa de Sud nu fuseseră încă înmormîntate. Dar toate acestea s-au schimbat brusc în ultimii cinci ani ai secolului al XIX-lea.

Devenind ministru al Coloniilor, în 1895, Joseph Chamberlain s-a găsit în fața unei situații de o mare complexitate. Transvaalul suferise transformări fundamentale ca urmare a exploatării minelor de aur, extrem de bogate, de la Witwatersrand. Era un rezultat al investiției de capital străin și al participării mîinii de lucru străine, ambele cu precădere britanice. În cîțiva ani, Johannesburg devenise un mare oraș. **Uitlanders**-ii — cum erau numiți străinii — egalau ca număr pe buri, dar guvernul Transvaalului refuza să le acorde drepturi politice, deși ei furnizau cam a douăzecea parte din veniturile fiscale ale țării. Paul Kruger, președintele republicii, om trecut de 70 de ani, era hotărît să păstreze independența și structura țării sale. El s-a pus în fruntea burilor recalcitranți care nu voiau să facă cauză comună cu englezii și se împotrivea unei dezvoltări a industriei, deși era dispus să profite de pe urma ei. Temerile i-au fost accentuate de mișcarea de învăluire pe care o executa „Compania britanică a Africii de Sud", patronată de Rhodes. Aceasta controla deja la nord acele teritorii care aveau să formeze cele două Rhodesii și se străduia să acapareze acum Bechuanaland la apus. Rhodes, care avea mari interese financiare în Witwatersrand, visa la o Africă de Sud unită sub autoritatea britanicilor și la o cale ferată care să unească Capetown cu Cairo, trecînd exclusiv prin teritorii sub dominație engleză.

Revendicările economice și politice ale britanicilor din Transvaal făceau inevitabilă o explozie. Fără știrea lui Chamberlain, Rhodes întocmise un plan în vederea unei răscoale a englezilor din Johannesburg, pe care urma să o completeze invazia Transvaalului de către o forță armată a „Companiei", condusă de administratorul Rhodesiei, d-rul Leander Starr Jameson.

În ultimul moment, răscoala din Johannesburg nu a mai avut loc, dar Jameson, neavînd nici un fel de contraordine de la Rhodes, a invadat Transvaalul, în fruntea a cinci sute de soldați, la 29 decembrie 1895. A fost — după expresia lui Chamberlain — „o dezgustătoare manifestare de piraterie", care s-a încheiat cu eșecul meritat. La 2 ianuarie 1896, Jameson și oamenii săi au capitulat în fața burilor, la Doornkop.

Acest atac a marcat o cotitură în atmosfera politică a Africii de Sud. Simpatizînd cu conaționalii lor din Transvaal, burii din Johannesburg au început să se opună autorităților britanice. Rhodes a fost nevoit să demisioneze. Dar marea popularitate de care continua el să se bucure în Anglia i-a făcut pe buri să bănuiască existența unui complot pus la cale de Londra împotriva republicilor lor. Statul Liber Orange a trecut de partea lui Kruger. Partidul acestuia, care domina scena politică din Transvaal, a sporit considerabil achizițiile de armament, mai ales din Germania, în vederea conflictului ce se contura.

În următorii trei ani au avut loc lungi și înverșunate negocieri, perseverența lui Chamberlain găsindu-și perechea în încăpățînarea lui Kruger. În martie 1897 a fost numit înalt comisar britanic în Africa de Sud Sir Alfred Milner. Era un administrator foarte talentat, dar lipsit cu desăvîrșire de tact diplomatic. După cîteva luni, el și-a format o părere categorică, scriindu-i lui Chamberlain : „Nu există decît două căi de ieșire din încurcăturile politice ale Africii de Sud : fie introducerea de reforme în Transvaal, fie războiul cu această țară. În momentul de față perspectivele unor reforme în Transvaal sînt mai palide ca oricînd". Dar Chamberlain ar fi dorit să recurgă numai în ultimă instanță la un conflict armat — și chiar în această eventualitate spera să poată arunca responsabilitatea izbucnirii ostilităților pe umerii burilor. Ca și Rhodes, el credea că Kruger va ceda în fața presiunilor. Ambii oameni politici britanici subestimau pe pionierii veldtului [1].

Punctul culminant al crizei a fost atins în aprilie 1899, cînd, la locuința primului ministru britanic a sosit o petiție semnată de 20 000 de englezi din Transvaal. I-a urmat o telegramă a lui Milner, care afirma că „situația tristă în care se află mii de englezi

---

[1] Veldt : termen olandez pentru stepa sud-africană.

din Transvaal subminează influența și reputația Marii Britanii". În lunile imediat următoare, guvernul britanic a cerut, în cadrul negocierilor, ca fiecare cetățean al Transvaalului să aibă drept de vot după o ședere de cinci ani în țară și a ridicat totodată vechile sale pretenții la „suveranitate". O convorbire între Kruger și Milner, la Bloemfontein, în iunie, nu a dus la nici un rezultat. Milner era convins că burii, înarmați acum pînă în dinți, vor să instaureze Statele Unite Olandeze în Africa de Sud. La rîndul lui, Kruger era convins că englezii vor să le răpească burilor libertatea și independența. La 9 octombrie 1899, burii au dat un ultimatum slabelor forțe britanice din Colonia Capului. Trei zile mai tîrziu, trupele lor treceau frontiera.

La izbucnirea războiului, efectivele burilor numărau 35 000 de oameni, adică de două ori mai mult decît cele ale englezilor. Artileria lor, provenită din uzinele germane, era, de asemenea, net superioară. Trupele bure, care trecuseră frontiera prin mai multe puncte, erau alcătuite în majoritate din cavaleriști, dotați cu puști Männlicher și Mauser. În cîteva săptămîni, ei au ajuns pînă la localitățile Ladysmith la răsărit și Mafeking și Kimberley la apus. La Ladysmith, 10 000 de britanici, aflați sub comanda lui Sir George White, au fost încercuiți, după ce două batalioane engleze, căzute în cursă, fuseseră nevoite să se predea la Nicholson's Nek. La Mafeking, colonelul Baden-Povell, în fruntea unei mici garnizoane, a fost încercuit de un număr de cîteva ori mai mare de buri, comandați de Pete Cronje. La Kimberley, Cecil Rhodes și o numeroasă populație civilă erau asediați.

Opinia publică mondială era, aproape fără excepție, ostilă Angliei. Aceasta a trimis ca întăriri un corp de armată, alcătuit din trei divizii, sub comanda generalului Redvers Buller. Dominioanele trimiteau și ele corpuri expediționare. Faptul că în corespondența oficială revenea mereu formula „se preferă infanteriști", dovedește în mod limpede cît de mare era ignoranța celor din Ministerul de Război de la Londra în ceea ce privește condițiile de luptă din Africa de Sud.

Kruger dorea de mult să pună mîna pe un port la mare. Dincolo de crestele muntoase ale Natalului se afla Durban, port important, legat cu Transvaalul printr-o cale

Prizonieri englezi în timpul războiului cu burii

ferată. În această regiune s-au concentrat la început eforturile ambelor părți.

Generalul Buller, de îndată ce a debarcat pe solul Africii de Sud, și-a împărțit forțele pe trei fronturi. O divizie a fost trimisă în apărarea Natalului, o alta pentru a despresura orașul Kimberley și o a treia în zona de nord-est a Coloniei Capului. Într-o singură săptămînă a lunii decembrie, toate trei diviziile s-au pomenit sub focul concentrat al artileriei burilor, suferind înfrîngeri grave și înregistrînd mari pierderi în oameni și armament. Faptul a constituit un mare șoc pentru opinia publică din Anglia și din întregul imperiu britanic, care a supranumit cele șapte zile nefaste „săptămîna neagră". Comandamentul suprem a fost încredințat lordului Roberts, care își cîștigase o frumoasă reputație în luptele din Afganistan, iar șef al statului său major a fost numit lordul Kitchener. Simultan, efectivele britanice au fost considerabil sporite.

Noul comandament englez și-a dat seama că forțele de care dispunea trebuiau folosite pe scară mare și într-o strînsă conlucrare. Ca obiective principale au fost

fixate Bloenfontein, capitala Statului Liber Orange, și Pretoria, capitala Transvaalului. Pentru a-l înșela pe Cronje, Roberts s-a prefăcut că intenționează să execute principalul atac la Mafeking. Burii s-au deplasat în direcția acestui oraș, instalîndu-se în tranșee și așteptînd lovitura. Dar Roberts a executat o manevră de învăluire, trimițîndu-l pe generalul French, în fruntea unor regimente de cavalerie, să-l atace pe Cronje din spate. Burii au fost nevoiți să-și părăsească tranșeele și să se retragă spre nord-est. După douăsprezece zile, în urma unor puternice atacuri frontale întreprinse de Kitchener, Cronje a capitulat, împreună cu cei patru mii de soldați de sub comanda sa.

După aceea, evenimentele s-au succedat cu o viteză vertiginoasă. La 28 februarie 1900, Buller a înfrînt pe buri la Ladysmith ; la 13 martie, Roberts a ajuns la Bloemfontein, la 31 mai — la Johannesburg și la 5 iunie — la Pretoria. Orașul Mafeking a fost despresurat după un asediu care durase 217 zile. Kruger a părăsit Africa de Sud. Statul Liber Orange și Transvaalul au fost anexate Coloniei Capului și, în toamna anului 1900, Roberts s-a înapoiat în Anglia. După aproape un an de lupte violente, totul părea să indice că războiul cu burii fusese cîștigat de britanici.

Dar lucrurile nu au stat așa. Ocuparea de către englezi a principalelor lor orașe, ca și controlul pe care-l aveau asupra căilor ferate nu i-au convins pe buri să abandoneze lupta. Veldtul era mare și în fermele risipite pe cuprinsul său combatanții găseau hrană, adăpost, furaj, cai odihniți și chiar muniții. Abia părăsise Roberts coastele sud-africane, cînd războiul a reînceput sub forma unei guerile de o extremă violență. Botha, Kritzinger, Hertzog, De Wet, De la Rey și alți conducători ai grupurilor de partizani l-au pus foarte repede pe Kitchener în situația de a da nenumărate bătălii mici, dar înverșunate, care au durat alte șaptesprezece luni și s-au soldat cu multe înfrîngeri pentru englezi.

Burii nu au putut fi învinși decît cu prețul unor excepționale eforturi din partea Marii Britanii. În februarie 1901, un atac al lui Botha în Natal a fost respins de generalul French, după pustiirea unor vaste suprafețe de teritoriu. Alte grupuri de buri au invadat Colonia Capului, în speranța că locuitorii ei de origine olandeză le vor da ajutor. Deși rezultatele nu au corespuns așteptărilor, ciocnirile au fost sîngeroase și numai cu mare greutate burii au putut fi respinși din colonie.

La sfîrșitul lunii februarie, Kitchener și Botha s-au întîlnit pentru a discuta încheierea păcii. Printre alte revendicări ale burilor se număra și o amnistie generală pentru rebelii olandezi din Colonia Capului. Dar Milner, înaltul comisar, nu a fost de acord și guvernul de la Londra s-a raliat punctului său de vedere. Împotriva dorinței sale, Kitchener s-a văzut astfel nevoit să adopte o politică pe care astăzi am numi-o „a pămîntului pîrjolit". De-a lungul liniilor ferate au fost construite cazemate. Veldtul a fost divizat în loturi, prin nenumărate bariere de sîrmă ghimpată, de-a lungul cărora s-au construit alte cazemate. Firește, în cadrul acestor zone mișcările partizanilor deveneau din ce în ce mai dificile. În plus, toată populația bură — inclusiv femeile și copiii — a fost internată în lagăre de concentrare, sub motiv că partizanii luptau în haine civile și că se bucurau de un larg sprijin din partea conaționalilor lor.

Nimic, nici măcar incapacitatea autorităților militare de a face față dezgustătoarei misiuni de internare a populației în lagăre, nu poate scuza condițiile îngrozitoare din aceste temnițe în aer liber. În februarie 1902, peste 20 000 de deținuți — cu alte cuvinte o proporție de unul la șase — muriseră, cei mai mulți din cauza epidemiilor. La început, autoritățile britanice au negat condițiile rele, susținînd totodată că nici o ușurare a lor nu este cu putință. Liderul opoziției din parlamentul britanic, Campbell-Bannerman, a definit crearea lagărelor drept o metodă barbară. Abia după scoaterea lor de sub controlul armatei, condițiile s-au mai ameliorat întrucîtva. La 23 martie 1902, burii cereau pace.

Tratatul semnat la Vereniging, la 31 mai 1902, ținea seama de faptul că 32 de detașamente de partizani buri rămăseseră neînfrînte pe cîmpul de bătălie. Fiecare din ele și-a trimis cîte trei delegați, pentru a negocia cu reprezentanții britanici. Burii nu au acceptat să-și predea armamentul decît după ce au căpătat asigurarea că nu se vor exercita represalii asupra participanților la război și că populația de origine olandeză va căpăta, cît mai curînd cu putință, dreptul la autoguvernare. Culmea era că „învingătoarea" Anglie se obliga să plătească „învinșilor" săi o despăgubire de trei milioane de lire sterline.

Prin felul în care s-a desfășurat, ca și prin deznodămîntul său, războiul anglo-bur nu are precedent în istoria modernă. El a reprezentat una din cele mai grave crize prin care a trecut imperiul britanic. Pentru a supune niște „fermieri necivilizați", Anglia și dominioanele sale au trebuit să mobilizeze o jumătate de milion de oameni, dintre care mai bine de o zecime au căzut morți, răniți sau prizonieri. Costul războiului a fost apreciat la suma de 220 milioane de lire sterline. Cele mai multe dintre puterile europene și-au manifestat deschis simpatia față de buri și, dacă n-au intervenit în conflict, aceasta s-a datorat supremației britanice pe mări. Dar Germania a tras concluziile necesare de pe urma lecției oferite : imediat după încheierea ostilităților în Africa de Sud, Kaiserul Wilhelm II și-a intensificat eforturile de creare a unei puternice flote militare. Consecințele nefaste ale acestei curse a înarmărilor aveau să se manifeste din plin cu prilejul primului război mondial.

TREI EVADAȚI

GHEORGHE VASILICHI

1 500 de arestați la mijloc de februarie '33. Cei mai mulți erau comuniști și muncitori revoluționari din comitetele sindicale și de acțiune.

Asediul Atelierelor „Griviția" din București – și nu numai atît: țara toată aproape era pusă sub stare de asediu... Ploieștii, citadela Văii Prahovei, Clujul transilvan și Iașii Moldovei erau focare ale ridicării muncitorimii împotriva sărăciei, foametei, exploatării, care în acei ani de cumplită zguduire a lumii capitalului au atins culmi de nesuportat de către masa poporului.

Revendicărilor maselor, clasele exploatatoare le-au răspuns prin represiuni sălbatice; chiar în acel an 1933 s-a organizat un monstruos proces împotriva celor care au condus muncitorii în luptele știute azi în istorie ca ale „ceferiștilor și petroliștilor".

Procesul a durat și în ultimele luni ale guvernului național-țărănesc Vaida, și în timpul guvernării liberale, pînă în iulie 1934. Din cei 1 500 de arestați au fost mulți eliberați – jumătate. Restul – judecați în fel și chip de forme, una mai ciudată ca cealaltă: în mai multe orașe, sub regim de stare de asediu și de către curți marțiale.

Procesul ceferiștilor și petroliștilor a ținut încordată atenția opiniei publice din țară și de peste hotare. De fapt, la proces se dezbăteau problemele țării. Deși partidul era scos în afara legilor, aduși în lanțuri în fața Consiliului de război, comuniștii au demascat viguros pe vinovații de dezastrul țării, de sărăcia muncitorilor și țăranilor; în apărarea lor au venit să depună ca martori sute de lucrători din fabrici, intelectuali și funcționari cunoscători ai realităților României acelor ani.

În iulie 1934 rămăseseră în proces cîțiva acuzați, dintre care șase conducători ai luptelor muncitorimii ceferiste și petroliste. Îi așteptau ani grei de condamnare în închisori vestite: Constantin Doncea (15 ani), Dumitru Petrescu (15 ani), Gheorghe Gheorghiu-Dej (12 ani), Chivu Stoica (12 ani), Gheorghe Vasilichi (12 ani), Marin Ionescu-Neica (12 ani).

La închisoarea militară din Craiova

Imediat după pronunțarea sentinței dată de către Tribunalul militar din București, în iulie 1933, în care se dăduseră pedepse de 5—12—15—20 de ani și muncă silnică pe viață, sub o puternică escortă de camioane cu militari și o armată întreagă de polițiști și agenți secreți ai Siguranței cu motociclete, am fost duși înapoi la închisoarea Jilava, de unde fuseserăm scoși cu o lună înainte pentru proces. A fost întărită paza acestei faimoase cazemate, îngropată la cinci metri sub pămînt, care își merita cu prisosință numele de Jilava, întrucît în tot cursul anului apa curgea pe pereții de beton groși de circa doi metri, iar lenjeria de corp și de pat nu se usca niciodată.

La numai cîteva zile după sosire, unii dintre noi începură să cerceteze topografia închisorii. În mod special ne interesa să aflăm condițiile în care evadaseră în 1921 revoluționarii condamnați [1], cu atît mai mult cu cît unul din cei evadați atunci se găsea din nou arestat cu noi. Am aflat, cu această ocazie, că ei evadaseră printr-un canal subteran al fortului, care ieșea undeva în cîmp, servind, în caz de asediu, ca mijloc de evacuare. Din păcate, însă, după evadarea din 1921 tot canalul fusese zidit cu beton, făcînd astfel imposibilă folosirea lui.

În primăvara anului 1934, am fost cu toții transferați de la Jilava la Văcărești (unde am rămas în curtea condamnaților aflați în trecere spre alte închisori), apoi am plecat la Craiova pentru o nouă judecată. Pe tot parcursul s-au luat măsuri excepționale de pază. Autoritățile se temeau de un atac al muncitorilor, mai ales al ceferiștilor, asupra trenului.

De la gara Craiova pînă la închisoarea militară am mers pe jos și asta ne-a produs o mare plăcere, căci de mult nu mai făcuserăm o astfel de plimbare. În plus, vedeam simpatia cu care eram înconjurați de populația orașului. Era tonic pentru momentele grele ce ne așteptau în noul proces.

Închisoarea militară, care se găsea în spatele spitalului militar, era foarte primitivă : o clădire joasă, fără etaj, împrejmuită, din două părți, cu un gard de sîrmă

[1] Vezi în această privință fragmentele din memoriile lui Alecu Constantinescu publicate în „Magazin istoric", an I, nr. 9/1967, sub titlul „Evadarea din Jilava".

ghimpată, simplu și ușor de escaladat. Închisoarea era destinată militarilor condamnați la 1—16 luni de detențiune. Fără nici o pază, aceștia ieșeau la diferite munci și se întorceau seara. Închisoarea însăși era foarte puțin păzită, mai ales ziua.

După sosirea noastră, paza s-a întărit. Totuși, cunoscînd metehnele închisorii, directorul — un căpitan al cărui nume nu mi-l mai amintesc — avea o frică grozavă să nu evadăm. Se poate spune, fără exagerare, că omul acesta n-a avut o noapte de somn liniștită în perioada cînd am stat noi acolo.

Încă de la sosire, directorul a ținut să ne primească și să ne facă perchezitia personal. Cum în bagajul nostru aveam și o mică bibliotecă, el a început să purice carte cu carte, filă cu filă... Îmi amintesc că printre cărțile noastre se găseau o veche gramatică rusească, cu litere slavone (pentru cei ce studiau limba rusă) și o broșură a lui V. I. Lenin, în franțuzește, „Comuna din Paris". Domnul căpitan a luat gramatica și a întors-o intrigat pe o față și pe alta, deoarece nu cunoștea limba rusă. „Ce fel de carte este asta ?" — ne-a întrebat el răstit. Auzind că este o carte rusească, i s-a făcut negru înaintea ochilor, fruntea i s-a încrețit, pleoapele ochilor au început să-i bată repede. „N-aveți voie să țineți cărți bolșevice, rușii sînt dușmanii noștri". Și inofensiva gramatică a fost reținută. Apoi, venind la rînd broșura franțuzească, directorul i-a citit cu atenție titlul, numele autorului, după care, satisfăcut, ne-a restituit-o cu remarca : „Da, asta se poate, căci francezii sînt prietenii noștri".

E ș e c

Ne-am dat seama, în scurt timp, că situația de la această închisoare făcea posibilă evadarea noastră, a tuturor.

Preocupările partidului comunist pentru eliberarea noastră, presupunînd și alternativa evadării, erau însoțite de pregătirile pe care le făcea micul nostru colectiv. Dumitru Petrescu a fost însărcinat să răspundă de detaliile evadării, folosind în acest scop și convorbirile periodice cu soția sa, îngăduite de către comandant.

Pentru a îndepărta orice bănuieli, imediat după proces am făcut o cerere în care ne exprimam, chipurile, nemulțumirea pentru deținerea în închisoarea militară și solicitam să fim transferați la închisoarea centrală civilă din Craiova. Bineînțeles, cererea ne-a fost respinsă, deși comandantul închisorii înaintase, concomitent, un raport în care propunea să fim luați de acolo cît mai repede, deoarece el nu avea suficiente mijloace de pază. Stratagema reușise. Puteam să continuăm în liniște pregătirile în vederea evadării.

Un perete al camerei noastre dădea în cîmpul care duce spre șoseaua națională București-Craiova. Era suficientă o spărtură de 30—40 cm în zid și ieșeam cu toții afară. În acest scop, ne și procurasem un fier lung și ascuțit.

În spatele camerei noastre era postată o santinelă, care se schimba din trei în trei ore. Cum printre soldați erau și simpatizanți de-ai noștri, unii chiar uteciști, ne-a fost ușor să găsim un soldat, membru al U.T.C., care a acceptat să ne ajute, urmînd să fugă și el cu noi. Ne-am înțeles ca, la data stabilită, el să ceară să facă de serviciu între orele 12 noaptea și 3 dimineața. Acesta este cel mai prost schimb pentru santinele, de aceea eram siguri că avea să i se admită negăsindu-se destui amatori pentru acest schimb.

Planul de evadare era pe cît de simplu, pe atît de eficient ; la 12 noaptea, după ce utecistul nostru își prelua postul, părăseam închisoarea, traversam cei 400—500 m pînă la șosea urcam în două mașini venite de la București cu Ecaterina Petrescu și, pînă la ora 3 cînd se schimbau santinelele, eram departe... Planul fusese studiat și aprobat de C.C. al P.C.R. și de conducerea MOPR-ului, care trebuia să ne ajute materialicește.

Totul era gata.

Într-o joi am stabilit definitiv planul și am fixat data plecării pentru luni noaptea. Peste 3 zile, duminică dimineața, ne pomenim însă la vorbitor cu avocatul Nițulescu, care de departe ne întîmpină cu zîmbetul pe buze, spunîndu-ne :

„Băieți, am o veste bună pentru voi ! Cu foarte mari greutăți am obținut de la dl. comandant al corpului de armată satisfacerea cererii voastre de a fi transferați la închisoarea civilă". Inimosul și bunul nostru tovarăș n-a găsit în ochii și pe fețele noastre nici o urmă de entuziasm. Dimpotrivă. Eram cu toții supărați. Avocatul, care socotea că ne va face un mare bine, se trezise țintuit de privirile noastre mînioase. Nu era însă nimic de făcut și omul nu era vinovat.

Singurul mulțumit era comandantul închisorii militare, care, ca niciodată, ne-a lăsat la vorbitor cît am vrut. Fără să piardă un minut, a făcut toate formele necesare ca să fim transferați numaidecît.

A doua zi dimineața, într-o luni, lunea evadării noastre de vis, ieșeam din închisoare nu liberi, ci sub o strașnică pază militară în frunte cu comandantul închisorii, care a mers cu noi să ne dea în primire la închisoarea centrală din Craiova. Omul a respirat ușurat, ca și cum o piatră de moară i s-ar fi luat de pe inimă. Această satisfacție se citea pe fața lui, în momentul cînd ne-a părăsit, și după cum ne-a strîns mîna la toți, parcă ar fi fost unul de-al nostru.

Astfel, primul plan, în care pusesem atîta speranță, s-a prăbușit. Trebuia, în condițiuni cu mult mai-grele, pregătit un alt plan. Din nefericire, noul plan nu putea cuprinde decît evadarea unui număr limitat de tovarăși.

O luăm de la început...

Sosirea noastră la închisoarea centrală din Craiova a provocat o foarte mare impresie atît printre deținuți, cît și în administrație. Este inutil să arăt că lotul nostru de condamnați se bucura în acel timp de o mare simpatie în masele largi de muncitori, țărani și intelectuali.

În atelierul nostru era un adevărat pelerinaj de deținuți de drept comun care veneau să ne vadă. O evadare din închisoarea centrală din Craiova era de domeniul miracolului. Închisoarea era înconjurată de un zid înalt de 5 metri, deasupra căruia erau construite gheretele gardienilor. În spatele acestui zid, la o distanță de peste 4 metri, era încă un zid tot așa de înalt. Între aceste două ziduri circulau în permanență santinele înarmate, astfel că o evadare din închisoare era imposibilă. Trebuia neapărat găsit un pretext ca să ieșim afară dintre zidurile închisorii și de acolo să facem ceva... și pretextul, după multe peripeții, s-a găsit.

Directorul închisorii, un om cu vederi mai liberale, a căutat din primele zile să ne cunoască personal și să ne atragă atenția că posibilitățile d-sale sînt foarte limitate, dar că va face tot ce va putea ca viața noastră să fie cît mai comodă. Dînsul și-a exprimat convingerea că procesul a fost nedrept și sentința dată e o eroare judiciară, care „fără discuție că va fi reparată de către Înalta curte de casație, printr-o sentință de achitare. Cei ce v-au judecat pînă acum au fost sau militari, sau mai mult oameni conduși de patimi politice. Acum intrați în mîna adevăraților judecători, a oamenilor de lege, care judecă după dreptate și care nu pot să nu vă achite" — spunea directorul, civil de data aceasta.

Încă din prima convorbire cu directorul și contabilul închisorii, am cerut să ni se dea ziare, drept la vorbitor și, întrucît unii din noi erau bolnavi, să ni se permită să ne tratăm la spitalul militar din localitate, unde fusesem deja de cîteva ori.

Această ultimă revendicare am pus-o după ce aflasem că din motive de economii bugetare se desființase spitalul din închisoare. Era o șansă mică pentru a putea părăsi închisoarea...

Primele revendicări au fost satisfăcute pe loc. Pentru cea de a treia era nevoie de o intervenție pe lîngă comandantul spitalului militar, un domn general. Directorul ne-a promis că se va interesa de autorizație. Peste 3 zile ne-a anunțat că dînsul a făcut o cerere în acest sens, dar că dl. general se opune, motivînd că noi sîntem oameni periculoși și că facem propagandă comunistă în spital, printre militarii internați.

Aducîndu-ne la cunoștință acest rezultat negativ, directorul ne-a spus, în același timp, că va căuta să vorbească cu directorul spitalului civil Filantropia din localitate, care îi era un bun prieten, și poate va putea obține permisiunea de a ne trata acolo.

Așteptam cu nerăbdare răspunsul de la spitalul civil. De un „da" sau „nu" depindea ca o parte dintre noi să fim liberi sau să rămînem în pușcărie pentru 10—12 ani. La un moment dat, credeam că răspunsul a venit, dar fiind negativ, directorul nu voia să ni-l comunice. În fine, peste 4—5 zile, directorul a venit personal să ne anunțe că a obținut aprobarea să ne tratăm la spitalul Filantropia, însă ne roagă foarte mult să fim „oameni cumsecade" și să nu comitem vreo „gafă", care „să-l pună în situații grave."

Odată obținută aprobarea, grupul nostru a început să studieze posibilitățile de evadare. De la început apăruse o dificultate : nu ne era permisă deplasarea tuturor și concomitent la spital. Potrivit regulamentului închisorii, puteam merge fie în grup de trei, însoțiți de un gardian, fie patru, escortați de doi gardieni. În primul caz : trei la unu, deci o evadare mai lesnicioasă ; în celălalt caz : patru la doi — adică o evadare mai grea, dar cu perspectiva ca un tovarăș în plus să obțină libertatea... Cu asentimentul C.C. al P.C.R., s-a ales prima variantă. De asemenea desemnarea celor trei candidați la

➡

evadare a depins și de un factor oarecum întîmplător. Începusem, împreună cu Dumitru Petrescu și Constantin Doncea un „tratament" încă din închisoarea militară. Era deci mai firesc pentru direcția închisorii ca tocmai noi să cerem *continuarea* tratamentului. Ceea ce am și făcut, avînd în acest sens aprobarea conducerii partidului nostru.

Fără lanțuri prin oraș

Nu peste mult timp, am început să mergem la spital, o dată la două zile, însoțiți de un gardian, căruia deținuții îi spuneau „nea Ghiță". Ne-a surprins satisfacția cu care acest gardian a primit ordinul de a ne escorta ; curînd, am aflat și motivele : nea Ghiță avea la spital o Dulcinee, și un mic supliment de rendes-vous-uri era bine venit...

După două vizite la spital, atunci cînd ne-a cunoscut mai bine și încrederea în noi a crescut, gardianul a început să ne lase singuri în timpul vizitei medicale, iar el pleca sus, la etajul 6, unde locuia iubita ; aveam ordin ca, atunci cînd terminam „tratamentul", să urcăm la etajul 6, camera nr. 23, să-l luăm. Cînd ne-a văzut singuri, doctorul care ne trata ne-a sfătuit să fugim, căci astfel de ocazii nu se întîlnesc prea des. O fi fost bine intenționat, dar nu-i puteam face confidențe. I-am răspuns că nu vrem să fugim și că, dacă am fi vrut, am fi putut-o face de mult. L-am rugat în schimb că, dacă e om de omenie, să ne acopere cu acest „tratament", pentru a putea respira din cînd în cînd aerul străzilor...

De obicei, după vizita medicală plecam în oraș, unde cumpăram materiale pentru atelierul nostru. Ne întorceam la închisoare pe la ora două după amiază. Adeseori gardianul intra cu unul din noi în magazin, în vreme ce ceilalți doi rămîneau afară, nepăziți.

Într-una din zile ni s-a întîmplat un accident stupid, care putea compromite acțiunea pregătită cu atîta migală. Eram cu toții în oraș după material. Petrescu și gardianul se aflau într-un magazin, eu și Doncea pe trotuar, lîngă vitrină. Pe neașteptate, în față ne apare un agent, un oarecare Terpovici. Era din sat de la mine și făcusem școala primară împreună, în Cetatea de pe malul Dunării. Profesa cizmăria, și se vede treaba că poliția din Craiova nu găsea mulți amatori care să facă pe agenții de siguranță și să-și trădeze frații de suferință, și-l angajase pe el. În timpul procesului, la Consiliul de război din Craiova, această secătură se purtase mai rău decît mulți alți agenți. Cînd mama mea — care-l cunoștea de cînd era de-o șchioapă —, femeie bătrînă, venea să mă vadă, el n-o lăsa să urce la mine, o îmbrîncea, odată a și doborît-o pe scările tribunalului. Înconjurat de jandarmi, priveam neputincios aceste scene.

Fără să-și ascundă uimirea că ne găsim liberi în oraș, Terpovici s-a apropiat de mine și mi-a întins mîna, întrebîndu-mă ce mai fac. Mi s-a urcat sîngele la cap, mi-am pierdut judecata și mi-am înfipt mîna în gulerul lui. Dacă n-aș fi fost oprit, totul s-ar fi terminat cu un scandal, care ne-ar fi împiedicat să mai ieșim în oraș. Terpovici a reclamat acest caz șefului său, iar acesta, la rîndul lui, a atras atenția directorului închisorii, care, însă, ne-a luat apărarea, descriindu-ne ca oameni liniștiți...

Bunul, naivul nea Ghiță

Cîteva zile după această întîmplare, treceam prin piața mare, escortați de nea Ghiță. În apropiere de noi era un urinoar. I-am cerut permisiunea lui nea Ghiță să intrăm cu toții înăuntru ; de fapt, doream ca, departe de urechile însoțitorului nostru, să ne confruntăm părerile în privința unor amănunte privind planul de evadare, care urmau să fie transmise la București. După cîteva minute, am ieșit afară, dar ia-l pe nea Ghiță de unde nu e. Parcă intrase în pămînt. La început am crezut că avem de-a face cu o farsă. Să se fi ascuns pentru a ne pune la încercare ? Chiar dacă dispariția se datora altor cauze, era prematură încercarea de evadare, deoarece nu era încă nimic pregătit și într-un oraș cum era Craiova riscam să fim prinși numaidecît. Să mergem la închisoare fără nea Ghiță ? Nu se putea, căci ar fi fost pedepsit și înlocuit, desigur, cu alt gardian. Atunci, ne-am hotărît să pornim în trei direcții, și ne-am dat întîlnire la colțul străzii ce ducea la închisoare. După 5—10 minute, unul dintre noi l-a descoperit pe nea Ghiță stînd liniștit de vorbă cu o precupeață frumoasă și tînără care vindea zarzavat în piață.

„Bine bre, nene Ghiță ! — îi spune cu reproș Petrescu — te ascunzi de noi să nu te mai găsim ? Dar dacă fugeam ?"

„Lasă-mă, neică — îi răspunse el — cu voi nu mi-e frică !"

Tot drumul pînă la închisoare am mers făcînd pe supărații, dar în realitate ne venea să-l îmbrățișăm pe bunul, pe marele naiv care era nea Ghiță !

Lucrurile mergeau strună. În aceste condiții, prin intermediul Ecaterinei Petrescu, am reluat legătura cu C.C., arătînd posibilitățiie și explicînd planul nostru. Discuțiile cu reprezentantul conducerii partidului aveau loc chiar la spital, înlesnite de plecările regulate ale lui nea Ghiță la etajul VI...

Planul nostru era conceput în felul următor :

La data fixată, ieșim din curtea închisorii la orele 9—9 30 dimineața și plecăm spre spital, urmînd un anumit traseu. În drum, o mașină din București ne va aștepta într-un punct dinainte stabilit, șoferul avînd ca semn de recunoaștere o floare albă în mînă. În dreptul mașinii, eu, care eram mai slab decît toți, voi simula că-mi vine rău și voi cădea, spunînd că nu mai pot merge, și rugîndu-i să mă suie în vreo mașină pînă la spital. În mașină, imobilizăm gardianul, îl dezarmăm, îl adormim și ne vedem de drum. Aproape de București, lăsăm gardianul în drum și fiecare dintre noi se va duce în oraș la adresa indicată, unde se va ascunde.

Planul a fost aprobat. Am început să punem la punct ultimele detalii.

O floare, un ghem de sfoară şi o fiolă de cloroform

Era după anul nou, cînd toată lumea petrecuse, băuse și mîncase ; ici-colo mai rămăsese ceva băutură, cu care personalul închisorii își îneca plictiseala zilelor posomorîte de iarnă.

În noaptea de 4 spre 5 ianuarie, nici unul din cei 3 care urmau să evadeze n-a închis ochii.

Dimineața, ne-am sculat ca de obicei și, fără ca cineva să bage de seamă, am îmbrăcat cîte două cămăși, ne-am luat în buzunare aparatele de ras și cîte un șervet. N-am putut nici măcar să spunem la revedere celor care rămîneau acolo — Dej, Chivu, Marin Ion, Soni și alții. După aceea am coborît în atelier, am băut cîte un ceai și fiind „zi de spital", ne-am pregătit să ieșim în oraș. Pe la ora 9, ne-am prezentat la poarta închisorii și l-am rugat pe primul gardian să ne dea un însoțitor care să ne escorteze, accentuînd că ar fi bine dacă merge nea Ghiță, întrucît el ne cunoaște. De fapt, am fi vrut și n-am fi vrut să fie nea Ghiță. Prea fusese de treabă cu noi și știam ce-l așteptă, nu atît din partea noastră, cît din partea autorităților. Norocul însă i-a surîs acestui om. Nea Ghiță tocmai plecase cu 10 minute mai înainte la tribunal, cu un alt deținut, lăsînd vorbă să-l așteptăm pînă la 10, cînd avea să se întoarcă și să ne însoțească la spital. Am cerut alt gardian. Singurul disponibil în acel moment era Stoica Ion, un țăran voinic din Oltenia, fire posacă, care mergea tot timpul cu capul în jos, ca și cum ar fi căutat un obiect pierdut. Sprîncenele negre și stufoase îi ascundeau ochii negri. În general, omul acesta nu ne făcuse o impresie bună încă de la prima privire și începusem să avem temeri în privința reușitei acțiunii noastre. El nu ne cunoștea de loc. Cînd a auzit că este vorba să conducă la spital trei deținuți politici comuniști, cu pedepse așa de grele, pe deasupra fără lanțuri la mîini și la picioare, a refuzat, cerînd sau să-i mai dea un gardian sau să ne pună în lanțuri.

În momentul cînd Stoica Ion se ciondănea cu primul gardian dacă să meargă sau nu cu noi, pe poarta închisorii și-a făcut apariția directorul. Cine a trecut vreodată prin închisoare știe ce înseamnă directorul pentru gardieni și în general pentru personalul administrativ, ca și pentru deținuții de drept comun. Directorul era un fel de pașă, care făcea tot ce voia, fără să se teamă prea mult de un control din afară. Toată lumea, fără excepție, i se supunea fără murmur. Cînd ne-a văzut, directorul s-a îndreptat spre noi, ne-a salutat și ne-a întrebat ce mai facem. I-am răspuns la salut și i-am spus că era zi de spital, dar gardianul nu voia să meargă cu noi. Auzind acest lucru, dînsul s-a întors către gardian, l-a măsurat de sus pînă jos, și, cu un ton răstit, l-a apostrofat : „Cine comandă aicea, bă ? Tu sau eu ?" adăugînd fără drept de replică : „Îți ordon să pleci numaidecît cu dînșii la spital". Gardianul, care îngălbenise de frică, ne-a făcut semn să-l urmăm. Am ieșit, pentru ultima dată, pe poarta închisorii. După vreo 700—800 de metri, cînd ne îndepărtasem îndeajuns, eu am început să mă vaiet — nu prea tare, dar suficient pentru a da posibilitatea lui Doncea și Petrescu să se apropie de mine și să mă întrebe, simulînd îngrijorarea, ce am. „Mă simt puțin cam rău" — le-am răspuns eu. La rîndul său, gardianul mi-a cerut explicații. „Am făcut ieri o injecție și după aceea am mîncat carne... Nu mă simt bine, dar nu-i nimic..., cred că voi putea merge pînă la spital". „Boala" mea se agrava însă pe măsură ce înaintam. Începusem să mă împleticesc. Doncea și Petrescu, foarte „îngrijorați", s-au apropiat de mine și m-au apucat de subsuori.

Mai aveam puțin și intram în strada unde trebuia să ne aștepte mașina. Într-adevăr, după colț, se afla o mașină, staționată lîngă trotuar.

De departe nu puteam să vedem încă floarea albă, dar am observat o oarecare mișcare la mașină. Cum ne-a observat, șoferul a deschis capota la motor, făcîndu-se că repară ceva ; o a doua persoană s-o urcat repede în mașină la volan și a scos mîna stîngă pe fereastră.

Scena cea mai dramatică

Nu mai era nici o îndoială. Se apropia momentul cînd „criza" mea trebuia să atingă apogeul, iar eu să mă prăbușesc la pămînt. Spre nenorocul nostru, tocmai atunci ne-a ajuns din urmă un alt gardian, cel care făcea serviciul poștal. Ne cunoștea și, impresionat de starea în care mă aflam, s-a oferit să dea o mînă de ajutor. Am trecut prin grele momente. Cum să mai evadăm cu doi gardieni după noi ? Involuntar, desigur, gardianul nostru a salvat situația. Din mîndrie, sau poate din alte motive, a refuzat destul de brutal oferta colegului său și acesta, jignit, și-a văzut de drum. Am încetinit pasul, pentru a-l lăsa să se îndepărteze cît mai mult.

În sfîrșit am ajuns în dreptul mașinii. Sosise momentul să joc ultima — și cea mai dramatică — scenă : corpul mi s-a înțepenit brusc, picioarele mi s-au înmuiat și m-am prăbușit la pămînt, zbătîndu-mă ca un om care nu mai avea mult de trăit. Un alt incident era cît pe aci să ne strice din nou planurile : tocmai în momentul acela se apropia o trăsură. Dacă gardianului i-ar fi trecut prin minte s-o oprească și să ceară să ne urcăm în ea... Dar nu i-a trecut.

Numai după ce trăsura s-a îndepărtat m-am adresat pe un ton plîngăreț gardianului, cerîndu-i să caute vreo trăsură sau vreo mașină care să ne ducă pînă la spital. Văzîndu-l că șovăie, Doncea a început să țipe la el : „Ce faci, domnule gardian, lași omul să moară așa... în mijlocul drumului ?" Speriat, gardianul s-a adresat șoferului din față, întrebîndu-l dacă poate să ne ducă pînă la spitalul Filantropia. La răspunsul afirmativ al acestuia, Doncea și Petrescu m-au urcat pe brațe, așezîndu-mă pe banca din spate, în colț. După mine a venit Petrescu. Înainte de a se urca în mașină, gardianul, om prevăzător, l-a întrebat pe Doncea cine va plăti șoferul, căci el n-are bani. „Avem noi bani", i-a răspuns Doncea, și amîndoi au luat loc în mașină, pe aceeași bancă cu mine, în timp ce Petrescu s-a așezat în picioare, chircit în fața noastră. Lîngă șofer stătea însărcinatul partidului, care, în afara unui revolver, adusese cu el o fiolă de cloroform și sfoară. Domnul gardian nu bănuia ce surpriză i se pregătea...

Deoarece mașina era întoarsă în direcție opusă spitalului, gardianul i-a indicat șoferului să o ia pe a doua stradă la dreapta. Dar pe măsură ce înaintam, șoferul a mărit viteza și a dat drumul la gaze multe, ca să facă zgomot mare.

Era ora 10 dimineața. Pe stradă, lume multă. Sosisem în apropierea pieței. În pofida indicațiilor gardianului, șoferul a trecut a doua și chiar a treia stradă fără să cotească la dreapta. Puțin neliniștit gardianul ni s-a adresat nouă, mormăind parcă mai mult pentru el însuși, că „șoferul ăsta nu cunoaște orașul și nu știe unde este spitalul Filantropia." Nu mai știu care dintre noi i-a explicat, puțin ironic : „Nu te teme, știe el unde merge".

În timpul acesta, așteptam să fie deschisă fiola cu cloroform, iar Petrescu, plasat în fața noastră, s-o verse pe batistă și să astupe gura gardianului. Operația întîrzia. Gardianul începuse să se neliniștească din ce în ce mai mult. Atunci am țipat la Petrescu, cerîndu-i să desfacă mai repede „doctoria". În fine, Petrescu s-a întors spre noi cu batista muiată în cloroform. În același moment, Doncea a prins ca într-un clește mîna stîngă și revolverul gardianului, eu — mîna dreaptă, iar Petrescu l-a apucat cu o mînă de piept, în timp ce cu alta i-a aplicat batista pe nas și pe gură. Gardianul s-a zbătut puțin, apoi a horcăit de cîteva ori și a adormit. Imediat l-am dezarmat și i-am legat mîinile. Eu i-am luat, pentru orice eventualitate, revolverul. După socoteala noastră, gardianul trebuia să doarmă cel puțin două ore, timp în care puteam fi departe. Dar spre surprinderea noastră, gardianul, om voinic, și-a revenit cînd nu trecuseră nici trei sferturi de oră și a început să țipe, tocmai în momentul cînd treceam printr-un sat.

I-am astupat imediat gura cu două batiste și l-am legat la ochi, pentru ca să nu vadă pe unde trecem.

Toţi deţinuţii sînt prezenţi!

Mașina mergea cu mare viteză. Eram siguri că înainte de ora 2, cînd la Craiova avea să se constate fuga noastră, vom fi deja la București.

Se vede treaba însă că ghinionul ne urmărea. Cînd mai aveam 35 de km pînă la București, s-a terminat benzina.

Ce era de făcut ? Am fost nevoiți să oprim într-un sat în plină iarnă, cînd toată lumea stătea acasă, cu un gardian după noi, care putea să țipe în orice minut și să atragă atenția țăranilor. Sătenii începuseră deja să dea tîrcoale mașinii.

După o scurtă deliberare, am hotărît ca cei doi veniți din București să plece după benzină, iar noi, evadații, să rămînem în mașină împreună cu gardianul. Peste cîteva minute, unul dintre țărani s-a apropiat de noi și ne-a propus — n-aș putea spune dacă în glumă sau în serios — să ne ducă el cu boii pînă la București, căci benzină era greu de găsit în sat. Văzînd că se strîng tot mai mulți țărani, Petrescu a coborît din mașină și a început să discute cu ei. Eu, împreună cu Doncea, am rămas în mașină cu gardianul, căutînd, pe de o parte, să-l mascăm cît mai bine cu paltoanele noastre pentru ca țăranii să nu-l vadă, iar pe de altă parte să-i șoptim să nu țipe.

Gardianul își dădea seama că ne găsim într-un sat — auzea discuția țăranilor cu Petrescu — și știa, de asemenea, că ceilalți doi au plecat după benzină, dar frica lui a fost așa de mare, că n-a îndrăznit să strige după ajutor.

Fiecare minut de așteptare ni se părea enorm de lung. Pericolul era mare. Ne puteam aștepta ca poliția sau jandarmeria să fi aflat de fuga noastră și să vină după noi sau să ne iasă în cale, în satul vecin, ori cînd intram în București.

Abia peste o jumătate de oră cei doi s-au întors cu un bidon de benzină. Eram salvați. Bănuiala care la un moment dat se ivise în sufletul nostru, că am fi putut fi trădați de șoferul necunoscut, s-a risipit.

Trebuia să cîștigăm timpul pierdut. Mașina a pornit într-o goană nebună. Peste zece minute, am oprit pentru a ne debarasa de gardian. I-am băgat trei mii de lei în buzunarul hainei și l-am dat jos din mașină.

În momentul cînd i-am spus să coboare, a început să plîngă din nou, rugîndu-ne să nu-l împușcăm și repetînd într-una că are patru copii. A rămas, mult timp, pe locul unde l-am dat jos, drept ca un stîlp.

...Bucureștiul nu mai era departe. În momentul cînd să traversăm calea ferată la Chitila, bariera s-a închis în fața noastră. N-aveam însă răgaz să așteptăm. După noi puteau veni alte mașini, care, chiar dacă nu erau de la poliție, puteau descoperi gardianul în mijlocul șoselei. Din cîteva cuvinte, m-am înțeles cu Doncea să ridicăm cu orice risc barierele. Ceferistul care manipula bariera se găsea la vreo 200—300 de metri și, pînă să vină el, eram departe...

Fără să mai stăm un minut pe gînduri, am sărit din mașină, Doncea a ridicat o barieră, eu pe cealaltă, și am pornit din nou la drum în timp ce ceferistul din cabina lui ne înjura ca la ușa cortului.

Intrînd în București, am mulțumit celor doi tovarăși cum numai în asemenea clipe se poate face, apoi, unul după altul, am sărit din mașină și am pornit spre adresele indicate, schimbînd de mai multe ori diferite taxiuri. Spre ora 14^{30}, evadații erau la adăpost. Poliția n-avea decît să afle despre evadarea noastră...

O oră după ce l-am părăsit pe gardian în mijlocul drumului, a trecut pe acolo o caravană de căruțe cu lemne. Țăranii, văzîndu-l legat la ochi, s-au speriat la început, dar, în cele din urmă, l-au dezlegat și l-au luat cu ei la București.

Ajungînd în Capitală, gardianul s-a prezentat imediat la circa de poliție din sectorul 4, cea mai apropiată, raportînd comisarului de serviciu cele întîmplate. Acesta, însă, a ridicat din umeri și a răspuns că, întrucît infracțiunea nu se întîmplase în sectorul lui, chestiunea nu-l privea. Gardianul a fost nevoit să se deplaseze la Prefectura Poliției Capitalei, unde a raportat din nou „cazul". Rezultatul : a fost imediat arestat și percheziționat. La percheziție i s-au găsit ascunse în ghete cele 3 000 de lei pe care i le băgasem în buzunar și pe care gardianul, om fără experiență, le ascunsese acolo, crezînd că nu vor fi găsite. Acest fapt a dat de bănuit poliției, care îl suspecta pe gardian că ar fi fost complice cu noi. De altfel, presa reacționară și, mai ales, cea guvernamentală, l-a acuzat direct de complicitate, cerînd pedepsirea lui exemplară.

După arestarea gardianului, Prefectura a telefonat la închisoarea Craiova, întrebînd dacă era adevărat că trei din deținuții condamnați în procesul Griviția evadaseră. De acolo au primit însă un răspuns negativ : „Trei evadați ? Nici vorbă... Toți deținuții noștri sînt prezenți..." Uluiți, cei din București nu mai știau ce să creadă.

Curînd, lucrurile s-au lămurit. Mintea directorului închisorii din Craiova refuzase să accepte măcar ideea că noi am fi putut încerca să fugim. De aceea, cînd se constatase lipsa noastră, a trimis echipe speciale să ne caute prin cîrciumile din oraș. Abia către ora 7 seara, pierzînd orice speranță să ne găsească, directorul s-a hotărît, resemnat, să anunțe Bucureștiul că, într-adevăr, trei deținuți au evadat, luînd cu ei gardianul care-i păzea.

Era însă prea tîrziu. Noi ne aflam de mult la adăpost. Pentru cît timp ?

MOMENT POLONEZ

În timpul ocupației hitleriste, în Polonia au fost devastate 177 de cetăți, 7.535 edificii de importanță istorică au fost prefăcute în cenușă, iar alte 11 932 au fost deteriorate în proporție de 50 la sută. Pentru salvarea și conservarea patrimoniului său istoric, poporul polonez desfășoară o vastă operă de reconstruire a vechilor cetăți, edificii și monumente. În clișeu: *Primăria din Poznan, unul din cele mai valoroase monumente ale arhitecturii renascentiste din Republica Populară Polonă.*

Un număr special
al revistei

LES CAHIERS
DE L'HISTOIRE

ROMÂNIA
UN NUME SIMBOL

Într-un Paris al lunii mai, din care dispăruseră spectacolele de teatru și expozițiile, în care se închiseseră sălile de concert și marea majoritate a bibliotecilor, în care preocupările economice, politice și sociale ieșiseră din plin la suprafața vieții sociale, în care nici măcar primăvara aproape că nu se mai observa, activitatea publicistică rămăsese unul dintre puținele mari etaloane ale vieții culturale, de obicei, atît de trepidante în capitala franceză. Printre numeroasele contacte jurnalistice stabilite în acest scurt răstimp trăit pe meridianul parizian, am inclus și vizita făcută în rue du Faubourg-Poissonière, nu departe de Gara de est, unde la numărul 6, își are sediul redacția revistei lunare **Les Cahiers de l'Histoire.** Am putut afla astfel că numărul pe luna aprilie al revistei a fost dedicat „Istoriei României de la începuturi și pînă în zilele noastre".

Un număr compact, însumînd peste 100 de pagini, oferă lectorului francez momente de semnificație majoră din istoria poporului nostru. Datorat unuia dintre membrii comitetului de redacție ai revistei, Jean Hugonnot, acest compendiu de istorie românească este urmărit cu interes și de cei care sînt la curent cu datele istoriei noastre.

Mergînd pe o schemă de periodizare clasică, cuprinsul studiului se ordonează pe cîteva direcții : o panoramă istorică și geografică ; epoca preistorică ; Dacia independentă și cucerirea ei de către romani ; evul mediu în țările române ; principatele noastre între Revoluția franceză și mișcarea revoluționară de la 1848 ; revoluția pașoptistă și Unirea Principatelor ; poporul român în luptă pentru emanciparea sa ; rezistența antifascistă și 23 August 1944 ; România socialistă, civilizația românească contemporană și originile sale ; bazele prieteniei franco-române. Opiniile lui Jean Hugonnot își găsesc expresia în concluziile sale, care vorbesc despre fidelitatea țării noastre față de cele mai nobile tradiții ale idealului de independență și progres, scoțînd în evidență faptul că astăzi poporul român are pe deplin dreptul de a afirma : „Noi continuăm România de totdeauna". Autorul studiului — în care sînt deosebit de interesant prezentate înrudirile de cultură și civilizație dintre Franța și România — scrie : „România ! un cuvînt expresiv între toate numele de țări. Un nume simbol deoarece este reprezentativ pentru permanența și persistența României și a civilizației romanice de-a lungul istoriei unui popor. Poporul român are în urma sa o foarte lungă și foarte bogată istorie. El este mîndru că străvechea sa tradiție de luptă împotriva asupririi se împletește cu o constantă tradiție de progres".

În săptămînile care s-au scurs de la apariția numărului închinat României la redacția revistei **Les Cahiers de l'Histoire** au sosit numeroase scrisori, pe care le-am văzut și eu, mărturisind toate interesele opiniei publice franceze față de istoria unei țări prietene. Ele confirmă că, așa cum scrie rectorul Universității din Paris, prof. Jean Roche, care prefațează studiul, în Franța există nu numai sentimente de afecțiune, ci și de stimă și respect față de România de astăzi, care datorită giganticului său efort din ultimii douăzeci de ani, a devenit o țară modernă și puternică.

CRISTIAN POPIȘTEANU

poveste cu o contesă și o beizadea

conf. univ. GH. GEORGESCU-BUZĂU

5 septembrie 1844.

Străvechea mănăstire a Neamțului era în mare sărbătoare. Domnitorul Moldovei, Mihail Sturdza, adusese „la închinare" în acest lăcaș pe cei doi fii ai săi : Dimitrie și Grigore.

„Ziua aceasta este pe cît de veselitoare, pe atît de vrednică de istorie, căci întîmplarea ce o au adus cu sine se atinge de viitorimea noastră", se bucură în cuvîntul ce rostește, cu acest prilej, protosinghelul Neofit Scriban. Fiii domnitorului își încheiaseră „mult osteniciosul studiu scolastic" din străinătate și veneau să mulțumească și să se roage „la picioarele dumnezeiescului acestui altariu spre a se binecuvînta intrarea lor în patrie și în strălucita familiei". Era mare bucurie că „acești tineri... s-au păzit în mijlocul unei lumi schimbăcioase și cărmuită de duhul veacului"

Dacă pentru beizadea Dimitrie poate că protosinghelul Scriban avea dreptate, sigur că se înșela în privința lui beizadea Grigore. Tînărul prinț se întorsese acasă destul de „clătinat" de lumea „schimbăcioasă", „cărmuită de duhul veacului" și plină de „înșelăciuni". Astfel că pentru purificarea acestuia era nevoie, într-adevăr, de rugăciuni fierbinți.

Școala. Cu zece ani în urmă, la început de septembrie 1834, Mihail Vodă Sturdza luase hotărîrea să trimită la studii în Franța, la Lunéville, orășel patriarhal din apropiere de Nancy, pe cele două beizadele : Dimitrie, în vîrstă de 16 ani, și Grigore, de 14 ani. Ca tovarăși de școală le alesese pe tînărul Kogălniceanu, pe Nicolae Casu, pe N. Plagino și pe fiul lui Lupu Balș. Aici se afla un preot, „iconomu Grigore", și o călăuză, d-l de Lincourt, institutorul lor, originar din Lunéville, care petrecuse mai bine de douăzeci de ani în Moldova, unde condusese chiar „pansionul de la Miroslava".

Mica ceată de școlari părăsi curțile domnești din Iași în primele zile ale lui septembrie 1834.

În Lunéville, tinerii noștri ajunseră în seara zilei de 13 octombrie 1834, după aproape o lună și jumătate de la plecarea din Iași.

Planul de instrucțiune prevedea ca elevii să facă trei ani de colegiu la Lunéville pentru a sfîrși cursul liceal, iar după aceea să treacă la Paris ca să studieze dreptul.

Domnitorul purta multă grijă celor două beizadele. Curînd după plecarea lor, el trimitea, la 18/30 septembrie 1834, o scrisoare adresată generalului conte de Belleval, fost consul al Franței la Iași, rugîndu-l să-i trimită vești despre fiii săi, despre purtarea și progresul lor la învățătură.

Cei doi fii de domn fură înscriși la „școala crăiască" sau „collegium", în „clasul al III-lea" și aveau să urmeze cursurile de latină, greacă, germană și desenul, împreună cu Mihail Kogălniceanu.

Nu mult după începutul anului școlar, abatele Lhommé trimitea știri în Moldova despre stăruința lor la învățătură ; îl lăuda îndeosebi pe Grigore, băiat cu un temperament „vioi și înfocat".

Dar din cauza unor împrejurări externe, planul de studii fu schimbat. La 9 august 1835 sosi pe neașteptate din Moldova profesorul Tissot cu porunca pentru tinerele beizadele de a-și face bagajele și a sui în digilență, iar peste zece zile se treziră la Berlin.

Aici fură puși sub protecțiunea bătrînului doctor Hufeland, o celebritate din acea vreme a științei. Era înrudit cu familia domnitorului Mihail Sturdza.

La început, colonia de școlari moldoveni stătu într-o locuință provizorie, apoi, de la 2 octombrie 1835, în casa pastorului Souchon și în sfîrșit la 25 septembrie 1836 fură mutați în casa unui alt pastor : Ionas, discipol al marelui teolog Schleiermacher.

Cît despre comportarea la învățătură a lui beizadea Grigore, în acest an școlar, Alexandru Sturdza are cuvinte de laudă. Într-o scrisoare datată 8 martie 1837 arată : „Dacă Dumnezeu îl ferește de rătăcirile cele mari, Grigore va fi un om în toată puterea cuvîntului". După terminarea cursului liceal din Berlin trecură la Universitate, unde se înscriu la 27 octombrie 1837, pentru a urma filozofia.

Dintr-o scrisoare din 10 mai 1839 către domnitorul Mihail Sturdza, trimisă de Tissot, secretarul său particular, venit la Berlin în toamna anului 1838 să ia pe tineri sub supravegherea sa, aflăm că beizadea Grigore, în al doilea an de studii, s-a înscris să urmeze cursul de drept natural predat de celebrul profesor Gans, cursul de economie politică al profesorului Riedel, un curs de tehnologie, unul de retorică și altul de logică.

„Spre lauda prințului Grigore — scrie Tissot — trebuie să vă spun acum că tot făcînd exerciții foarte folositoare sănătății și foarte potrivite pentru a-i oțeli corpul împotriva oricărei osteneli el a cîștigat mult, de cîtva timp, și în privința manierelor și nădăjduiesc că pe nesimțite se va corija deplin, din propria sa convingere. El excelează în toate felurile de exerciții și este dotat cu o forță corporală extraordinară. Această vigoare se arată în tot ceea ce el face".

Cursurile universitare luară sfîrșit la 1 aprilie 1840. Nu știm cum își vor mai fi petrecut tinerii noștri timpul la Berlin, încă doi ani după aceea, căci beizadea Grigore părăsi capitala Prusiei de-abia în 1843. Se pare că în acest răstimp a urmat o școală militară din Berlin.

Dragostea. Noul popas fu Parisul, a cărui vîltoare dezlănțui în sufletul său tînăr un adevărat vîrtej sentimental. În capitala Franței exista pe atunci un salon foarte frecventat de toată elita societății moldovenești și valahe aflătoare la Paris. Era salonul principesei Massalsky, cunoscută sub pseudonimul Dora d'Istria, nepoata lui Alexandru Ghica, voievodul Valahiei.

Prezența lui beizadea Grigore stîrni o adevărată senzație în acest salon ; căci pe lîngă că era fiu de domnitor, mai era și un tînăr spiritual, voinic și frumos. Asupra lui se ațintiră multe priviri. Dar dintre acestea, una singură atrase atenția beizadelei : era frumoasa contesă Dash, autoarea mai multor romane, căsătorită cu Eugène Jules de Poïloue, viconte de Saint Mars, locotenent colonel într-un regiment de cavalerie cu garnizoana la Nantes. Deși număra patruzeci și unu de ani, părea o femeie destul de tînără pentru a stîrni dragostea unui june de douăzeci și trei de ani.

Nu avem multe amănunte despre începutul acestei dragoste. Dar știm că scriitoarea Dash nu numai că era hotărîtă să-și sacrifice căminul și soțul, dar se declara gata să-și părăsească patria și să urmeze pe tînărul Sturdza în îndepărtata Moldovă.

Nici beizadea Grigore nu ținu seama că tatăl său își propusese, din necesități politice, să-l căsătorească cu una dintre principesele din numeroasele familii suverane germane.

Înainte de întoarcerea în Moldova, de unde absentase zece ani, beizadea Grigore își consfinți legătura printr-o logodnă și promisiuni solemne că se va căsători cu contesa Dash.

Nunta. Odată întorși de la studii, Mihail Vodă Sturdza se gîndi să încredințeze fiilor posturi importante în conducerea țării.

Cel mai mare, Dimitrie, fu pus în capul armatei, ca hatman sau ministru de război.

Beizadea Grigore, „frumos, voinic, spiritual, cu aer și educațiune în adevăr princiară, nu găsi funcțiune care să convie îndestul temperamentului său înfocat și spiritului său zburdalnic...", *manifestă dorința de a se retrage la țară pentru ca să-și mai completeze studiile, într-o viață mai mult contemplativă.* Vodă îi aprobă dorința și îi dădu una din cele mai frumoase moșii de pe valea Jijiei, Perienii, unde erau case mari domnești, ocolite de ziduri masive ca de cetate, grădini și parcuri. Cîți oameni robeau pe această moșie și cum, e un subiect aparte care merită multe pagini.

Retragerea la Perieni a lui beizadea Grigore pare însă destul de curioasă dacă se ține seama că tatăl său, domnitorul, își pusese mari nădejdi, avînd în gînd, ca peste cîțiva ani, să-i lase lui scaunul, căci, deși era fiul cel mai mic al său, îl credea însă mai capabil decît celălalt ca să ia frînele domniei.

Plecarea la Perieni ascundea însă cu totul alte motive decît cele invocate de beizadea Grigore.

În adevăr, într-una din zilele lunii aprilie 1845, fu văzut la Iași un bărbat străin, înalt, voinic, cu maniere militărești, deși nu purta uniformă. Era mereu însoțit de bei-

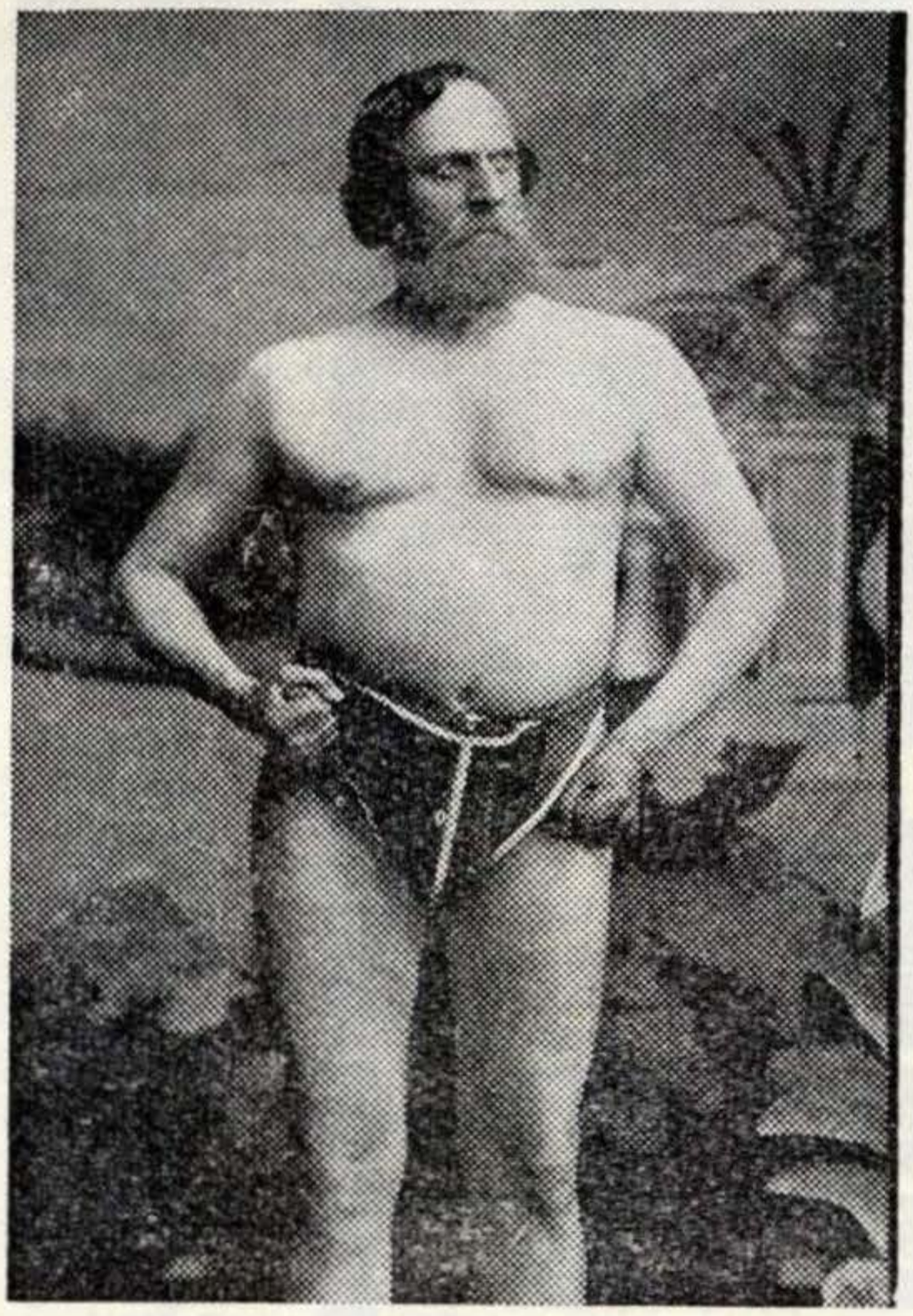

Beizadea Grigore Sturdza demonstrează, în fața obiectivului fotografic, rezultatele perseverării întru ridicarea unui viței

zadea Grigore. Părea să aibă vreo treizeci de ani și se numea d-l de Bonnemain, fost ofițer de marină. Scopul venirii parizianului la Perieni fu destăinuit de un servitor indiscret care-l însoțea : înainte de a părăsi Parisul, beizadea Grigore încredințase acestui „viconte" paza logodnicei sale și ceruse s-o aducă în Moldova la momentul potrivit. Beizadea Grigore trimisese la Paris șaizeci de mii de franci pentru ca vicontesa de Saint Mars sau contesa Dash să-și poată plăti datoriile și să-și cumpere rochia de mireasă. Venind prin Cernăuți, contesa a trecut frontiera pe la punctul Sculeni, nu departe de Perieni, iar ofițerul francez s-a întors în țara lui, încărcat de mulțumirile și de recunoștința lui beizadea Grigore.

Cu cîteva luni mai înainte, beizadea Grigore dezvăluise tatălui său taina pasiunii ce-l rodea. Își descrisese logodnica în culorile cele mai frumoase. Căutase să-l convingă că era înrudită cu familia d'Orléans, cea care domnea atunci în Franța. Deocamdată, Vodă îl sfătuise să aștepte : peste cîteva luni vor merge împreună la Paris și dacă franțuzoaica va fi demnă de familia Sturdza, tînărul va obține consimțămîntul.

Numai că beizadea Grigore, ager la minte cum era, n-a crezut spusa părintelui și și-a luat toate măsurile să-l pună în fața unui fapt împlinit. Gh. Sion în „Suvenire contimporane" povestește că într-o zi beizadea Grigore Sturdza s-a pomenit în satul lui C. Negruzzi. Merse la curte, se prezentă proprietarului și astfel legă cu el cunoștință, care apoi ajunse o intimă amiciție. Negruzzi, care din cauza unei nuvele a sa, publicată într-o revistă, își pierduse postul și trăia ca și exilat la țară, nu întîrzie de a-i întoarce vizita. Este primit în salon. Acolo dă peste o damă frumoasă și elegantă, care părea absorbită în lectura unei cărți ce ținea în mînă. Pînă a nu apuca însă a se apropia de ea și a-i vorbi, intră pe ușa din dreapta beizadea Grigore, care numaidecît îl prezentă acelei dame, declinîndu-i numele și pronumele, iar lui îi zice : *„J'ai l'honneur de vous présenter madame la Comtesse Dash, ma fiancée"*. La auzirea acestui nume, Negruzzi a rămas uimit și nu știa ce să creadă : era oare romanciera ale cărei opere le citise ? Iată întrebarea ce mai întîi făcu (în românește) princiarului ei logodnic. Acesta îi răspunse afirmativ.

„Contesa Dash rămîne încîntată de cunoștința aceasta, fiindcă pentru prima oară da peste un om cu care putea vorbi literatură în locul unde se vedea exilată". (...)

Nu mult după aceasta, în duminica de 30 aprilie 1845, Negruzzi se pomeni invitat cu doamna la prînz la Perieni. Aici gă-

In ciuda înfățișării sale meditative, beizadelei i-a plăcut să-și intrige contemporanii prin extravaganțele lui

siră pe contesă în toaletă de mireasă, iar beizadea Grigore îmbrăcat de gală. „Te-am invitat, coane Costache, să ne cununi. M-am decis a pune pe Vodă în fața unui fapt împlinit". Bietul Negruzzi a încercat să refuze : „Mă tem de urgia lui Vodă." Dar n-a putut scăpa și, dînd brațul contesei, iar beizadea doamnei Negruzzi, coborîră la biserica din parcul conacului. Pentru că preotul îi cerea actul de căsătorie, beizadea Grigore îi arătă drept act „o gură de pistol"... Așa văzînd, preotul își luă inima în dinți și cu jumătate voce cîntă : „Issaia dănțuiește", după care perechea princiară mai întîi asistă la o horă de țărani ce se făcuse în bătătura din fața conacului, apoi se urcă spre a se așeza la masă.

Marele scandal. „Nu dură mult fericirea de la Perieni, notează Sion. Popa, a doua zi se repezi la Mitropolie și raportă despre pozna ce a făcut. Mitropolitul era cît pe ce să puie să-l razăși să-l răspopească, fiindcă a cununa fără peciu (act de căsătorie) era o greșeală, care cu nici un cuvînt nu se putea ierta unui popă. Cu toate acestea, a găsit cu cale ca mai întîi să aducă la cunoștință lui Vodă faptul.

Această noutate pentru Vodă a fost ca o lovitură de trăsnet. Nu se aștepta să vadă pe fiul său rebel pînă la așa grad".

Vestea despre senzaționalul eveniment s-a aflat la Iași chiar a doua zi. Se spune că si beizadea Grigore l-ar fi informat pe tatăl său printr-o scrisoare „respectuoasă" în care îi cerea binecuvîntarea părintească. În loc de „binecuvîntare", tatăl dezamăgit s-a adresat consulului francez Duclos, cerîndu-i concursul pentru a-l salva din acest impas, dat fiind că eroina era cetățeană a statului francez. Acesta îl informă, la 2/14 mai 1845, pe Guizot, ministrul de externe al Franței, că prințul Sturdza s-a căsătorit clandestin cu o tînără franțuzoaică care și-a luat numele contesei Dash.

În același timp, Dascoff, consulul Rusiei la Iași, se declara de acord cu „hotărîrea ce Domnia Voastră propuneți pentru a para efectele supărătoare ale scandalului prin îndepărtarea sa (a contesei) din țară ar fi cea mai conformă prudenței și cu atît mai preferabilă", recomandîndu-i așteptarea, pînă cînd va fi în posesiunea probelor legale privitoare la „bigamia doamnei de Saint Mars", eroina fiind acuzată ca infractoare la „legile civile și ecleziastice franceze".

Zilele treceau și rezultatul intervenției diplomatice a consulului francez întîrzia să se arate.

Dezbaterile sinodului Moldovei asupra botezului ortodox al contesei, conduse de către Mitropolit, au fost și ele destul de aprinse. Și, în final, ceremonia religioasă a nunții a fost declarată nulă, iar popa care o cuvîntase s-a pomenit caterisit.

Comunicînd la Perieni fiului său această hotărîre a Sinodului ieșan, care declarase căsătoria nulă, domnitorul îi recomanda ca ori să trimită pe contesă îndărăt singură, ori să părăsească Moldova împreună. Le și trimitea două pașapoarte, unul pe numele beizadelei, altul pe al contesei.

Grigore nici nu voi să audă de prima propunere, iar în ce privește pe a doua răspunse că ar consimți cu condiția ca soția sa să fie trecută „în această calitate" pe pașaportul său, ceea ce ar fi însemnat, de fapt, recunoașterea contesei Dash ca noră a domnitorului.

Atmosfera de la curtea domnească devenea din ce în ce mai penibilă ; nici una dintre hotărîrile domnești nu era pusă în aplicare la castelul de la Perieni.

Lipsa de intervenție mai rapidă și mai eficace din partea consulului Franței lăsa, pe de altă parte, impresia că guvernul francez avea intenția să-și extindă înrîurirea asupra acestei părți a Europei.

Se impunea deci o intervenție cît mai grabnică și mai energică.

La 13/25 mai, domnitorul stăruia din nou pe lîngă consulul francez Duclos ca să-i dea concursul să pună capăt acestui scandal, care lua proporții. Acesta o anunță pe mireasă că era pasibilă de pedeapsă pentru delictul de bigamie, deoarece căsătoria cu vicontele de St. Mars nu fusese desfăcută.

Acest demers al consulului Duclos nu numai că n-a dat nici un rezultat, dar a stîrnit atît furia lui beizadea Grigore, cît și sfidarea miresei : „Nici o putere omenească, și cu atît mai puțin o putere religioasă, nu poate declara nule două acte sacre, săvîrșite după toate regulile și după toate riturile religiei noastre, fără a nu cădea astfel într-o nelegiuire", răspundea junele soț.

Intransigența aceasta l-a făcut pe bietul Duclos să devină șovăielnic. Așa se explică tonul rezervat în care își întocmește, la 30 mai 1845, raportul către ministrul de externe al Franței : „Rog pe Excelența voastră să binevoiască a-mi recomanda linia de conduită ce trebuie să urmez în această afacere...

Doamna de Saint Mars îmi va răspunde fără îndoială că prin schimbarea naționalității, o dată cu acea a religiei, ea nu mai depinde de autoritățile franceze." El atrage atenția „asupra unei alte dificultăți survenite în această afacere" prin venirea la Perieni a contelui de Tanneberg, neam cu contesa : „Extrem de dibaci în tirul pistolului el amenință să zboare creierii tînărului prinț dacă ar abandona-o pe ruda sa".

Ministrul de externe Guizot își trimise instrucțiunile la 30 iunie, în urma cărora Duclos repetă d-nei de Saint-Mars consecințele grave ce le-ar putea suferi și o avertiza să părăsească Moldova.

Răspunsul lui beizadea Grigore la acest avertisment a fost și mai plin de furie :

„Mă miră foarte mult, domnule, că d-l Guizot își permite să se ocupe de iubirile mele. El ar face mult mai bine dacă s-ar ocupa de afacerile ministerului său pe care îl conduce foarte prost. D-na Dash îmi place, ea este frumoasă, spirituală, aproape celebră și are o sumedenie de calități pe care le-aș putea enumera aici dacă, după exemplul d-lui Guizot, aș voi să vă întreții cu lucruri care nu vă privesc.

Cît privește pe Măria sa, domnitorul Moldovei, dînsul trebuia să știe că eu sînt moldovean și major... Bazîndu-mă deci pe drepturile boierimei, pe drepturile oamenilor liberi, declar că, chiar dacă prințesa n-ar fi soția mea, nimeni n-are dreptul să vie să-mi turbure casa și voi ști să resping violențele prin care drepturile întregii noastre boierimi ar fi călcate în picioare. Luați seama deci la ceea ce sînt în stare să fac pentru aceea care este soția mea legitimă, după toate legile noastre sfinte". Lui Vodă îi dădu de știre că dacă va folosi forța pentru a-l constrînge s-o trimită înapoi pe soția sa „se va apăra în fruntea clăcașilor săi pînă la urmă și că, în clipa cînd ar fi răpus, va da foc caselor și va pieri în flăcări împreună cu ea", raportează speriat Duclos către ministrul său de externe.

Lucrurile au fost astfel tărăgănate pînă către mijlocul lunii septembrie. Cîte nu-și puteau permite boierii în Țările Române, la acea vreme !

Consulul Duclos socoti că dacă demersurile ce le făcuse pînă atunci pe lîngă doamna de Saint Mars rămăseseră infructuoase, rămînea ca domnitorul să facă ceea ce nu izbutise el să ducă la îndeplinire, adică arestarea și trimiterea în Franța a doamnei de Saint Mars pentru a fi judecată acolo de tribunalele franceze pentru delictele ce i se puneau în seamă. Dar, după părerea lui Duclos, domnitorul se temea de pana contesei Dash și poate de familia ei. Sau poate, deprins să lucreze mereu pentru interesele sale personale cu mîna altuia, nu voia să se expună.

În tot hățișul de întîmplări nu era clar decît un singur lucru : voința neclintită a beizadelei de a-și păstra cu orice preț soția. „Fericirea" de la Perieni a continuat deci. Domnitorul crezu că neascultătorul fiu se va pocăi dacă-l va lipsi de unele venituri importante primite de la Curte. Dar nici această măsură nu dădu rezultatul scontat. Moșia de la Perieni, prin truda grea a clăcașilor, produse prințului Grigore în acea vară un venit de două sute de mii de franci. La aceasta s-au mai adăugat veniturile bogate ale locurilor mănăstirii Neamțului, pe care beizadea Grigore le luase la mezat în schimbul a șase mii de ducați, bani pe care însă nu-i plăti, ci trimise pe stareți să-i încaseze de la cămara domnească. Putea oare domnitorul să refuze această plată, cînd mănăstirea se bucura de o protecție străină și în plus mai era și azilul cu peste o mie cinci sute de călugări ?

Așadar, împricinații puteau trăi bine la Perieni.

Cu un lucru însă nu se putea împăca beizadea Grigore : îi era interzisă vizitarea lașului. Domnitorul recurse la această măsură socotind că astfel îl va împiedica să-și facă partizani. De asemenea, interzise oricui să meargă în vizită la Perieni. Dar cu ajutorul d-lui de Tanneberg, beizadea Grigore a luat legătură cu cucoana Săftica Paladi, fosta soție din prima căsătorie a domnitorului și mama lui Grigore. Vodă însă a aflat și a dispus expulzarea lui Tanneberg.

Deznodămîntul. Așa stăteau lucrurile după patru luni și jumătate de cînd contesa Dash aninase voalul alb de mireasă în Perienii Moldovei.

Dar, odată cu începutul toamnei, avea să apună și fericirea care „înflorise" pe aceste meleaguri la început de mai 1845. Lovitura pusă de atîta vreme la cale tot s-a produs.

„...Intr-o bună dimineață, în zori de ziuă, palatul de la Perieni se pomenește asediat de cei două sute de lăncieri ce compunea cavaleria noastră (moldoveană)", citim în „Suvenirile" lui Gh. Sion. Servitorii abia avuseseră timp să deștepte pe beizadea.

„Mergi de spune, s-a adresat el prefectului de district care comanda lăncierii, că nu s-a născut încă omul care să puie mîna pe beizadea Grigori și că el nu se predă pe cît va fi în viață". Totodată îl înștiință că cel dintîi om ce ar cuteza să treacă peste ziduri sau să intre pe poartă cu sila va fi mort.

Conacul a fost asediat cîteva zile. Nimeni din afară nu avea voie să intre. Porțile, închise și încuiate, erau păzite de cîțiva arnăuți și oameni credincioși. Dar conacul nu avea rezerve de hrană. Unul cîte unul, servitorii se strecurară afară. În cele din urmă asediații nu mai avură ce face.

„Și într-o dimineață, povestește Sion, s-a deschis poarta, iar beizadea Grigori, cu carabina atîrnată în bandulieră, cu 4 pistoale la cobur și cu sabia goală în mînă, călare pe cel mai sălbatec armăsar ce avea, iese în galop, apucînd calea spre pădure. Cîțiva lăncieri se făcură că se ia după dînsul, dar după ce-l pierdură din ochi se întoarseră. Arnăuții dinăuntru se predară. Prefectul intră neîmpiedicat, iar contesa Dash, făcîndu-și bagajele mai repede decît ar fi conceput subiectul unui romanț, fu urcată fără voie într-o brașoveancă, care aștepta această misiune și, escortată de 12 lăncieri, apucă calea Bucovinei, pe la Mamornița trecu la Cernăuți, unde a căzut bolnavă din cauza emoțiilor. Acolo nefericita romanțieră a zăcut vreo trei luni și numai vînzîndu-și parte din sculele prețioase și-a închipuit mijloace spre a se întoarce la Paris.

E de prisos, poate, de a spune că beizadea Grigore s-a dus întins la Iași, ca să cerce a căpăta iertarea tatălui său. Vodă i-a acordat-o, însă cu condițiunea de a nu se mai gîndi la contesă și de a merge numaidecît la București, unde se întocmise lucrurile pentru ca să se însoare cu fata lui Mihalache Ghica, ceea ce s-a și făcut".

Așa s-ar fi pus capăt fericirii de la Perieni, după relatările lui Gh. Sion.

Consulul francez Duclos dă însă cu totul alte informații. La 12 noiembrie 1845, el raporta din Iași lui Guizot la Paris : „Afacerea de la Perieni s-a sfîrșit, așa cum era ușor de prevăzut că se va sfîrși. Prințul Grigore s-a lepădat de contesa Dash. De vreo trei luni de zile îl rețineau alte legături, departe de acest sat, unde nu se mai arăta decît rar de tot. Momentul despărțirii sosise și, printr-o convențiune, au declarat că între ei încetează orice legătură".

Această „convențiune" a fost încheiată la 9 octombrie 1845.

Un povestitor atribuie această ruptură unei intrigi la care a recurs Vodă, după ce eșuară toate celelalte tentative. Cică ar fi recurs la un „fitil", atrăgînd fiului său atenția că între contesă și vărul ei era ceva suspect. „Fă tu, dragă, ce vrei, dar ești caraghios. Nu vezi că-și rîd aceia de tine — contesa și vărul ei — la Perieni acolo. De ! Așa ți se cuvine. Fă cum știi".

După cîteva scene de furtunoasă gelozie, stîrnite de acest „fitil", beizadea Grigore s-ar fi vindecat de dragostea sa. Apoi și-a alungat dezamăgirea, reluîndu-și chefurile în veselul Iași, cu prietenii de odinioară, cu femei și cu lăutari.

Apoi prin noiembrie, el a cerut tatălui său trei mii de galbeni și trei pașapoarte : pentru contesa Dash, pentru vărul ei și pentru el însuși, iar pe la jumătatea lunii s-au suit tustrei într-un poștalion și au luat drumul prin Viena spre Italia. Era ultimul omagiu pe care beizadea Grigore îl aducea morganaticei sale soții, conducînd-o ca un cavaler în drumul ei de întoarcere.

Contesa Dash se opri să-și alunge dezamăgirea pe malurile încîntătoare ale lacului Como, unde beizadea Grigore i-a închiriat o frumoasă vilă. Apoi, „ca la operetă", el și-a luat un duios rămas bun de la contesă și de la vărul ei și s-a îndreptat spre Berlin, ca să-și îmbrățișeze pe foștii colegi de liceu și de universitate. Un povestitor crede că aici, la un chef, beizadea Grigore și-ar fi amuzat prietenii povestindu-le aventura sa. Cert este că de aici el a expediat tatălui său o scrisoare în care îi mulțumește pentru a-l fi scăpat „într-un chip tot atît de ușor, cît și de înțelept" de la pasul rău pe care apucase.

*

De la realitate la roman. Contesa Dash se va mai întoarce pe plaiurile Moldovei, dar de astă dată numai în imaginație. Ea va transpune această iubire în romanul „Michaël le Moldave", inspirat de episodul de la Perieni.

Brodată pe crîmpeie din cronicile moldovenești și pe legende împrumutate de autoare din scrierile lui Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu și Vasile Alecsandri, acțiunea romanului prezintă o dramă petrecută în Moldova de la sfîrșitul veacului al XVII-lea : iubirea nefericită a lui Mihail Cantemir cu pseudo-țiganca Chiva. După cum remarcă Charles Drouhet, „prin castelul Kramtza, unde se petrece acțiunea romanului, trebuie înțeles acela de la Perieni al familiei Sturdza, iar peripețiile iubirii zbuciumate a lui Mihail și a țigăncii Chiva, a cărei origine misterioasă, dezvăluită la sfîrșitul povestirii, ne arată, în această țigancă extraordinară, o fiică de fost voievod, peripețiile acestei iubiri imaginare, zicem, se identifică cu acelea ale iubirii adevărate pe care am istorisit-o". Chiva, care, ca o eroină a lui Racine, e oricînd gata să-și sacrifice marea ei iubire pentru a înlesni urcarea lui Mihail Cantemir pe tronul Moldovei, nu-i altcineva decît contesa Dash. „Ascultă vocea patriei tale și stăpînește-ți o pasiune oarbă. Fii generosul, marele Mihai, nădejdea Moldovei și nu amantul unei țigănci, căreia această dragoste i-ar aduce poate moartea într-o zi", caută ea să trezească în Mihail cealaltă pasiune, a iubirii de țară, care trebuia să primeze, cu atît mai mult cu cît de numele lui se legase speranța Unirii Principatelor într-o veche „Dacie".

„Voi spune ceea ce este adevărat, ceea ce am văzut, ceea ce am scos din izvoarele sigure, ceea ce am înțeles și am ținut mult a spune. N-am pretenția să scriu o carte de moravuri, nici o carte de călătorii, nici chiar o carte istorică ; în ea se va găsi, totuși, din toate astea", scrie contesa Dash, în prefața romanului apărut la Paris în 1848, după trei ani de la decepția suferită. Era anul cînd și în țara ex-iubitului său valul ridicării popoarelor, a celor obidiți de boierime avea să aducă la suprafață oameni noi, legați de interesele poporului, ale țării...

*

Nu știm dacă beizadea Grigore a păstrat vreo amintire primei sale soții. Aflăm numai că el s-a dedat după aceea la fel de fel de extravaganțe, fie schimbînd soție după soție, fie înrolîndu-se în armata turcă și devenind pașă, fie făcînd exerciții de atletism prin ridicarea unui vițel zi de zi, de cînd vițelul era mic pînă a ajuns juncan — de unde și porecla de „beizadea viței" — fie înălțînd un fastuos palat în Piața Victoriei.

DOCUMENTELE SECOLULUI XX

CONFERINȚA DE LA TEHERAN

28 noiembrie – 1 decembrie 1943 (II)

Documentele de mai jos sînt publicate după culegerea **Tegheran — Ialta — Potsdam, Izdatelstvo „Mejdunarodnîe Otnoșenia", Moscova, 1967** — în text prescurtat cu sigla T.I.P. —, care reproduce procesele verbale, stenogramele și înregistrările delegației sovietice. Textul delegației sovietice a fost comparat cu stenogramele, înregistrările și notele delegației americane publicate în **Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Cairo and Tehran, 1943, „United States Government Printing Office", Washington 1961** — în text prescurtat cu sigla F. R. Deosebirile notabile dintre textele sovietice și cele americane sînt semnalate cu următoarele sigle : M.B. (minutele Bohlen), M. BT. (minutele Boettiger), M.S.M.C. (minutele Statului Major Combinat Aliat), N.H. (notele Hopkins). Menționăm că în stenogramele, înregistrările și notele americane, F.D. Roosevelt apare sub denumirea **Președintele,** iar W. Churchill sub denumirea **Primul ministru.** Toate notele aparțin redacției române dacă nu poartă altă indicație.

În dorința unei cît mai exacte redări a conținutului stenogramelor, înregistrărilor și notelor, au fost păstrate toate greșelile de transcriere, inadvertențele stilistice, au fost respectate timpurile verbelor etc.

EUGEN BANTEA și MIRCEA IOANID

A doua ședință a Conferinței șefilor de guverne ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii

Ședința a început la ora 16

Teheran, 29 noiembrie 1943
Ședința a luat sfîrșit
la ora 19,40

LISTA PARTICIPANȚILOR [1]

STATELE UNITE	REGATUL UNIT	UNIUNEA SOVIETICA
Președintele Roosevelt	Primul ministru Churchill	Mareșalul Stalin
D-l Hopkins	Ministrul afacerilor străine Eden	Comisarul afacerilor străine Molotov
D-l Harriman	Sir Archibald Clark Kerr	Mareșalul Voroșilov
Amiralul Leahy	Feldmareșalul Dill	D-l Pavlov
Generalul Marshall	Generalul Brooke	D-l Berejkov
Amiralul King	Amiralul flotei Cunninghan	
Generalul Arnold	Mareșalul șef al aerului Portal	
Generalul maior Deane	Generalul locotenent Ismay	
Căpitanul Royal	Generalul locotenent Martel	
Căpitanul Ware	Maiorul Birse	
D-l Bohlen		

Roosevelt. Nu știu ce s-a discutat azi dimineață la consfătuirea militarilor. De aceea propun ca mareșalul Voroșilov, generalul Brooke și generalul Marshall să ne facă o informare asupra activității lor.

Stalin. Sînt de acord, însă se pare că militarii n-au terminat lucrul [2].

Churchill. Consider că totuși ar fi util să ascultăm ce spun militarii [3].

Brooke. Consfătuirea noastră de astăzi nu s-a încheiat. În primul rînd, am analizat operațiile militare posibile și legătura lor reciprocă. Am analizat operația „Overlord" și toate consecințele ce decurg din ea. Am acordat atenție intervalului de timp ce mai rămîne între data de azi și termenul înfăptuirii operației „Overlord" ; am luat notă de faptul că, dacă nu vom întreprinde operații active în Marea Mediterană în intervalul de timp rămas pînă la înfăptuirea „Overlordului", vom da nemților posibilitatea să-și transfere trupele pe frontul sovieto-german sau să le transfere în vest, ca să contracareze „Overlordul". Am analizat posibilitatea continuării operațiilor duse de noi în Italia, unde ținem imobilizate divizii germane și avem concentrate forțe masive [4]. Apoi ne-am îndreptat atenția asupra problemelor estului și am analizat chestiunea oportunității și a consecințelor intrării Turciei în război, în sensul ajutorului ce va fi căpătat de noi pe tărîmul purtării războiului și în sensul că se vor deschide Dardanelele pentru aprovizionarea Uniunii Sovietice, precum și al deschiderii drumului spre Balcani. Am analizat eventualele operații din Franța de sud efectuate în combinație cu operația „Overlord". Șeful statului major al aviației britanice a făcut un expozeu asupra operațiilor executate de forțele aeriene anglo-americane împotriva Germaniei și a arătat înrîurirea pe care o au aceste operații asupra desfășurării de ansamblu a războiului. Generalul Marshall a adus la cunoștință cifre referitoare la concentrarea forțelor americane în Anglia și a vorbit despre pregătirea trupelor britanice pentru trecerea de la defensivă la ofensivă. S-a studiat și problema operației „Overlord". Mareșalul Voroșilov a pus cîteva întrebări, la care ne-am străduit să dăm răspuns. În acest cadru, mareșalul Voroșilov a expus punctul de vedere exprimat ieri la consfătuire de mareșalul Stalin în privința operațiilor ce trebuie să fie întreprinse anul viitor. Iată aproximativ tot ce am izbutit să analizăm în cursul ședinței noastre de azi dimineață.

Are cumva generalul Marshall ceva de adăugat la informarea făcută de mine ?

Marshall. Îmi rămîn puține lucruri de adăugat la cele spuse de generalul Brooke. El a făcut o informare destul de detaliată. Pentru americani nu resursele umane constituie o problemă, ci tonajul, mijloacele speciale de debarcare, precum și existența unor baze aeriene într-o zonă suficient de apropiată de zona operațiilor. Cînd vorbesc de mijloacele de debarcare, am în vedere vase speciale de desant pe care să se poată transporta pînă la 40 de tancuri sau mașini auto. Dar tocmai numărul acestor vase este limitat. Afluirea trupelor americane în Anglia, a echipamentului și munițiilor se desfășoară conform planului. S-a adus pînă acum în Anglia 1 milion de tone de diverse materiale. Însă mijloacele de desant continuă să acționeze ca factor restrictiv. Avem un plan de fabricare a mijloacelor de desant care a fost suplimentat atît în Statele Unite cît și în Anglia. Accelerarea producerii mijloacelor de desant va duce la sporirea cantității acestora, în vederea invaziei peste Marea Mînecii și a operațiilor din Mediterana. În rezumat, pregătirea pentru operația „Overlord" se desfășoară conform planului, în măsura în care ne referim la materiale și la resurse umane. Rămîn ca probleme mai cu seamă transportul și repartiția mijloacelor de debarcare. Așa cum explica generalul Brooke, din Italia au fost de acum transferate cîteva divizii.

Voroșilov. Informările făcute de generalii Brooke și Marshall corespund discuției pe care am avut-o azi dimineață. Întrebările mele au vizat precizări asupra pregătirii tehnice a operației „Overlord", iar răspunsurile date au avut caracterul celor expuse acum de generalul Marshall [5]. Noi n-am încercat să precizăm termenele „Overlordului" și toate detaliile implicate de această operație, presupunînd că aceste probleme vor putea fi dezbătute temeinic la următoarea noastră consfătuire, dacă va avea loc.

Stalin. Dacă se poate, aș dori să primesc răspuns la următoarea întrebare : cine va fi numit comandant suprem al operației „Overlord" ?

Roosevelt. Această problemă n-a fost încă rezolvată.

Stalin. Atunci n-o să iasă nimic din operația „Overlord". Cine poartă răspunderea morală și militară pentru pregătirea și înfăptuirea operației „Overlord" ? Dacă aceasta nu se știe, atunci operația „Overlord" este doar o vorbă goală.

Roosevelt. Generalul englez Morgan poartă răspunderea pregătirii operației „Overlord".

Stalin. Cine poartă răspunderea pentru înfăptuirea operației „Overlord" ?

Roosevelt. Știm toate persoanele care vor participa la executarea operației „Overlord", cu excepția comandantului suprem al acestei operații.

In apartamentul lui Roosevelt de la ambasada sovietică, o întîlnire cu Sah in Sahul Iranului, Reza Pahlevi

Stalin. Poate că o să se întîmple astfel : generalul Morgan va socoti operația pregătită, dar după ce va fi numit comandantul care va răspunde de executarea operației s-ar putea ca acesta să considere că operația nu este complet pregătită. Trebuie să existe o singură persoană care să răspundă atît de pregătirea cît și de înfăptuirea operației.

Churchill. Generalul Morgan a fost împuternicit cu preparativele preliminare.

Stalin. Cine l-a împuternicit pe generalul Morgan în acest sens ?

Churchill. Acum cîteva luni, generalul Morgan a fost mandatat în acest sens de către Statul major combinat anglo-american, cu încuviințarea președintelui și cu încuviințarea mea. Generalul Morgan a fost mandatat să desfășoare pregătirea operației „Overlord" în cooperare cu statele majore american și britanic, însă comandantul suprem n-a fost încă numit. Guvernul britanic a arătat că este dispus să-și pună forțele destinate operației „Overlord" sub comanda unui comandant suprem american, deoarece Statele Unite poartă răspunderea pentru concentrarea și completarea trupelor și au superioritate numerică în efective. Pe de altă parte, guvernul britanic a propus ca pentru operațiile din Mediterană, unde englezii au superioritate numerică în efective, să fie numit un comandant suprem britanic. Problema numirii comandantului suprem nu poate fi soluționată la o ședință atît de largă ca cea de azi. Această problemă va trebui să fie soluționată aparte de cei trei șefi de guverne, în cerc restrîns. Așa cum mi-a spus acum președintele, soluționarea numirii comandantului suprem va depinde de tratativele pe care le ducem aici.

Stalin. Aș vrea să mă înțelegeți că rușii nu au pretenția să participe la numirea comandatului suprem, însă rușii ar vrea să știe cine va fi acesta. Rușii ar vrea ca el să fie numit mai repede și să răspundă atît de pregătirea cît și de înfăptuirea operației „Overlord" [6].

Churchill. Sîntem complet de acord cu cele spuse de mareșalul Stalin și cred că președintele va fi de acord cu mine cînd spun că peste două săptămîni vom desemna comandantul suprem și vom face cunoscut numele acestuia. Una din sarcinile conferinței este tocmai numirea comandantului suprem. [7]

Stalin. Nu am întrebări în legătură cu informarea făcută de Brooke și Marshall.

Churchill. Sînt cam îngrijorat de volumul și complexitatea problemelor ce stau în fața noastră. Această consfătuire este unică în genul ei. În această consfătuire își pun nădejdile și spre ea își îndreaptă privirile milioane de oameni și doresc foarte mult ca să nu ne despărțim înainte de a fi ajuns la un acord asupra problemelor politice și militare a căror rezolvare ne-a fost încredințată. Intenționez să enunț cîteva puncte care necesită să fie studiate în cadrul subcomisiei. Eu și statul major britanic am studiat mult timp situația din Marea Mediterană, unde noi dispunem de o armată de mari proporții. Vrem ca această armată să ducă acolo o luptă activă pe parcursul întregului an și să fie independentă de factorii care ar sili-o să stea în inactivitate. Sub acest aspect, rugăm ca aliații noștri ruși să analizeze întreaga această problemă și feluritele alternative pe care ni le propunem în privința utilizării optime a forțelor pe care noi le avem în zona Mediteranei.

Există trei probleme care se cer studiate în detaliu.

Prima este, desigur, cea a ajutorului pe care-l poate primi operația „Overlord" prin utilizarea forțelor ce se găsesc în zona Mării Mediterane. Este vorba de proporțiile care trebuie date operațiilor ce trebuie întreprinse în Franța de sud din direcția Italiei de nord. Și eu și președintele ne-am referit la aceasta ieri. Nu cred că problema este suficient studiată ca să i se dea o rezolvare definitivă. Aș fi bucuros dacă această problemă ar fi studiată de toate statele noastre majore ținînd seama de urgența ei. Sub acest aspect, mareșalul Stalin a subliniat în mod just importanța operației de învăluire din Franța de sud. Termenul are însemnătate. Dacă într-un punct vor fi începute operații cu forțe mai mici, iar într-un al doilea punct, cu forțe mai masive, prima operație

va fi ratată. Statele noastre majore trebuie să studieze operațiile pe un plan mai larg. Aș vrea să am în Marea Mediterană mijloace suficiente de desant ca să transfer două divizii. Dacă am dispune de aceste forțe de valoare a două divizii, am avea posibilitatea să întreprindem o operație care să ajute progresiunea trupelor anglo-americane de-a lungul peninsulei italice, pentru nimicirea forțelor inamice dispuse acolo. Ele ar fi suficiente pentru ocuparea insulei Rodos în cazul cînd Turcia ar intra în război. A treia posibilitate de întrebuințare a acestor forțe este de a le întrebuința în Franța de sud, după șase luni, cu efectivele micșorate de pierderile intervenite, pentru a sprijini operația „Overlord". Nici una dintre aceste posibilități nu este exclusă. Însă importantă este chestiunea termenului. Întrebuințarea acestor două divizii, indiferent pentru care din cele trei operații menționate de mine în zona Mării Mediterane, nu se poate să nu ducă la amînarea operației „Overlord" sau la sustragerea unei părți din mijloacele de desant din zona Oceanului Indian. Aceasta este dilema noastră. Pentru a hotărî calea pe care trebuie s-o alegem, vreau să auzim punctul de vedere al mareșalului Stalin asupra situației strategice de ansamblu, deoarece experiența militară a aliaților noștri ruși ne stîrnește admirația și ne însuflețește. Aș propune ca studierea problemei puse de mine să fie continuată mîine de către comisia noastră militară.

Următoarea problemă despre care vreau să vorbesc comportă un caracter mai curînd politic decît militar, deoarece forțele militare pe care intenționăm să le repartizăm pentru soluționarea ei sînt neînsemnate. Este vorba de Balcani. În Balcani există 21 de divizii germane și, pe lîngă acestea, trupe de garnizoană. Din acest număr, adică din cele 21 de divizii, trupe germane cu efective de 54 000 de oameni sînt concentrate în insulele Mării Egee. În afară de acestea, în Balcani mai există, de asemenea, minimum 12 divizii bulgare. În total, în Balcani se află 42 de divizii ale inamicului. Dacă Turcia ar intra în război, Bulgaria ar fi silită să-și aducă diviziile pe frontul din Turcia, împotriva turcilor. Aceasta ar face să sporească pericolul ce amenință diviziile germane aflate în Balcani. Am enunțat aceste cifre pentru a arăta enorma însemnătate pe care o are acest factor în Balcani, unde noi nu intenționăm să trimitem divizii regulate de ale noastre, ci intenționăm să ne limităm doar la raiduri ale unor detașamente combinate[8]. Nu avem nici interese în Balcani, nici tendințe mînate de ambiții. Tot ce vrem să facem este să țintuim cele 21 de divizii germane în Balcani și, pe cît va fi posibil, să le nimicim. De aceea propun ca azi să aibă loc o întîlnire a celor doi miniștri de afaceri străine și reprezentantului numit de președinte, care să discute latura politică a acestei chestiuni. Ne vom strădui să lucrăm în bună înțelegere cu aliații noștri ruși. Dacă vor exista dificultăți, ele se vor putea lămuri într-un cerc restrîns. Chestiunile militare pot fi discutate mai tîrziu.

Acum trec la problema următoare — cea a Turciei. Noi, englezii, sîntem aliați ai Turciei și ne-am asumat răspunderea să convingem sau să silim Turcia să intre în război pînă la Crăciun. Dacă președintele dorește să ni se alăture sau dorește să preia el rolul conducător, vom accepta aceasta, dar vom avea nevoie de întregul ajutor al mareșalului Stalin pentru înfăptuirea hotărîrii adoptate la conferința de la Moscova. În numele guvernului britanic pot spune că el este gata să avertizeze Turcia că dacă nu va accepta propunerea de a intra în război ea ar putea suporta consecințe politice serioase și-i vor fi afectate drepturile asupra Bosforului și Dardanelelor. Azi dimineață comisia militară alcătuită din gene-

Intîlnire a experților militari americani și britanici

ralii noștri a discutat latura militară a problemei turcești, însă problema Turciei este mai curînd una politică decît militară. Avem de gînd să nu repartizăm mai mult de 2—3 divizii pentru operațiile din zona Turciei în cazul intrării acesteia în război, fără a pune la socoteală forțele aviatice.

Am pus cîteva probleme care au cu precădere caracter politic ; de exemplu, ce gîndește guvernul sovietic în privința Bulgariei, este el dispus ca, în cazul cînd Turcia va declara război Germaniei, iar Bulgaria va ataca Turcia, să declare bulgarilor că va considera Bulgaria drept dușman ? Aceasta va exercita o enormă înrîurire asupra Bulgariei. Există și alte chestiuni politice. Propun ca cei doi miniștri ai afacerilor străine și un reprezentant numit de președinte să studieze această chestiune și să ne consilieze cum să silim Turcia să intre în război și să avizeze asupra rezultatelor ce vor decurge de aici. Mi se pare că aceste rezultate vor fi enorme, iar posibilitățile deschise — decisive. Dacă Turcia va declara război Germaniei, aceasta va însemna pentru poporul german o lovitură uriașă. Dacă vom ști să exploatăm cum trebuie acest fapt, Bulgaria va fi neutralizată. Cît privește celelalte țări din Balcani, România încă de pe acum caută țara în fața căreia să poată capitula. Ungaria este și ea în derută. E timpul să culegem rodul. A sosit vremea să plătim prețul acestui rod, dacă socotim de cuviință. Propunem ca problemele de mai sus să fie discutate de cei trei reprezentanți ai noștri, care, ca urmare a discuției, ne pot spune ce se poate face pentru ușurarea poverii purtate de Rusia și pentru asigurarea succesului operației „Overlord".

(Va urma)

---

[1] Lista participanților este reprodusă după F.R., p. 533.

[2] M.B. nu înregistrează această intervenție. M.S.M.C. o înregistrează.

[3] M.B. și M.S.M.C. nu înregistrează intervenția.

[4] În acest loc, M.B. continuă astfel : „Comitetul a examinat succint chestiunea ajutorării și aprovizionării partizanilor din Iugoslavia, astfel încît ei să fie sprijiniți pentru a imobiliza forțe germane".

[5] În acest loc, M.B. continuă astfel : „A adăugat că problemele Iugoslaviei și Turciei, menționate de generalul Brooke, n-au fost examinate în detaliu". M.B. nu înregistrează însă ultima frază a acestei intervenții.

[6] Stenogramele americane înregistrează de o manieră mult mai rezumativă discuția privitoare la numirea comandantului suprem al forțelor destinate operației „Overlord".

[7] În perioada conferinței tripartite de la Teheran, în afara ședințelor plenare la nivel înalt, au avut loc întrevederi separate între Roosevelt și Stalin, în localul ambasadei sovietice, unde președintele S.U.A. și-a avut reședința.

T.I.P. nu conține înregistrări ale acestor întîlniri bilaterale. Reproducem mai jos, după F.R., înregistrarea primei întrevederi a celor doi șefi de state :

Întrevederea Roosevelt — Stalin de la 28 noiembrie, ora 15. Reședința lui Roosevelt de la ambasada sovietică.

Lista participanților :

Statele Unite :
Președintele Roosevelt
D-l Bohlen
Uniunea Sovietică :
Mareșalul Stalin
D-l Pavlov

Președintele l-a salutat pe mareșalul Stalin, cînd acesta a intrat, cu cuvintele : „Sînt bucuros să vă văd. Am încercat multă vreme să realizez aceasta.

Mareșalul Stalin, după ce și-a exprimat la rîndul său plăcerea de a-l întîlni pe președinte, a spus că este cazul ca lui [Stalin] să i se reproșeze întîrzierea cu care s-a ajuns la această întrevedere ; el a fost foarte ocupat din cauza treburilor militare.

Președintele s-a interesat care este situația pe frontul de bătălie sovietic.

Mareșalul Stalin a răspuns că pe o parte a frontului situația nu este prea bună ; sovieticii au pierdut Jitomirul și sînt pe cale de a pierde Korosten — ultimul fiind un important centru feroviar —, față de care luarea Gomelului nu poate constitui o compensație. A adăugat că germanii au aruncat o nouă grupare de divizii în această zonă și exercită o puternică presiune asupra frontului sovietic.

Președintele s-a interesat apoi dacă inițiativa a rămas sau nu de partea forțelor sovietice.

Mareșalul Stalin a răspuns că, exceptînd sectorul la care s-a referit adineauri, inițiativa rămîne încă de partea sovieticilor, dar că situația [starea vremii ?] este atît de rea, încît numai în Ucraina este posibil să se întreprindă operații ofensive.

Președintele a spus că ar dori să fie în puterea sa de a determina scoaterea a 30 sau 40 de divizii germane de pe frontul de est și că această chestiune este, firește, una din cele pe care dorește să le discute aici, la Teheran.

Mareșalul Stalin a spus că ar fi foarte important să se realizeze un asemenea transfer de divizii germane.

Președintele a spus apoi că un alt subiect asupra căruia i-ar face plăcere să stea de vorbă cu mareșalul Stalin este posibilitatea ca după război să fie lăsată disponibilă pentru satisfacerea nevoilor Uniunii Sovietice o parte a flotei comerciale americano-britanice, care la sfîrșitul războiului ar putea fi mai utilizabilă decît a oricărei alte țări.

Mareșalul Stalin a răspuns că o flotă comercială adecvată ar fi de o mare importanță nu numai pentru Uniunea Sovietică, ci și pentru dezvoltarea relațiilor postbelice dintre Uniunea Sovietică și Statele Unite, relații care, după speranța sa, vor cunoaște o masivă lărgire. El a spus, răspunzînd unei întrebări puse de președinte, că, de vreme ce Uniunii Sovietice i s-au trimis mijloace tehnice, Uniunea Sovietică ar putea la rîndul ei pune la dispoziția Statelor Unite o gamă bogată de materii prime.

Conciliabulul a abordat apoi problemele Extremului Orient.

Președintele a spus că a avut o conversație interesantă cu Cian Kai-și la Cairo pe tema generală a Chinei.

Mareşalul Stalin a remarcat că chinezii au luptat pînă acum tare prost, dar, după părerea lui, s-a întîmplat aşa din vina cîrmuitorilor ţării.

Preşedintele l-a informat pe mareşalul Stalin că noi [S.U.A.] înzestrăm şi instruim în prezent 30 de divizi chineze destinate să acţioneze în China de sud şi ne propunem să continuăm acelaşi proces pentru încă 30 de divizii. A adăugat că există un nou plan care prevede o operaţie ofensivă prin nordul Birmaniei, ca să se răzbată în China prin sudul Iunnanului, şi că aceste operaţii se vor desfăşura sub comanda lordului Louis Mountbatten.

Mareşalul Stalin s-a interesat apoi de situaţia din Liban.

Preşedintele a făcut o sumară descriere a condiţiilor şi a evenimentelor care au dus la ciocnirile recente şi, răspunzînd unei întrebări a mareşalului Stalin, a spus că ele se datorează în întregime atitudinii Comitetului francez şi generalului de Gaulle.

Mareşalul Stalin a spus că nu-l cunoaşte personal pe generalul de Gaulle, dar, sincer vorbind, după părerea sa, este tare nerealist în activitatea lui politică. A explicat că generalul de Gaulle reprezintă sufletul Franţei simbolice, în timp ce Franţa fizic reală este angajată sub conducerea lui Petain în ajutorarea inamicului nostru comun, Germania, punîndu-i la dispoziţie porturile, resursele materiale, utilajele etc. franceze pentru efortul de război german. A spus că tot necazul este că mişcarea lui de Gaulle nu este legată de Franţa reală, care, după părerea lui, trebuie să fie pedepsită pentru atitudinea pe care a avut-o în timpul acestui război. De Gaulle acţionează ca şi cum ar fi căpetenia unui stat mare, în timp ce de fapt el comandă actualmente o forţă măruntă.

Preşedintele s-a declarat de acord şi a spus că în viitor nici unui francez trecut de 40 de ani, şi îndeosebi nici unui francez care a făcut cîndva parte din actualul guvern francez, nu i se va îngădui să recapete vreun rol de frunte. A spus că generalul Giraud este un tip de brav militar bătrîn, dar, în nici un caz, nu are nici cel mai mic simţ administrativ sau politic. A adăugat că sînt în curs de instruire în Africa de nord aproximativ 11 divizii franceze, alcătuite în parte din algerieni şi nord-africani.

Mareşalul Stalin s-a oprit pe larg asupra claselor conducătoare franceze şi a spus că, după părerea lui, ele nu sînt îndreptăţite în nici un chip să beneficieze de roadele păcii, ţinîndu-se seama de serviciile pe care le-au adus Germaniei colaborînd cu ea.

Preşedintele a spus că d-l Churchill opiniază că Franţa trebuie repede refăcută ca ţară puternică, însă el personal nu împărtăşeşte această părere, deoarece consideră că vor fi necesari mulţi ani de strădanii înainte ca Franţa să fie restaurată. A spus că primul lucru de care au nevoie francezii, nu numai guvernul, ci chiar şi poporul, este de a deveni cetăţeni demni.

Mareşalul Stalin s-a declarat de acord şi a spus în continuare că el nu propune ca aliaţii să-şi verse sîngele pentru a pune din nou Indochina, de exemplu, sub vechea cîrmuire colonială franceză. El a spus că recentele evenimente din Liban, date în vileag publicului, sînt utile, simbolizînd primul pas spre independenţa popoarelor care au fost înainte sub stăpînirea colonială. A spus că, după părerea lui, în războiul împotriva Japoniei, în afara obiectivelor militare, este necesar ca japonezii să fie combătuţi şi pe tărîm politic, îndeosebi datorită faptului că ei au dăruit anumitor zone coloniale o independenţă cel puţin nominală. A repetat că Franţa nu trebuie să redobîndească Indochina şi că francezii trebuie să plătească pentru criminala lor colaborare cu Germania.

Preşedintele a spus că este 100% de acord cu mareşalul Stalin şi a remarcat că, după 100 de ani de stăpînire franceză în Indochina, locuitorii sînt mai săraci decît înainte. A spus că Cian Kai-şi i-a afirmat că China nu nutreşte ambiţii asupra Indochinei, însă că poporul Indochinei nu este pregătit să capete independenţa ; la aceasta el [Roosevelt] a răspuns că, atunci cînd Statele Unite au dobîndit Filipinele, locuitorii nu erau pregătiţi să capete independenţa, care le va fi acordată fără nici o limitare la sfîrşitul războiului contra Japoniei. A adăugat că a discutat cu Cian Kai-şi posibilitatea de a institui un sistem de tutelă asupra Indochinei, care să aibă sarcina de a pregăti poporul pentru independenţă în cursul unei perioade de timp determinate, de pildă 20—30 de ani.

Mareşalul Stalin şi-a exprimat deplinul acord cu această opinie.

Preşedintele a spus în continuare că d-l Hull a adus la conferinţa de la Moscova un document pe care l-a întocmit el [preşedintele] ; acesta stipula înfiinţarea unui comitet naţional [internaţional ? — F.R.] care să viziteze în fiecare an coloniile tuturor statelor şi prin mijlocirea opiniei publice să îndrepte toate abuzurile pe care le va constata.

Mareşalul Stalin a spus că i se pare utilă această idee.

Preşedintele a continuat să vorbească despre posesiunile coloniale şi a arătat că totuşi ar fi mai bine să nu se discute problema Indiei cu d-l Churchill, deoarece acesta nu are vreo soluţie pentru chestiunea de mai sus, ci a propus doar ca întreaga problemă să fie amînată pînă la sfîrşitul războiului.

Mareşalul Stalin s-a declarat de acord cu ideea că acesta este punctul nevralgic al britanicilor.

Preşedintele a spus că ar dori să stea de vorbă cîndva în viitor cu mareşalul Stalin despre chestiunea Indiei. Consideră că cea mai bună soluţie ar fi o prefacere totală, ceva în genul transformărilor sovietice.

Mareşalul Stalin a răspuns că problema Indiei este complicată, întrucît există niveluri diferite de cultură şi separaţie între caste. A adăugat că o prefacere totală ar însemna revoluţie.

Se apropiase ora 16 şi sosise momentul începerii şedinţei tripartite.

Preşedintele a declarat, în concluzie, că un motiv în plus ca să fie bucuros că se găseşte în această casă constă în faptul că aceasta îi oferă posibilitatea să se întîlnească mai des cu mareşalul Stalin în condiţii cu totul neoficiale şi diferite (sic — **F.R.**).

* În acest loc, M.S.M.C. înregistrează în continuare : „Consideră că ar fi o miopie ca nemţii să fie lăsaţi să sugrume Iugoslavia fără a se da acestui brav popor, care acum luptă sub conducerea lui Tito, armele pe care le cere". M.B. nu înregistrează această frază.

DOCUMENTELE
SECOLULUI XX

ANTONESCU DESPRE ULTIMA ÎNTREVEDERE CU HITLER

În numărul 3 (12) din martie 1968, am publicat stenograma germană a ultimei întîlniri dintre Hitler și mareșalul Antonescu, care a avut loc la începutul lunii august 1944. Așa cum era și inevitabil, autorul stenogramei — omniprezentul dr. Paul Schmidt — a redat, cu lux de amănunte, punctul de vedere al Führerului, trecînd foarte repede peste replicile, întrebările sau comentariile „Conducătorului" de la București.

Dar Antonescu a ținut, la rîndul său, să aștearnă pe hîrtie cîteva din ideile principale dezbătute în cadrul convorbirilor cu Hitler. La 6 și 7 august 1944, el a dictat un „rezumat" al acestor discuții. Spre deosebire de documentul german, textul mareșalului nu se mărginește la o simplă și „obiectivă" înregistrare a celor spuse, ci cuprinde o serie de aprecieri și considerente personale, care n-au fost nici măcar fugar schițate lui Hitler.

Ceea ce izbește în primul rînd pe cititorul rezumatului este tonul acestuia. Vechea și nemărginita admirație față de Hitler pare să se fi estompat. Mareșalul își permite să remarce „lungimea" expunerii făcută de führer ca și agitația și chiar enervarea din glasul lui. Cînd führerul își explică înfrîngerile prin defetismul manifestat de generalii săi, „Conducătorul" român lasă pe seama istoriei să judece dacă afirmația este întemeiată sau nu, ceea ce constituie un mod destul de perfid de a-și arăta scepticismul față de cele susținute de conlocutorul său. De altfel, Antonescu nu-și ascunde convingerea că se vor comite greșeli în cursul epurației cu care a fost însărcinat Gestapoul și că rezultatele acestor răfuieli vor fi dezastruoase pentru Reich.

De-a dreptul surprinzătoare apare brusca constatare a mareșalului că Germania este cea care a provocat războiul. E un lucru pe care Antonescu l-a „descoperit" în ceasul al doisprezecelea, după ce, în toți patru anii precedenți, afirmase în cor cu propagandiștii lui Goebbels că mielul fusese vinovat de agresivitatea lupului.

Dar cea mai mare importanță o prezintă faptul că, așa cum reiese din rezumat, Antonescu își dă seama că Germania hitleristă merge spre înfrîngere. El enumeră cîteva din eșecurile înregistrate de germani pe frontul de Răsărit și deduce din ele „totala catastrofă" spre care se îndreaptă România. Măsurile militare preconizate de Hitler „nu sînt de natură a mă liniști" recunoaște Antonescu.

Cu atît mai criminală apare hotărîrea sa de a continua războiul alături de Germania nazistă. Așa cum reiese din „rezumat" complicele de la București al führerului nu are în fața istoriei pe care o invocă cu orice prilej nici măcar alibiul orbirii, al lipsei de luciditate. „Strînsă în ghiarele unui clește atît de tragic, România trebuie să sucombe", socotește el.

Dar soarta țării noastre nu a fost decisă de un vremelnic dictator, ci de poporul ei, care a știut s-o salveze la timp de la dezastru. Cel care a sucombat a fost fascismul. România trăiește, mai vie, mai viguroasă, mai înfloritoare ca oricînd.

Textul * se publică, pentru prima oară, respectîndu-se cu strictețe ortografia și stilul originalului.

A. DEAC

---

* Arhiva Istorică Centrală, Fondul Cabinetul vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, dosar 10.

În ziua de 4.VIII., la Cartierul general al führerului (Wolfschanze), în Prusia Orientală, am avut o convorbire de 5½ ore cu führerul. Fiind chemat, programul vizitei a fost fixat de germani și discuția dusă de führer.

Următoarele trei capitole esențiale au fost atinse de führer în această convorbire.

— Relativ la atentat ;

— Situația armatei germane pe frontul de Est, a pierderilor ei, a posibilităților materiale de înlocuire a acestor pierderi, a armelor noi ce înțelege să introducă succesiv în acțiune, pe toate fronturile, pentru cîștigarea războiului ;

— Relativ la atitudinea României în viitor.

În ceea ce privește atentatul, führerul a făcut, cu lux de amănunte și într-un ton variat de la calm la agitație și chiar enervare, istoricul luptei care s-a dus în contra sa prin acțiuni oculte și printr-o opunere în anumite ocazii, la anumite măsuri, opuneri făcute național-socialismului de vechea clasă aristocratică germană, atît din armată cît și din cadrul statului.

Din această lungă expunere reținem numai punctele esențiale, care sînt cam următoarele :

Vechea clasă conducătoare germană, destul de numeroasă și puternică ca trecut și poziție socială, împreună cu factorii economici au făcut totdeauna o surdă opoziție național-socialismului, conducerii regimului, și în special führerului.

Această clasă a înclinat către menținerea vechilor metode practicate în trecut și o pactizare cu evreimea, pe care a calificat-o ca dușmană de moarte a progresului și civilizației europene și chiar [a asemănat-o] cu ce a rămas din clasa similară din Rusia sovietică, reprezentată prin generalii și mareșalii ruși, judecați și condamnați în faimosul proces intentat acestora în 1936 de către Stalin. Insistînd asupra acestui punct, a afirmat că generalii ruși au căzut victima lui Stalin pentru că ei ar fi fost înțeleși sau înclinați spre o înțelegere cu aceia din poporul german care azi sînt acuzați ca adversari ai săi și contra cărora e pe punctul să ia măsuri foarte drastice.

Führerul a afirmat apoi că așteaptă de 6 ani producerea acestui atentat și e foarte

mulțumit că a avut loc pentru că i-a dat ocazia pe de o parte poporului german să strîngă rîndurile în jurul său, iar lui posibilitatea să cureţe prin măsurile cele mai radicale atît organizaţia de stat cît şi, în special, armata de toate aceste elemente.

Führerul mi-a afirmat categoric că înfrîngerea suferită recent de Grupul de Armată de Centru cît şi cele din cursul verii şi iernii din 1943 se datoresc toate numai defetismului provocat de aceste elemente, care, prin atitudinea lor, au slăbit spiritul de luptă al soldaţilor germani.

Istoria, desigur, va judeca şi trage concluziile definitive în această privinţă atunci cînd toate elementele care stau la baza politică şi militară a conducerii războiului vor fi date la iveală şi în ceea ce priveşte acţiunea purtată de Germania în lupta ei pentru cucerirea spaţiului vital necesar ei cît şi pentru dominaţia europeană.

După ce a arătat aşa cum vede problema, care după mine poate să aibă şi alt aspect, führerul nu a ezitat să afirme că cele mai radicale măsuri de stîrpire a elementelor ce le socoteşte vinovate de înfrîngerile suferite de armata germană sînt în curs de a fi luate şi nu se va opri în faţa nici unui obstacol pentru curăţirea radicală a acestor elemente, a corpului ofiţeresc. Pentru a aduce la îndeplinire aceste intenţii, mi-a declarat că se foloseşte de reichsführerul Himmler, căruia i-a încredinţat cele mai vaste puteri în această privinţă, şi de o comisie compusă din mareşalul Keitel, mareşalul Rundstedt, generalul Guderian şi alţi ofiţeri membri marcanţi ai SS pentru a stabili lista acelora care de la mareşal pînă la cel mai tînăr ofiţer sînt consideraţi că trebuie să fie excluşi din viaţa militară a Reichului.

Este, desigur, o acoperire luată în faţa istoriei pentru eventuale erori care, desigur, se vor comite în epuraţiunea ce se urmăreşte.

Făcînd aluzie la generalii germani prizonieri la ruşi, care au fost constituiţi într-un comitet de luptă împotriva naţional-socialismului — eu refuz să cred că e o acţiune pornită cu adevărat din iniţiativa şi voinţa ofiţerilor germani, care au dat dovadă de înalt patriotism şi un înalt sentiment al onoarei, calităţi războinice deosebite, de care au dat dovadă mai multe secole de-a rîndul, în ocazii foarte grele pentru statul german —, mi-a afirmat că nu va ezita să dea cel mai drastic exemplu executînd familiile acestor ofiţeri. A completat această ultimă afirmare cu ameninţarea care mi-a făcut-o că este decis să pedepsească de acum înainte cu moartea orice general de orice rang care se va mai retrage în faţa inamicului.

Timpul va dovedi dacă revenirea şi adoptarea în cadrul unei armate cu tradiţie istorică şi militară atît de bogată în fapte de glorie şi mîndrie, mijloacele acestea, [...] vor da rezultatul aşteptat sau vor duce la unele just contrare.

Văzînd pînă la ce punct periculos se aluneca în această privinţă şi gîndind şi la viaţa acelor mareşali şi generali germani cu care am luptat pe frontul din Rusia şi România, unde au acţionat cu trupe române, am găsit de a mea datorie să-l întrerup şi să intervin în favoarea lor, afirmînd că la toţi aceşti generali, şi în special la mareşalii von Kleist şi von Manstein, am găsit întotdeauna o ţinută ireproşabilă de demnitate militară, o pricepere desăvîrşită şi o atitudine extrem de corectă, care nu mi-au putut lăsa niciodată impresia unui sentiment de ostilitate contra regimului, ci, din contra, de fidelitate pentru patria lor şi conducerea germană.

La aceasta führerul mi-a răspuns că persoana celor doi mareşali nu e pusă în joc, dar că, dacă ancheta ce se va face va dovedi că şi mareşalii sînt vinovaţi, el nu va ezita să aplice şi acestora pedeapsa pe care o merită. Insistînd asupra instantaneităţii cu care tot poporul german şi armata germană au manifestat prin telegrame şi scrisori sentimentele lor de fidelitate faţă de führer, ceea ce a reconstituit şi consolidat blocul german în lupta ce se duce, mi-a afirmat că soldaţii germani din Ministerul de Război, de îndată ce au aflat de atentat, au executat ei din proprie iniţiativă, fără să spună pe ce criteriu, pe ofiţerii germani din acel minister presupuşi ca ostili partidului şi führerului şi a adăugat că are telegrame de la soldaţii germani care cer onoarea de a executa ei pe generalii germani şi mareşalii germani care vor fi sortiţi sumarei execuţii. Führerul vede în acest gest semnul valorii armatei şi dovada solidarităţii armatei cu persoana sa.

Impresia mea este că dîndu-se curs acestor tendinţe, mai ales în cadrul armatei, se va ajunge la rezultate contrarii şi se alunecă iar pe o pantă periculoasă.

Pentru a justifica şi mai mult execuţia măsurilor care-şi urmează cursul lor tragic, führerul mi-a arătat că, contrar în ceea ce cred alţii (probabil că a fost informat că printre aceşti alţii sînt şi eu, de aceea a ţinut poate să insiste asupra acestui fapt), aceste măsuri, în loc să slăbească, vor întări armata şi naţiunea germană. A dat ca exemplu Rusia, unde după ce Stalin a înscenat în condiţiunile tragice cunoscute procesul contra generalilor, toţi în Europa şi chiar în Germania au crezut că datorită acestui procedeu armata rusă a fost desfiinţată. Realitatea dureroasă de azi ne arată, a subliniat führerul, că armata rusă, în loc de deorganizare şi slăbire datorită acestor măsuri, a ieşit întărită considerabil, pentru că a fost purificată de elementele care aveau nostalgia vechiului regim, şi are azi forţa datorită căreia noi suferim ceea ce

suferim. Rămîne și în această privință ca timpul să arate, întrucît comparația e justificată mai ales dacă se ține seama că armata germană de la 1940—1942 a dărîmat fulgerător toată rezistența militară a Europei și a fost dusă în aceste lupte pînă la Stalingrad de către ofițerii germani care azi stau toți sub amenințarea dezonoarei și a morții pentru simplul fapt că fac parte dintr-o veche clasă care a adus totuși prosperitatea, mărirea și gloria Germaniei.

Terminînd acest capitol, führerul a conchis că datorită atentatului a putut să ia prin reichsführerul Himmler o serie de măsuri care-i vor da pe cîmpul de luptă o armată nouă de aproape două milioane de oameni, pe care ofițerii astăzi aflați sub acuzație îi ocroteau și-i țineau în condiții de a nu participa efectiv și direct la luptă, și-i vor asigura un randament și mai mare în ceea ce privește producția materialului de război, afirmînd că, atîta timp cît s-au ocupat militarii de industria de armament, randamentul acestei industrii nu era decît de 9% din producția actuală.

După ce a aruncat și acest blam, care, desigur, constituie o acoperire a carenței tehnice în care se găsește Germania în al patrulea an de război, pe care ea l-a provocat față de adversarii săi, führerul s-a întors către mine și a adăugat :

„Am ținut să vă fac această comunicare în privința atentatului — cauzele lui, măsurile luate și consecințele lui — în fața mareșalului Keitel ca exponentul cel mai înalt al armatei germane, alăturînd în același timp și național-socialismul", probabil cu îndoitul scop de a da mareșalului Keitel un avertisment de ce trebuie să facă în calitate de președinte al comitetului de epurație și a-mi arăta, pe de altă parte, solidaritatea armatei, prezentă la această expunere prin mareșal cu ideile sale.

Pentru mine și după o justă observare a colonelului Davidescu, căruia i-am dictat aceste note, este adevărat că în Germania revoluția începută la 1921 nu s-a terminat și-și urmează cursul. Metodele acestea pot să fie și salvatoare, dar și dezastruoase.

Terminînd partea referitoare la atentat, führerul a făcut o expunere a situației militare de pe frontul de Est, a posibilităților tehnice asigurate Germaniei pentru lupta viitoare cît și a intențiilor sale de viitor.

În ce privește situația pe front, legînd-o de atentat și, desigur, cu încercarea de a trece răspunderea asupra altora, führerul a afirmat că defecțiunea din sectorul central al frontului de Est este consecința defetismului provocat de generalii germani, lăsîndu-mă să înțeleg că chiar în cadrul conducerii Grupului Central s-ar fi găsit ofițeri sus-puși implicați în atentat. Dacă realitatea ar fi aceasta, desigur că situația în care se găsește Germania ar fi mult mai gravă, pentru că experiența făcută de atîția în trecut a dovedit că nici o revoluție făcută de armată nu poate duce decît la distrugerea sigură și totală a statului.

Ținînd seamă de trecutul și disciplina de organizare și de superioritatea instrucției germane, sînt îndreptățit să cred că nu aceasta a fost cauza care a determinat prăbușirea Grupului de Centru și apoi prăbușirea întregului front. Sînt sigur că cercetătorii de mîine vor găsi și alte cauze ale acestui dezastru.

În ceea ce privește pierderile suferite de armata germană în primăvara și vara anului 1944, führerul a afirmat că ele pot fi reprezentate sub raportul :

— armament infanterie 25% din producția pe iulie ;

— armament greu și ușor de artilerie 50% ;

— tunuri de asalt 45% ;

— care de luptă 100%.

Față de această situație a conchis, afirmînd că a luat astfel măsuri ca în interval de o lună de la această dată aceste pierderi să fie acoperite prin sporirea capacității de lucru, fără a influența producția și deci alimentarea războiului cu material tehnic.

În ce privește posibilitățile de viitor, führerul — ca și în întrevederea anterioară — s-a arătat foarte încrezător în posibilitățile germane și a subliniat că datorită atentatului armata s-a întărit, pentru că prin purificarea cadrelor se va reuși să se pună ordine în haosul lăsat de delăsarea și chiar sabotajul ofițerilor din vechiul regim în posturile de răspundere pe front și în interior datorită faptului că au fost încredințate reichsführerului Himmler conducerea și organizarea armatei din interior.

În ceea ce privește armamentul, pagubele produse nu sînt mari, iar programul producției este în pantă ascendentă în toate domeniile.

Privitor la șansele de viitor, führerul mi-a spus că numai cei lipsiți de energie pot pierde războiul și a ținut să repete a doua și a treia oară ceea ce s-a petrecut în războiul silezian, cînd, cu tot avizul mareșalilor prusieni încărcați de glorie și al oamenilor de stat, Friederic a perseverat și a învins. În această ordine de idei, a ținut să sublinieze energia mareșalilor Tito și Stalin. În ceea ce privește acesta din urmă, a afirmat că în 1942 Rusia era total prăbușită și la această convingere ajunseseră toți generalii ruși, și numai energia lui Stalin a susținut armata și poporul, realizînd ceea ce a realizat.

Tito, deși pierde în fiecare lună 15 000 de oameni, totuși găsește în patriotism și în energia sa mijloace de a ridica noi oameni, reușind să imobilizeze circa 20 de divizii germane în Balcani (cifră care-mi pare exagerată).

Scoțînd în afară aceste exemple, luate din trecutul glorios al Prusiei, cît și a celor

→

doi conducători ai anarhiei slave, führerul a conchis că este sigur de redresarea poporului german datorită atentatului și de întărirea armatei prin purificarea cadrelor ei.

Pentru ca să mă convingă și mai mult în această privință, führerul mi-a spus că în 1933, cînd a luat conducerea Germaniei, nu avea nici un tun greu, iar în 1939, cînd a fost nevoit să se angajeze în luptă Germania, a avut cea mai puternică artilerie. În 1933 nu a avut nici un submarin, iar în 1939 cea mai puternică flotă submarină ; în 1933 nici un avion de luptă, în 1939 cea mai puternică și modernă aviație ; în 1933 nici un tanc, în 1939 cele mai puternice și valoroase unități blindate.

Comunicîndu-mi acestea, a adăugat că ceea ce a fost în stare să facă între 1933 și 1939, atît sub raportul tehnic cît și în ce privește dorința de a învinge, va fi în stare să facă și de acum înainte.

După ce a terminat cu un lux de exemple și argumente expunerea referitoare la posibilitățile actuale și viitoare ale armatei germane, führerul, uitîndu-se drept în ochii mei, mi-a spus în mod cu totul intempestiv și cu totul neobișnuit în practica dintre conducătorii de state, fără nici o indicație anterioară, că acesta a fost scopul întrevederii noastre, chestiunea raporturilor viitoare dintre România și Germania, arătînd că vrea să știe atunci, deci imediat, dacă România și, în special, conducătorul ei, mareșalul Antonescu, a subliniat, sînt decișI să urmeze pînă la sfîrșit Germania.

Total surprins de această întrebare, care venea, desigur, din calcul, după arătarea măsurilor drastice, care merg pînă la distrugerea ofițerilor și familiilor lor, luate în Germania contra acelora care nu sînt de aceeași părere cu conducerea germană în ceea privește metodele întrebuințate pentru conducerea politică și militară a statului, am căutat să cîștig timp de reflectat asupra răspunsului ce urma să-l dau, arătînd în prealabil führerului regretul meu în ceea ce privește atentatul și părerea mea asupra situației din Răsărit, pericolele ce acest front prezintă pentru România și care sînt greutățile ce am de învins din cauza situației provocate de bombardamentele aeriene inamice.

Terminînd aceasta și revenind la chestiunea esențială care am observat numai în ultimul moment că făcea obiectul real al convocării, am declarat categoric și fără cea mai mică ezitare că nu aș putea răspunde la întrebarea aceasta, deoarece am fost surprins și consider că această chestiune trebuie tranșată pe căi diplomatice. În plus nu pot da un răspuns într-un fel sau altul pînă ce nu am eu răspuns la următoarele chestiuni prealabile :

1. Aș dori să știu care sînt intențiile Germaniei privitor la lupta dusă pe frontul de Sud, care interesează România, afirmînd că dacă trupele germane nu pot să mențină această parte a frontului cel puțin pe linia actuală România nu ar putea să se angajeze să meargă pînă la distrugerea ei totală alături de Germania. I-am reamintit că Germania s-a angajat să apere granițele României și că d-l von Ribbentrop a făcut recente declarațiuni prin care a afirmat că Germania se apără la Nistru. Führerul mi-a răspuns în mod categoric că este hotărît să mențină acest front, la care afirmațiune am răspuns că, fără a pune la îndoială această afirmațiune atît de categorică, sînt dator să-i reamintesc că în toamna anului 1943 mi-au fost făcute declarațiuni tot atît de formale că va executa din capul de pod Nicopol o acțiune pentru a restabili legătura cu Crimeea și a despresura trupele de acolo, iar în martie 1944, idem, declarația formală că în iunie 1944 va trece la ofensivă pentru a recuceri Ucraina. Reamintindu-i acest lucru, i-am adăugat că nici una dintre aceste două operațiuni nu au fost executate și că bănuiesc că nu o schimbare de atitudine a determinat aceasta, ci imposibilitatea în care s-a găsit s-o facă.

Am conchis spunîndu-i că nu pun nici de această dată la îndoială ca în ocaziile precedente buna intenție a führerului de a menține frontul actual din Moldova și Basarabia, dar ca militar cu experiență am adăugat că nu putem conta numai pe ceea ce voim noi să facem. Totul este în funcție de putința și, mai ales, de voința inamicului și nu trebuie să ignorăm că rușii au dovedit, pînă acum cel puțin, o mare superioritate de forțe, de mijloace tehnice și de manevră.

Führerul a ezitat să afirme că în orice împrejurare va menține dreapta frontului pe poziția pe care se găsește.

2. Trecînd la a doua întrebare prealabilă, am spus că, cu începere din aprilie, România este supusă la o acțiune de bombardament masiv, în special din partea aviației de bombardament și vînătoare americană. I-am arătat că acest bombardament se succede din săptămînă în săptămînă, că ne produce pagube considerabile la rafinării, la C.F.R., la industrii, orașe și ne costă numeroase victime omenești. În

fața acestei acțiuni a inamicului, România este cu totul dezarmată, neavînd nici mijloace de artilerie ș.a. decît numai pentru Ploiești, pentru București în măsură insuficientă și pierzînd, din cauza luptelor aeriene și inferiorității și ca număr, și ca tehnică, aproape total aviația ce am opus în aprilie și căreia azi Germania nu reușește să-i înlocuiască pierderile atît la unitățile române cît și la cele germane de vînătoare. Am arătat că pagubele se cifrează la noi la sute de milioane și, dacă continuă, frontul nu va mai putea fi alimentat, căci materialele de reparație ale materialului C.F. sînt epuizate, iar altele nu mai vin, iar numărul de locomotive și vagoane stricate împiedică buna aprovizionare a frontului. Această situație va crea în țară o situație economică dezastruoasă.

Am conchis că, dacă Germania nu ne dă posibilitatea ca să ne apărăm, România nu poate păstra această poziție la infinit, deoarece ar duce-o la o totală catastrofă.

Führerul nu mi-a dat nici o asigurare că e în măsură să mă pună în situația de a face față în condițiuni acceptabile bombardamentelor inamice. Mi-a afirmat cu această ocazie că din cauza sfaturilor greșite date de așii aviației germane Udet și Mölders s-a luat un drum greșit și fabricarea a două avioane, unul de vînătoare și altul de bombardament, a fost total ratată, din care cauză s-a pierdut și superioritatea aeriană.

Mi-a reamintit că și în 1914—1918 superioritatea a trecut dintr-o tabără în alta și este sigur că perioada de criză a trecut și că în curînd va putea face și în acest domeniu față (fără a afirma că va relua superioritatea), însă nu-și va risipi mijloacele noi sau în curs de creație întrebuințîndu-le în anumite sectoare, fără să spună care anume. Cu alte cuvinte, și la această a doua chestiune prealabilă răspunsul nu a fost formal.

3. A treia întrebare prealabilă pusă a fost aceasta : i-am arătat că România se găsește astăzi într-o situație mult mai grea ca înainte din cauza acțiunii Turciei. Dezvoltînd acest punct, am arătat că Turcia poate deschide Strîmtorile, pentru ca cota parte din flota italiană obținută de la anglo-americani să treacă în Marea Neagră, să răstoarne echilibrul aci și să facă posibile debarcări masive pe coasta românească. Am afirmat că România nu e în măsură să se apere în bune condiții. Tot în legătură cu trecerea Turciei de partea aliaților, o altă consecință cunoscută de toți e că turcii pot pune la dispoziția anglo-americanilor bazele aeriene dinainte pregătite. Consecința va fi bombardamente anglo-americane zilnic sau chiar de mai multe ori pe zi asupra teritoriului român. În acest caz, situația României ar evolua vertiginos spre catastrofă.

Führerul mi-a spus că nu crede că Turcia va deschide Strîmtorile și da baze aeriene.

A evitat să-mi dea un răspuns cu ce ar putea să mă ajute în caz că aceste două eventualități s-ar transforma în plin, în fapte.

În sfîrșit, a patra întrebare prealabilă pe care am pus-o a fost chestiunea privitoare la atitudinea viitoare a Ungariei și ce se va petrece în spațiul ungar în viitorul apropiat [...]

În ce privește Bulgaria, führerul a fost mult mai puțin categoric. Mi-a spus că nu poate da nici o asigurare asupra atitudinii viitoare a Bulgariei, nu crede că va face acte care s-o ducă la o pieire și nu știe care va fi prezentul de mîine al Bulgariei.

Am fost, desigur, foarte surprins de această ultimă afirmare.

Cum însă în expunerea enervată a führerului nu am putut trage concluziunea că am înțeles bine ce a spus privitor la regența bulgară, aș fi voit să reviu pentru a mă edifica total asupra celor ce vrea să facă în Bulgaria în cazul unei carențe a regenței. Nu am putut-o face, deoarece discuția a lunecat pe problema economică dintre România și Germania, care a dus la raporturi foarte încordate, deoarece Germania înțelege ca România să finanțeze războiul ei pe teritoriul nostru și eu trebuie să apăr avutul și munca poporului și statului român. Întrebuințînd, cu ocazia schimbului de argumente în dezbaterea acestei probleme constatarea că în aceste timpuri, cînd totul trebuie să meargă la război și totul trebuie să fie pus în slujba războiului, rămînînd ca socotelile să fie făcute mai tîrziu, expresia „meschinărie" și „negustorie" i-am răspuns, desigur, ceea ce trebuia să-i răspund și, în special, i-am arătat că este surprinzător pentru mine, care după 3 ani de luptă comună în care poporul și statul român au făcut sacrificii și pentru cauza lui, dar și pentru cea germană și pentru Europa (pentru că mi-a spus că Germania luptă pentru România și pentru Europa), și că am crezut că am meritat altă răsplată ca aceasta ce aud azi din gura führerului. Ora fiind înaintată, m-am despărțit de führer după o discuție de 5½ ore, fără să-i fi dat vreun răspuns nici negativ, nici pozitiv la întrebarea intempestivă pe care mi-a pus-o.

Jurnal

N. D. Cocea

Publicăm, în acest număr, al patrulea — și ultimul — fragment din „Jurnal". Numeroase corespondențe primite la redacție atestă că astăzi, ca și ieri, în cercuri largi de cititori există același viu interes pentru scrierile neuitatului Cocea.

Publicarea in extenso a „Jurnalului" în colecția „Istoria pentru toți" va îmbogăți peisajul memorialisticii românești cu o operă remarcabilă — cronică a unei epoci învolburate și, totodată, testament spiritual, cu profunde sensuri contemporane.

4 decembrie [1939]

Scurtă întrevedere cu Radian. Într-o jumătate de minut îmi dă autorizația pentru apariția unei reviste săptămînale. În restul de patru minute și jumătate încerc să-i sugerez ideea unei amnistii generale. Invoc toate argumentele de rigoare. Îl conving că rolul lui de ministru al propagandei e să ia [de] gît chestia asta și să contribuie astfel la potolirea spiritelor. Îmi făgăduiește că va vorbi unde se cuvine, la momentul oportun. Se teme numai ca Sovietele să nu considere cumva o eliberare a comuniștilor, și în special a Anei Pauker, ca o dovadă de slăbiciune din partea noastră și... de frică.

★

Văzut pe Maurer, pe Sandu[1] și pe alții. Starea de spirit minunată. Am încercat, într-adevăr, să le răcoresc entuziasmul, să-mi arăt îndoielile, să ridic obiecții. N-am izbutit. Sînt fericit.

[1] Este vorba de Sandu Lieblich *(nota red.)*

6 decembrie

Seara, de la Bejan[2], am aflat, printre altele, următoarele :

Neprețuitul nostru suveran face parte din același regiment refugiat în Moldova pe vremea marelui război, ca și Bejan. Cumnatul acestuia, colonelul Bădescu, sau Rădulescu, comanda regimentul. Prințul Carol dispărea uneori zile întregi de la slujbă. Făcea lungi excursii cu motocicleta. Într-o zi însă nu s-a mai întors. Nici a doua zi. Îngrijorat, alarmat, colonelul a trimis în toate direcțiile soldați ca să-i dea de urmă. Bieții oameni au bătut văile și dealurile, drumurile și pădurile, fără să dea de prinț. Nimeni n-a închis ochii în noaptea aceea. Și abia a treia zi, cînd pierduseră cu toții nădejdea să-l mai găsească, o telegramă de la Iași i-a vestit că A.S.R. fugise cu Zizi Lambrino la Odesa.

Fuga aceasta de pe front, în plin război, se numea pe atunci, cum se numește și astăzi în termeni militari : dezertare.

[2] Petre Bejan, om politic liberal din anturajul lui Gheorghe Tătărăscu *(nota red.)*.

Jurnal

Vrînd, nevrînd, și părintele dezertorului, și sfetnicii Coroanei ar fi fost siliți s-o interpreteze astfel.

Atunci însă, dîndu-și seama de gravitatea faptei și vrînd să evite prințului suprema dezonoare pentru un soldat, colonelul, cu rizicul cinstei și carierei lui, a făcut un act care putea să-l salveze pe prinț : un fals în actele regimentului.

Chemat la Iași, a prezentat suveranului o adresă de predare a comenzii, falsificată de el. Și sub ordinul acesta de zi, iscălitura princiară falsificată la fel.

Regele și miniștrii au trebuit să se închine.

Prințul a scăpat numai cu patruzeci de zile închisoare.

N-a protestat niciodată împotriva falsului.

N-a ezitat nici o clipă să se folosească de el.

Și nu l-a răsplătit decît cu mult mai tîrziu cînd, avînd toată puterea în mînă, a dizgrațiat, printre cei dintîi, pe colonelul care-i salvase, așa-zicînd, onoarea.

Într-atît e de adevărat că, orice s-ar spune, există tutuși o justiție imanentă și infinit de ironică atunci cînd o aplică ingratitudinea regilor sau inconștiența nebunilor.

18 decembrie

Azi abia mi-am adus aminte că ziua mea de naștere a trecut, încă de-acum cîteva zile, fără să mi-o sărbătoresc. Merita totuși. Cinci-zeci-și-nouă de ani, bătuți pe muchie, de tinerețe ! Cei mulți înainte ! Măcar pînă ce-oi vedea, un ceas, cu ochii mei, izbucnirea revoluției.

De patruzeci de ani, o prevăd, o aștept.

N-o să mă bucur de roadele ei. Ce importă ! Or să se bucure alții : Alga, Ioana, prieteni, străini, necunoscuți, toți și toate cîți vor veni după mine și nu vor ști niciodată ce amară e fericirea omului în mijlocul durerilor și nedreptăților omenești. [...]

22 decembrie

Starea mea sufletească e aceeași. Contradictorie. Bizară. În ciuda tuturor raționamentelor, în ciuda principiilor, a convingerilor, pînă și a speranțelor, nu pot, orice aș face, orice aș încerca, să înțeleg sau să mă împac cu politica „genialului" Stalin. Am înghițit, cu noduri, pactul lui cu Hitler. Îmi spuneam : războiul între capitaliști nu putea să izbucnească altfel, Stalin trebuind să se facă frate și cu dracu pînă ce-o trece puntea. Și, mai presus de toate, Sovietele își rezervau astfel formidabila lor forță armată, ca să intervie la momentul oportun. [...]

Am înghițit ani de-a rîndul și fumul înecăcios de tămîie care se ridica din toate cădelnițele oficialității sovietice sub nasul lui Stalin. Marele Stalin ! Genialul Stalin ! Părintele popoarelor, Stalin ! Se inaugura o uzină ? Stalin a proiectat-o ! Se înmulțeau tractoarele ? Stalin le-a uns roțile ! Pornea o locomotivă ? Stalin a însuflețit-o ! Își lua avînt un avion ? Stalin i-a dat aripi ! [...] Epoca lui Stalin ! Veacul lui Stalin ! [...]

Înghițeam totuși fumul înecăcios. Îmi spuneam : infinita prostie omenească are poate nevoie încă de idoli sau de eroi impuși cu mare zgomot de rotative, de discursuri, de radiofonie, de tam-tamuri răsunătoare. Douăzeci de ani de regim comunist n-au putut să ridice toate sufletele, să trezească toate mințile. Cei de la Moscova, acolo, la fața locului, își dau mai bine seama decît noi prin ce mijloace, bune sau rele, deplorabile sau detestabile, dar eficace în definitiv, se pot atrage și încălzi marile mase ale mulțimii. Dacă nu se poate altfel, fie și așa. La urma urmei de ce n-ar fi îngăduit revoluționarilor, care urmăresc un ideal superior de dreptate și egalitate socială, să-și tămîieze idolii, să-i inventeze la rigoare, cînd pentru menținerea tuturor strîmbătăților și ticăloșiilor societății capitaliste dintr-un Hitler se face un semizeu și dintr-un poltron dublat de un avar scrîntit la minte ca bietul nostru rege un cavaler fără teamă și fără pată, un animator, un deschizător de drumuri noi.

Cu o singură condiție însă.

Ca îndărătul fumului gros de tămîie să bată într-adevăr o inimă, să strălucească într-adevăr o minte lucidă și vie. [...]

Oricui îi este permis în războiul actual să facă greșeli. Cu cît statele capitaliste vor săvîrși mai multe păcate și greșeli, cu atît va fi mai bine pentru viitorul omenirii. Un Chamberlain, un Daladier, poartă pe umerii lor răspunderea organizației sociale perimate pe care o apără. Înfrîntă, Franța își va schimba structura socială, dar nu va pieri. Înfrînt, Imperiul britanic se va disloca, lorzii și bancherii din City vor pieri, dar proletariatul englez va continua să trăiască și fără bogățiile fabuloase ale Indiei, din care nu s-a înfruptat niciodată.

Cu totul alta e situația Sovietelor.

Unicul stat proletarian nu-și poate îngădui luxul nici unei singure erori. [...]

Dezastrele armatelor roșii de azi se pot schimba mîine într-o catastrofă generală.

Anglia atît așteaptă. Stă la pîndă. A simțit unde e călcîiul lui Achile. Nu va ezita să dea lovitura pe care o dorește și o pregătește de la sfîrșitul războiului trecut. [...]

Știu că, oricare ar fi soarta armelor, războiul actual nu se va putea termina fără o

→

Jurnal

universală conflagrație revoluționară. Zilele burgheziei sînt numărate. Destinul capitalismului e pecetluit.

Dar de ce să-i prelungim noi însine agonia ? De ce, din încăpățînare stupidă, din orgoliu — fie el și de clasă — să se joace soarta revoluției pe cartea riscantă a gerului și lacurilor finlandeze ?

Pace, tovarăși. [...]

23 decembrie

Guvernul a stabilit valoarea mărcii nemțești la patruzeci și nouă de lei.

Pe mărcile astea, care, peste cîteva luni, nu vor mai face nici cît o ceapă degerată, dăm aurul recoltelor noastre, și sudoarea țăranilor noștri, și toate bogățiile subsolului românesc.

Și nu le dăm prostește, de bună voie. Le dăm cu sula-n coastă. Le dăm scrîșnind din dinți : robi, fără să fi fost cumpărați, învinși fără să fi luptat, jefuiți ca în codru, fiindcă avem ghinionul să facem economicește parte din spațiul vital al bestiei prusace.

25 decembrie. Crăciunul

Sînt singur. Nici măcar Ioana nu-i lîngă mine. Nici vizite, nici scrisori, nici telegrame. Răsfoiesc cărți, note, amintiri.

Copiez :

„Morți, singură virtutea ne întovărășește sufletul. Vrei să eviți moartea ? Ucide răul în tine ! Dreptate pentru toți ; fii bun față de toți ; aceasta-i legea".

Așa vorbea Buda, acum vreo două mii și mai bine de ani.

Și cu mult încă înaintea lui, poate cu alte mii de ani, pe pieptul mumiilor egiptene, se așeza printre bandelete papirusul acesta :

„Am fost uman. N-am ucis ; n-am înfometat ; n-am făcut să plîngă pe nimeni. Niciodată văduva n-a pătimit din pricina mea. Am hrănit pe cel flămînd. Am dat de băut celui însetat ; am dăruit vestminte celui gol. Pretutindeni unde mi-am purtat pașii am semănat bucurie".

Simple exagerări, firește. Fără îndoială că puțini dintre defuncții Egiptului se purtau în viață așa cum hieroglifele sacre le slăveau faptele. Dar cineva totuși a trebuit să conceapă idealul acesta de omenie, să-l întrevadă, să-l viseze măcar și să-l aștearnă pe foi de papirus, ca o îndreptățire sau ca o scuză a existenței. Și cum te împacă cu omenirea gîndul ăsta simplu că încă de-acum patru, cinci, șase mii de ani, omul simțea nevoia să iasă din pielea lui de brută.

Caietul al II-lea[3]

Guvernul mareșalului Antonescu a luat o hotărîre eroică și patriotică. Editorii de manuale școlare au primit ordinul să suprime din cărțile de istorie, de geografie și de limba română toate paginile privitoare la luptele victorioase de la Mărăști și Mărășești, precum și tot ce s-ar referi la „barbarii" de acum două mii de ani care de pe țărmul drept al Rinului atacau Imperiul roman.

Editorii, firește, se vor supune. Școlarii anului viitor nu vor mai citi în cărți ce fapte mari de arme au săvîrșit părinții lor pe cîmpurile de luptă prohibite. Neamțul imbecil își va închipui încă o dată că tot ce se ascunde vremelnic oamenilor sau copiilor, nu există. Iar mareșalul cu cap inexpresiv sub fruntea teșită va fi convins de **Icăi** că paginile istoriei pot fi șterse cu o singură limbă sub șezutul lui Hitler.

Autentică din gura unui nemțofil :

— Vin din Ucraina. Am văzut la fața locului tot ce au făcut bolșevicii. E de speriat, domnule ! Dacă nu intervenea războiul, în douăzeci de ani de pace încă, rușii ar fi luat-o cu o sută de ani înaintea tuturor popoarelor. [...]

Îngust și limitat mai e și geniul inventiv al omului. Pentru unul care într-adevăr născocește ceva nou, sute și mii de alți oameni nu fac altceva decît să meargă pe dîra trasă de cel dintîi, să-i completeze sau să-i perfecționeze invenția cu un șurub mai mult, cu o rotiță mai puțin, cu un milimetru sau un miligram de forță sau materie în plus sau în minus. Unul inventează tunul, avionul, sau locomotiva. Zeci și sute de ani după dînsul, unica preocupare a inventatorilor e să sporească bătaia tunurilor cu cîțiva metri mai mult decît au izbutit s-o facă predecesorii, sau să accelereze mersul locomotivei și zborul avionului. Un principiu odată găsit, pe baza lui brodează serii nesfîrșite de urmași. În știință, întocmai ca și în arte, ca și în literatură. Mii de inși care imită, adaugă și perfecționează. Ici și colo, cînd și cînd, cîte unul care creiază.

De vorbă cu Geo Bogza. Printre multe năzbîtii, ghidușii și năzdrăvenii, o reflecție cu scaun la cap.

„Nemții sînt odioși pretutindeni. Odioși adversarilor ; detestați de proprii[i] lor aliați. În Slovacia, inventată de ei, poporul îi urăște. În Croația au un singur noroc : ura împotriva italienilor e așa de mare, încît ura împotriva lor trece pe al doilea plan. Ungaria îi suportă cu nerăbdare. Ce să mai

[3] În această parte a „Jurnalului", privitoare la evenimente din timpul dictaturii antonesciene și războiului antisovietic, însemnările nu mai sînt datate *(nota red.)*.

Jurnal

vorbim de România, unde la o mie de oameni dacă găsești un nemțofil plătit sau cointeresat. Cum vor putea deci nemții, pe terenul acesta nesigur de ură universală, să clădească ceva durabil sau să învingă, măcar și efemer ?"[...]

De 35 de ani urmăresc evoluția hoției naționale. Pot demarca trei epoci bine dinstincte. Prima epocă, pînă la 1916. Se fură cu țîrîita, cu acte în regulă, cu mare teamă. Politicienii erau siliți să recurgă la fel de fel de trucuri ingenioase ca să le înghită țara cointeresările. Partidele se spionau și se denunțau între ele. Ziarele libere le țineau hangul. Un ministru, prins asupra faptului, era ca și scos din viața politică. Așa cum, de pildă, și-a încheiat cariera Bădărău. A doua epocă poate fi cuprinsă între 1916—1930. „Răspunderile" avortate ale mareșalului Averescu, scursorile takiste ajunse la suprafață, năvala fripturiștilor rămași de căruța vechilor partide și furișați în cele noi [...], traficanții țărănismului de sub cămașa scoasă din țări a lui Mihalache, la care se adăugau deprinderea lipsei de control din trecutul război și stările intermitente de cenzură și stare de asediu, au dat țara pe mîna tîlharilor mari, mijlocii și mărunți care furau fără altă teamă decît a judecătorului de instrucție și cu unica rușine că pot fi descoperiți. În sfîrșit, ultima epocă începe cu urcarea pe tron a gangsterului Carol al II-lea și continuă, într-un crescendo impresionant, cu Gigurții, Manoileștii, cu legionarii și cu Antoneștii ei. De data asta, judecătorul de instrucție nu mai sperie pe nimeni, iar rușinea e să nu te adaptezi mediului de hoție obștească. Furtul îmbracă purpura regală. Carol ia ca din punga lui din visteria statului ; cere, și i se dăruiesc ferme, castele, moșii, fabrici, acțiuni, toate bogățiile țării ; și cînd i se rezistă cade la tranzacții fructoase (vezi cazul Kaufmann) sau aruncă în temniță pe intratabili (vezi cazul Auschnit). După pilda și asemănarea lui, toți subalternii, de la miniștri pînă la aprozi, fac la fel. Pecinginea se întinde. Cangrena a ajuns la os. Provinciile României Mari sînt scoase la mezat [...] Legionarii vînd Berlinului ce mai rămîne din România ciopîrțită. iar Antoneștii, ca să se menție fie și în fruntea unui stat flămînd și scheletic, îi dau carne de tun.

Ce-o să mai dăm, cui o să mai dăm de aici încolo, nu știu ! Ceea ce e lesne de prevăzut însă e că epoca asta nu e pe sfîrșite și că o alta, mai tragică încă, ar putea să-i urmeze. [...]

Mari și zguduitoare sînt tragediile antice. Credem că nimic nu poate să întreacă în oroare anumite scene din Shakespeare. Ce mai înseamnă însă toată imaginația dramaturgilor de odinioară pe lîngă realitatea zilelor de azi !

Ceea ce mă îngrozește în războiul actual nu e numărul morților, oricît de mare ar fi, nu e sălbăticia organizată a măcelurilor, oricît ne-ar întoarce cu veacuri îndărăt, nu e îndobitocirea sistematică a umanității cu toate mijloacele științifice inventate pentru alte țeluri și de minți care aveau alt ideal. Toate războaiele trecute n-au făcut altceva ; și omenirea a trăit destul ca să se deprindă cu spectacolul asasinatelor în masă și cu prăbușirea civilizațiilor trecătoare.

Tragedia vremii noastre e cu totul alta, și e într-adevăr diabolică. E tragedia milioanelor de țărani și muncitori de pe toată întinderea Europei, condamnați să muncească și să lupte ca să doboare unica alcătuire socială care i-ar fi eliberat din robie. Muncitori din occident, țărani de pe malurile Dunării, veșnicii exploatați, veșnicii amăgiți, ei care n-aveau și nu puteau să aibă altă speranță de dezrobire decît în triumful comunismului, pornind la război împotriva tovarășilor lor din Rusia Sovietică și comunistă !

Tîmpenie ? Supremă perfidie ? Sau tragică fatalitate ?

Are viața vreun țel ? Ce întrebare ! Firește că are. Țelul cel mai înalt, mai bun, mai prodigios cu putință, țelul pentru atingerea căruia orice efort și orice jertfă merită să fie făcute, țelul ultim, țelul suprem — viața, ea însăși.

Scriu paginile astea pentru mine singur, mai rar ca să-mi strîng nădejdile sau bucuriile, mai des ca să-mi vărs năduful. Dacă vor vedea vreodată lumina tiparului, va fi prea tîrziu. Oamenii vor avea atunci alte griji, alte năzuințî. Vor fi uitat de mult ororile epocii lui Hitler, așa cum am uitat și noi crimele lui Atila.

Și asta mă doare.

Să vezi pe ucigași, să auzi geamătul victimei, să știi că un singur strigăt scos la timp ar putea să oprească crima și, cu călușul cenzurei în gură, să nu poți striga măcar odată : ajutor !

M-am pripit cu descurajarea. Viața — chiar și așa stupidă cum o trăim — ne mai prezintă cînd și cînd motive de înveselire. Pînă adineaorea am rîs cu hohote. Guvernul a dat un nou comunicat. Le interzice femeilor să-și mai dea cu roș pe buze și bărbaților să-și descheie cămeșile la gît. Pare-se că sfînta noastră cruciadă împotriva comunismului nu tolerează roșul, nici măcar pe buzele femeilor. Și pare-se că pentru un brav cavalerist ca mareșalul nostru, rușinea cea mare e să fii descheiat la gît, iar nu la nădragi.

In numărul trecut, în „Jurnalul" lui N. D. Cocea a apărut dintr-o eroare de corectură, anul 1940, în loc de 1939.

DESCIFRÎNDU-L PE MARX

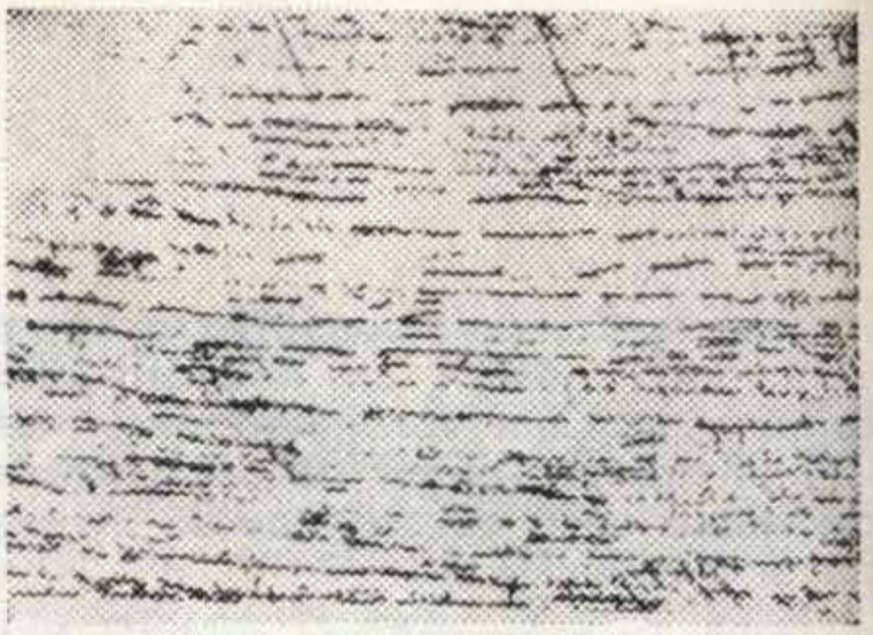

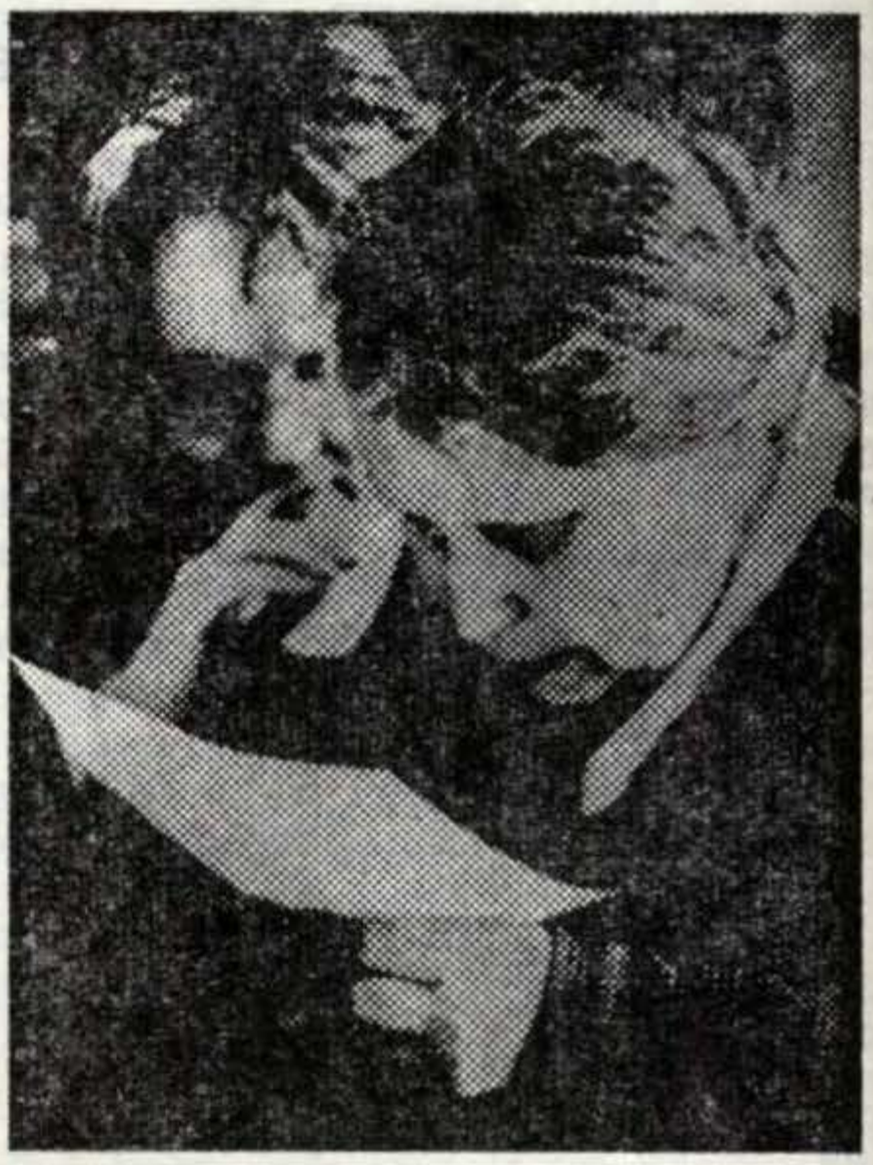

N. I. Nepomneașceaia studiind un manuscris

După cum se știe, Karl Marx scria în limbile germană, engleză, franceză, italiană, rusă, greacă și chiar sanscrită. Dacă mai menționăm și citatele din alte limbi pe care le folosea foarte frecvent atît în lucrări, cît și în bogata sa corespondență, este lesne de conchis că numai un poliglot încercat poate citi și înțelege manuscrisele marelui întemeietor al socialismului științific.

Dar dificultățile descifrării nu se limitează la domeniul filologiei. În afară de numeroasele corecturi, rectificări și completări pe care Marx le aducea textelor sale, scrisul lui este extrem de neciteț. El însuși declara într-un rînd, cu caracteristicul său umor : „Mă dor cumplit ochii, deoarece am fost nevoit să recitesc propriile mele pagini din *Critica economiei politice*". Fiica lui, Jenny, se bucura de faima de a fi singurul om capabil să înțeleagă, de la prima lectură, cuvintele așternute de Marx pe hîrtie cu atîta impetuozitate, încît literele se suprapuneau sau erau pur și simplu eliminate. Experții în grafologie au constatat că, în medie, termenii sînt reduși la o treime din dimensiunea lor, mai ales în cazul lungilor cuvinte compuse, atît de des întîlnite în limba germană. Nu rareori Marx se mulțumea să noteze prima și ultima literă a unui cuvînt, umplînd spațiul dintre ele cu o simplă linie ondulată.

Unul dintre cei mai reputați specialiști din lume în descifrarea textelor originale ale lui Marx este Nina Ilinicina Nepomneașceaia, colaboratoare a Institutului *„Marx-Engels-Lenin"* din Moscova. Doctor în filologie și istorie, stăpînind patru limbi moderne și latina, ea lucrează de mai bine de patruzeci de ani în acest domeniu, unde a înregistrat succese remarcabile. Astfel, într-o scrisoare a lui Marx către tatăl său, datînd din 1837, exista un cuvînt pe care nici măcar Jenny nu reușise să-l înțeleagă. La rîndul său, Kautsky se străduise multă vreme să-i dezlege taina, dar tot în zadar. Pornind de la ideea că s-ar putea ca la mijloc să nu fie un termen în limba germană, Nepomneașceaia l-a identificat, după o muncă stăruitoare de opt luni : era substantiv latin.

Tot datorită ei, au fost clarificate anumite confuzii. Vreme de cîteva decenii, s-a considerat că, într-una din lucrările sale, Marx scrisese *Mutter des Bankwesens* (mamă a științei bancare), ceea ce nu se prea potrivea cu contextul. Nepomneașceaia nu s-a putut împăca cu gîndul că o minte atît de ascuțită și de lucidă scăpase din vedere o eroare de sens. Și, într-adevăr, greșeala aparținea nu autorului, ci celor care-i citiseră rîndurile : Marx scrisese de fapt *Ritter des Bankwesens* (cavaler al științei bancare) — formulă care se încadra perfect în context.

La vîrsta de 73 de ani, Nina Ilinicina Nepomneașceaia continuă să aprecieze că munca legată de descifrarea manuscriselor lui Marx este una dintre cele mai pasionante pe care și le poate dori un om de știință.

CINE A TRADUS ÎN SECOLUL AL XV-LEA

FLOAREA DARURILOR ÎN ROMÂNEȘTE?

N. SMOCHINĂ

Între scrierile de seamă din epoca lui Ștefan cel Mare, un loc aparte ocupă traducerea cărții „Floarea Darurilor" — Fiore di Virtù — o lucrare de morală scrisă în grai bolognez, întocmită cu multă măiestrie de călugărul benedictin Tammaso Gozzadini în secolul al XIII-lea. Materialul, împărțit pe capitole, se referă la virtuți și vicii, iar maximele sînt ilustrate simbolic prin chipuri de animale și păsări. Textul cuprinde fragmente din scriitorii antici greci și romani, autori păgîni și creștini din evul mediu, Cărțile sfinte, Gesta Romanorum etc. și se termină cu Facerea lumii.

Măiestria cu care a fost întocmită această carte a contribuit la răspîndirea ei cu iuțeală în Occident și Orient, fiind tradusă în mai multe limbi și atingînd peste 30 de ediții, tipărite la Veneția. *

Datorită legăturilor lui Ștefan cel Mare cu Veneția, un exemplar al acestei cărți — scris înainte de 1474, cînd textul tipărit a fost renovat cu cîteva mici adăugiri — ajunge în Moldova și este tradus în limba română de Gherman Valahul, postelnicul lui Ștefan cel Mare. La anul 1492, ieromonahul Veniamin, care a activat întîi în Moldova pe lîngă episcopul catolic Petru (originar din comuna Christiani din apropierea Sibiului), traduce această carte din limba română în cea slavonă răsăriteană, adică în limba rusă, după cum ne confirmă titlul: Cniga Flores darovaniam i zlobam. Prevedena z vloscago iazica na voloschii, albo bogdanschii črez Ghermana Voloșina, a potom z voloșscago na slovenschii črez Veniamina ieromonaha rusina v rocu 1592** — „Cartea Floarea darurilor sau virtuților și păcatelor, tradusă din limba italiană în limba valahă sau bogdăneasca de Gherman Valahul, iar apoi din valahă în slovenească de Veniamin ieromonahul rusin la anul 1592".

Din nefericire însă nu s-a păstrat nici originalul traducerii românești a lui Gherman și nici acela al traducerii rusești a lui Veniamin. Avem copii ulterioare ale traducerii rusești: una de la începutul secolului al XVIII-lea, cu indicația titlului și a traducătorilor, alta, identică, dar fără indicația anului și a traducătorilor, de la jumătatea secolului al XVII-lea. Există și o copie românească din anul 1523 făcută la mănăstirea Putna.

Copia rusă de la începutul secolului al XVIII-lea are dezavantajul că indică data greșită a anului cînd a avut loc traducerea: în loc de 1492, copistul de mai tîrziu a trecut din eroare anul 1592. În urma unor cercetări minuțioase, învățatul rus I. A. Șleapkin a atras atenția asupra acestei greșeli, ca autor al traducerii considerîndu-l pe ieromonahul Veniamin, care a desfășurat o activitate culturală pe lîngă Ghenadie, arhiepiscopul Novgorodului. La aceeași concluzie au ajuns și cercetătorii sovietici Ia. S. Lurie și V. D. Kuzmina. În sprijinul vechimii traducerii textului din limba română în limba rusă — sfîrșitul secolului al XV-lea, iar nu al XVI-lea, — vom invoca și cîteva cuvinte slave răsăritene (ruse) care, prin evoluția limbii, își schimbaseră sensul ori dispăruseră în secolul al XVI-lea. Astfel, în copia traducerii textului „Veniamin", întîlnim termeni ca brani-„război", buesti-„nebunie", poprișce-„milă" — unitate de lungime etc. Or, cuvîntul brani-„război" în decursul secolului al XVI-lea este înlocuit cu boi, în secolul al XVIII-lea el reapare ca arhaism, dar numai în romanele de aventuri și povestiri, iar vechiul cuvînt brani capătă sensul de dojană, ocară; cuvîntul poprișce capătă sensul de cîmp de activitate. Vechimea textului tradus rezultă și din întrebuințarea

---

* După afirmația profesorului N. Cartojan, primul care s-a ocupat în țara noastră de „Floarea Darurilor", numărul ediților se ridică la 40.

** Transcrierea cuvintelor slave cu litere latine s-a făcut după pronunția românească.

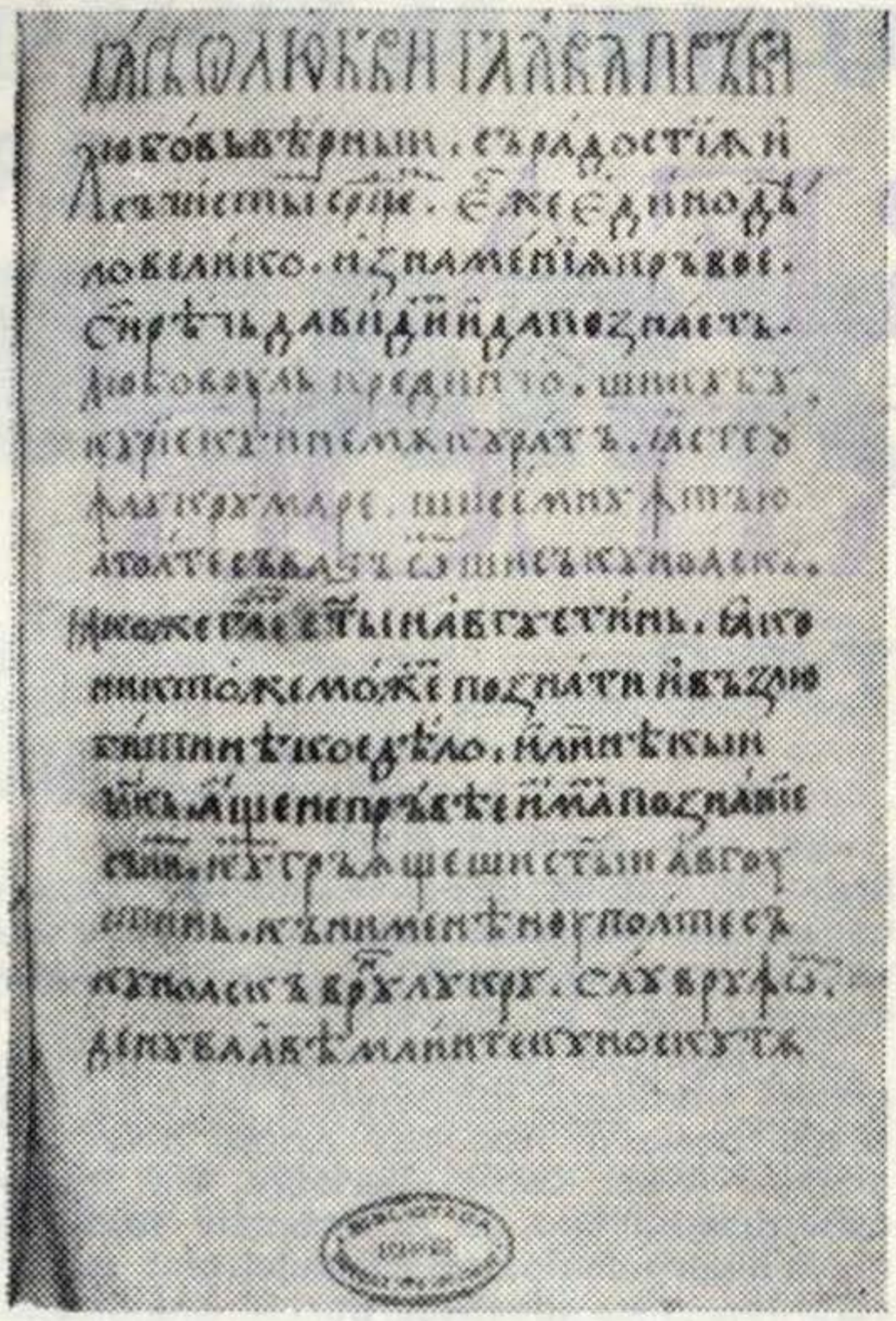

Prima pagină a textului bilingv din 1523. Mănăstirea Putna

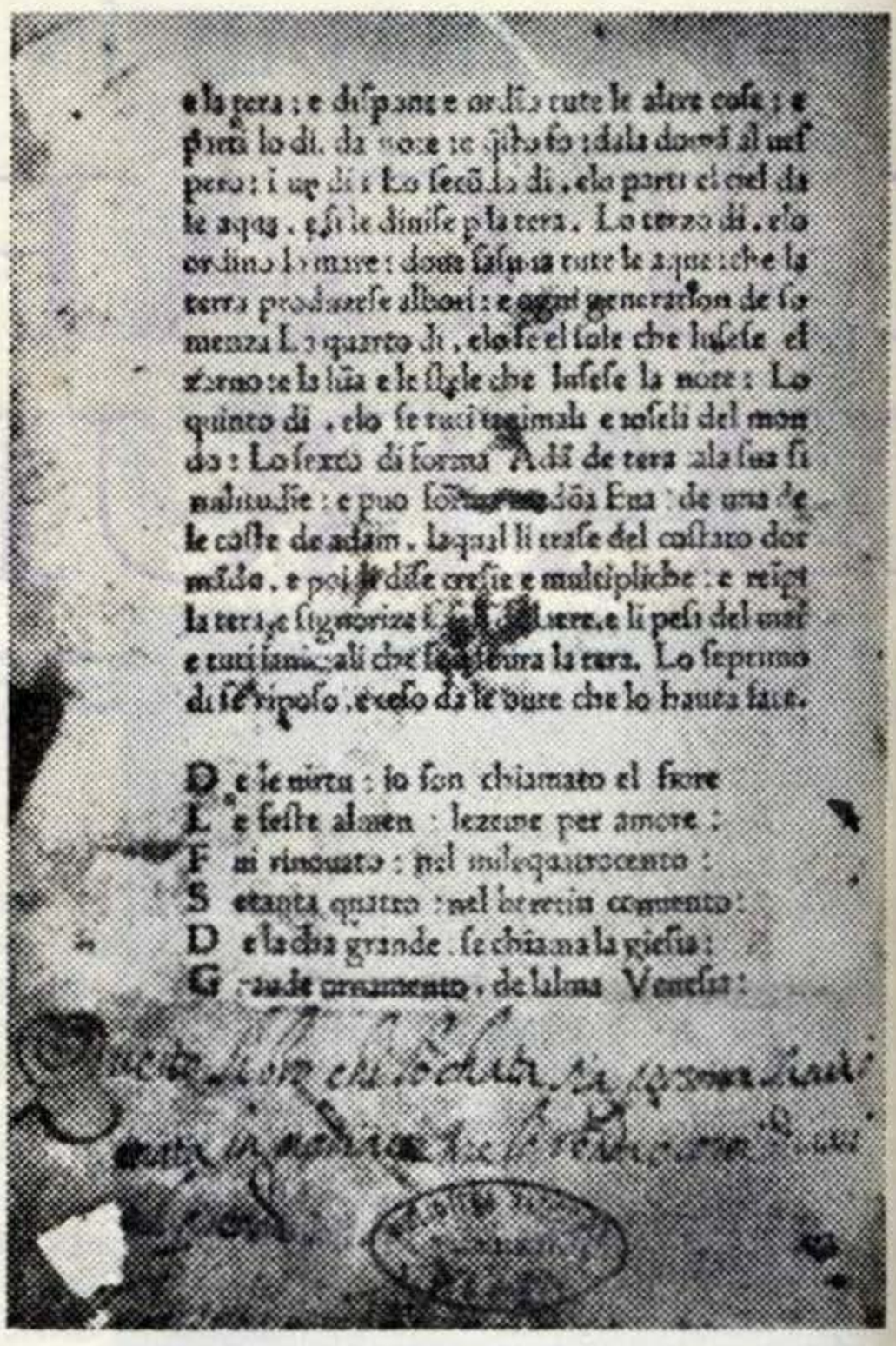

Ultima pagină a textului „Floarea Darurilor" tipărită în anul 1474 (cu indicația „Fui rinovato"...)

dualului ca ocima-„ochii", brovoma-„sprîncenele". La aceasta se mai adaugă și denumirile cîtorva păsări și animale față de care în versiunile de mai tîrziu s-a simțit nevoia unor explicații suplimentare. Iată cîteva exemple care demonstrează această presupunere : în capitolul 7, mila este asemănată cocoșului sălbatec, termen împrumutat din „Fiziolog". Copistul de mai tîrziu îl redă prin lectonu, cuvînt inexistent în limba slavă, în loc de alectoru (dativ), fiind nevoit să-l explice printr-un al doilea termen ptahu sinonim în textul rus din 1733 cu petuhu ; textul românesc din 1523 folosește termenul „cîntătorul sălbatec", iar textul tipărit din 1700 are „cocoșul sălbatec".

La capitolul 34, păcatul desfrîului este asemănat liliacului, care în limba veche slavă se numește nepătîri (din grecescul nectoperos, transformat în secolele XIV—XV în netopîri. Copia textului „Veniamin" are însă nevtiriu (dat.) și-l explică prin zozulea. Ambii termeni sînt confuzi, încît numai originalul italian (Barbastrelo over Noto) și traducerea românească ne fac să știm cu ce anume se compară acest viciu. Cuvîntul nevtiriu nu există în limbile slave, iar termenul zozulea însemnează „Cuc" (pasăre).

La capitolul 10, originalul italian compară zgîrcenia cu Rospo — „broasca rîioasă". Copia textului „Veniamin" și cea din secolul al XVII-lea traduc acest cuvînt prin glistea (dativ) — „viermelui" ; iar textul croat din 1520 și traducerea „Posilovici" din 1647 au jaba — „broască rîioasă". Textul românesc din 1523 are „sobol" ; traducerea slavă însă a acestui text completează ulterior cuvîntul prin mișiak — „șoricioaică", pentru ca textul românesc din 1700 să-l dea prin alt nume necunoscut „vuza".

La capitolul 20, textul italian aseamănă minciuna cu Topo over Topinara. Textul „Veniamin" traduce prin greceschi peanara ili po slovenscu crotiș — „pe grecește penara sau pe slovenește cîrticioară", iar textul din secolul al XVII-lea are mai clar pinara ili po slovenscu crătița — „pinara sau pe slovenește cîrtița". Bănuim că Gherman Valahul, traducînd acest cuvînt din italiană, a confundat prima silabă to cu articolul nehotărît grecesc to, apoi l-a despărțit și a arătat că pe grecește se zice

pinara, cuvînt inexistent în limba greacă. Dimpotrivă, acest termen este tradus în textul grecesc prin sacudan. La capitolul 31, originalul italian dă un exemplu de abstinență, în care arată că Alexandru Macedon, trecînd prin pustiul Babilonului și îndurînd o foame îngrozitoare, un ostaș i-a adus niște faguri cu miere : „certi busi cum miele“ [1]. Gherman Valahul traduce acest cuvînt prin „mere“ (fruct), făcînd o confuzie între termenii italieni miele — „miere și mele“ — „mere — fruct“, deoarece cuvîntul corespunzător substantivului miere — se scria în limba italiană miele și mele, acesta din urmă fără accent. Datorită acestei confuzii toate traducerile slave care au la origine textul românesc au termenul iablăchi — „mere-fruct“. Chiar și textul român din 1700, tradus din limba greacă, utilizînd și un text românesc mai vechi, are tot substantivul „mere-fruct“ și nu miere-meli, cum are originalul grecesc ; or, dacă ar fi vorba de mere-fruct, atunci originalul grecesc ar fi trebuit să aibă termenul milon.

În afară de titlu, în copia textului „Veniamin“ se găsesc și alte urme care demonstrează în mod vădit că inițial textul italian a fost tradus în limba română, iar apoi, din română în cea rusă. Astfel, chiar la capitolul I, traducătorul rus, ieromonahul Veniamin, influențat de forma genitiv-dativ a expresiei „omului cela bunul“, cum are copia românească din 1523, folosește greșit în textul slav forma la dativ bulnomu, cuvînt românesc, căruia copistul de mai tîrziu i-a adăugat litera suprascrisă „l“ în loc de „n“ și care în limba rusă n-are nici un sens. De aceea credem că și savantul rus M. N. Speranski îl dă prin buinomu — „nebunului“ (dativ), făcînd o frază fără nici un sens[2].

La capitolul al 13-lea, textul slav din secolul al XVII-lea dă substantivul italian lo barbiero prin berber, iar copia românească din 1523 are barbir, adică bărbier. Această copie o considerăm din anul 1523, după cum se atestă în Pascalia din acest manuscris. Data însă (de 1523) este pusă la îndoială de P. P. Panaitescu în *Începuturile scrisului în limba română*, unde susține ca „probabil“ anul 1592, pe motiv că „ultima tablă la fila 420 începe cu anul 1592 și se termină cu 1613“. Afirmația se datorește unei scăpări din vedere. Manuscrisul are două numerotări, una anterioară, făcută de mînă, iar alta recentă, făcută cu mașina, după ce manuscrisul a fost achiziționat de Biblioteca Academiei. Aceste două numerotări nu concordă ; între ele există o diferență de patru file, și anume : două file între 419 de mașină — corespunzător cifrei 421 de mînă, după care mai lipsesc alte două file — 422 și 423 scrise cu mîna, încît fila 420 de mașină are cifra scrisă de mînă *424*. Filele lipsă, numerotate de mînă cu cifrele 422, 423 și 424 cuprindeau Pascalia din anii 1523—1613, exact pe o perioadă de 90 de ani, cum se întocmește în mod obișnuit. *Nici o Pascalie nu se face pe o perioadă de 21 de ani* (1592—1613), așa cum ar rezulta din interpretarea de mai sus. Fila numerotată de mașină cu cifra 420 — pe care se sprijină această afirmație — *este continuarea Pascaliei și nu începutul ei ;* ca dovadă, îi lipsește titlul pe care-l au toate Pascaliile. Tot la anul 1523 se ajunge dacă se ține seama de liniile de pe ultima filă 420[r] (de mașină) rămase necompletate, la care se adaugă rîndurile scrise. Ținînd seama că o singură linie corespunde unui an și că fila 420 cuprinde 30 de rînduri, constatăm că cei 90 de ani ai Pascaliei, începînd cu anul 1523, acoperă exact rîndurile din cele două file lipsă (422—423), plus fila 424 (420 de mașină), inclusiv titlul.

Dovada că manuscrisul este mai vechi decît data presupusă (1592) mai rezultă și din faptul că de pe el s-au copiat unele bucăți la anul 1533 și între anii 1560 și 1570.

Textul din 1523 este bilingv, interlinear. După fraza sau maxima slavă urmează partea românească scrisă cu cerneală roșie, atribuindu-i o importanță mai mare. Pe de altă parte, textul slav din acest manuscris este redactat într-o limbă cu numeroase greșeli, ceea ce trădează originea neslavă a autorului. Astfel, chiar la începutul textului întîlnim cuvîntul slav liubovi — „dragoste“ de gen feminin. Deoarece acest termen în româna veche este la neutru, autorul textului îl acordă în slavă cu un adjectiv neutru : liubovi vearnîi (în loc de vearnaa) — „liubovul credincios“, sîi (în loc de sia) liubovi — „acest liubov“ etc. Există apoi unele cuvinte în textul slav care prin forma pe care o au dovedesc că sînt luate dintr-un context românesc. De exemplu pohtî — „poftă“ în loc de pohoti ; paounu (dativ) — „păunului“ în loc de pavea ; po camilu — „pe urmele cămilei“ în loc de po velbluditea ; liliacu (dativ) — „liliacului“ în loc de nepătîru sau netopîru etc.

Aceste exemple întîlnite peste tot, pe lîngă multe altele, ne arată că autorul textului de mai sus era român și că opera a fost tradusă din românește în limba slavă la mănăstirea Putna, unde exista o școală de înaltă cultură ; că este din anul 1523, iar nu din 1592, și că textul românesc nu poate să fie altul decît o copie de pe traducerea lui Gherman Valahul din limba italiană în limba română, pe care ieromonahul Veniamin l-a tradus din românește în limba rusă la anul 1492.

[1] Textul din 1477 și 1490 au „certi busi de ape con mele“.

[2] M. N. Speranski, *Perevodnîe sbornichi izrecenii v slaveanorusscoi pismennosti*, Moscova, 1904, p. 224.

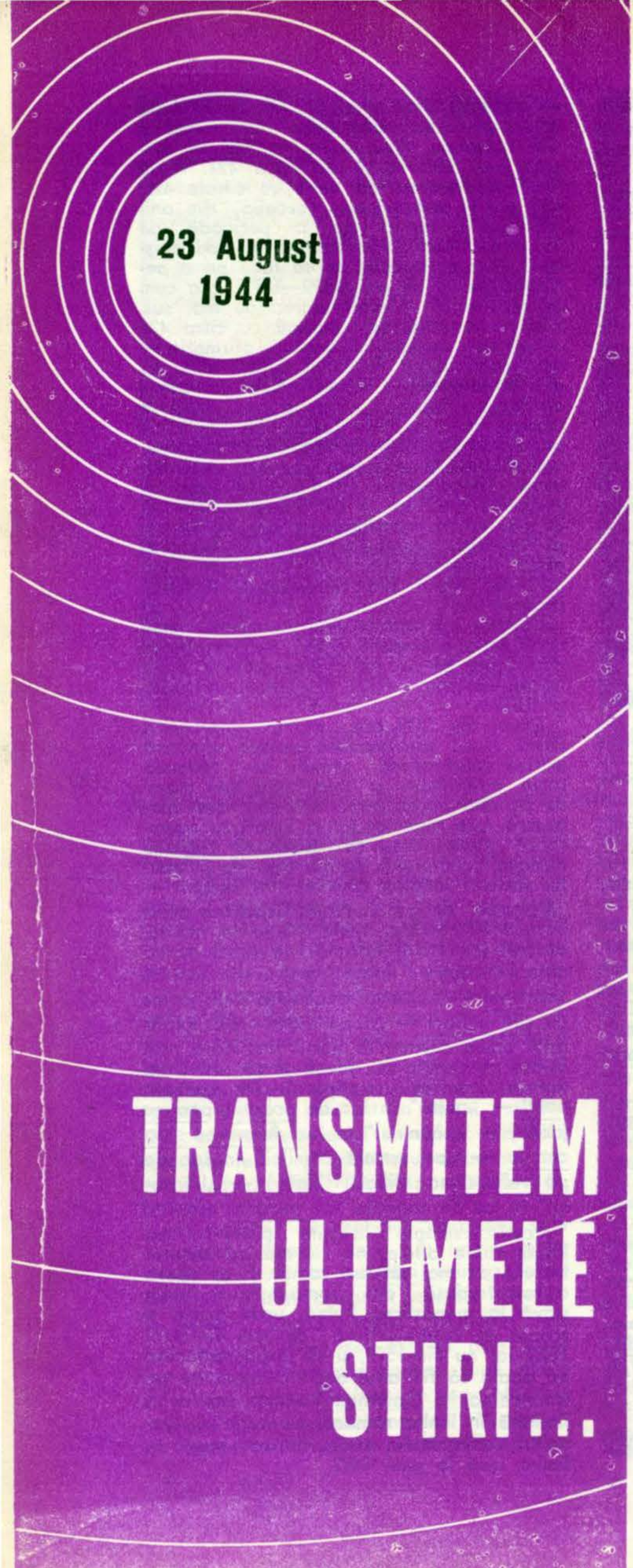

Insurecția națională antifascistă din august 1944, înfăptuită de Partidul Comunist Român, în colaborare cu celelalte forțe antihitleriste a marcat o cotitură hotărîtoare în destinele poporului român, în îndelungata sa luptă pentru eliberare națională și socială.

Prin doborîrea regimului de dictatură fascistă, regim care a reprezentat cel mai întunecat capitol în istoria țării noastre, România a ieșit din războiul antisovietic și s-a alăturat cu toate forțele și resursele sale coaliției antihitleriste, aflîndu-se din acel moment în stare de război cu Germania hitleristă și Ungaria horthistă. Au fost date peste cap planurile lui Antonescu și Hitler de a împinge România într-o catastrofă națională ; Germania a primit o puternică lovitură pe plan militar-strategic, economic, politic și moral ; în același timp a sporit superioritatea forței Națiunilor Unite. Evenimentele din țara noastră de acum 24 de ani au influențat în mod hotărîtor prăbușirea pozițiilor hitleriste în Balcani, au contribuit la scurtarea duratei războiului în ansamblul său. Umăr la umăr cu armata sovietică, ostașii noștri au luptat vitejește pentru eliberarea patriei și, în continuare, pe teritoriul Ungariei și al Cehoslovaciei, pînă la victoria definitivă asupra Germaniei fasciste.

Toate acestea au fost sesizate încă de atunci de opinia publică internațională, care a privit cu simpatie lupta poporului român pentru eliberarea sa de sub jugul fascist.

Redăm mai jos cîteva comentarii ale unor posturi de radio și agenții de presă străine din perioada de după 23 August 1944, cuprinzînd aprecieri referitoare la însemnătatea și desfășurarea insurecției armate din România. Documentele cu conținutul comentariilor respective se află în păstrare la Arhivele statului București, Fondul Ministerului Propagandei.

N. BLANĂ,
I. NEACȘU

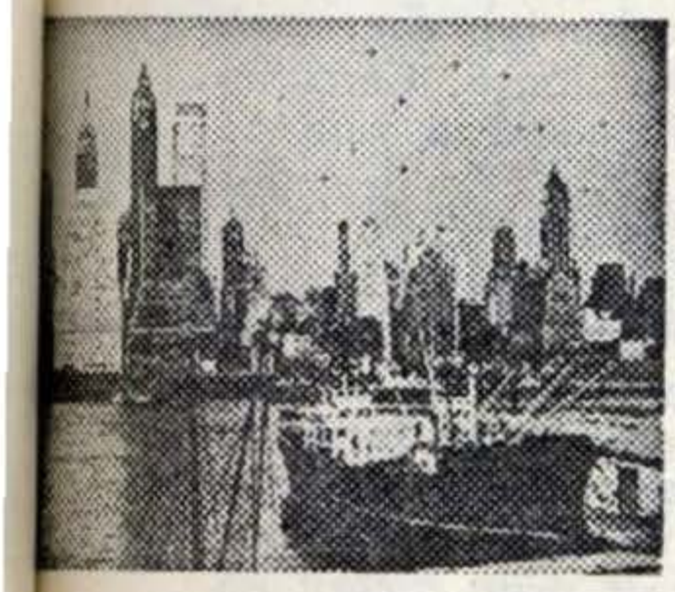

24 AUGUST 1944

Postul de radio american din Europa : ora 0,20

Ziua de astăzi este marcată prin două mari evenimente, dintre care unul s-a desfășurat în vest și altul la est. În primul rînd este vorba de eliberarea Parisului și în al doilea rînd de ieșirea României din războiul dus împotriva Națiunilor Unite.

De acum înainte România este un nou aliat în tabăra Națiunilor Unite, ea manifestîndu-și voința de a se alătura la lupta ce se duce împotriva inamicului comun.

Postul de radio Atlantic : ora 2,40 (în limba germană)

Prin trecerea României alături de tabăra inamică, cele 21 de divizii de infanterie germane, împreună cu 2 divizii blindate au fost încercuite, tăindu-li-se orice cale de retragere.

30 de divizii românești, alături de trupele sovietice, luptă acum împotriva trupelor germane încercuite.

Postul de radio Londra : ora 5,15

România a trecut acum în rîndul Națiunilor Unite, care luptă astăzi pentru civilizație, împotriva stăpînirii Europei de către germani.

Fapta României constituie un act de mare curaj și acest act va grăbi sfîrșitul războiului.

Situația Germaniei în Balcani se apropie de o catastrofă îngrozitoare, care va depăși proporțiile aceleia provocată Germanilor în punga de la Falaise.

Nu este o coincidență faptul că România a capitulat în ziua eliberării Parisului ! România se bazează pe cultura franceză.

Armatele române și sovietice își vor crea acum drum spre Budapesta și vor face legătura cu forțele mareșalului Tito.

Nebunia lui Hitler și a bandei lui va duce Germania la o distrugere națională dacă germanii nu vor pune capăt unui război de pe acum pierdut.

România își va arăta acum voința ei pentru o viață nouă, liberă și fericită.

Prăbușirea hitleriștilor se apropie cu pași repezi, iar zilele nemților din Balcani pot fi numărate pe degete.

Postul de radio Congo — Brazzaville : ora 7

În urma armistițiului [1] intervenit între România și aliați, se semnalează lupte în anumite puncte între trupele române și germane [2].

Postul de radio britanic în Mediterană : ora 21,30 (în limba bulgară)

Ziarele suedeze anunță că legăturile telefonice între București și Berlin sînt întrerupte de aseară.

---

[1] Și aici, ca și în alte documente ale vremii, încetarea ostilităților față de Națiunile Unite era considerată, în virtutea unor precedente istorice, ca echivalentă cu încheierea de fapt a armistițiului (n.r.).

[2] Ca de exemplu : București, Ploiești, Cîmpina, Băicoi, Urziceni, Călărași, Oltenița, Turnu-Măgurele, Constanța, Turnu-Severin, Brașov etc. (n.r.).

După ştiri sosite din România, între trupele române şi cele germane au avut loc grave ciocniri, în special la Constanţa şi graniţa cu Ungaria [3]. Un comentator german a declarat astă-seară că forţele sovietice, profitînd de diferendul dintre trupele germane şi române, au reuşit însemnate pătrunderi în adîncime pe frontul din sud [4].

Neaşteptata întorsătură din România a uimit opinia publică bulgară. Cercurile oficiale bulgare admiră curajul României şi sînt de părere că „România a rupt cu trecutul".

Postul de radio Londra : ora 23,20 (în limba franceză)

Căderea Parisului, oraşul marilor viziuni occidentale, unde s-au frămîntat înaltele aspiraţii ale civilizaţiei, deschide o nouă eră în istorie, odată cu prăbuşirea totală a tiraniei hitleriste. Eliberarea lui prevesteşte sfîrşitul apropiat al nazismului, un sfîrşit fatal şi iremediabil, care va pune pentru totdeauna capăt acelei atmosfere pestilenţiale şi de mizerie în care Europa zace de aproape cinci ani. Acest oraş cucerit de nemţi în 1940 este redat, în 1944, lumii şi civilizaţiei.

În sfîrşit, iată că România a rupt legăturile cu Germania şi a intrat în tabăra aliaţilor. Unei ţări care iese din conflict cu un minut mai devreme, grăbind astfel sfîrşitul inamicului şi aducînd un aport cauzei drepte a aliaţilor, i se pot ierta greşelile anterioare. Ieşirea României din război constituie o lovitură grea pentru Germania, care îşi vede iremediabil periclitat frontul în Balcani.

Postul de radio american din Europa : ora 24.

Difuzînd proclamaţia regelui Mihai şi ştirile asupra actualei schimbări de regim din România, postul de radio spaniol a declarat că acest eveniment constituie un act senzaţional, care urmează să aibă efecte imediate şi de mare amploare.

La Stockholm, d-na Kolontay [ambasadoarea sovietică — n.r.] şi reprezentanţii guvernului francez au reluat convorbirile în vederea ieşirii Finlandei din război.

Un comunicat publicat astă-seară de generalul König anunţă că forţele franceze din interior au eliberat oraşul Chambery.

COMUNICĂRI RADIOTELEGRAFICE

Agenţia Reuter :

Din Londra : ora 5,15

Capitularea României şi eliberarea Parisului marchează pagina neagră a războiului dus de Germania...

Prin ieşirea din luptă a României, Germania pierde mult mai mult decît petrolul românesc, şi aşa atît de redus ca producţie în urma bombardamentelor aliate.

Întregul edificiu nazist din Balcani începe să se năruie, iar efectul capitulării României asupra Bulgariei şi Ungariei va fi ca acela al unui şoc electric de o deosebită violenţă. De asemenea, chiar Finlanda se va resimţi.

Consecinţele pentru viitorul mers al războiului sînt incalculabile.

Postul radiotelegrafic A.B.C. :

Din Stockholm : ora 23,45

Ziarele suedeze de după-amiază „Nya Degligt Alehanda" şi „Afton Bladet" au publicat azi articole de fond asupra ieşirii României din război [...]

Ambele articole caracterizează ieşirea României ca o grozavă lovitură pentru conducerea de război germană. Prin aceasta dominaţia germană asupra Balcanilor s-a eclipsat definitiv.

---

[3] O parte din trupele române au primit misiunea de a asigura acoperirea frontierei de sud, celei de sud-vest şi celei impuse prin dictatul de la Viena (n.r.).

[4] Acţiunile trupelor române împotriva germanilor au permis trupelor sovietice, care la 23 august se găseau pe aliniamentul Paşcani—Roman—Bîrlad—Huşi—Chişinău, să-şi mărească considerabil ritmul de înaintare (n.r.).

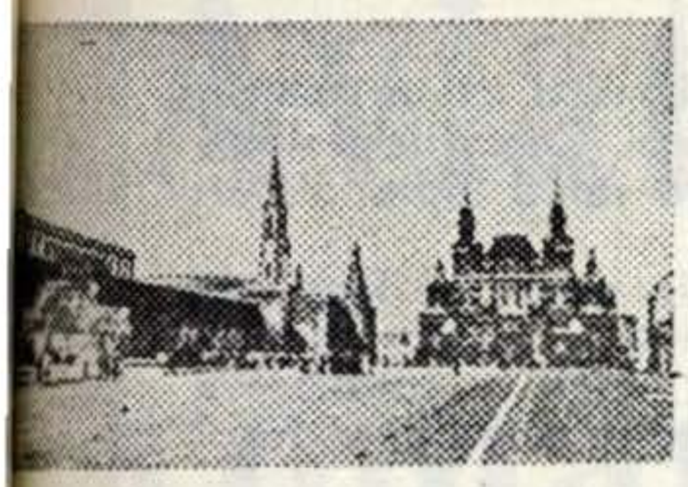

25 AUGUST 1944

Postul de radio Moscova : ora 2 (comunicat special)

Declarația Comisariatului Afacerilor Străine

În legătură cu evenimentele din România, guvernul sovietic socotește că nu este de prisos să întărească declarația dată în aprilie a.c., că Uniunea Sovietică nu are nici un fel de pretenție teritorială și nici nu intenționează să schimbe starea socială existentă sau să-i știrbească prin orice mijloc independența. Dimpotrivă, guvernul sovietic socotește necesar să refacă, împreună cu românii, independența României pe calea eliberării ei de sub jugul fascist.

Comandamentul suprem sovietic declară că dacă trupele române vor înceta operațiile militare împotriva Armatei Roșii și dacă ele se obligă să ducă războiul de eliberare mînă în mînă cu Armata Roșie împotriva Germaniei, sau împotriva ungurilor pentru eliberarea Transilvaniei, atunci Armata Roșie nu le va dezarma, le va îngădui să păstreze tot armamentul și le va ajuta prin toate mijloacele să ducă la bun sfîrșit această înaltă misiune. Armata Roșie nu poate înceta operațiile militare de pe teritoriul românesc decît după ce vor fi lichidate trupele germane care asupresc poporul român. Sprijinul trupelor românești acordat forțelor Armatei Roșii în vederea lichidării trupelor germane este singurul mijloc pentru grăbirea încetării operațiilor militare pe teritoriul României și încheierii armistițiului României cu coaliția aliată.

Postul de radio Londra : ora 19,30 (în limba italiană)

Informații sosite din Moscova anunță că în unele puncte din România a încetat orice rezistență germană.

Corespondentul ziarului „Tribune de Genève" relatează că în apropiere de Brașov considerabile forțe germane se retrag înspre nord, în Transilvania[5].

La Constanța sînt în curs lupte de stradă între trupele române și germane[6].

De asemenea, în regiunea Ploiești și București[7], forțele române duc lupte împotriva trupelor germane ce se mai găsesc încă în aceste locuri.

Toate știrile sosite din Ungaria relevă starea de nervozitate ce domnește în această țară, în urma evenimentelor petrecute în România.

Gestapoul a dispus arestarea tuturor personalităților proaliate.

27 AUGUST 1944

Postul de radio Londra : ora 10

În România, frontul german s-a prăbușit.

Trupele române luptă împotriva forțelor germane pretutindeni. Capitala a fost curățită. O puternică armată germană, aflată în pădurea Tunari[8], care se pregătea să atace Bucureștiul, a fost respinsă și încercuită.

În regiunea Ploiești, luptele grele sînt în curs.

Trupele române au respins un puternic atac german întreprins împotriva orașului Giurgiu.

Postul de radio Moscova : ora 11,15

[...] ieșirea României din Axă are o importanță covîrșitoare nu numai pentru această țară, ci pentru întregul Balcani, deoarece prin această lovitură se prăbușește întregul sistem de dominație german din sud-estul Europei. Însemnătatea acestui din urmă fapt nu poate să fie subestimată.

Ziarul „Trud" scrie că ieșirea României — care era cea mai sigură și folositoare aliată a Germaniei, constituind și o poziție cheie a naziștilor în Balcani — din alianța cu Reichul nazist înseamnă crahul sistemului politic-militar al Germaniei din sud-estul Europei.

---

[5] În noaptea de 23/24 august, trupele române au trecut la dezarmarea inamicului din zonă și au împiedicat joncțiunea forțelor germane din Valea Prahovei cu cele horthiste de la Sfîntu-Gheorghe (n.r.).

[6] În ziua de 25 august este sfărîmată rezistența hitleristă de la Cernavodă. A fost făcut prizonier Tschammer und Osten, comandantul forțelor hitleriste de uscat din Dobrogea (n.r).

[7] Încă în noaptea de 23/24 august forțele insurecționale au organizat apărarea întreprinderilor și au trecut la lichidarea rezistenței hitleriste. Au fost capturați în timpul luptelor 9 076 de prizonieri ; germanii au mai pierdut 1 500 de morți și 2 300 de răniți (n.r.).

[8] În urma acțiunilor hotărîte ale forțelor insurecționale, pînă în seara de 25 august, trupele germane din Capitală au fost nimicite sau capturate. În ziua de 28 august operațiile de lichidare a grupării Gerstenberg luau sfîrșit (n.r.).

Postul de radio Londra : ora 20,45 (în limba română)

Manifestul Blocului Democrat din România[9] a fost citit la Londra cu un interes deosebit. El este socotit ca un început fericit spre refacerea României. Cercurile politice subliniază îndeosebi paragraful în care se declară că România va relua lupta alături de vechii săi aliaţi împotriva duşmanilor dintotdeauna.

Comentînd gestul României, ziarul turcesc „Ullus" scrie că în acest fel România primeşte asigurarea unui viitor liber, ceea ce constituie o garanţie şi pentru viitorul întregii Peninsule Balcanice. Balcanii vor constitui pe viitor un bloc menit să colaboreze cu restul Europei. „Este evident că Hitler nu va putea face din România ceea ce a făcut din Italia, căci guvernul a luat măsuri rapide şi eficace".

Postul de radio New York : ora 22,30 (în limba portugheză)

Trupele române care luptă acum de partea aliaţilor au ocupat mai multe porturi dunărene aflate pînă acum în mîinile germanilor.

Postul de radio Brazzaville : ora 23,15 (în limba română)

Un comentator militar al agenţiei Reuter declară că stăpînirea militară şi politică a Germaniei în Balcani s-a sfîrşit. Fapt important este că germanii nu au putut împiedica pe români să iasă din război.

COMUNICĂRI RADIOTELEGRAFICE

Agenţia Transocean :

Din Berlin : ora 20,20

În România se dau lupte grele cu trupele româneşti, care au început ostilităţile împotriva formaţiilor germane. Lupte foarte crîncene au avut loc în special în marginea de nord a Bucureştiului, precum şi în regiunea Ploieşti.

Agenţia Reuter :

Din Londra : ora 21,15

Colonelul Ernest von Hammer, redactorul militar al agenţiei D.N.B., a anunţat astă seară că în regiunea Ploieşti sînt în curs de desfăşurare lupte de o înverşunare fără precedent. Datorită înaintării fără piedică a forţelor motorizate sovietice, situaţia trupelor germane de la extremitatea sud-estică a frontului a devenit extrem de precară.

28 AUGUST 1944

Postul de radio Vocea Americii : ora 20,45

Într-un articol apărut astăzi în „New York Times" se afirmă că ieşirea României din război provoacă o considerabilă scădere a forţei germane din sudul Europei şi chiar prăbuşirea totală a nazismului.

Cu toate pierderile suferite, Armata română continuă a fi cea mai puternică dintre acele care au fost aliate Germaniei. În nici un caz Reichul lui Hitler nu va fi capabil să înlocuiască cele 30 divizii româneşti.

Eforturile celor de la Berlin, şi în special încercările Gărzii de fier, sînt zadarnice.

Datoria tuturor românilor este aceea de a arăta lumii întregi că în ţara lor nu va rămîne urmă de legionar.

Este vrednică de amintit proclamaţia generalului Sănătescu care spune că populaţia românească nu trebuie să se teamă de soldaţii ruşi, deoarece aceştia vin ca prieteni.

În mijlocul războiului, România şi-a păstrat înţelepciunea care a îndemnat-o să vină acolo unde se afla locul ei de onoare.

31 AUGUST 1944

Postul de radio Moscova : ora 1

La Moscova a sosit delegaţia română venită în scopul de a începe convorbirile în vederea încheierii armistiţiului[10]. Delegaţia română este compusă din d-nii : Ştirbey, Vişoianu, ministrul justiţiei Pătrăşcanu, Dămăceanu, Cristu, Pop şi locot. col. Focşeneanu. La aerodrom delegaţia a fost primită de serviciul protocolului Comisariatului Afacerilor Străine şi de către reprezentanţi ai Comisariatului Apărării Naţionale.

---

[9] Manifestul Blocului Naţional-Democrat, apărut în presă la 27 august, cerea încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite, eliberarea ţării de sub jugul fascist, democratizarea vieţii publice etc. (n.r.).

[10] Delegaţia română a plecat spre Moscova în ziua de 29 august şi a ajuns în aceeaşi zi la destinaţie (n.r.).

Aviatori români în insurecție

Totul a început de la cîteva fotografii, tăieturi din ziarele timpului și unele note fugare pe care interlocutorul nostru — căpitan în rezervă Ioan I. Maga — le răsfoia cu emoție Apoi, la insistențele noastre, amintirile au început să se depene...

— Din documentele pe care mi le prezentați rezultă că în urmă cu 24 de ani ați fost distins pentru curajul și faptele dv. cu una din cele mai înalte decorații militare. Ar fi interesant pentru cititorii noștri...

— Știu. De altfel, în clipa în care m-am încumetat să vă prezint aceste documente eram sigur că îmi veți cere unele explicații, așa că..

— Nu vă rămîne decît să începeți, iar eu voi nota.

— Vă mărturisesc că nu-mi este de loc ușor să aleg din noianul amintirilor pe cele mai semnificative, să retrăiesc, fie și numai pentru cîteva clipe, momentele de înaltă tensiune emoțională, care, bineînțeles, în sufletul meu și-au lăsat pentru toată viața un ecou specific. Este vorba de clipe în care moartea te pîndea la fiecare pas, cînd simțul datoriei era parcă mai treaz ca niciodată. Și la noi, piloții, vă rog să nu uitați, emoțiile au ceva deosebit, o anumită amplificare, ele se consumă uneori la înălțimi de cîteva mii de metri.

Ar trebui, poate, să încep prin a menționa rolul aviației, care, alături de celelalte unități ale Armatei române, angajate cu hotărîre în lupta pentru răsturnarea dictaturii militare-antonesciene și eliberarea patriei de sub ocupația hitleristă, și-a adus o contribuție însemnată. Eu mă voi referi, în cele ce urmează, la unele misiuni executate de subunitatea din care am făcut parte.

Cînd a început insurecția armată, escadrila 53 vînătoare a Corpului I aerian, comandată de căpitanul Toma Lucian, din care făceam și eu parte, se găsea pe aerodromul Cioara-Doicești. Cu toții ascultasem la radio comunicatele, știam că în București unități militare românești și gărzi patriotice înarmate începuseră acțiuni hotărîte împotriva germanilor. Toți așteptam ordine.

24 AUGUST 1944. Dimineața ne-a găsit strînși în grupuri pe lîngă aparate. Discutam. Pe la ora 10, un avion Fieseler-Stork, pilotat de sublocotenentul Petre Constantinescu, pilotul comandantului Corpului I aerian, ne-a adus un ordin scurt și precis :

...Deplasarea la București pe aerodromul Popești-Leordeni... aviația germană bombardează Bucureștiul, în multe puncte clădirile sînt în flăcări... România e în stare de război cu Germania...

Am decolat rapid și în jurul orelor 11—11,15 ne-am apropiat de București. De

Căpitan Ioan I. Maga

departe se zăreau coloanele negre de fum provocate de explozia bombelor aruncate de aviația hitleristă asupra orașului. Am aterizat. Imediat am intrat în alarmă permanentă, stare ce se va menține pînă către sfîrșitul lunii. Ca urmare a întreruperii legăturilor telefonice și a dispozitivelor de radioascultare, sistemul de alarmare al aviației de vînătoare nu mai funcționa. Trebuia deci să fim cu ochii în patru ; în momentul în care zăream un avion inamic decolam cu cea mai mare iuțeală și începeam urmărirea. Eram, cum se spune, în alarmă la vedere.

În ziua de 24 august am făcut mai multe ieșiri cu celula* și patrula, dar fără rezultate prea importante. Inamicul executa mai ales zboruri de recunoaștere, la mare înălțime, pînă la marginile Bucureștiului, și la vederea noastră se îndepărta. Ziua de 24 s-a scurs oarecum liniștit.

ZORII ZILEI DE 25 ne-au găsit de veghe lîngă avioane — o celulă gata de decolare, iar a doua gata de intervenție în caz că inamicul manifesta o superioritate evidentă. Patrula pe care o comandam era un colectiv sudat, obișnuit cu dificultățile „cîmpului" de bătaie. Adjutanții aviatori Alexandru Moldoveanu, Cristea Chirvăsuță erau buni piloți, buni trăgători, pe care-i cunoșteam și pe care mă puteam bizui.

Dis-de-dimineață am primit ordin să decolăm. În văzduhul siniliu am zărit o formație de bombardiere germane care venea din direcția Pitești. Am mărit viteza, am prins înălțime și ne-am îndreptat spre inamic. Zărindu-ne de la distanță destul de mare și-a aruncat bombele la întîmplare, îndreptîndu-se spre pădurea Băneasa. Hotărîrăm să facem o vînătoare liberă, de urmărire individuală a inamicului. Deoarece deasupra pădurii Băneasa inamicul nu mai păstra formația, am stabilit prin radio cu ceilalți camarazi să atacăm fiecare cîte un aparat. În cîteva minute, două dintre aparatele germane au fost doborîte. Nici nu ridicasem mîna de pe trăgaci, că jos, la firul ierbii, cum spun aviatorii, am zărit un „frit", care se pregătea să fugă. O răsturnare, apoi un picaj, o rafală scurtă și o dîră de fum gros... Deși îl consideram scos din luptă, pentru a fi mai sigur, am hotărît să-l mai atac odată. Dar tocmai atunci am zărit deplasîndu-se cu mare viteză spre București un alt avion inamic. Am pornit după el. Văzîndu-se urmărit, și-a aruncat încărcătura și și-a abandonat misiunea... Mă încerca totuși un sentiment de îndoială, parcă un regret. Oare căzuse, într-adevăr, avionul acela, al treilea, care fumega ?...

La întoarcere am raportat scurt : ...am atacat... am doborît... sînt supărat c-au mai scăpat cîteva... Comandantul n-a scos nici o vorbă. A plecat apoi clătinînd din cap. După cîțiva pași se întoarse : „Aveți grijă, fiți cu ochii în patru !"

Pe la ora 13, avioane inamice au apărut deasupra orașului. Ne-am ridicat în grabă. La un moment dat, din direcția N-V, la mare înălțime, un Messerschmidt 110 se apropia grăbit de centrul orașului. L-am atacat cu tot armamentul de bord și, probabil, simțind lovituri, a executat o întoarcere bruscă, îndepărtîndu-se... Dar în același timp, pe lîngă mine, un alt aparat inamic cădea în picaj. Am picat după el. Prin vizor zăream Palatul telefoanelor, obiectivul pe care îl reperase inamicul. Am apăsat pe trăgaci. Mugetul tunurilor și mitralierelor de bord se dezlănțui cu furie. Fără să-și mai poată arunca bombele, avionul inamic a pornit cu toată viteza spre pădurea Băneasa. De altfel, aceasta era o stratagemă a tuturor piloților hitleriști. De cîte ori erau atacați de aparatele noastre, se retrăgeau înspre pădurea Băneasa, unde erau ocrotiți de artileria antiaeriană germană amplasată acolo.

Și următorul a fost împiedicat să-și arunce bombele și s-a îndreptat în aceeași direcție. Am pornit după el. Pentru a scăpa mai ușor de urmărire și-a aruncat încărcătura cam între Băneasa și Mogoșoaia. Profitînd de un moment prielnic, am tras cu tot armamentul. De data aceasta l-am nimerit. O dîră ae fum negricios i-a însoțit căderea pripită peste pădurea Băneasa.

În atenția inamicului, după cîte am observat noi, erau trei obiective : Palatul telefoanelor, Ministerul Forțelor Armate și Școala de război, unde germanii bănuiau că se află Marele Cartier General al forțelor insurecționale. Ca atare, misiunea noastră era ca prin orice mijloace să împiedicăm inamicul să-și arunce bombele pe obiectivele propuse.

Seara a fost grea pentru noi, întreruperea mijloacelor de comunicație crea dificultăți în obținerea informațiilor privind mersul operațiilor de la Băneasa și Otopeni. Eram totuși bucuroși că deasupra Capitalei trombele de fum se răriseră.

26 AUGUST 1944. Aceeași grea misiune ; vînătoare la vedere ; permanenta hărțuire a inamicului. Nemții, simțindu-ne în aer aproape tot timpul, au adoptat o altă tactică. Nu mai zburau în formații, ci răzleți, venind din diferite direcții pentru a ne deruta. Față de această nouă situație trebuia să acționăm și mai rapid. Ajunsesem să decolăm în mai puțin de un minut cînd eram legați în avioane și în mai puțin de trei minute cînd eram lîngă avioane.

În această zi am trăit o întîmplare mai puțin obișnuită, care mi-a provocat o mare tensiune nervoasă. După-amiaza zilei am consacrat-o unor misiuni de recunoaștere pe direcția Pipera-Tunari-Dimieni. La un moment dat am zărit o formație de cinci avioane Stukas. Dar am rămas nedumerit constatînd că poartă însemne tricolore. Am crezut că sînt aparate aparținînd armatei

---

* Formație de luptă compusă din două aparate.

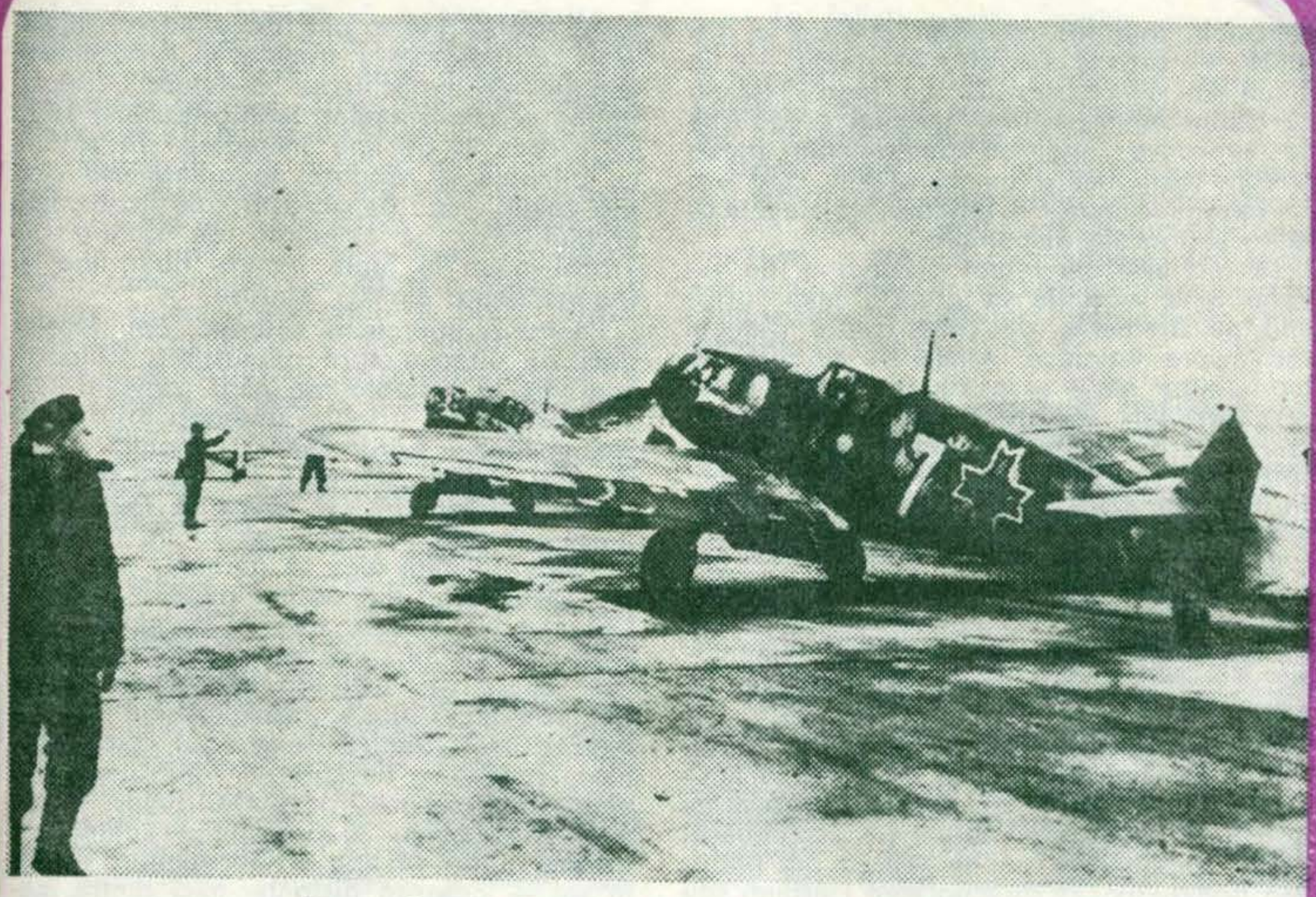

Pe aerodromul Popești-Leordeni în zilele insurecției

noastre, care vor să atace linia trupelor de infanterie germane din satul Pipera și pădurea Băneasa, dar, spre surprinderea mea, au trecut mai departe. Nu știam ce să cred. Într-o fracțiune de secundă m-am hotărît. Am întors brusc și le-am atacat preventiv de la distanță. Totuși, mă gîndeam, dacă sînt românești ? Văzîndu-se urmărite, și-au părăsit încărcătura și cu mare viteză, la firul ierbii, s-au îndreptat în direcția Băneasa, apoi spre Fierbinți. Am mai trecut odată prin apropierea lor ; erau români oare ? N-am putut să mă lămuresc. Avînd viteză mai mare i-am depășit. Atunci, cîteva salve au fost trase după avionul meu. Asta însemna că inamicul dorea să angajeze lupta. Pentru mine nu rămînea decît o singură soluție : s-o accept, o desprindere era imposibilă. În raza satelor Balamuci-Fierbinți am angajat lupta. Nu știu cît a durat... La un moment dat, m-am trezit singur... Mîinile îmi tremurau, pleoapele refuzau să se mai închidă... O transpirație rece îmi șiroia pe frunte... Am scăpat ! mi-am zis...

Comandantul de flotilă a răspuns laconic la raportul meu : „Bine..." Totuși, cine pilotaseră Stukas-urile ? Iată întrebarea care mă frămînta... Peste cîteva zile s-a aflat că, pentru înșelarea aviației noastre de vînătoare, germanii își puseseră la aparate însemne tricolore, iar avioanele acelea nu fuseseră românești.

27 AUGUST 1944. Clipele de încordare se răreau. Datorită marilor dificultăți prin care trecea inamicul, raidurile aeriene scăzuseră în intensitate. Pierderile suferite nu-i mai dădeau posibilitatea inițierii unor atacuri masive.

În raport cu noua situație, comandantul trupelor noastre ne-a încredințat misiuni de altă natură. Prin zboruri de recunoaștere la mică înălțime trebuia să furnizăm informații cu privire la starea și intențiile inamicului din pădurea Băneasa și de la aerodromul Otopeni.

28 AUGUST 1944. Din această zi păstrez amintirile participării la una dintre cele mai reușite misiuni.

Ora 6,30. Efectuam obișnuitele zboruri de recunoaștere. De la pădurea Băneasa și aerodromul Otopeni, mașini de diferite tipuri se deplasau în coloană spre satele Dimieni și Balotești. La aerodromul Otopeni am observat o vie agitație : oameni, mașini, o forfotă pripită. Raportam prin radio tot ce observam. După cîte îmi dădeam seama, hitleriștii se pregăteau de retragere. Mă gîndeam : dacă atac, compromit o mare reușită, căci în timp ce

executam raidurile de observație de la distanță — spre a nu atrage atenția — în minte îmi și construisem un plan. Trebuia să lăsăm inamicul să-și termine pregătirile de evacuare, apoi să determinăm precis direcția coloanei și numai atunci, cînd era în întregime pusă în mișcare, s-o atacăm cu toate mijloacele disponibile.

La ora 8,30 am reluat observația. Se vedeau bine mașinile în grupuri mici forfotind pe drumurile de cîmp înspre Dimieni sau înspre Baloteşti. Altele — cu distanțe mari între ele — se înșirau pe șoseaua Baloteşti-Căciulați. Am continuat observația. Lucrurile erau certe : coloana se deplasa spre Căciulați. Am făcut cronometrări pentru determinarea vitezei de deplasare a coloanei și, în funcție de aceasta, pe cît era posibil, am stabilit timpul probabil în care toate mașinile vor fi încolonate pe șoseaua Baloteşti-Căciulați. Cunoscînd aceste detalii, am plecat la aerodrom pentru alimentarea aparatelor și întocmirea planului de atac al coloanei.

Din aceste elemente se desprindea următoarea concluzie : în timp ce mașinile care afluiau din cele două puncte (Otopeni și Băneasa) aveau să termine încolonarea, capul coloanei va atinge ieșirea din pădurea Brînzeasca, cu direcția spre Fierbinți sau Lipia-Bojdani. Comandantul escadrilei, căpitanul Toma Lucian, m-a ascultat cu atenție, aprobînd planul meu. Avea acest comandant un dar deosebit de a cîștiga oamenii. Suflet mare, plin de blîndețe, înțelesese că luptătorilor trebuie să li se creeze condiții de valorificare a tuturor capacităților și cunoștințelor tehnice-tactice, să li se acorde o deplină încredere. Te sfătuia cu blîndețe și răbdare, te admonesta cînd era cazul. Aduc pe această cale un omagiu eroului căzut pe cîmpurile de bătaie ale Transilvaniei în lupta pentru libertatea și independența patriei noastre.

Pentru a intercepta coloana, am decolat deci cu direcția spre mănăstirea Căldărușani. De la distanță am zărit convoiul cum se îndrepta pe șoseaua pădurea Brînzeasca -mănăstirea Căldărușani - satul Lipia-Bojdani. Patrula, formată din patru avioane Messerschmidt 109 G, zbura la mică înălțime, aproape de pomi, ca să nu poată fi descoperită, mai ales că germanii se așteptau la un atac din partea aviației române. Coloana de mașini, ajunsă în mijlocul satului Lipia, a micșorat viteza, fiindcă ne zărise. Capul coloanei era format din două-trei camioane grele, apoi turisme mici și mari Horsch, pentru transportul comandanților, camioane de diferite tipuri, iar spre mijloc mașini care transportau tunuri și muniții. Cine putea să-și închipuie atunci că printre fugari se afla și Gerstenberg ? Deși în sat — datorită distanței mici dintre mașini și a vitezei reduse — coloana prezenta cele mai bune condiții pentru un atac cu maximum de eficacitate, am renunțat ; la porțile caselor oamenii priveau scurgerea

In momentul în care zăream inamicul, decolam cu cea mai mare grabă și începeam urmărirea

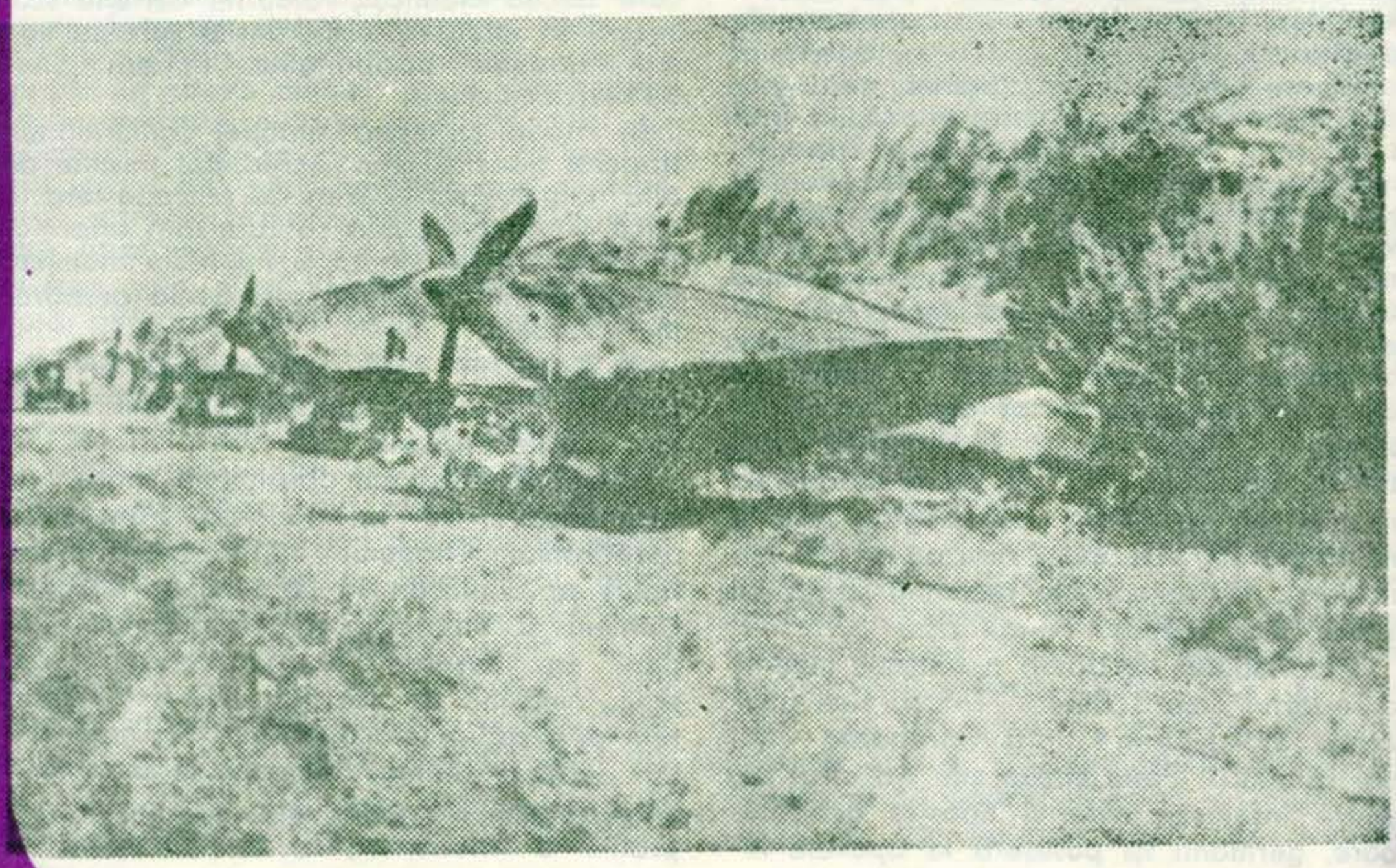

coloanei. Am hotărît să evităm panica și eventualele victime și am preferat să atacăm în momentul în care coloana ajungea ori între satele Lipia și Gruiu, ori între Lipia și Netezești (în mijlocul satului Lipia șoseaua se bifurcă în cele două direcții). În cîteva minute, coloana ieșea din Lipia cu direcția Gruiu. Cînd am apreciat că sînt destule mașini în afara satului, prin radio am comunicat camarazilor mei că vom ataca în șir indian, cu tot armamentul de bord. În același timp comunicam flotilei hotărîrea luată, locul unde ne găseam și rugămintea ca trupele terestre să iasă în întîmpinarea inamicului care mai scăpa.

Am picat spre cele două camioane din față, care de la prima rafală au fost incendiate. Moldoveanu și Chirvăsuță au atacat alte mașini. Am revenit atacînd mașinile care încercau să treacă pe lîngă cele incendiate, astfel încît am realizat bararea șoselei. Realizasem o paralizare totală a coloanei ; mașini incendiate barau șoseaua pe două-trei rînduri, iar altele, voind să treacă prin șanț, acolo au rămas. Astfel, toate mașinile din afara satului au fost incendiate sau avariate. Am deschis foc apoi asupra mașinilor din coloană care nu apucaseră să intre în sat și erau oprite între mănăstirea Căldărușani și satul Lipia, pînă ce muniția ni s-a isprăvit.

— Pare a fi foarte ușor ca în cîteva minute, cu patru avioane, să distrugi o coloană...

— Așa s-ar părea... dar pentru cele cîteva minute de atac îndîrjit, cu o astfel de reușită, ți se cere foarte mult sînge rece și mai ales exercițiu, meșteșug aș spune...

La întoarcere am raportat comandantului că în urma atacului întreprins asupra coloanei inamice care se retrăgea de la Băneasa și Otopeni au fost distruse circa 40—50 de mașini diverse, din cele 150—160 ce formau coloana. Șoseaua Lipia-Boldani-Gruiu a fost blocată, coloana complet dezorganizată...

Comandantul a primit raportul cu o satisfacție stăpînită : „Da... Cred că e bine !...” Apoi s-a îndepărtat grăbit... Mai erau și alte treburi. Imediat s-a dat ordin patrulelor noastre să facă observații și să dirijeze unitățile motorizate pentru capturarea resturilor coloanei *.

Cam așa se sfîrșea ziua de 28 august...

29 AUGUST 1944. Împreună cu Alexandru Moldoveanu am executat o misiune de recunoaștere pe Dunăre, de la Călărași la Corabia, pentru a obține informații asupra mișcării inamicului pe ambele maluri ale fluviului, informații necesare aviației de bombardament din Oltenia. Nici nu terminasem de raportat cele observate, cînd am fost anunțat că sînt chemat de urgență la Comandament.

— Te felicit pentru reușita atacului de ieri — mi-a spus comandantul. Totul a fost confirmat de trupele terestre, care au capturat resturile coloanei conform indicațiilor furnizate de dumneata.

Eram liniștit... O moleșeală neobișnuită mă cuprinsese. Poate eram satisfăcut că felul în care îndeplinisem misiunea fusese apreciat pozitiv de comandanții mei. Încercam împreună cu ceilalți camarazi să refacem firul întîmplărilor... Într-adevăr, totul mersese strună.

— Acțiunea d-voastră a fost apreciată pozitiv și curajul răsplătit cum se cuvine cu una dintre cele mai mari distincții militare. Văd aici un document. Permiteți-mi ca, în încheiere, să-l citez : Prin Decretul nr. 2 500 din 20 decembrie 1944, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 2 din 3 ianuarie 1945, se hotăra : „Art. 1. Conferim Ordinul militar «Mihai Viteazul» cu spade, clasa a III-a, ofițerilor generali, superiori și inferiori, astfel după cum urmează : [...] sublocotenentului (ofițerului de echipaj clasa a III-a) Maga I. Ioan, din Flotila I-a vînătoare, pentru curajul și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă în misiunile aeriene încredințate, remarcîndu-se îndeosebi, în ziua de 25 august 1944, cînd atacă formațiuni de bombardament germane, din care doboară două (avioane — n.n.), **iar un al treilea e grav avariat.**

În ziua de 28 august 1944, atacă cu patrula o coloană germană de circa 150—160 mașini ce se retrăgeau de la Otopeni, incendiind 40 din ele și dezorganizînd coloana în așa fel încît a putut fi în întregime capturată, împreună cu comandanții ce luptaseră la Otopeni și Băneasa”.

* * *

August 1944. Faptele s-au consumat tumultuos. În acele zile, poporului român i se deslușeau contururile destinului său viitor. Oamenii erau aceia care s-au hotărît să închege din aceste contururi imaginea clară a mersului statornic pe calea progresului și prosperității. Pe scurt, acestea au fost evenimentele, aceștia au fost oamenii. Căpitanul Maga și camarazii lui sînt cîțiva dintre aceștia.

Documentele păstrează informații, dar de cele mai multe ori laconice, fără ample comentarii, căci vîltoarea evenimentelor nu dă răgaz condeiului să se aștearnă sîrguincios pe albul filelor. După trecerea anilor, memoria oamenilor — cei care au trăit evenimentele —, legînd firul amintirilor, încearcă, și de multe ori reușește, să facă lumină.

Cu această credință am consemnat și noi amintirile căpitanului aviator.

MARIAN ȘTEFAN

---

* Resturile acestei coloane au fost capturate în aceeași zi de trupele române în apropiere de Gherghița.

CIFRURI, CODURI ȘI TAINELE LOR

MICĂ INCURSIUNE ÎN CRIPTOGRAFIE (II)

N. VASILESCU

RIVALUL LUI SHAKESPEARE

Lord cancelar în timpul reginei Elisabeta I a Angliei, Francis Bacon (1561—1626) a rămas cunoscut în istoria culturii ca autor a numeroase lucrări filozofice, alcătuind fragmentele unei vaste enciclopedii a cunoștințelor umane și bazate pe o clasificare metodică și pe controlul experimental. În același timp însă, Bacon este subiectul unei vechi dispute, inițiată, continuată și reluată la diferite intervale de cei care văd într-însul pe... veritabilul autor al operelor lui Shakespeare.

În această controversă, limbajul cifrat joacă un rol de seamă. Bacon era într-adevăr un criptograf priceput și inventase un cifru care purta numele de *alfabetul biliteral*, deoarece numai două litere — A și B —, utilizate în cele mai variate combinații, reprezentau întreg alfabetul. De exemplu :

A = aaaaa	IJ = abaaa	R = baaaa
B = aaaab	K = abaab	S = baaab
C = aaaba	L = ababa	T = baaba

Prin intermediul acestui cifru, un cuvînt ca *român* s-ar scrie :

baaaaabbaaababbaaaaaabbaa

Firește, un astfel de sistem era destul de complicat, necesitînd timp mult pentru „traducere". În plus, oricine ar fi citit cîteva rînduri de genul celui de mai sus și-ar fi dat seama imediat că are de-a face cu un cifru, defect esențial pentru un limbaj criptografic. Însuși Bacon recomanda ca cifrurile să fie ușor de scris și de citit, imposibil de „tradus" de către neinițiați și, mai ales, să nu bată la ochi.

În orice caz, în cadrul controversei referitoare la Shakespeare, susținătorii lordului cancelar filozof și-au căutat argumentele în diferite mesaje cifrate. Astfel, doctorul Robert Dale Owen, din statul Wisconsin (S.U.A.), afirma, pe la sfîrșitul secolului trecut, că Bacon lăsase patru mesaje prin care declara, în fața posterității, că el a scris „Hamlet" și „Doi tineri din Verona". Secretara lui Owen, Elisabeth Gallup, a mers însă și mai departe susținînd că Bacon era nu numai fiul natural al Elisabetei I, ci și adevăratul autor al *tuturor* lucrărilor atribuite lui Shakespeare, Marlowe, Green, Peele și altor scriitori ai epocii.

Tot un american, colonelul George Fabyan, excelent criptograf, a studiat lespedea de pe mormîntul lui Shakespeare de la Stratford-upon-Avon.

Inscripția actuală datează din 1831, dar Fabyan s-a oprit asupra copiilor existente ale inscripției originale. Într-o traducere liberă, ea glăsuiește : *Prietene, în numele lui Isus te rog ca nu cumva să stîrnești țărîna*

aflată aici. Binecuvîntat fie cel care respectă lespezile și blestemat cel ce-mi atinge osemintele.

Folosindu-se de faptul că inscripția originală cuprindea litere mari, litere mici și litere comprimate (pentru a forma articolul hotărît *the*), Fabyan a afirmat că piatra de mormînt, gravată într-un așa-numit *cifru trifid*, demonstrează că Shakespeare este un pseudonim al lui Bacon.

Dar pînă astăzi singura criptogramă lăsată în mod cert de acesta este conținută în aforismul SILENCE IS THE VIRTUE OF FOOLS (tăcerea este virtutea proștilor). Filozoful-criptograf a utilizat două genuri de litere pentru scrierea acestei propoziții uni :

SILE**N**CE IS THE VIR**TUE** OF F**OO**LS

Pentru a descifra mesajul, el trebuie împărțit în grupe de cîte cinci litere :

SILE**N** CEIST HEVI**R** T**UE**O**F** F**OO**LS

Dedesubtul fiecărei litere tipărite în aldine se pune un B, iar dedesubtul celorlalte cîte un A :

SILE**N** CEIST HEVIR T**UE**OF F**OO**LS
AAAAB AAAAA AAABA ABBAB ABBAA

Adică, conformă alfabetului biliteral :

B A C O N

MESAGERUL MARIEI STUART

Abordînd epoca reginei Elisabeta I a Angliei, nu poate fi trecut cu vederea Sir Francis Walsingham, unul dintre cei mai apreciați miniștri ai acestei suverane. Atras de o lucrare despre criptografie a italianului Jeronimo Cardano, Walsingham a făcut o adevărată pasiune pentru cifruri și coduri, devenind foarte repede un expert în materie. Chemat să ocupe una dintre cele mai înalte dregătorii ale regatului britanic, el a înființat o școală specială de criptografie, pe care trebuiau s-o urmeze

Cifru bazat pe semnele zodiacului și utilizat în Europa occidentală (secolele XV—XVII)

agenții săi secreți, foarte numeroși pentru perioada respectivă (numai pe continentul european, cincizeci și trei de spioni îl informau cu regularitate pe ministru despre situația din țările cu care Anglia era în raporturi de alianță sau adversitate).

Dintre absolvenții școlii lui Walsingham, cel mai talentat a fost un anume Gilbert Gifford, om cu un încărcat trecut de delicvent. De altfel se afla în închisoare atunci cînd, cu multă îndrăzneală, i-a scris ministrului : „Am auzit vorbindu-se de activitatea pe care o duce Înălțimea Voastră și aș dori și eu să intru în slujba măritei noastre Regine. Nu sînt chinuit de nici un scrupul și primejdiile nu mă înspăimîntă. Tot ce Înălțimea Voastră îmi va porunci să fac, voi duce pînă la capăt fără șovăire".

Walsingham a fost impresionat de tonul scrisorii și l-a angajat pe trimițătorul ei de îndată ce acesta și-a ispășit pedeapsa. Gifford a căpătat misiunea de a cîștiga încrederea Mariei Stuart, fosta regină a Scoției, obligată de Elisabeta să locuiască într-un fel de semidetențiune la Fortheringay. Scopul final era de a procura dovezi că prizoniera conspira împotriva suveranei engleze.

Succesul fostului pușcăriaș a întrecut toate așteptările. Naivă și romantică, Maria Stuart s-a lăsat păcălită de el, încredințîndu-i numeroase mesaje cifrate, adresate susținătorilor ei din Scoția și de peste hotare. Una dintre scrisori, purtînd pe plic numele lui Thomas Babington, era menită să declanșeze o intervenție a Spaniei în favoarea Mariei, al cărei catolicism o făcea aliata firească a curții de la Madrid. Gifford, care juca rolul de mesager, a deschis plicul, a copiat șirurile de litere, care se succedau fără nici un sens, și a trimis copia lui Walsingham. Acesta a „tradus" mesajul în cîteva ore, căpătînd astfel o prețioasă probă împotriva Mariei.

La scurtă vreme după aceea, odată cu capturarea și descifrarea altor mesaje, nefericita regină a Scoției era aruncată în temniță, apoi judecată, condamnată la moarte și decapitată.

Conspiratorii care încercaseră s-o ajute au fost arestați și ei, supuși unor groaznice torturi și în cele din urmă executați. Principala acuzație — complot pentru asasinarea Elisabetei și a cîtorva dintre miniștrii săi — se sprijinea pe descoperirea a peste cincizeci de cifruri în apartamentele Mariei Stuart. Aparțineau ele cu adevărat prizonierei ? Sau fuseseră introduse de Gifford și alți agenți ai lui Walsingham, așa cum susțineau inamicii Elisabetei ?

Greu de răspuns la această întrebare, deoarece există argumente care să pledeze și într-un sens, și în celălalt. Un lucru e sigur : execuția Mariei Stuart dovedea cît de periculos poate fi jocul de-a criptografia, chiar pentru capetele încoronate.

CÎRDĂȘIA CU DIAVOLUL

Francezii, deși intrați mai tîrziu în cursa cifrurilor, nu au rămas multă vreme în urma italienilor și a englezilor. Pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd pentru a sublinia imensa întindere pe glob a posesiunilor sale Madridul lansase celebra formulă a „imperiului în care soarele nu apune niciodată", François Viète, matematician și criptograf expert, a fost însărcinat de regele Henric al IV-lea să descifreze mesajele secrete schimbate de spaniolii din metropolă cu urmașii conchistadorilor din Lumea Nouă.

Viète a reușit pe deplin, în ciuda celor peste 500 de semne ale cifrului spaniol, și vreme de doi ani Parisul a fost la curent cu toate măsurile, acțiunile și chiar intențiile puternicului vecin de la sud de Pirinei. Cînd au aflat de cele întîmplate, spaniolii s-au înfuriat atît de rău încît au cerut papei să-l convoace pe Viète în fața unei „Curți a cardinalilor" pentru... erezie și cîrdășie cu diavolul. Curtea s-a întrunit, dar abilul

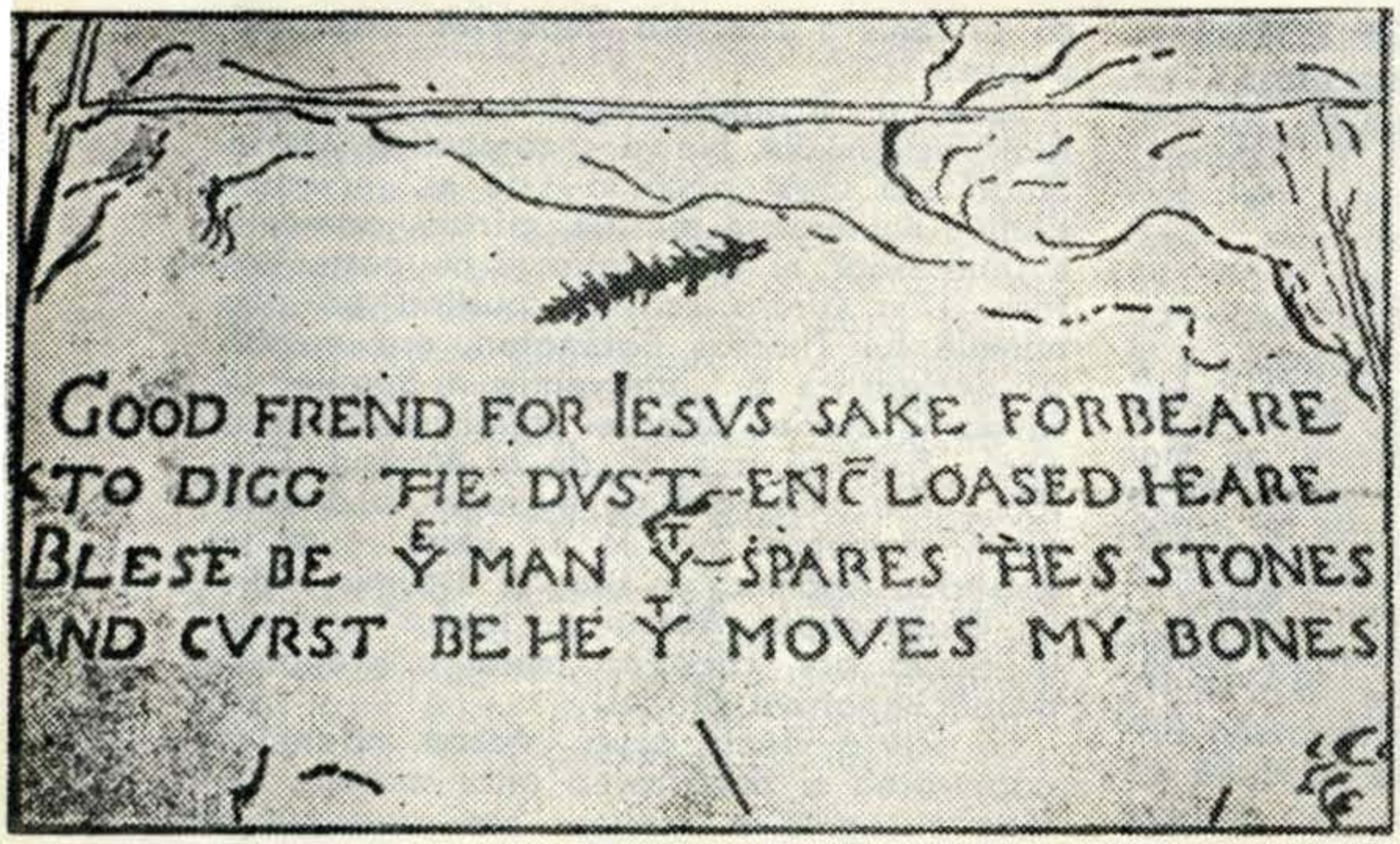

Ascunde oare inscripția de pe lespedea mormîntului lui Shakespeare un mesaj cifrat al lui Bacon ?

Jos : *Telegraful optic al lui Chappe*

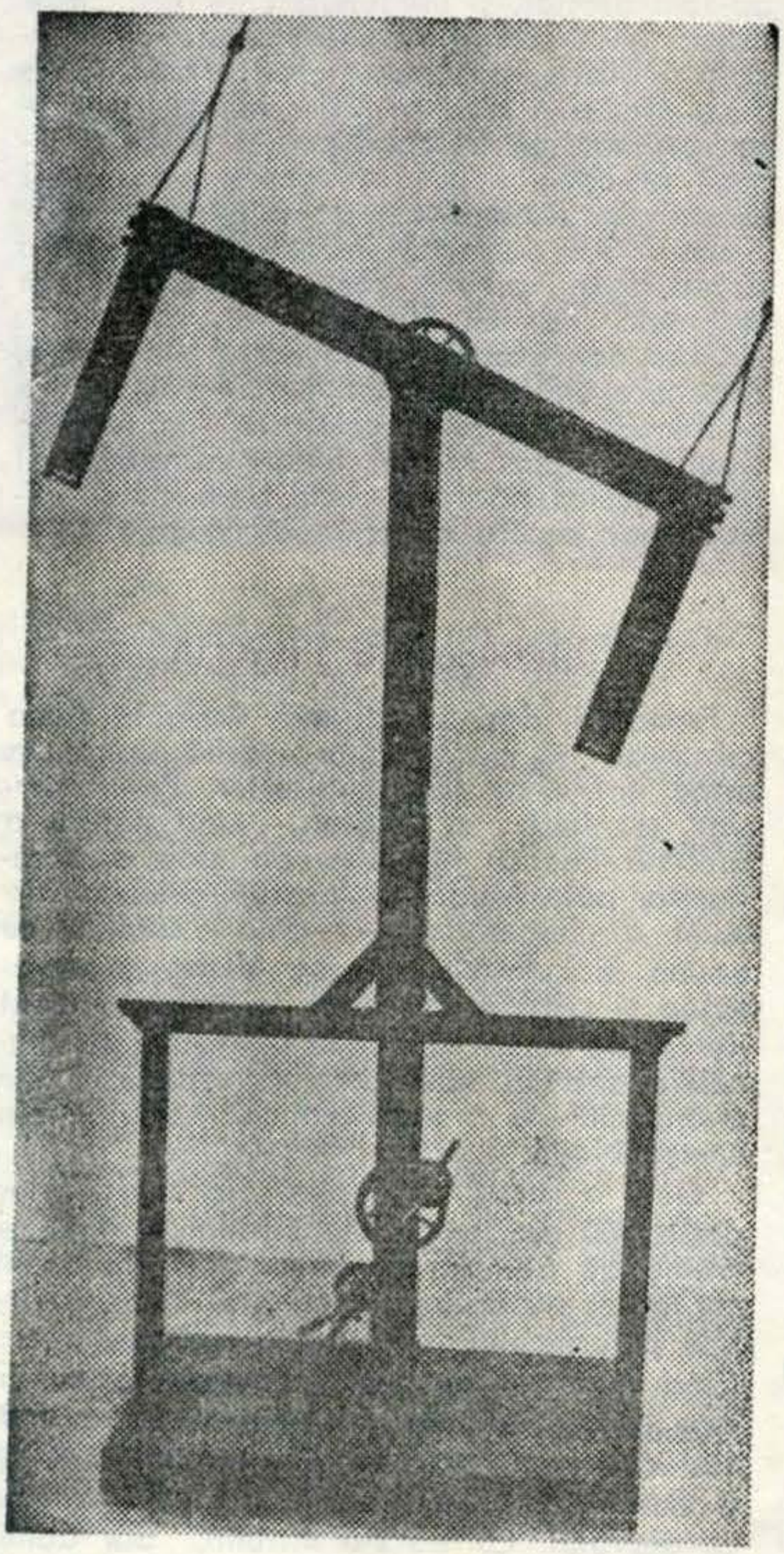

criptograf a avut prudența să nu se prezinte, așa încît a scăpat teafăr.

Un alt expert francez în această materie a fost Antoine Rossignol, care a trăit în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Chemat în 1626 de către prințul de Condé, celebrul strateg al epocii, el a reușit să „traducă" într-o singură zi un complicat mesaj secret. Asediați de Condé, locuitorii orașului Réalmont anunțau, pe această cale, pe aliații lor din afară că munițiile li se terminaseră. Prințul s-a mulțumit să le trimită înapoi mesajul împreună cu „traducerea" lui. A și fost suficient pentru ca orașul să capituleze.

Vestitul cardinal Richelieu a făcut din Rossignol șeful unui serviciu nou înființat și consacrat în întregime criptografiei (în această privință, francezii erau în întîrziere cu aproape un secol față de Vatican și de Republica venețiană). Patruzeci și șapte de ani, priceputul specialist și-a servit regii — Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea —, inventînd ceea ce a rămas cunoscut în istorie sub numele de *marele cifru*, al cărui secret, îngropat odată cu autorul lui, n-a putut fi dezlegat vreme de peste două sute de ani.

Dar Rossignol (*privighetoare* în limba franceză) supraviețuiește și prin numele său, transformat într-un substantiv comun, care, în argoul poliției, nu desemnează pe măiastra soprană a lumii păsărilor, ci un speraclu ce poate deschide orice broască. Este un omagiu adus capacității lui Rossignol de a găsi cheia oricărui cifru.

Pe vremea cînd Napoleon nu era decît generalul Bonaparte, fizicianul Claude Chappe a creat *telegraful optic* — un sistem de semnalizatoare cu brațe articulate, care mărgineau șoselele și drumurile dintre frontiere și Capitală. În 1794, grație acestui procedeu, vestea unei victorii obținute de francezi a fost transmisă de la Strasbourg

la Paris cu 12 ore înaintea celui mai rapid curier.

Telegraful optic funcționa, bineînțeles, pe bază de cifru, fiecare poziție a brațelor articulate reprezentînd o anumită literă. Pentru a evita interceptarea mesajelor de către un eventual inamic, s-a adoptat sistemul de a se înlocui fiecare literă cu alta, astfel încît comunicarea se realiza printr-un dublu cifraj.

SFIDAREA SCRIITORULUI

După cum s-a mai arătat (vezi numărul trecut), codul nu trebuie confundat cu cifrul. De fapt, în cadrul codurilor intră două mari categorii de comunicare secretă :

1) un sistem de semnale pentru transmisiuni (telegraf, steguleţele marinarilor etc.). Alfabetul Morse nu este un cod, ci un cifru ;

2) un sistem criptografic prin care grupe de litere înlocuiesc silabe, cuvinte, propoziții sau fraze întregi.

Pentru a „traduce" un mesaj redactat în cod, e necesar un veritabil „dicționar", căruia i se spune și *carte-cod* și care adesea este foarte voluminos. Spre deosebire de cifru, care poate reda orice nuanță, codul nu oferă decît propozițiile, frazele și formulele cuprinse în dicționar. Acesta prezintă și alte dezavantaje : elaborarea lui cere timp și eforturi multe, iar vulnerabilitatea lui la furt sau copiere îl face una dintre țintele de predilecție ale spionilor.

Pe de altă parte, codul are și avantaje față de cifru : redactarea mesajelor în limbaj secret, ca și „traducerea" lor sînt mult ușurate de existența „dicționarului", iar riscurile de interpretare greșită — destul de frecvente la cifru — sînt evitate. De asemenea, „traducerea" unei singure comunicări cifrate este suficientă pentru găsirea „cheii" sale, ceea ce nu e cazul cu mesajele redactate în cod.

E interesant de semnalat că, în cadrul forțelor armate ale majorității țărilor de pe glob, marina preferă codurile, în vreme ce unitățile terestre optează pentru cifruri. Lucrul e explicabil : infanteria și blindatele, care se deplasează continuu și rapid în cursul unei campanii, și-ar complica activitatea scriind și „traducînd" mesajele cu ajutorul „dicționarelor", fără să mai vorbim de pericolul ca acestea să cadă în mîna inamicului. În schimb, flotei de război codurile nu-i ridică probleme, deoarece numărul de manevre pe care le poate executa un vas este limitat, deci se încadrează în posibilitățile relativ restrînse ale „dicționarelor". Pentru a evita ca acestea să intre în posesia dușmanului, volumele respective sînt dotate cu un lest de plumb, care permite aruncarea lor în mare atunci cînd perspective ca nava să fie capturată devin amenințătoare.

Codurile și cifrurile sînt utilizate adesea simultan de către același serviciu. Diplomații, de exemplu, folosesc ambele sisteme criptografice, acordînd preferință unuia sau celuilalt în funcție de conținutul mesajului, de urgența lui, de modul de transmitere etc.

Dar istoria cunoaște și cazuri în care mesajele devin secrete fără a putea fi totuși încadrate cu precizie în categoria codurilor sau a cifrurilor. Autorii comunicărilor născoceau pe loc un sistem ingenios, dar simplu, bazîndu-se pe ascuțimea de spirit a adresanților pentru a-l dezlega. Unul dintre cele mai cunoscute exemple l-a furnizat generalul britanic Sir Charles Napier. În cursul unei campanii efectuate în India în prima jumătate a secolului trecut, el a telegrafiat Marelui cartier general un singur cuvînt, și acela în limba latină : *Peccavi* (am păcătuit.) În englezește traducerea sună : *I have sinned* și se pronunță ca *I have Sindh*, ceea ce înseamnă „am (capturat orașul) Sindh". Din păcate pentru generalul britanic, superiorii săi au dovedit mai puțină fantezie decît le atribuia el și nu i-au înțeles mesajul.

Este interesant de semnalat că unul dintre cei care au exercitat o deosebită influență asupra criptografiei moderne a fost un scriitor. Este vorba de marele poet și prozator american Edgar Allan Poe, autorul „Povestirilor extraordinare". Pasionat de cifruri și coduri, el a anunțat în mod public, în 1840, că este gata să „traducă" orice mesaj secret ce i se va trimite cu condiția să fie redactat în limba engleză, să aparțină tipului numit de *substituție* (înlocuirea unor litere cu altele sau cu cifre) și să respecte numărul de litere ale fiecărui cuvînt.

Poe a primit sute de texte trimise de criptografi amatori sau profesioniști și a reușit uimitoarea performanță de a le dezlega pe toate. Printre cele mai dificile a fost mesajul publicat de *Graham's Magazine*, care începea astfel : *Ofoiiioso ortoiii sov eodisoioe afduiostifoi pt iftvi...* Cheia cifrului era un adagiu latin, conținînd același număr de litere ca alfabetul

SUAVITER IN MODO FORTITER IN RE

ABCDEFGH IJ KLMN OPQRSTUV WX YZ

Dinadins încîlcit, chiar după „traducere", mesajul spunea : *După cum va recunoaște însuși eruditul lexicograf, frazele fără sens și combinațiile de cuvinte lipsite de semnificație...* etc.

Succesul lui Edgar Allan Poe a răsunat ca un semnal de alarmă pentru serviciile criptogratice din cancelariile și armatele diferitelor state, întrucît demonstra, în mod concludent, că nici un cifru nu rezistă unei analize competente. Un ofițer german, maiorul Kasiski, a mers pe aceeași linie, publicînd în 1863 o lucrare de criptografie, care a făcut senzație. Explicînd cum poate fi „tradus" sistemul lui Vigenère, Kasiski arăta că orice pătrundere în tainele unui cifru se bazează pe două observații :

1) în toate limbile există grupe de cîte două sau trei litere (*bigrame* sau *trigrame*), care revin cu o frecvență destul de mare ;

2) este practic cu neputință ca într-un mesaj de oarecare importanță să nu existe măcar un cuvînt care să se repete.

Pornind de la aceste premise, Kasiski a elaborat principiile generale de descifrare a mesajelor secrete, principii care, cu foarte mici modificări, au rămas valabile pînă în ziua de astăzi.

Firește, în ciuda temerilor pe care le-au ridicat constatările lui Poe și Kasiski, codurile nu au fost abandonate. În 1866 instalarea primului cablu transatlantic a permis guvernului american să transmită la Paris un mesaj urgent și secret. S-a utilizat în acest scop vechiul cod diplomatic american, datînd din 1789. Telegrama a cuprins 1100 grupe de cîte 3,4 și 5 litere. Se pare că mesajul și-a atins țelul, evitînd un conflict între Franța și S.U.A. Dar nota de plată pe care compania proprietară a cablului a prezentat-o guvernului Statelor Unite s-a ridicat la 23 000 de dolari. Washingtonul a refuzat să plătească, argumentînd că era vorba de o chestiune de stat. Compania a ripostat că, indiferent de importanța mesajului, afacerile sînt afaceri și, pînă la urmă, autoritățile au fost nevoite să achite suma. Victima acestei tranzacții a fost vechiul cod diplomatic, pe care americanii l-au abandonat, considerîndu-l mult prea costisitor.

GHINIOANE CEZARO-CRĂIEȘTI

Anul trecut, „Magazin istoric" a publicat un articol despre faimosul Alfred Redl (vezi nr. 5, din august 1967), colonelul austriac care a vîndut Rusiei tainele K.S.-ului (*Kundschaftstelle* — secția de informații a serviciului secret cezaro-crăiesc). A fost cea mai grea lovitură pe care a primit-o Austro-Ungaria pe „frontul din umbră" al spionajului. Cea mai grea, dar nu singura.

În 1912, un ofițer rus se prezenta la *Kundschaftstelle*, condusă pe atunci de căpitanul Maximilian Ronge, succesorul lui Redl. Sub ochii stupefiați ai austriacului, rusul scoase, dintr-un geamantănaș pe care-l ducea în mînă, un teanc enorm de foi scrise de mînă.

— Permiteți-mi să vă restitui acest document, rosti cu gravitate ofițerul țarist. Ne-a fost vîndut ca fiind o copie a dicționarului-cod al Imperiului austro-ungar.

Lui Ronge îi fu suficientă o singură privire pentru a-și da seama că vizitatorul său nu mințea. Foile erau într-adevăr copii ale unor pagini din „dicționarul-cod", mai precis ale *tuturor* paginilor sale. Șeful serviciului secret austriac știa că fercheșul ofițer rus primise documentul cu mai puțin de două ore în urmă, căci îl ținea sub urmărire încă de la sosirea lui la Viena. Era filată și contesa italiană Elvira di Passagia, despre care se bănuia că reușise să subtilizeze cîteva elemente din prețiosul „dicționar". Ceea ce-l surprindea pe Ronge era că spioana copiase tot „codul" și, mai ales, că ofițerul venit de la Petersburg nu găsea altceva de făcut cu darul care-i pica din cer decît să i-l restituie.

Dacă ar fi știut atunci ceea ce avea să afle peste un an și ceva, Ronge s-ar fi mirat mai puțin. Serviciul de informații țarist era de mult în posesia „dicționarului-cod" al Austro-Ungariei grație trădării lui Redl. Restituirea exemplarului copiat de contesa Passagia era o abilă punere în scenă, menită să facă o adîncă impresie la Viena și să convingă serviciul secret habsburgic de buna-credință a celui țarist, ceea ce, în bună măsură, s-a și întîmplat.

O altă pățanie — mai puțin gravă, dar poate mai penibilă — a K.S.-ului ține mai curînd de un alt domeniu decît de cel al criptografiei. În primăvara anului 1914, cu cîteva luni înainte de izbucnirea războiului, la *Kundschaftstelle* se prezentă un individ care se dădu drept aristocratul montenegrin Modor de Verța. El oferi austriecilor „codul" diplomatic al Serbiei, pe care-l adusese cu sine.

Prudent, reprezentantul serviciului secret habsburgic ceru dovezi asupra autenticității materialului.

— Dovezi n-am, ripostă de Verța. Dar vă las „codul" cîteva zile ca să verificați personal. Sînt om de onoare !

Și, într-adevăr, două zile mai tîrziu, pe adresa Ambasadei Serbiei la Viena sosiră de la Belgrad două telegrame, pe care Poșta centrală le copie și le transmise K.S.-ului. „Dicționarul" oferit de contele montenegrin se dovedi corespunzător și decriptorii de la *Kundschaftstelle* „traduseră" repede mesajele. E drept că ele nu conțineau nimic senzațional, dar proba autenticității era făcută. Modor de Verța încasă 10 000 de coroane și părăsi Viena.

Cinci zile mai tîrziu, ambasada sîrbă primi o nouă telegramă din Belgrad. Austriecii se grăbiră s-o descifreze, dar rămaseră uluiți în fața textului pe care-l căpătară : *A fost construit mama de sex masculin a crucișătorului.*

Convinși că greșiseră pe undeva, specialiștii în criptografie refăcură „traducerea" o dată, încă o dată, a treia oară. Rezultatul era același, și bizara mamă de sex

masculin a crucișătorului nu se dădea de loc bătută.

O sinistră bănuială se strecură în mințile austriecilor. Pentru a verifica dacă era întemeiată sau nu, compuseră un mesaj cu ajutorul „codului" cumpărat de la conte și-l expediară de urgență unui agent al lor la Belgrad, cu indicația de a-l reexpedia pe adresa Ambasadei sîrbe la Viena.

Două zile mai tîrziu, un funcționar ai acestei ambasade se prezentă la Poșta centrală din capitala Austriei. Aducea cu el trei telegrame — cele două ale contelui și cea a agentului din Belgrad al K.S.-ului și ruga să se verifice încă o dată dacă nu se comiseseră greșeli la recepție întrucît nimeni nu înțelege nimic din conținutul depeșelor. Era evident că serviciul secret cezaro-crăiesc căzuse victima unui vulgar escroc.

Ar fi greșit însă ca din aceste exemple să se tragă concluzia că înainte de primul război mondial la K.S.-ul vienez ar fi domnit exclusiv incompetența și naivitatea. Ca dovadă că lucrurile nu stăteau așa trebuie menționat că unul dintre cele mai remarcabile succese înregistrate de criptografie în acea epocă a aparținut celor ce lucrau la *Kundschaftstelle*. Unul dintre specialiștii serviciului observă că telegramele trimise „în clar" de ambasadorul francez la Viena începeau cu formula : *Am onoarea să vă informez că...* „Nu s-ar putea oare ca și telegramele cifrate ale aceluiași ambasador să înceapă la fel ?" — se întrebă colaboratorul K.S.-ului.

Inspirația lui se dovedi strălucită. În mesajele sale secrete, ambasadorul utiliza aceeași formulă de debut, care conținea destule cuvinte și litere pentru a da descriptorilor posibilitatea să reconstituie încetul cu încetul întregul „dicționar-cod" al diplomației franceze. Scurtă vreme după aceea, Viena cunoștea multe dintre secretele politice ale Parisului.

FIUL UCIGAȘ

În după-amiaza zilei de 3 august 1914, Berlinul trimise prin radio tuturor ambasadelor, legațiilor, consulatelor și reprezentanțelor sale comerciale, tuturor vaselor sub pavilion german aflate în largul mării, tuturor centrelor și agenturilor sale de spionaj un scurt mesaj. Erau patru cuvinte, dintre cele mai banale, pe care le folosesc întotdeauna membrii unei familii pentru a-și comunica vestea cea bună : **Ein Sohn ist geboren** (S-a născut un fiu).

Mesajul a rămas pe bună dreptate celebru, căci ceea ce anunța el era izbucnirea războiului. Ce a determinat pe criptografii kaiserului să aleagă un astfel de simbol e o întrebare căreia nu i s-a găsit răspuns pînă astăzi. În orice caz, „fiul" ce se născuse avea să ucidă, să mutileze și să îndolieze zeci de milioane de oameni.

Încă de la începutul războiului, comandamentul german a căutat să profite de pe urma faptului că spionii săi puseseră mîna pe cifrul utilizat de armata Rusiei țariste. Dar statul-major de la Petersburg era și el la curent cu acest lucru și elaborase un cifru nou, pe care-l pregătise din vreme, urmînd să-l introducă în folosință curentă în prima zi a ostilităților. Pentru a nu da de bănuit germanilor, vechiul cifru continua să fie utilizat, dar numai pentru mesaje anodine, lipsite de vreo valoare reală.

În august 1914, trupele ruse înregistrară cîteva răsunătoare succese în ofensiva lansată în Galiția. Sub comandamentul suprem al marelui duce Nicolae, Armata I, la nord, condusă de generalul Rennenkampf, și Armata a II-a, în centru, aflată sub ordinele generalului Aleksandr Samsonov, înaintară spre Prusia Orientală, învingîndu-i pe nemți la Gurubinen, Ortelsburg și Stallüponen. Trimis de urgență în fruntea Armatei a VIII-a germane, generalul Paul von Hindenburg își organiză o linie de apărare la Tannenberg, lîngă mlaștinile Pripetului.

Aici se desfășură unul dintre cele mai ciudate episoade din istoria criptografiei. Noul cifru al rușilor exista **într-un singur exemplar,** care fusese încredințat Armatei 1. Comandantul Armatei a II-a, generalul Samsonov, primi, așadar, de la Rennenkampf o serie de radiograme, pe care nu le putea „traduce", deoarece nu dispunea de „cheia" necesară. Deznădăjduit, el ceru comandantului său să-și redacteze mesajele în vechiul cifru, cu riscul ca ele să fie înțelese de germani. Dar Rennenkampf nu putu da curs acestei solicitări, întrucît, în conformitate cu instrucțiunile foarte stricte pe care le avea de la înaltul cartier general al marelui duce Nicolae, distrusese toate „dicționarele".

Pentru a ieși din impasul în care se găseau, cei doi comandanți nu găsiră altă soluție decît să comunice prin radio în limbaj clar. Hindenburg, care știa că rușii dețin o mare superioritate numerică, se temea pe drept cuvînt de perspectiva jonctiunii Armatelor I și a II-a. Care nu-i fu surpriza cînd secția de radioascultare a

Generalul von Hindenburg avea să ajungă mareșal mai ales ca urmare a victoriei de la Tannenberg

Bătălia de la Tannenberg

serviciului său de informații îi aduse copia unui mesaj expediat de Rennenkampf lui Samsonov : *Mă opresc pentru moment. Imposibil să operez joncțiunea cu dv. Proviziile și munițiile au rămas în urmă.*

La început, lui Hindenburg nu-i veni să creadă că o comunicare atît de importantă putuse fi transmisă prin radio fără să fi fost în prealabil cifrată. Generalul german se temu chiar ca la mijloc să nu fie o capcană. Pînă la urmă însă, el se decise să acționeze pe baza mesajului. Rezultatul fu victoria lui Hindenburg în bătălia de la Tannenberg (26—29 august 1914) : Armata a II-a rusă fu aproape complet nimicită, iar generalul Samsonov se sinucise, trăgîndu-și un glonte în tîmplă.

Dar nu totdeauna criptografia a fost favorabilă germanilor în cursul primului război mondial. La cîteva luni după izbucnirea conflictului, crucișătorul german *Magdeburg* eșuă pe un banc de nisip, după ce executase un raid împotriva porturilor rusești de la Marea Baltică. Prevăzînd că vasul va fi capturat, comandantul ordonă unuia dintre ofițeri să arunce în mare „dicționarele-cod", învelite în plumb. Dar, tocmai cînd se pregătea să-și îndeplinească misiunea, explozia unui obuz îl ucise pe ofițer, care căzu în apa puțin adîncă de la marginea bancului. Mai tîrziu, cînd scafandrii ruși cercetară fundul, cadavrul ofițerului fu descoperit, cu „dicționarele-cod" încă în brațele-i rigide.

Expediate imediat Amiralității britanice, prețioasele volume fură încredințate Biroului 40, unde, sub conducerea amiralului Reginald Hall, se ducea o aprigă luptă pentru pătrunderea în secretele cifrurilor și „codurilor" inamice. „Dicționarele" de pe *Magdeburg* reprezentară o adevărată mană cerească pentru criptografii englezi. Din clipa aceea, marina britanică fu la curent cu toate deplasările navelor germane, cu toate noutățile referitoare la temutele submarine, cu toate noile vase de război care se construiau în șantierele de la Marea Baltică. În 1917, cînd avu loc marea bătălie navală de la Jutland, Biroul 40 transmise amiralului Jellicoe, comandantul escadrei engleze, poziția fiecărei nave germane, dar tulburările atmosferice împiedicară radiorecepția și vitalele știri nu ajunseră la destinație.

Un alt eșec al germanilor pe frontul criptografic servi drept pretext pentru intrarea în război a Statelor Unite. Ambasadorul Germaniei în Mexic, Zimmerman, primi dispoziția să ducă tratative cu guvernul acestei țări în vederea unei alianțe împotriva Washingtonului. În cazul în care ar fi acceptat propunerea Berlinului, Mexicul urma să capete drept răsplată trei dintre statele sudice ale S.U.A. Interceptată de britanici, telegrama respectivă fu descifrată de Biroul 40 și stîrni o mare vîlvă în opinia publică americană.

Cel care divulgase englezilor codul diplomatic german era un tînăr austriac, Alexander Szek, care lucra la centrala radiofonică instalată la Bruxelles după invadarea Belgiei de către trupele kaiserului. Prin intermediul acestei centrale se transmiteau mesajele germane în toate colțurile lumii. Szek, a cărui mamă era englezoaică, copie cu răbdare și perseverență, vreme de luni de zile, pagină după pagină din codul diplomatic al guvernului de la Berlin și reuși să comunice informațiile sale Biroului 40.

Cînd simți că serviciul de contraspionaj german începuse să-l suspecteze, Szek trecu linia frontului și ajunse în Franța. Dar acolo dispăru fără urme, de pe o zi pe alta. După război amiralul Hall susținu că tînărul austriac fusese „lichidat" de un agent german. Mulți dintre istoricii care s-au ocupat de cazul Szek sînt însă de părere că asasinii lui au fost chiar oamenii Biroului 40, pentru care el era un martor jenant.

Căci în misterioasa lume a codurilor, cifrurilor și spionajului, atît de romantică în aparență, sentimente ca recunoștința sau lealitatea nu au drept de cetățenie.

NICOLAE BĂLCESCU

LA LONDRA

DAN BERINDEI

Rupt, în urma misiunii sale în Ungaria timp de o jumătate de an de lumea emigrației revoluționare românești, Bălcescu — reîntors de curînd la Paris — și-a reluat cu energie activitatea în rîndurile exilaților, militînd pentru organizarea lor și pentru desfășurarea unor acțiuni cît mai eficiente. În împrejurările date, el acorda o deosebită însemnătate menținerii contactului permanent cu centrele politice ale Europei în vederea întreținerii unei atmosfere favorabile și chiar a obținerii unui sprijin pentru viitoarea revoluție, la care nu renunțase, și pentru ceea ce el numea România viitoare.

La 15 decembrie 1849, Nicolae Bălcescu schița lui Ion Ghica planurile sale privind reprezentarea „diplomatică" a exilaților și acțiunea de coordonare și de propagandă a emigrației revoluționare române. „Eu socot — scria Bălcescu — că trebuie a așăza lucrarea astfel : tu să rămîi în Constantinopol, ori cum vei ști și vei putea. Eu să rămîn aci în Paris și de n-om avea pe cine trimite la Londra, apoi să mă duc odată acolo să-mi deschid oarecare relații și apoi d-aci să-mi păstrez acele relații. Pe Arăpilă să-l trimitem mai la primăvară în Transilvania. Bolliac să meargă în Bulgaria și pe malul Dunării, ca să fie în comunicație cu țeara. Magheru să rămîie la Viena, care avînd pe Peretz lîngă dînsul ne poate agiuta. Nu știu dacă Maiorescu este acolo, căci l-am putea întrebuința".

Ideea stabilirii unui strîns contact politic cu Londra s-a accentuat la Bălcescu chiar în acele zile, datorită în parte instabilității situației politice din Franța. „Tocmai cînd un ministru din afară învață nițică carte românească — remarca el — îl dă afară și vine altu nepricopsit". „Apoi știi — expunea el mai departe ideea sa lui Ghica — că ei anevoe să pricopsesc. Tot ce e de făcut mai bine e d-a-i pricopsi prin Palmerston, și aceasta m-oi sili a face". A stabili o legătură cu Henry John Temple Palmerston, ministrul de externe englez, era acum unul din țelurile importante ale lui Bălcescu — de altfel, un prim contact cu Palmerston fusese deja stabilit prin Dimitrie Brătianu, care depusese un memoriu bărbatului de stat britanic, memoriu difuzat în cercuri politice largi și utilizat între alții și de Karl Marx — pentru a-i dobîndi sprijinul și pentru ca, cu ajutorul său, să fie întărită poziția politică a exilaților și în Franța.

Dîndu-și seama că acțiunea preconizată trebuia întreprinsă cu tact, mai ales avînd în vedere faptul că el nu putea acționa în numele unui stat, ci doar în acela al unui grup de revoluționari exilați, care se socotea însă în mod îndrituit reprezentantul năzuin-

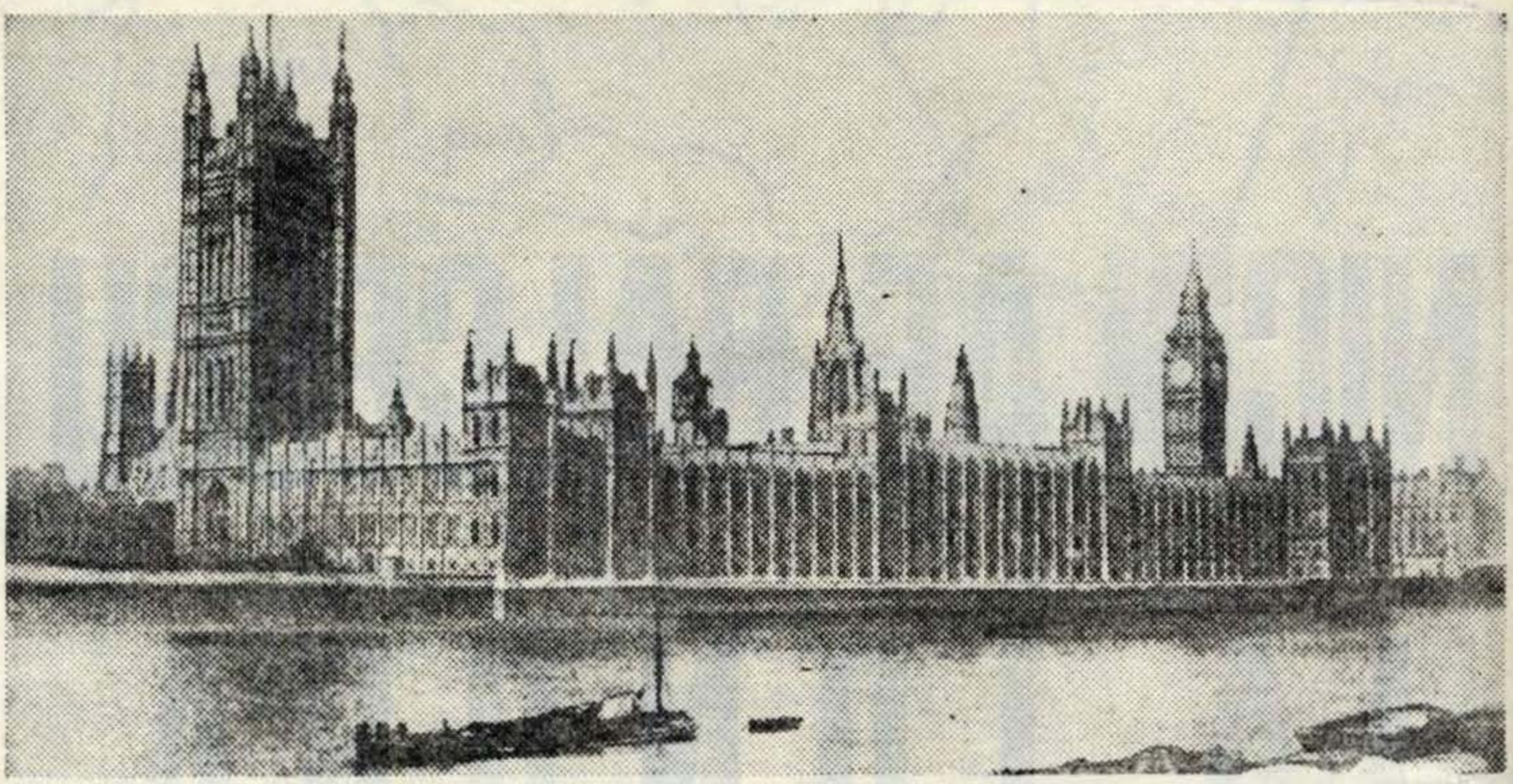

telor unui popor ce aspira să-și cucerească locul cuvenit în lumea politică europeană, Bălcescu a preconizat elaborarea unui memoriu pe care să-l înmîneze lui Palmerston. Din aceleași considerente, el voia „un memoriu simplu și scurt", prin care să-i fie cerute lui Palmerston „lucrări practice și practicabile în împrejurările de față", renunțîndu-se la memoriile stufoase în care drepturile poporului român erau revendicate în baza așa-numitelor capitulații încheiate între unii domni români și Poarta otomană.

Pregătindu-se să plece la Londra, Bălcescu a dat „note" lui Ubicini, publicist filoromân, pentru ca acesta să întocmească memoriul preconizat. Destinat atît miniștrilor englezi cît și celor francezi, memoriul avea ca țel principal determinarea lui Palmerston la o acțiune de susținere a exilaților români și a cauzei lor. Deși memoriul a fost terminat de Ubicini la 26 decembrie, Bălcescu n-a putut pleca în ziua următoare, așa cum plănuise. Motivul întîrzierii îl dezvăluie el însuși lui Ion Ghica : „Eram să plec mîine la Londra, dar mă stînjenește lipsa a vreo 200 fr., care trebuie a plăti aci la casa unde șăd pîn-a nu pleca. Nădăjduiesc să poci căpăta".

Bălcescu era acum mai convins ca niciodată asupra utilității realizării planului său de călătorie. „Aicea nu se face nimic, nu se așteaptă nimic — remarca el —, cu ministerul d-aci nu e de vorbit, căci e de azi pînă mîine. Tot ce e de făcut e la Londra, și mi-o părea tare rău de voi fi silit a nu merge, cu atît mai mult că acum aș avea destule înlesniri, spre a cunoaște lume acolo". Misiunea, care trebuia să dureze după aprecierea sa doar zece zile — „adică pînă s-o sfîrși cei 450 fr." —, i se pare neîndestulătoare. El sugerează ca un reprezentant al emigrației „să șadă statornic sau mai multă vreme acolo" și întreabă pe Ghica dacă nu-i putea procura suma necesară pentru ca el însuși să-și poată prelungi șederea „vro două luni". „Apoi nu e destul numai a vedea odată pe Palmerston și a-i da un memoar — scria el lui Ghica — pe care poate nu l-a citi, dar a cîștiga pe toți ce-i ce-l împresoară și a-i sili a-i aduce adesea aminte, precum și pe jurnaliști, lucru care cere vreme". Își încheia apoi observațiile, conchizînd realist : „Stavila cea mare la toată lucrarea noastră e banii". În ziua următoare, Bălcescu nu deținea încă suma necesară. „Încă n-am găsit bani, dar plec acum să mai caut".

Nicolae Bălcescu n-a dezarmat însă și, în cele din urmă, a reușit să încropească mica sumă ce-i era necesară pentru a îndeplini pentru țara și poporul său o misiune însemnată. La 1 ianuarie 1850, el a ajuns la Londra, unde a început numaidecît o înfrigurată activitate. Primele întrevederi le-a avut cu Mehmet-pașa, ambasadorul Turciei, și cu lordul Dudley Stuart, apărător constant al cauzei Principatelor. Acestuia din urmă, Bălcescu i-a încredințat memoriul redactat de Ubicini pentru a-l înmîna lui Palmerston, care se afla „la țară". În memoriu se cerea evacuarea trupelor de ocupație din cele două țări române, reunirea unei adunări naționale și amnistia. Din primele zile petrecute în capitala Angliei, Bălcescu și-a întărit convingerea că era necesară o reprezentare românească mai îndelungată la Londra. „Toți îmi zic aci — îi arăta el lui Ion Ghica — că e foarte rău că nu avem un agent al nostru, care să șadă necurmat la Londra, că într-o săptămînă nu se pot scoate trebile la cap ; nici nu se poate introduce cineva în lume, care se face cu greu aci".

Durata scurtă a șederii sale și lipsa de mijloace materiale au reprezentat mari piedici în calea efectuării misiunii lui Bălcescu.

Despre problema banilor, el însuși își descria astfel situația în prima scrisoare trimisă din Londra : „Eu mă aflu tare ușor de parale. D-abia mai am 200 fr., căci aici la birt plătesc 17 fr. mîncarea și șăderea pe zi, fiind neapărat a avea un apartament bun spre a primi lumea. Mîine însă voi căuta a loa un apartament mai modest, cu săptămîna. Aș vrea să mai pot șădea o săptămînă. Toată speranța îmi este în 30 galbeni ce aștept să-mi sosească d-acasă în zilele acestea. Din Paris am plecat cu 400 fr., lăsînd datoriile neplătite". „Elciu [diplomat — **n.a.**] și fără parale — conchidea el cu un sarcasm amar — merge rău".

Dar inteligența, spiritul de inițiativă și mai ales capacitatea de jertfă, izvorîtă din adîncul său patriotism, l-au făcut pe Bălcescu să reziste situației deosebit de delicate în care se găsea, mai ales cînd aceasta s-a complicat, din cauza amînării datei reîntoarcerii lui Palmerston la Londra. Două săptămîni după sosirea sa, el informa pe Ghica că fusese „mult prin lume" și cunoscuse „mulți din membrii Parlamentului". Îi dădea detalii ample referitoare la întrevederea pe care o avusese cu Richard Cobden, liderul liber-schimbiștilor, una dintre personalitățile politice ale Angliei. Acesta numise valea Dunării „Valea Mississippiului Europei", dar se declarase pentru principiul neintervenției Angliei în treburile politice ale continentului. Cu toate acestea, Bălcescu considera că Principatele se puteau bizui pe un sprijin din partea bărbatului politic englez, care, de altfel, manifestase o evidentă simpatie pentru fruntașul revoluționar român, invitîndu-l să asiste la un miting unde l-a așezat chiar între membrii comitetului.

În așteptarea lui Palmerston, Bălcescu a reușit să se introducă în cercurile politice londoneze. „În săptămîna aceasta — scria el la 15 ianuarie — am fost tot în soarele. Luni seara am fost la Mehmet-pașa, care a fost foarte amabil cu mine și m-a prezentat însuși la vreo cîteva persoane. Joi seara am fost la Cobden. Miercuri la o lady frumoasă. Aseară am cunoscut pe Louis Blanc, la o soirée, la M-me Milner Gibson, o prietenă a lui Mazzini și nevasta unui membru din Parlament". Este cert că Bălcescu, prin personalitatea și mintea sa strălucită, impunea. Astfel, cu toată situația sa materială penibil de precară — la 13 ianuarie își exprima teama că va rămîne „zălog în Londra", sfîrșind banii —, el a izbutit ca în timp foarte scurt — contrar propriilor sale previziuni ! — să pătrundă în lumea politică engleză, să-i cunoască dedesubturile, să stabilească legături prietenești cu numeroase personalități din diferite cercuri politice și implicit să consolideze cauza pentru care acționa.

La 17 ianuarie s-a produs mult așteptata întrevedere dintre Bălcescu și Palmerston, care mai înainte îi trimisese vorbă că-l va primi „cu plăcere în orice zi", după 16 ianuarie, data întoarcerii sale în Capitală. Faptul că întrevederea a avut loc chiar la 17 ianuarie, a doua zi după revenirea ministrului, este, desigur, semnificativ. Bărbatul de stat englez l-a primit pe fruntașul revoluționar român, după propria mărturie a acestuia, „tare bine și cu multă afabilitate". El i-a făgăduit că va citi memoriul „cu toată loarea-aminte" și i-a făcut chiar promisiuni legate de încetarea ocupației Principatelor.

Dar Bălcescu nu s-a mulțumit cu atît ; el a obținut promisiunea lui Dudley Stuart că va depune o moțiune în Camera comunelor referitoare la Principate, lordul Beaumont angajîndu-se în același sens pentru o moțiune în Camera lorzilor. Fruntașul revoluționar român a mai luat, de asemenea, contact cu unele organe de presă britanice dînd chiar el un articol ziarului „Daily News".

Mai importante au fost însă negocierile purtate de Bălcescu cu reprezentanții cercurilor revoluționare de la Londra. El a primit informații referitoare la o apropiată reizbucnire a luptelor revoluționare în Italia și în Franța, a luat contact cu unele figuri marcante ale emigrației politice europene în capitala Angliei și apoi a trecut chiar la măsuri de organizare a unor acțiuni comune ale luptătorilor pentru eliberarea popoarelor din centrul și răsăritul Europei. „Am întocmit la Londra — scria el lui Ghica — un comitet în care vor fi cîte trei reprezentanți de aceste șase nații : români, unguri, poloni, ruși, bohemi și moravi". „Mijloace revoluționare, acord, unitate și solidaritate în mișcare", definea el temeiurile legăturilor secrete ce se stabiliseră. Încă de pe acum, Bălcescu se pronunța pentru o solidaritate revoluționară largă. Era vorba, cum scria el, „a întocmi o mare solidaritate revoluționară în toată Europa".

La 22 ianuarie 1850, democratul revoluționar se reîntorsese la Paris. Într-un răstimp de cîteva săptămîni, trecînd peste toate greutățile, dînd dovadă de destoinicie, știind să radieze în jurul său însușirile deosebite ale personalității sale, manevrînd cu inteligență în labirintul politic al unuia dintre cele mai de seamă centre politice și diplomatice ale lumii, Bălcescu a reușit mai mult decît un diplomat al unei mari puteri acreditat timp de ani de zile. Prin el a fost ascultat glasul unui popor care-și cerea împlinirea unor drepte năzuințe și care dovedea prin calitățile sale dreptul de a-și făuri un stat modern, unitar și neatîrnat. Animat de un fierbinte patriotism, strălucind prin profunzimea conversației sale, impresionînd prin tăria convingerilor, Nicolae Bălcescu a impus, astfel, atenției cercurilor politice din capitala Angliei problemele românești și a contribuit eficient la pregătirea lumii politice europene pentru acceptarea apariției pe harta continentului a statului modern român.

Era în dimineața zilei de 8 august 1534. Abia se iviseră zorile, cînd nouă galere, la pupele cărora nu flutura nici un pavilion, ancorară în micul port Sperlonga, de pe coasta de sud-vest a Italiei. Pescarii care se pregăteau să plece în larg văzură cum, de pe bordul galerelor, coborau cîteva bărci, pline cu războinici înarmați cu archebuze. Purtau turbane de un alb imaculat și la brîul fiecăruia dintre ei atîrna cîte un lung iatagan.

Peste cîteva clipe, un strigăt de alarmă deștepta pe toți locuitorii așezării :

— Pirații ! Au venit pirații !

UN DAR PENTRU SULEIMAN MAGNIFICUL

Așa începu una dintre nenumăratele agresiuni piratерești efectuate în cursul secolului al XVI-lea împotriva țărmurilor italiene, franceze și spaniole ale Mării Mediterane. Cine erau acești atacatori ? Un amestec de aventurieri de cele mai diverse naționalități : turci din insulele Mării Egee și de pe litoralul Asiei Mici ; arabi izgoniți din Spania de către regii catolici și stabiliți pe coastele Africii de Nord care aparțin astăzi Libiei, Tunisiei și Algeriei ; europeni proveniți din toate statele mai mari sau mai mici existente pe atunci — napolitani și venețieni, andaluzi și olandezi, englezi și francezi etc. etc.

Este interesant de relevat că „recruții" de origine europeană se înrolau în flota piraților Mediteranei din motive extrem de variate : unii cu diferite delicte pe conștiință, pentru a scăpa de fulgerele legii din propria lor țară ; alții pentru a se îmbogăți repede și a se înapoia pe urmă în patrie ; o altă categorie pentru că fuseseră luați în robie și vedeau în asocierea lor cu banditii mării singurul mijloc de a-și recăpăta un oarecare grad de libertate. În sfîrșit, crîncena exploatare feudală care mai domnea în Italia renascentistă determina pe țărani să-și caute salvarea de lăcomia seniorilor oriunde se putea, fie și ca vîslași pe galerele piraților. Pentru aceștia nu mai era ceva neobișnuit ca, pe plajele din Calabria, între Capo Rizzuto și Capo Spulico, să găsească sute de șerbi, care-i întîmpinau cu urale, implorîndu-i să-i îmbarce pe navele lor.

De fapt, termenul de *pirați* — cu alte cuvinte de tîlhari considerați ca atare de toate statele din jurul Mediteranei — este impropriu pentru a desemna pe prădalnicii de acum patru veacuri. Mai corect ar fi să li se spună *corsari*, asemenea „confraților" lor de pe Oceanul Atlantic. Ca și Francis Drake, de pildă, căruia regina Elisabeta I a Angliei i-a conferit titlul de amiral, ei erau, cel puțin nominal, în slujba unui monarh — în cazul de față a sultanului turc de la Constantinopol —, de la care aveau o *patentă* în toată regula. Conform acestui firman, comandantul unei nave era autorizat

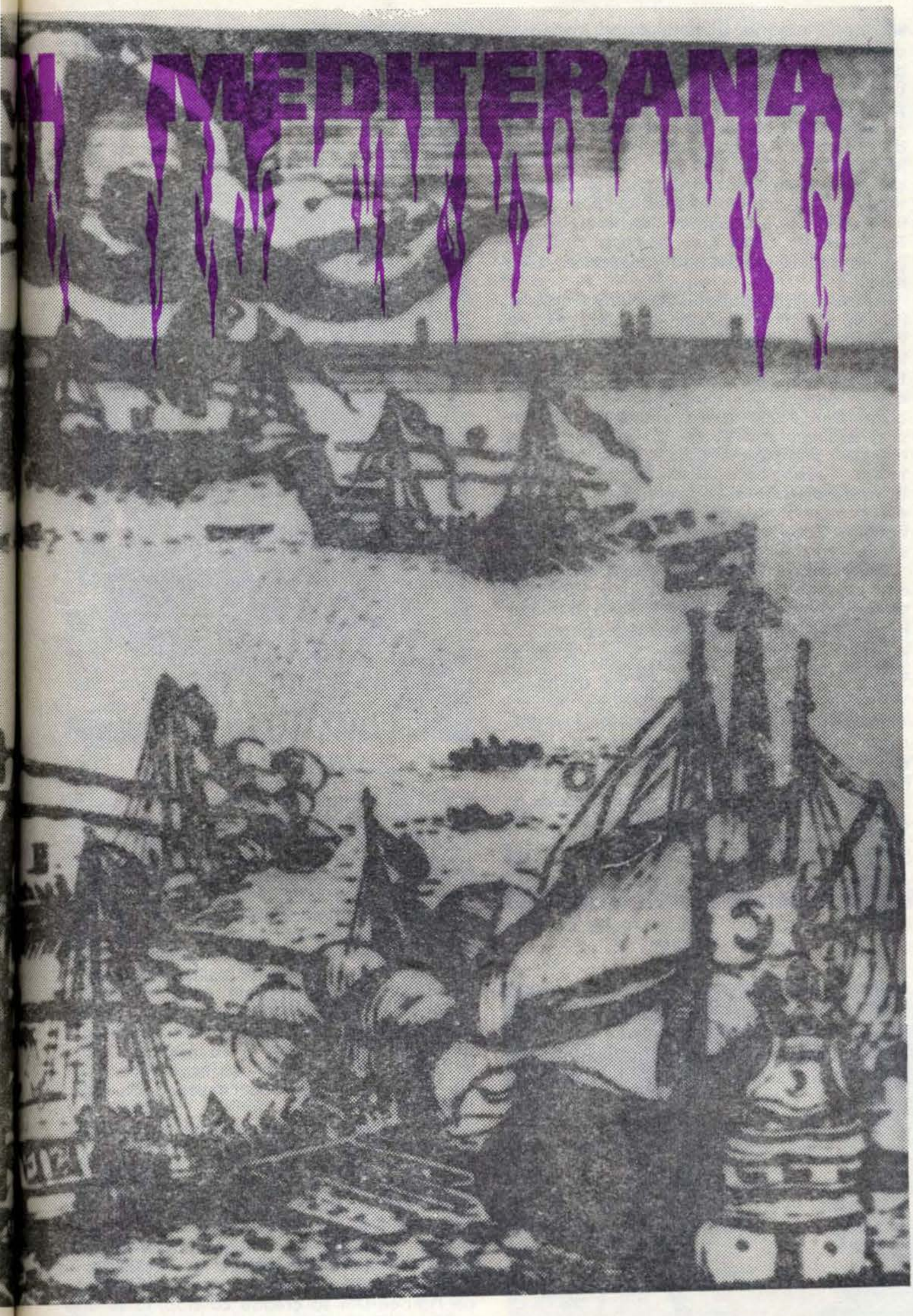
MEDITERANA

să cutreiere mările (cuvîntul *corsar* derivă de altfel din italianul *corsa* = cursă), atacînd după voia sa așezările și vasele inamicului. Este drept că, pe de o parte, „inamic" era pentru sultan toți cei ce nu-i recunoșteau suzeranitatea și că, pe de altă parte, corsarul avea obiceiul a interpreta în mod foarte larg împuternicirile ce-i erau acordate. Cum atacurile se desfășurau pe riscul și pe cheltuiala comandantului respectiv, lui și oamenilor săi le revenea majoritatea prăzii. Buna-cuviință cerea însă ca o parte din bogățiile jefuite să fie trimise plocon sultanului.

Atacul asupra portului Sperlonga avea ca obiectiv principal tocmai un astfel de dar. Pe malul Bosforului împărățea pe atunci Suleiman Magnificul. Haremului său îi era destinată cea mai frumoasă femeie a Italiei din acea vreme, Giulia Gonzaga, tînăra văduvă a nobilului Vespasiano Colonna. Vestea despre neîntrecutul farmec al trăsăturilor ei ajunsese pînă în Africa de Nord, unde, pe insula Gerba din golful Gabes, își avea baza de operații unul dintre cei mai îndrăzneți corsari ai timpului : Hair ed-Din, pe care italienii îl supranumiseră Barbarossa, din cauza impunătoarei sale bărbi roșcovane.

Debarcînd la Sperlonga, piraților luară imediat cu asalt localitatea, ucigînd fără milă pe toți cei care îndrăzneau să li se împotrivească. Castelul din vecinătatea portului rezistă ceva mai mult. Dar după ce ocupă unul dintre turnuri, Hair ed-Din dădu de veste că, dacă apărătorii nu vor capitula, va aduce tot praful de pușcă pe care-l avea în calele galerelor și va arunca în aer întreaga clădire. Rezultatul fu cel scontat : asediații încetară lupta.

După ce transportară pe galere bărbații, femeile și copiii capturați (cu excepția a douăzeci și patru de persoane, infirme sau

prea bătrîne pentru a mai merita să fie luate în sclavie), după ce jefuiră casele, castelul și biserica de tot ce li se părea prețios (pînă și grelele clopote de aramă fură cărate la bordul vaselor), piraților se îndreptară spre localitatea Fondi, din apropiere.

Acolo se afla castelul unde locuia frumoasa Giulia. Așa cum arată o cronică păstrată în arhivele din Napoli, „nobila doamnă, prinzînd de știre de cele întîmplate la Sperlonga printr-o femeie care izbutise să fugă de-a-n călare pînă la dînsa, ieși din iatacul său desculță, numai într-o cămașă lungă pînă la călcîie, și cu părul fluturînd în bătaia vîntului. Fugi așa bezmetică peste văi și dealuri, doar-doar o scăpa de urgia tîlharilor".

Cronica continuă așa pagini de-a rîndul, cu ceea ce astăzi am numi un rafinat simț al *suspense*-ului, pînă se hotărăște să ne spună că cea mai frumoasă femeie a Italiei izbuti să scape de trista soartă pe care i-o pregătea Barbarossa. Salvarea și-o datora în mare măsură vitejiei și spiritului de sacrificiu cu care cei optzeci de slujitori ai ei apărară castelul o zi și o noapte, făcîndu-l pe Hair ed-Din să creadă că stăpîna se afla acolo. „Cînd află că fusese păcălit și că

Rutele corsarilor

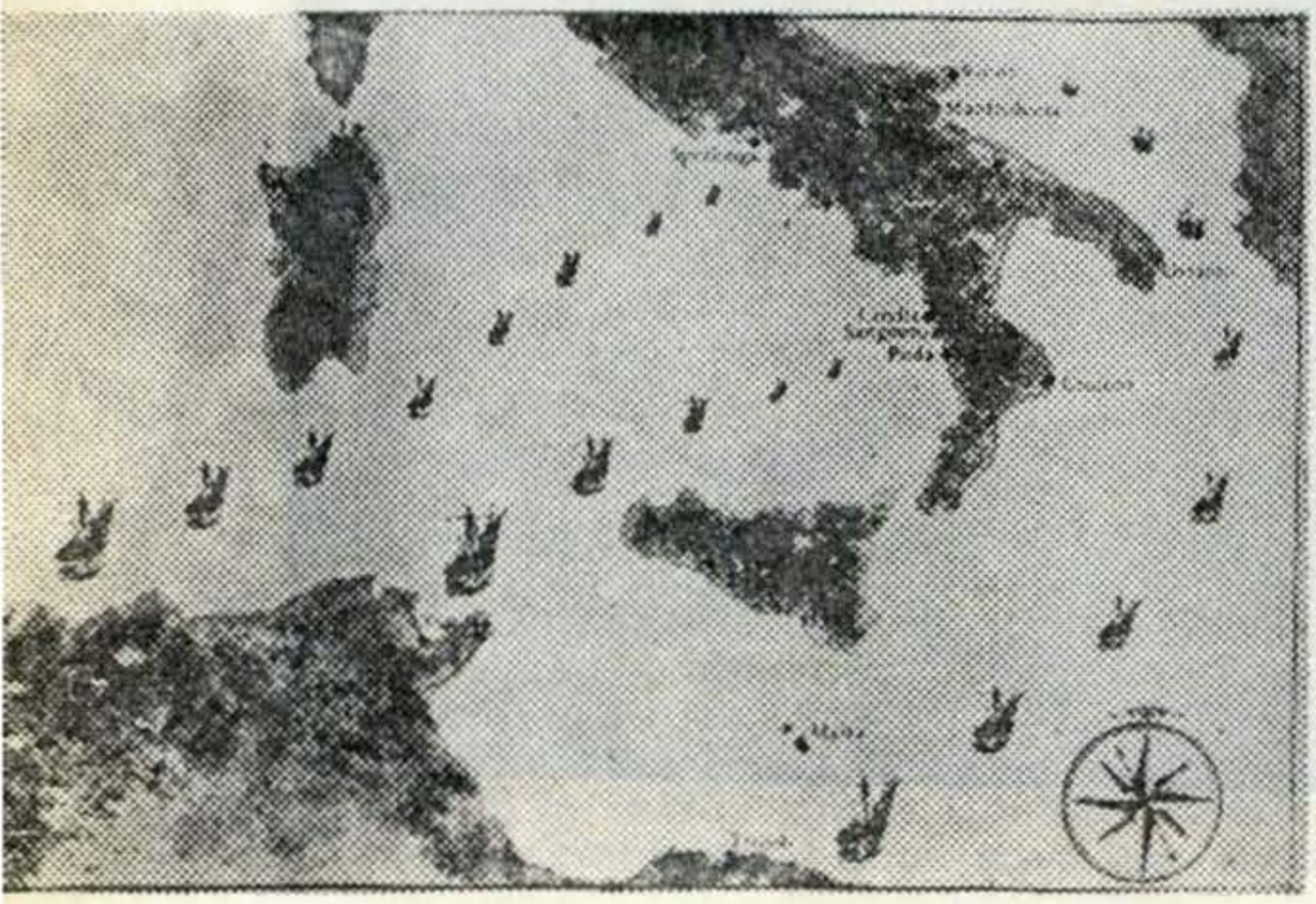

dulcea pradă îi scăpase printre degete, furia lui nu mai cunoscu margini — glăsuiește mai departe cronica. O mie două sute de case fură rase de pe fața pămîntului, din biserica San Francesco și din capelele San Giovanni și San Rocco nu mai rămaseră decît zidurile golașe, o sută de bărbați și femei fură trecuți prin sabie, o sută cincizeci de oameni fură luați ca robi".

Dar oricît de cruntă era răzbunarea corsarului, un lucru era sigur : haremul lui Suleiman Magnificul nu avea să se poată făli cu neprețuita frumusețe a Giuliei Gonzaga.

MIRELE ARE 77 DE ANI — MIREASA 18

Hair ed-Din a fost unul dintre cei mai temuți corsari ai epocii. Fratele său mai mare, Arug, se îndeletnicise cu aceeași primejdioasă, dar rentabilă meserie, mai întîi în Marea Egee, apoi în Mediterana centrală. În primul deceniu al secolului al XVI-lea, spaniolii trecuseră la ofensivă împotriva bazelor piratерești din Africa de Nord, reușind să ocupe, printre alte localități, Mers-el-Kebir, Aran și Tripoli. În ajutorul Algerului amenințat, sultanul îl trimise ca „amiral" pe Arug, care combătu cu pricepere și îndrăzneală, pînă ce își găsi moartea într-o luptă.

Succesor îi fu fratele său Hair ed-Din, care repurtă cîteva răsunătoare victorii asupra spaniolilor. Darurile sale bogate îl impresionară într-atît pe sultanul Suleiman, încît el acordă piratului titlul de *căpitan al mării*, ceea ce echivala cu acela de comandant suprem al flotei otomane.

Barbarossa preferă însă să se ocupe în continuare de propria sa flotă, pe care o înzestră cu galere lungi de 55 de metri și late de cinci, avînd un singur rînd de rame, plus acele pînze trapezoidale, cunoscute sub numele de vele latine. La provă, fiecare galeră era înarmată cu un enorm pinten de bronz masiv, cu ajutorul căruia se sfîrtecau flancurile navelor inamice. Corăbii mai mărunte erau folosite în acțiunile care cereau o viteză de execuție mai mare. Învățînd arta navigației cu pînze de la transfugii scandinavi — urmașii vikingilor —, Barbarossa construi vase de douăzeci de metri lungime, pe care le mișca cu ușurință cea mai neînsemnată adiere de vînt și care erau lesne de manevrat în comparație cu galioanele de cîte 3 000 de tone ale marinei militare italiene, spaniole sau franceze.

Indiferent de dimensiunile lui, fiecare vas al corsarilor era comandat de un *rais*, și din punct de vedere al proviziilor se bucura de o autonomie de cincizeci de zile, fără a mai pune la socoteală resursele oferite de teritoriile pe care piraților le jefuiau. Practic, ceea ce îi determina pe aceștia să se înapoieze din cînd în cînd la bazele lor era necesitatea de a debarca bogățiile și sclavii dobîndiți cu prilejul raidurilor efectuate.

Pentru a continua cu exemplul asupra căruia am stăruit mai mult, Barbarossa nu se întoarse din drum după atacul executat împotriva localităților Sperlonga și Fondi. Într-o deosebit de temerară încercare de a ataca Roma însăși, el debarcă la Fiumicino, acolo unde astăzi se găsește aeroportul care deservește capitala Italiei. Numai faptul că prada recoltată aici, adăugîndu-se celei anterioare, umplu galerele pînă la maximul capacității lor îl sili să renunțe la proiectul său și să facă cale întoarsă.

În 1536 și 1537, Hair ed-Din organiză incursiuni rapide, dar devastatoare pe coastele din preajma orașului Napoli, în Calabria — pe țărmurile mărilor Tireniană și Ionică — și în Puglia — pe litoralul golfului Taranto și al Mării Adriatice. Ravagiile provocate au fost de asemenea proporții încît multe dintre aceste teritorii, ocupînd în „cizma" pe care o formează Italia întreaga porțiune de deasupra gleznei și pînă jos, au rămas pustii vreme îndelungată.

Uneori, Barbarossa găsea complici printre cei mai înalți dregători ai cetăților pe care se pregătea să le atace. Astfel, în 1539, guvernatorul portului Brindisi se înțelesese cu el pentru a-i preda, fără luptă, localitatea. Dar complotul fu descoperit, guvernatorului i se tăie la repezeală capul și piratul trebui să abandoneze tentativa.

Alteori, reprezentanții autorităților dădeau dovadă de mai multă fermitate — cel puțin la început. În 1543, Hair ed-Din acostă la Reggio di Calabria, în strîmtoarea Messina, și ceru un singur lucru — apă de băut. Diego Gaetani, guvernatorul orașului, nu numai că refuză, ci porunci tunarilor care apărau rada să deschidă focul. O ghiulea nimeri în plin una dintre galere și patru corsari fură uciși. Scos din sărite, Barbarossa debarcă în fruntea celor doisprezece mii de războinici pe care-i avea cu sine și luă cu asalt portul.

Printre cei capturați se aflau guvernatorul însuși, soția sa și fiica lor, în vîrstă de 18 ani. Hair ed-Din, care împlinise atunci 77 de ani, o ceru în căsătorie, în schimbul libertății pe care le-o promitea părinților. Tăria de caracter a lui Gaetani se epuizase odată cu salvele tunurilor : el își cedă imediat fata.

Îmblînzit poate de tînăra sa soție, Barbarossa nu mai întreprinse decît un singur raid, în anul următor, cu care prilej prădă insulele Ischia — de lîngă Napoli — și Lipari — din apropiere de Sicilia —, luînd în robie șapte mii de oameni. Încheindu-și cariera, el se stabili la Constantinopol,

Un captiv italian este pedepsit pentru încercarea sa de evadare

unde trăi încă doi ani, într-un lux despre care se spune că stîrnise pînă și pizma sultanului. Așa cum ne informează aceeași cronică napolitană, la moartea lui, în 1546, plînsetele cele mai disperate le scosese tînăra sa soție.

MAMA LUI SINAN PAȘA

Dispariția lui Hair ed-Din nu a marcat însă și încetarea atacurilor piratерești în Mediterana. Locul i-a fost luat de aghiotantul său, Dragut, care s-a „ilustrat" printr-un sîngeros raid executat împotriva localității Vieste, de pe coasta adriatică a Pugliei. La 15 iulie 1554, el înfrînse acolo rezistența apărătorilor și măcelări, în piața din centrul așezării, peste cinci mii de prizonieri. Alți șase mii fură tîrîți în sclavie.

Trei ani mai tîrziu veni rîndul cetății Cisella, de pe litoralul Mării Tireniene, pe care corsarii o nimiciră aproape cu desăvîrșire. Destinul istoric al acestei localități este de un neobișnuit dramatism : cu mult înaintea piraților o distrusese Hannibal ; cu mult după ei, în 1806, tunurile unei flote engleze i-au năruit aproape toate clădirile. Azi, fermecătoarea așezare de odinioară nu mai este decît o grămadă de ruine, pe care oamenii au părăsit-o pînă la ultimul.

După moartea lui Dragut, ucis în 1565 de un glonte în timpul asediului otoman al insulei Malta, sudul Mării Adriatice cunoscu un an de liniște. Dar în 1566, nu corsarii, ci flota de război a sultanului fu cea care trecu prin canalul Otranto și semănă moarte și prăpăd în orașele de pe țărm. După cinci ani, bătălia de la Lepanto, din 7 octombrie 1571, avea să pună capăt, pentru o vreme, incursiunilor turce pe aceste meleaguri.

Lui Sinan Pașa, învinsul lui Mihai Viteazul de la Călugăreni, îi reveni misiunea de a încălca acest armistițiu tacit. Italian originar din Messina, pe numele său adevărat Scipione Cicala, Sinan Pașa atacă, în 1594, în fruntea flotei otomane, Reggio di Calabria. Urcînd apoi de-a lungul litoralului Mării Ionice, el jefui pe rînd localitățile Bianco, Ardore și Montepaone, dovedind o neobișnuită ferocitate față de foștii săi compatrioți.

Interesant este însă că, șase ani mai tîrziu, în 1600, Sinan Pașa obținu de la viceregele Siciliei dreptul de a ancora la Messina și de a lua cu sine pe bătrîna lui mamă. Ceea ce urmă este demn de o legendă a lui Bolintineanu. Bătrîna refuză să se îmbarce pe vasul fiului său, declarînd cu tărie că nu-și părăsea pămîntul natal oricît de mari și de ispititoare ar fi fost bogățiile pe care i le oferea renegatul. Mai mult, ea încercă — fără succes — să-l convingă pe Sinan Pașa să rămînă printre ai săi.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, incursiunile piratерești reîncepură cu violență împotriva orașelor de pe coastele Italiei. Încetul cu încetul însă, locuitorii își organizară un sistem defensiv, a cărui eficacitate spori necontenit. Pe întregul litoral se înălțară turnuri de veghe, de unde paznicii dădeau alarma la apropierea corsarilor. Detașamente de apărare bine instruite opuneau o înverșunată rezistență corsarilor, atacîndu-i imediat după debarcare și nu rareori nimicindu-i sau punîndu-i pe fugă. Expedițiile urmașilor lui Barbarossa înregistrară tot mai multe eșecuri. Epoca de aur a navigatorilor-tîlhari se apropia de sfîrșit.

G. ROȘIANU

De patru sute de ani, ruinele lăsate de piraţi jalonează litoralul

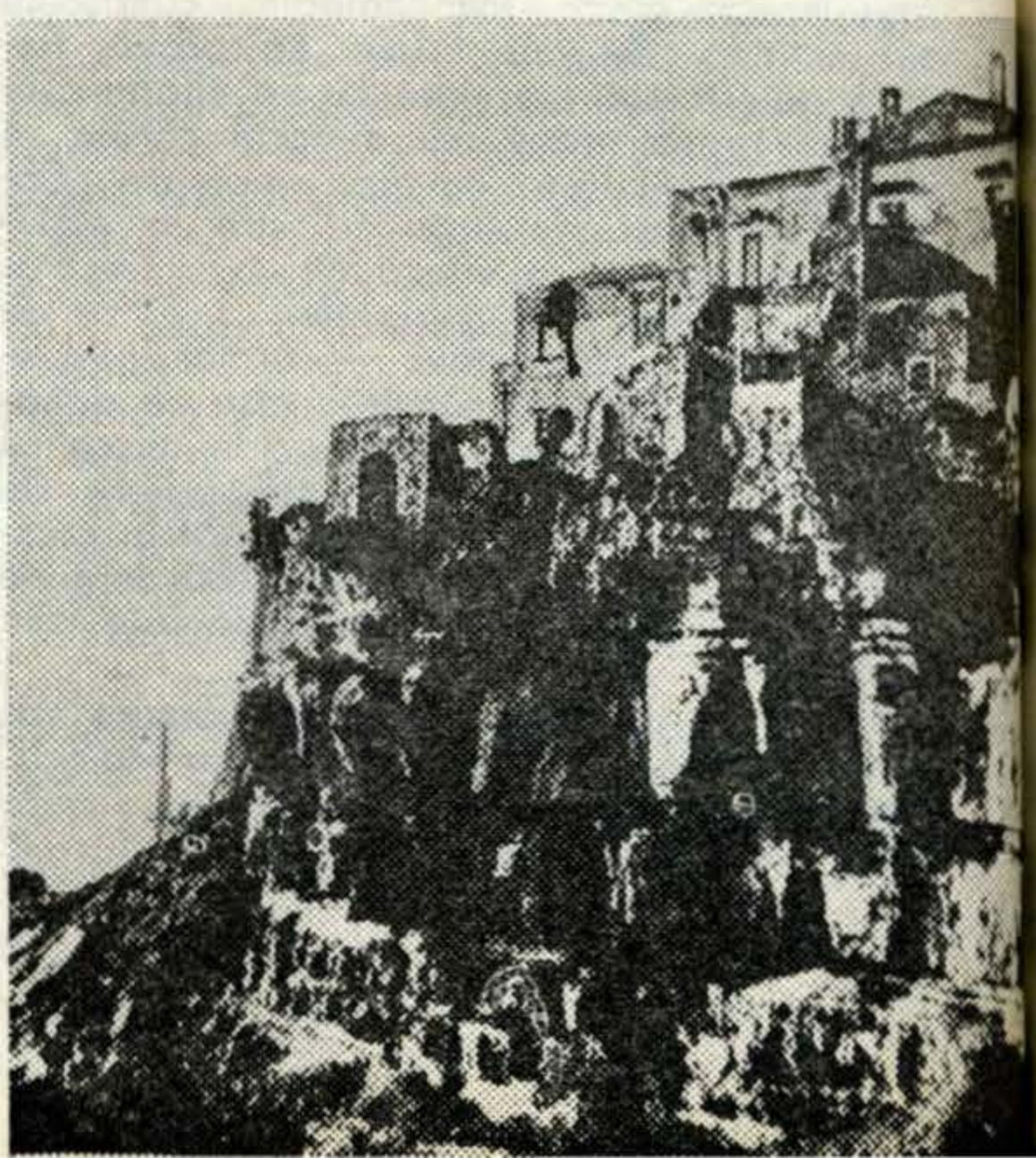

FIȘĂ DE ISTORIE DIPLOMATICĂ CONTEMPORANĂ

NAȘTEREA ANTANTEI BALCANICE

CRISTIAN POPIȘTEANU

Atena arborase ținuta zilelor festive ; mulțimea umplea străzile din preajma Pieței Constituției și Academiei elene ; trupele garnizoanei erau aliniate de paradă ; 101 lovituri de tun au răsunat la amiază ; erau prezenți numeroși ziariști din diferite țări. *

Acesta era aspectul capitalei Greciei în ziua de 9 februarie 1934.

Întruniți în aula mare a Academiei din Atena, miniștrii de externe ai Greciei, Iugoslaviei, României și Turciei semnau, într-un cadru solemn, actul de naștere al unei noi alianțe, care avea să intre în analele diplomației sub numele de Antanta Balcanică (Înțelegerea Balcanică).

Pactul de la Atena, semnat de Dimitrios Maximos, Bogoliub Jeftici, Nicolae Titulescu și Tevfic Rüstü Aras, însemna încununarea unei acțiuni diplomatice care se făcuse remarcată în întreaga Europă. Care a fost geneza acestei opere diplomatice și ce semnificații comporta ea în politica interbelică a statelor din sud-estul Europei ?

Preliminarii

Problema statu-quo-ului teritorial stabilit prin tratatele de pace de la sfîrșitul primului război mondial a fost una dintre componentele determinante ale sistemului de alianțe încheiat în Europa. Pe această linie se încadra Mica Înțelegere dintre Cehoslovacia, Iugoslavia și România, alianță regională care luase ființă în zorii perioadei postbelice. În aceeași direcție tindeau căutările majorității statelor din Balcani. Între 1930—1933, conferințele balcanice de la Atena, Istanbul, București, Salonic, cu participarea reprezentanților Albaniei, Bulgariei, Greciei, Iugoslaviei, României, Turciei, deși cu caracter neoficial [1], contribuiseră la promovarea unei mai bune cunoașteri și înțelegeri reciproce între popoarele balcanice. Între 1930—1933 se înregistra o diminuare a divergențelor și tensiunii în relațiile dintre unele state balcanice.

Anul 1933 a adus o bruscă întunecare a orizontului internațional. Führerul nazist s-a instalat în postul de cancelar pe care nu avea să-l părăsească decît doisprezece ani mai tîrziu, cînd, după cum scria Winston Churchill, „rugul funerar al lui Hitler, arzînd în acompaniamentul bubuiturilor tot

---

* Autorul tratează în ansamblu problemele Antantei Balcanice și rolul diplomației românești în această alianță, în monografia „România și Antanta Balcanică" în curs de apariție la Editura politică.

[1] Din partea României la aceste conferințe și-au adus contribuția sociologul Dimitrie Gusti, scriitorul Victor Eftimiu, istoricul C. C. Giurescu, profesorii Lotar Rădăceanu, dr. N. Lupu, C. Vlădescu-Răcoasa și mulți alți intelectuali de prestigiu.

mai puternice ale tunurilor rusești, va marca sfîrșitul groaznic al celui de-al treilea Reich".

Programul expansiunii și agresiunii naziste fusese precis formulat de Hitler încă cu ani în urmă, în biblia național-socialistă, *Mein Kampf*.

La 3 februarie 1933, la mai puțin de 100 de ore de la preluarea puterii de către național-socialiști, Hitler împărtășea ofițerilor superiori ai Reichului că unul dintre scopurile principale ale Germaniei este de „a provoca o spărtură în sistemul securității franceze în Europa de est și de sud-est", pentru a arunca apoi în aer întregul sistem. Pentru a-și atinge scopurile, Reichul era dispus la o înțelegere cu Italia fascistă, care avea pretențiile ei în regiunea sud-estică a Europei. Într-o convorbire cu ministrul României la Roma, la începutul anului 1934, Mussolini mărturisise că „guvernul german i-a făcut propunerea de a împărți Europa orientală în două sfere de influență : una destinată Germaniei, alta Italiei".

Avizate asupra nesiguranței și încordării care se profila în relațiile internaționale, țările balcanice au negociat și au încheiat între ele, în anul 1933, un impresionant număr de tratate și acorduri. Pe lîngă pactele din cadrul Micii Înțelegeri, s-a desăvîrșit o adevărată rețea de tratate bilaterale, mai ales între statele care-și intensificau eforturile pentru păstrarea integrității lor teritoriale, așa cum fusese delimitată în tratatele de pace. Grecia, Iugoslavia, România și Turcia accelerau, în același timp, căutările în vederea închegării unei alianțe multilaterale, cu participarea Bulgariei, în spiritul păstrării acestui statu-quo.

Calendarul preocupărilor diplomatice pentru crearea unei noi alianțe în sud-estul Europei, respectiv în regiunea Balcanilor, a fost deschis la sesiunea din 27 septembrie 1933 a Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri, care a avut loc la Sinaia. La propunerea ministrului de externe român, Consiliul a aprobat începerea consultărilor în vederea realizării unei Înțelegeri Balcanice. Practic, activitatea diplomatică pregătitoare s-a desfășurat între sesiunea din septembrie 1933 și cea din 22 ianuarie 1934, desfășurată la Zagreb, cînd s-a căzut de acord asupra modalității încheierii unui Pact de Înțelegere Balcanică [2].

[2] Dintre contactele și convorbirile care au avut loc între guvernele statelor balcanice în problema tratatelor bilaterale și a eventualității unui Pact interbalcanic, menționăm : călătoria din octombrie 1933 a regelui Alexandru al Iugoslaviei la București, Sofia, Istanbul, Ankara și vizita de răspuns a regelui Boris al Bulgariei în Iugoslavia (decembrie 1933) ; întîlnirea dintre Boris și Carol al II-lea pe bordul iahtului „Ștefan cel Mare" în apele Dunării (octombrie-noiembrie 1933) ; vizita ministrului de externe al Turciei, Rüstü Aras, la Atena, Belgrad și Sofia (noiembrie 1933) ; călătoria de informare (la Paris, Londra și Roma) a ministrului de externe grec, Dimitrios Maximos, care la întoarcere s-a oprit două zile la Belgrad.

Voiajul lui Titulescu în Balcani

O semnificație specială pentru relațiile interbalcanice s-a atribuit vizitelor făcute la Belgrad, Sofia, Ankara, Atena și din nou la Belgrad de autorul propunerii unei Înțelegeri Balcanice, Nicolae Titulescu, în octombrie 1933.

În toate capitalele balcanice vizitate, Titulescu a fost primit cu o deosebită căldură. Cu prilejul acestui turneu, au avut loc negocieri hotărîtoare privitoare la un Pact al Înțelegerii Balcanice, conceput ca un tratat în cinci (Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România, Turcia).

La Ankara, N. Titulescu a semnat un tratat de prietenie veșnică, neagresiune, arbitraj și conciliațiune româno-turc. La 17 octombrie 1933, N. Titulescu declara ziariștilor români, turci și străini : „...Am întîlnit la conducătorii turci o comprehensiune a spiritului de umanitate, care explică foarte bine politica pacifică pe care Turcia o duce față de toate națiunile. Tratatul semnat astăzi constituie pentru mine prima verigă în organizarea păcii din Balcani, la care toate țările, fără excepție trebuie să lucreze din toate puterile lor".

Vizita la Sofia a fost pregătită printr-o audiență a ministrului român, Stoica, la regele Boris. Suveranul bulgar a declarat că se pronunță pentru o întărire a relațiilor de amiciție cu România, față de care nutrea o încredere deosebită și a sugerat o întrevedere cu Carol al II-lea eventual cu prilejul unei invitații la vînătoare în aceeași toamnă. El și-a exprimat satisfacția pentru apropiata sosire a ministrului de externe român.

Vizitele ministrului de externe român și importantele tratative politico-diplomatice ocazionate au fost urmărite cu vizibil interes de diplomația europeană.

Puterile fasciste și revizioniștii horthiști și-au manifestat iritarea în diferite forme. „Von Papen m-a întrebat ieri — telegrafia N. Petrescu-Comnen din Berlin — care este scopul călătoriei la Sofia și Ankara. Am răspuns că prima călătorie este datorată dorinței noastre de a îmbunătăți relațiunile cu un vecin de care ne leagă secole întregi de prietenie, a doua de a confirma printr-un nou pact vechile noastre relațiuni de amiciție, ce unesc cele două popoare. Von Papen ar fi dorit să afle mai mult".

De la Roma, reprezentantul diplomatic român comunica : „Vizita la Sofia și Ankara a domnului ministru Titulescu a fost urmărită aici cu cel mai viu interes, de Palazzo Chiggi ★ și cercurile diplomatice. În cercurile politice s-a putut percepe, fără a fi însă niciodată exprimată, temerea că

★ Sediul Ministerului de Externe al Italiei.

acțiunea domnului ministru Titulescu ar putea fi în contradicție cu interesele italiene în Orient". Asupra aceluiași subiect, legația din Budapesta informa : „Cercurile guvernamentale ungare au fost profund supărate de atmosfera prietenească în care a avut loc călătoria excelenței voastre. Tendința de a încheia, în Balcani, un bloc politic cît mai unitar, nu putea fi bine văzută aci". Din aceste informații se desprinde lesne constatarea că încă înainte de realizarea noii alianțe dintre țările balcanice la Berlin, Roma, Budapesta se înregistra un curent de ostilitate față de pactul în curs de elaborare.

O atenție deosebită față de tratativele purtate în vederea constituirii noii alianțe se acorda și dincolo de Canalul Mînecii : „Atît în cercurile oficiale, cît și la Foreign Office — comunica o telegramă diplomatică din Londra — călătoria domnului ministru Titulescu în Balcani este urmărită cu mult interes. Aceste cercuri consideră că se află în fața unei acțiuni politice menite a ridica statele din Centrul și Sud-Estul Europei, a simplifica influența Puterilor apusene și a rivalităților lor".

La rîndul ei, întreaga presă pariziană comenta favorabil inițiativa lui Titulescu.

În celălalt capăt al Europei, în Suedia, un influent organ de presă scria în aceeași perioadă : „Rolul principal în tratativele ce au loc de mai multe luni în Balcani îl are iscusitul ministru de externe român, Titulescu. Din București se trag primele linii ale unui plan de mare importanță, atît pentru România, cît și pentru celelalte state Balcanice [...] După informațiile din surse inițiate, se pare că acțiunea românească a fost încoronată cu un strălucit succes".

Tratatul

Consultările au fost desăvîrșite ulterior prin alte întrevederi la nivel înalt sau ale miniștrilor de externe, precum și prin canale diplomatice obișnuite.

Concluziile politice ale acestor luni de adevărat maraton diplomatic au fost trase de Nicolae Titulescu la ședința Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri din 22 ianuarie 1934, desfășurată la Palatul Banovine din Zagreb.

Acordul Greciei, Iugoslaviei, României și Turciei pentru un Pact multilateral balcanic era asigurat. În ceea ce privește Bulgaria și Albania, existau deosebiri serioase de vederi, care împiedicau participarea lor la noua alianță.

Un rol important în atitudinea acestor state avea influența puternică exercitată de Italia fascistă și de Germania hitleristă asupra guvernelor din Tirana și, respectiv, Sofia. În aceste circumstanțe s-a convenit să se lase acestor țări deschisă posibilitatea să-și manifeste ulterior dorința de a adera la Înțelegerea Balcanică.

Ofertele și contraofertele fiind clarificate, Grecia, Iugoslavia, România și Turcia au trecut la definitivarea proiectului. În zilele de 2, 3 și 4 februarie, la Belgrad, cei patru miniștri de externe au procedat la o ultimă redactare a Pactului de Înțelegere Balcanică.

Comunicînd oficiilor diplomatice în subordine apropiata semnare a documentului, o telegramă circulară din 6 februarie 1934 a ministrului afacerilor externe al României sublinia : „Așa cum este întocmit și conceput Pactul de Înțelegere Balcanică, nu este îndreptat contra nici unei puteri".

Tratatul încheiat la Atena, la 9 februarie 1934, exprima în preambul „dorința de a contribui la întărirea păcii în Balcani", afirmînd hotărîrea statelor participante „de a asigura respectarea angajamentelor contractuale existente și menținerea ordinii teritoriale actuale stabilite în Balcani". Se prevedea, în articolul I, „garantarea mutuală a securității tuturor frontierelor balcanice ale Greciei, Iugoslaviei, Turciei, României", iar în articolul II „angajamentul înaltelor părți contractante de a se pune de acord asupra măsurilor necesare în eventualitățile care ar putea afecta interesele lor, așa cum sînt definite de prezentul acord", precum și „angajamentul de a nu întreprinde nici o acțiune politică față de orice altă țară balcanică nesemnatară a prezentului acord, fără un acord mutual prealabil și de a nu asuma nici o obligație politică față de orice altă țară balcanică, fără consimțămîntul celorlalte părți contractante".

Tratatul de la Atena rămînea deschis — potrivit stipulațiilor articolului III — aderării oricărei alte țări balcanice cu asentimentul celorlalți participanți.

Pactul era însoțit de un protocol și de mai multe anexe secrete, care defineau explicit conținutul Antantei Balcanice drept o alianță regională, defensivă, deschisă, de securitate și cooperare regională.

Ecou în capitalele europene

Paris. Semnarea Tratatului de la Atena a fost comentată elogios în capitala de pe Sena, deoarece Antanta Balcanică era considerată o verigă importantă în sistemul de alianțe patronat de Franța în Europa. „Pactul Balcanic a creat o bază solidă pentru o largă cooperare politică, în vederea consolidării păcii în Balcani și dezvoltării prospere a acestor popoare. Pactul este un document de primă importanță" —

scria „Le Temps" din 11 februarie 1934. În continuare, același ziar remarca : „Pactul Balcanic este o piedică în calea oricărei tentative de a revizui clauzele teritoriale ale tratatelor de pace. Națiunile din Balcani dau prin aceasta un exemplu de curaj politic". La rîndul său, „Journal de Genève" sublinia că Franța urmărea în Balcani „scopul de a cimenta un bloc solid, care să facă mat orice tentativă pornită de la Roma sau mai degrabă de la Berlin pentru a se proceda la o revizuire a tratatelor".

Moscova. Angajamentele internaționale, pe care U.R.S.S. și le asumase împreună cu o serie de state din Balcani : Pactul Briand-Kellog și Protocolul de la Moscova, Convențiile de la Londra, tratatele dintre Uniunea Sovietică și Turcia — în baza cărora cele două țări dezvoltau colaborarea politică, economică, culturală — contactele stabilite între Nicolae Titulescu și M. Litvinov la conferințele internaționale și în cadrul întrevederilor personale, hotărîrea Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri de a recomanda statelor membre normalizarea legăturilor cu Statul sovietic și alte fapte din relațiile statelor balcanice cu guvernul sovietic nu puteau decît să fie și mai bine servite prin încheierea unei alianțe în care erau încorporate prevederi esențiale ale convenției pentru definirea agresorului și care urmăreau strîngerea relațiilor cu toate statele interesate în respingerea ofensivei puterilor fasciste și a statelor cu obiective politice revizioniste.

În ajunul semnării Pactului de la Atena, ambasadorul sovietic la Ankara ceruse unele lămuriri cu privire la caracterul noii alianțe, atrăgînd totodată atenția asupra prevederilor tratatelor existente între Turcia și Uniunea Sovietică. În urma acestui demers și ținînd seama de tratatele în vigoare care chezășuiau bunele relații turco-sovietice, deși nici una din prevederile Pactului de la Atena nu avea vreo mențiune privind U.R.S.S., iar forurile cele mai autorizate ale celor patru țări balcanice declaraseră că Pactul nu era îndreptat împotriva nici unei puteri, la încheierea lui, guvernul turc a făcut o rezervă expresă. Documentul semnat de Rüstü Aras, ministrul afacerilor externe al Turciei, stipula : „În nici un caz Turcia nu va admite a se ține angajată a lua parte la acte oarecare îndreptate împotriva U.R.S.S." Plenipotențiarii semnatari ai Pactului Înțelegerii Balcanice au parafat, la rîndul lor, un document-anexă în care, luînd act

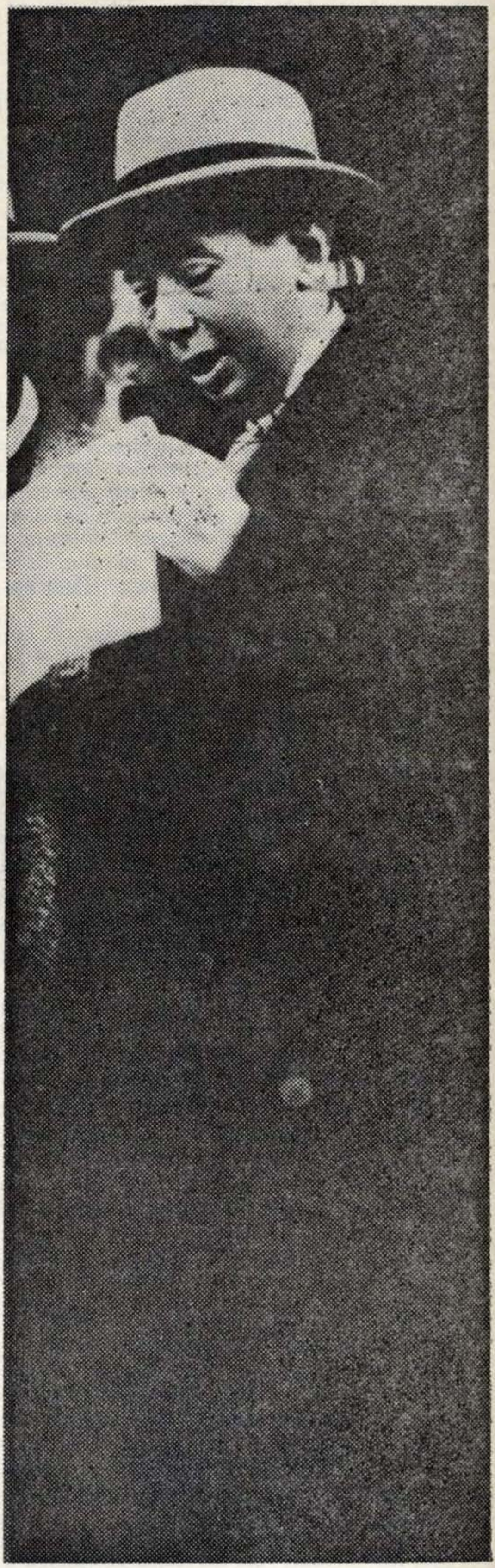

de notificarea guvernului Turciei, afirmau că ea este întru totul conformă cu orientarea Înțelegerii Balcanice și o încorporau în noul Tratat, consacrînd și prin aceasta caracterul lui exclusiv balcanic. Ambasadorul Uniunii Sovietice la Berlin spunea în februarie 1934 ministrului României la Berlin, N. Petrescu-Comnen : „La Moscova Pactul Balcanic a făcut bună impresie".

Londra. Demersurile pentru alcătuirea Antantei Balcanice — cu care Foreign Office-ul era ținut la curent de către guvernele țărilor respective — au fost în general agreate în cercurile conducătoare din Marea Britanie. Oficialitățile de la Londra au exprimat acest punct de vedere în convorbirile avute cu diplomații țărilor din Balcani în lunile premergătoare încheierii Pactului de la Atena. Totuși, într-o notă trimisă la 5 februarie 1934 guvernelor Cehoslovaciei, Franței, Italiei, Germaniei și Poloniei, precum și în comunicări ale plenipotențiarilor britanici acreditați în capitalele balcanice, guvernul englez formula unele rezerve față de Tratatul care urma să fie semnat, insistînd pentru includerea Bulgariei. Nemulțumirea Foreign Office a izbucnit după ce s-a semnat Pactul Înțelegerii Balcanice. Chiar în seara festivităților de la Atena, ministrul englez în Grecia a dat publicității următorul comunicat : „Știri neadevărate au apărut în unele ziare, după care reprezentanții diplomatici ai Angliei ar fi primit ordin să felicite guvernele respective. Se pare că a fost o neînțelegere". O atitudine rezervată păstrau și unele organe de presă engleze.

Berlin. Fără a se arăta, aparent, deosebit de interesată de tratativele care se desfășurau în vederea încheierii noului Pact, diplomația hitleristă nu a ezitat însă să-și declare nemulțumirea în preajma și după încheierea Tratatului. La 23 ianuarie 1934, Legația română din Berlin comunica Ministerului de Externe : „Sînt informat că guvernul Reichului — cu totul ostil Pactului Balcanic — a dat instrucțiuni agentului său [diplomatic] la Sofia să caute a convinge guvernul bulgar că acest pact nu corespunde intereselor Bulgariei. Mi se spune că s-ar fi intervenit chiar pe lîngă fostul țar Ferdinand, cerîndu-i a sfătui pe fiul său să nu comită greșeala de neiertat de a abandona frontul revizuirii tocmai în ajunul izbînzii ideii de revizuire. S-ar fi făcut de asemenea intervenții pe lîngă Mussolini, în vederea unei acțiuni comune destinate zădărnicirii încheierii acestui Pact". În convorbirile cu reprezentanții iugoslavi, greci și români la Berlin, oficialitățile naziste au declarat că Pactul Balcanic e un „regres în evoluția politicii europene". Berlinul aprecia că Turcia și Grecia se îndepărtaseră de Germania, iar faptul că Maximos vizitase Parisul, Londra, Roma dar nu și capitala Reichului apărea ca un simptom semnificativ.

Ambasadorul german în Turcia l-a vizitat pe Rüstü Aras, declarîndu-i fără reținere că „participarea Turciei la acest pact determină Germania s-o privească cu ostilitate".

Roma. Cu toate că Italia fascistă încheiase mai multe tratate cu statele din Balcani, ea nu reușise să pună pe picioare o alianță multilaterală sub tutela mussoliniană. Iată de ce nașterea Antantei Balcanice a fost întîmpinată cu ostilitate și la Roma. Ministrul Italiei la Sofia, Cora, declara ziarului „Utro" : „Sînt uimit că s-a putut acorda credit legendei tendențioase că Mussolini a dat domnului Maximos consimțămîntul său pentru încheierea Pactului Balcanic. Declarațiunile lui Maximos au fost dezmințite printr-un comunicat oficios apărut în «Giornale D'Italia», din care reiese că președintele Consiliului italian nu a aprobat și nu ar fi putut aproba un pact al cărui caracter nu-l cunoaște, un pact care este în contrazicere cu principiile fundamentale ale politicii externe italiene, principii care au avut ca rezultat încheierea Pactului celor patru mari puteri și acordurile recente din Roma". Guvernul Mussolini, într-un demers de ultimă oră, a intervenit pe lîngă premierul grec chiar în preziua întîlnirii de la Belgrad a miniștrilor de externe ai celor patru țări spre a nu încheia Pactul. Grecia, deși căuta să păstreze bune relații cu Italia, nu a cedat însă presiunilor.

★

Cu toate manevrele statelor fasciste, Antanta Balcanică a luat ființă. Concepția titulesciană a Pactului Înțelegerii Balcanice era lapidar afirmată : „Tratatul de la Atena este o operă de realism politic care slujește pacea mult mai eficace decît pactele nelămurite ce se limitează la a afirma principii generale într-un asemenea mod, încît nu se știe niciodată dacă prin dispozițiunile lor iau sau dau ceva".

...Orologiul din Piața Constituției din Atena indica ora 12,30 cînd a luat sfîrșit ceremonia solemnă a semnării Pactului Înțelegerii Balcanice. Se scrisese o primă pagină dintr-un nou dosar al diplomației balcanice și europene.

DIPLOMAȚIA EUROPEANĂ ȘI lupta pentru neatîrnare

ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

Principele din Valahia „a dat, în ziua de 12 septembrie trecut, un strălucit ospăț chemînd pe căpetenia turcilor, care stătea în cetate de-l păzea cu alți oameni de încredere...". Punînd la cale aducerea în fața comesenilor a unui țăran necăjit care ceru dreptate împotriva osmanlîilor, domnul se prefăcu a se mînia tare și... „se avîntă cu buzduganul împotriva căpeteniei turcești, apoi chemînd pe credincioșii săi, l-au ucis. Mergînd după aceea în fața ferestrei, potrivit înțelegerii cu ai săi, a făcut un semn oștenilor care au măcelărit pe toți turcii din oraș, în număr de aproape două mii".

Cu lux de amănunte, după cum, de altfel, reiese și din text, Aloise Molin, ambasadorul Republicii Venețiene pe lîngă Curtea imperială de la Viena, raporta dogelui, la 31 octombrie 1659, acest început de răscoală, în fruntea căreia se găsea Mihnea, domnul Țării Românești, fecior prezumtiv al „Radului-vodă Mihnea", dar pe care cronicile dușmănoase ale vremii îl înfățișau ca odraslă a lui Iane Surdul, „de neamul lui, grec cămătar". Cu mai puține detalii, evenimentele erau deja cunoscute în „orașul lagunelor" datorită lui Ballarino, reprezentantul dogelui pe lîngă Poartă, care, la 10 octombrie același an, raporta Veneției cele întîmplate la Dunăre.

Veștile trimise n-au surprins însă pe nimeni, nici la Veneția sau Roma și nici la Viena, pe unde trecuse, de altfel, cu un an mai înainte, o solie a domnului căutînd aliați în proiectatul război împotriva osmanlîilor.

Crescut în serai, vrednic de a primi învățătura „marelui profet" și favorurile sultanei mame, bucurîndu-se de vază și trecere pe lîngă demnitarii divanului Sublimei Porți, Mihnea sau Givan-bei, după cum era cunoscut pe malurile Bosforului, o dată devenit domn al Țării Românești, avu „gîndul cel dintîi să se ridice asupra turcilor cu sabie", căutînd încă de la început sprijin la curțile europene prin misiunea diplomatică pe care i-a încredințat-o călugărului Gabriel Thomassy. Sperînd într-un sprijin al papei, Mihnea al III-lea era dispus să recunoască „veritatea religiunii catolice", în timp ce, pentru a avea o influență în Balcani, era un susținător al ortodoxismului, îndeplinind, după mărturiile lui Paul din Alep, „cu mare grijă și devoțiune exact aceeași ceremonie și regulă ce se observă la Moscova". Cel mai puțin surprins dintre toți de această „volte face" a noului domnitor, considerat la Istanbul ca om de mare încredere, a fost Ballarino. Cu cinci ani în urmă, acesta avusese cu tînărul Mihnea, pe acea vreme pretendent la tron, o întrevedere care trebuia „să nu fie cunoscută de alții". Mihnea, acest „giovane di 20 anni in circa", cu insuficiente bogății pentru a cumpăra tronul Țării Românești, zugrăvi diplomatului venețian planurile sale de viitor, cerînd ajutorul „Republicii" pentru a le putea duce la îndeplinire.

În această perioadă, Poarta punînd capăt războiului din Iran, marele vizir, Mehmet Köprülü, și-a îndreptat din nou privirile spre Europa. Încerca, printr-o politică externă de

Semnătura domnitorului Mihnea al III-lea și pecetea mare domnească pe un hrisov din 25 iulie 1658

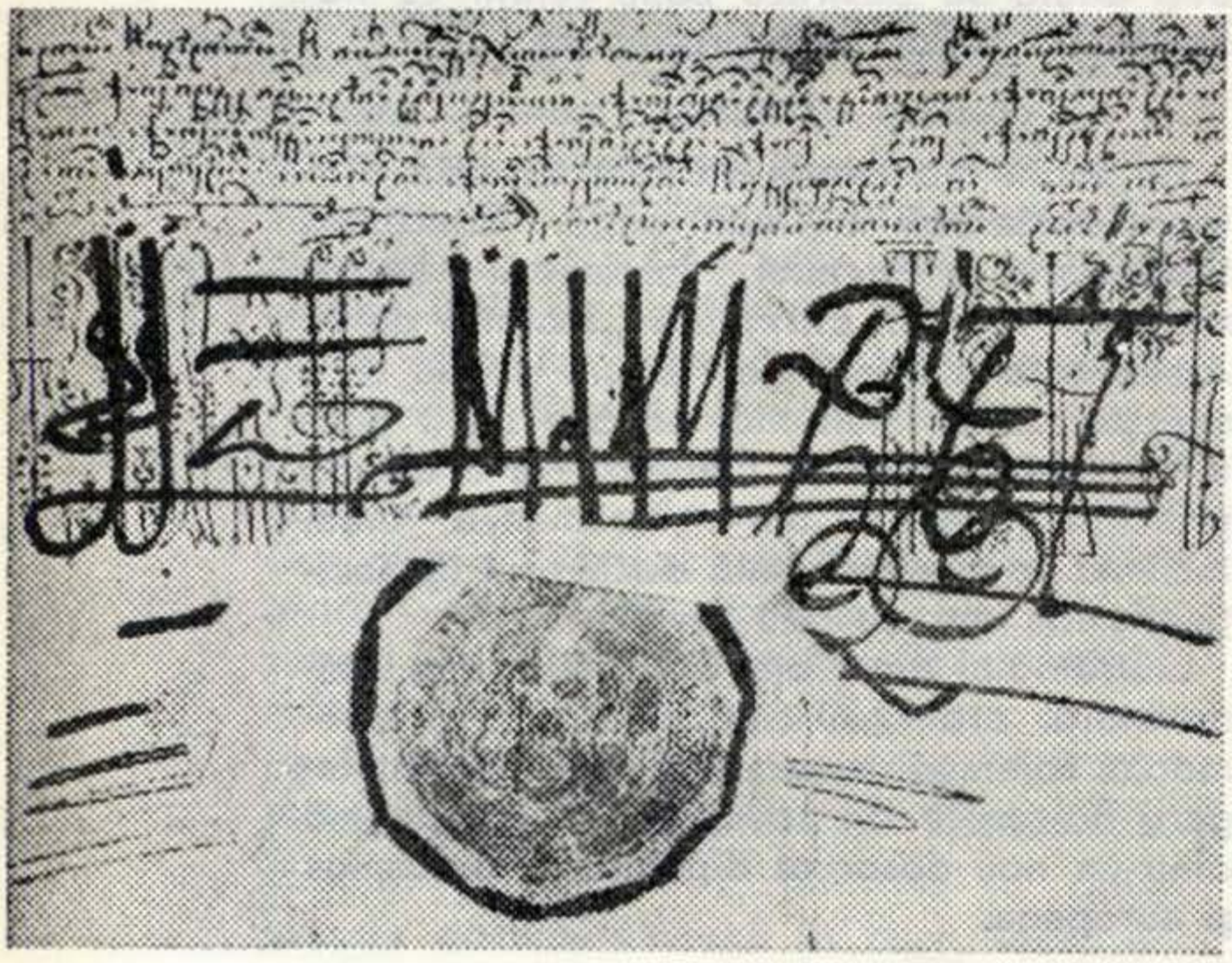

a lui MIHNEA III

Mihnea al III-lea sau Mihail Radu după o stampă contemporană

expansiune, să frîneze procesul de destrămare internă a Imperiului otoman. În aceste condiții, orice acțiune a țărilor române era urmărită cu mare interes de puterile europene ; orice schimbare intervenită la Dunăre putea influența, într-un fel sau într-altul, raportul de forțe și situația internațională, fapt, de altfel, semnalat și în rapoartele diplomatice ale vremii. De aceea, mazilirea lui Constantin Șerban și ridicarea în scaun a lui Mihnea, care intra în Tîrgoviște, după relatările istoriografilor vremii, „marți în prima săptămînă a Postului" (5 martie 1658), au fost semnalate curînd în diferitele centre europene. De pildă, rezidentul imperial la Constantinopol Simon Reniger comunica apropierea de țară a noului domn, sprijinit de 20 000 de tătari. Tot din Constantinopol porneau, la 18 martie, aceleași vești și din partea consulului olandez Levinus Warnerus. Republica Venețiană era anunțată de Ballarino printr-un raport expediat din Adrianopol la 14 martie. O lună mai tîrziu, Pierre des Noyers, secretarul reginei Poloniei, aducea la cunoștința lui Ismael Bouillaud, reprezentantul din Amsterdam al coroanei poloneze, că „marele senior" ar fi trimis în țară „un tînăr grec crescut la Constantinopol". O altă corespondență din Polonia, de astă dată a ambasadorului Franței, De Lumbres, înștiința pe ministrul de externe al cardinalului Mazarin despre neliniștea creată pe malurile Vistulei de noua schimbare de domnie din Valahia : lumea se

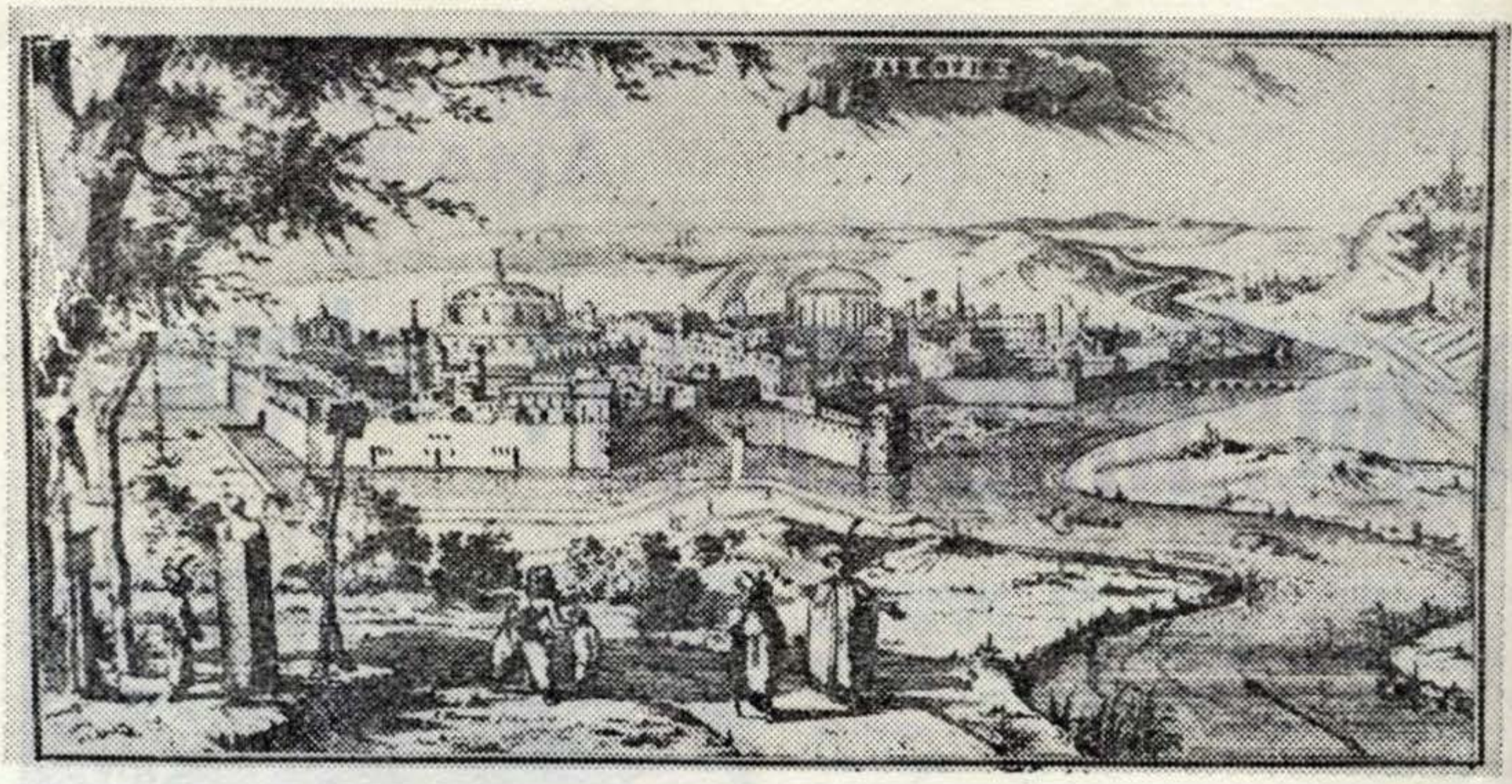

Tîrgoviște în secolul al XVII-lea. Gravură contemporană

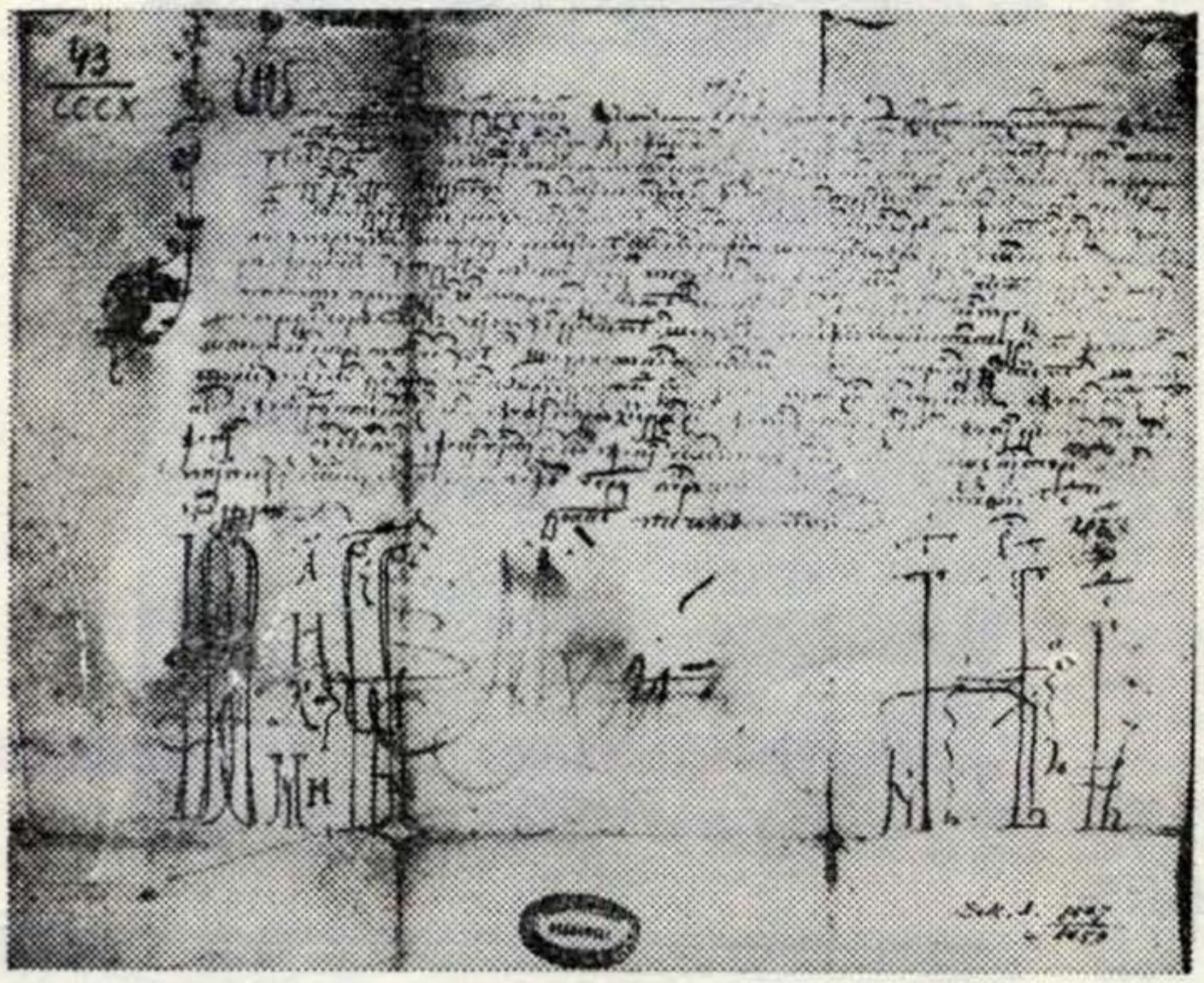

Documentul prin care Mihnea al III-lea dăruiește lui Bîrcă, căpitan de dorobanți, satul Măgurelele, fost al postelnicului Istrate, pedepsit de domn pentru „hiclenie"

Veneția la sfîrșitul secolului al XVII-lea, după Kaspar van Wittel (p. 85)

așteptă la o nouă ofensivă turcească împotriva Europei.

Ridicat în scaun de Fazli-pașa din Silistra, din ordinul marelui vizir, intrat în țară cu oaste turcească și sprijinit de o acțiune de jaf a tătarilor, noul domn era privit de puterile europene cu neîncredere. Ele considerau schimbările de domnie de la Dunăre ca un indiciu sigur al unei noi presiuni otomane spre centrul Europei, după cum reiese, de altfel, și din instrucțiunile senatului venețian către ambasadorul său din Franța. Dar, potrivit cronicilor vremii, „Mihnea-vodă avînd gînd să se ridice asupra turcilor cu sabîie, nimănui dentîi n-au spus, numai gătire mare făcea".

Ambasadorul venețian la Viena, Battista Nani, relata, la 3 august 1658, că Poarta urmărea reluarea războiului terestru împotriva Veneției, în Dalmația și Albania, căutînd mai întîi „să ocupe Transilvania, sau cel puțin cetatea Inăului, să stabilească un pașă și să supună complet toate provinciile vecine". În aceste condiții, singura cale de a preveni intrarea definitivă a țărilor române sub stăpînirea otomană — ceea ce ar fi însemnat o anulare a vechilor lor libertăți și o împovărare a obligațiilor lor către Poartă — era o luptă comună a țărilor dunărene împotriva turcilor în speranța primirii unor ajutoare din afară. În consecință, Mihnea se alătură lui Rákóczi, principele

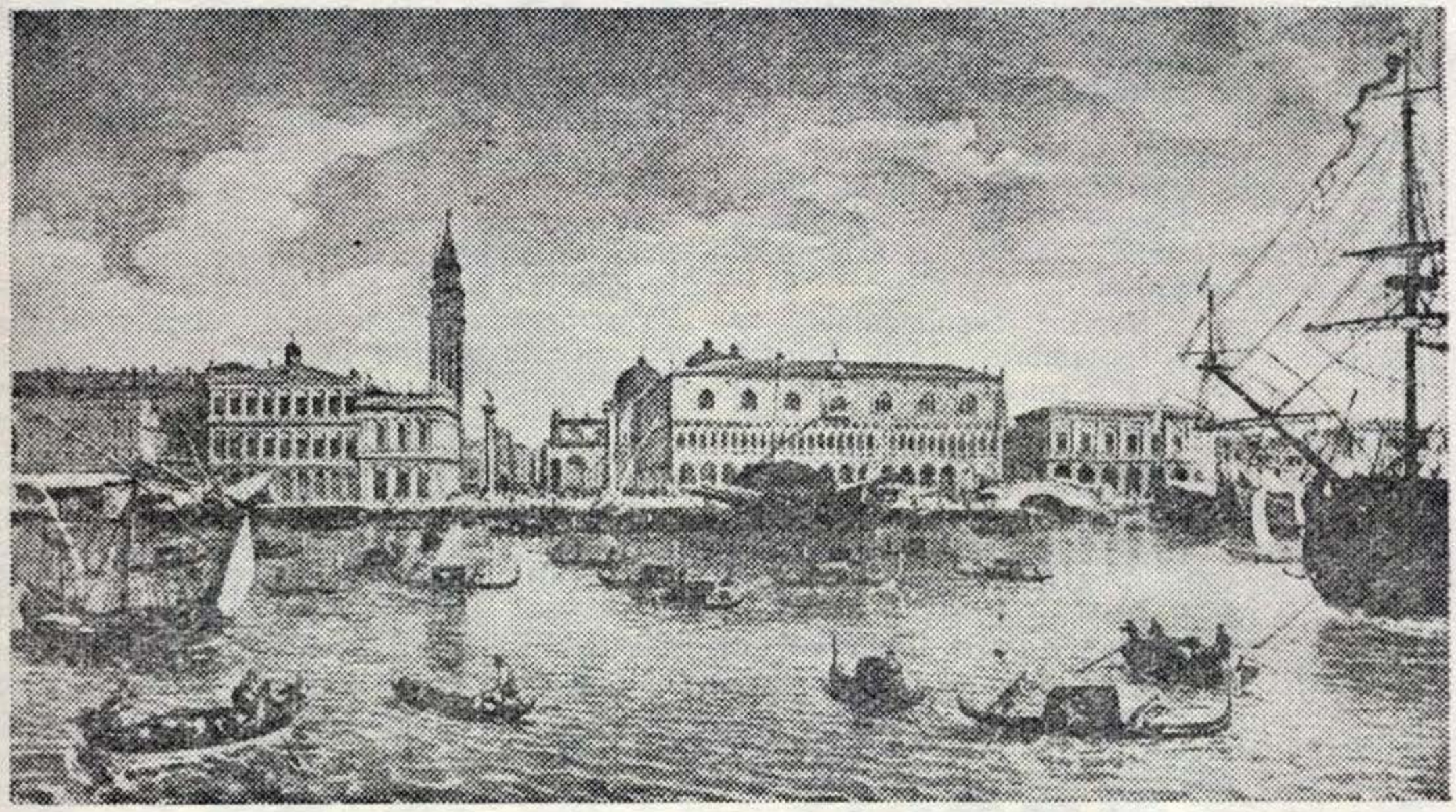

Transilvaniei, care, în lupta sa împotriva Porții, trimisese solii în apusul Europei ca să caute aliați. Totodată el începu să taie boieri, „ca să poată apoi să taie turci". Avea în față pilda lui Mihai Viteazul, care unise, sub o singură coroană, cele trei țări din jurul Carpaților. Desigur, același motiv îl făcu să-și schimbe și numele din Mihnea în Mihail.

Tot în raportul din 3 august 1658, Battista Nani semnala din Viena trimiterea în Țara Românească a trei tunuri din partea principelui Transilvaniei pentru ca, două săptămîni mai tîrziu, să precizeze că „modernul Valah se înțelege de minune cu Rákóczi". Aceleași vești sosesc și din Constantinopol, trimise de rezidentul imperial Simon Reniger.

În timp ce din Constantinopol și Viena porneau rapoarte despre o înțelegere între principele Transilvaniei și domnul Țării Românești, în Apus sosise solia călugărului franciscan Gabriel Thomassy, prin care Mihnea încerca extinderea alianțelor antiotomane. Sosirea sa este semnalată de ambasadorul Serenissimei Republici la Viena în 27 iulie 1658, aducînd, cu această ocazie, la cunoștința senatului propunerile de alianță ale voievodului muntean. Prezența lui Thomassy la Viena este obiectul unei întregi corespondențe între Veneția și ambasadorul ei de pe lîngă Curtea habsburgică ; senatul a dat dispoziții lui Nani de a-l susține pe lîngă imperiali. Din nefericire, atitudinea Vienei a fost însă extrem de rezervată : căuta să nu se angajeze, în acel moment, într-un război cu turcii, nici chiar după încetarea ostilităților în Transilvania, prin asediul cetății-cheie a Inăului. „Și totuși împăratul se preface a nu auzi cererile de ajutor pentru Rákóczi" — nota secretarul reginei Poloniei într-o scrisoare cu destinația Amsterdam.

Atitudinea Veneției a fost cu totul alta. Potrivit instrucțiunilor senatului către reprezentantul său la Roma, Angelo Correr, solul lui Mihnea, sosit în oraș la 17 august 1658, a fost primit de colegiul Republicii Veneția, ajungîndu-se la o înțelegere în privința unei acțiuni comune. Pe de altă parte, mereu și tot mai grav amenințată în interesele ei din marea Egee și din insulele grecești, Republica de pe lagune a acordat un intens sprijin diplomatic soliei muntene la Roma. Angelo Correr a primit instrucțiuni speciale în acest sens. De altfel, în tot timpul șederii lui Thomassy la Roma, senatul venețian a purtat o vie corespondență diplomatică cu reprezentanții săi din Viena si de pe lîngă Sfîntul Scaun, căutînd să influențeze desfășurarea tratativelor. Cu toate eforturile diplomației venețiene, la Roma nu s-a ajuns la nici un rezultat. Neavînd încredere în voievodul Țării Românești și nici în așazisa convertire la catolicism, papa se limita la a-i trimite cîteva daruri, printre care și o casetă cu moaște, ca unui nou credincios. Singurul lucru obținut de Thomassy la Roma a fost sprijinul diplomatic acordat de nunțiatura apostolică soliei muntene în a doua trecere a ei prin Viena : cardinalul Caraffa a primit, din partea Sfîntului Scaun, dispoziții corespunzătoare. Curtea de la Viena nu a dat urmare nici intervenției nunțiaturii și nici celei a ambasadorului venețian Molin.

La 28 decembrie 1658, reprezentantul diplomatic al Veneției la Roma comunica senatului că din sursă germană ar fi aflat că împăratul nu vrea să strice pacea cu turcii și că ambii domni nu vor fi ajutați efectiv. Același lucru este semnalat și într-o corespondență diplomatică, din 9 decembrie, adresată lui Brienne, ministrul de externe al cardinalului Mazarin.

Între timp, la Dunăre, evenimentele se precipitau. La 7 septembrie 1658, Battista Nani scria din Viena senatului venețian că „pașa din Silistra cu domnul Valahiei și al Moldovei și încă cu un corp de oaste de tătari a intrat în Transilvania". Cîteva zile mai tîrziu, același ambasador trimitea precizări la Veneția în legătură cu poziția voievodului Țării Românești în acest conflict. Arăta că acesta ar fi fost forțat de împrejurări să se alăture turcilor, dar că „de-adevărat în sufletul său este amicul transilvăneanului". Veneția fusese, de altfel, prevenită de pregătirile turcilor și ale tătarilor încă din lunile mai-iunie, atît prin rapoartele lui Nani din Viena cît și prin cele ale lui Ballarino din Adrianopol. Pe de altă parte, Simon Reniger raporta, la mijlocul lunii septembrie, că „Inăul ar fi capitulat în fața turcilor".

În Țară, Mihnea căuta să pornească răscoala antiotomană în timpul pregătirii campaniei împotriva Transilvaniei, dar era trădat de boieri : cădeau capetele lui Pîrvu vel vistier, al lui Istrate vel postelnic și cel al banului Preda Brîncoveanu. Rákóczi își pierdea tronul pentru a și-l recîștiga, peste scurt timp, pe calea armelor. La Constantinopol, poziția lui Mihnea se clătina din ce în ce mai mult. La Tîrgoviște, în timpul unui ospăț erau sugrumați alți boieri, dușmani domniei, în sunetele tabulhanalei, ale fanfarei militare turcești și ale cupelor de vin. La 29 iulie 1659, Ballarino raporta dogelui că „principele de Valahia a decapitat mulți baroni foarte bogați". Știrea ajunsese, cu întîrziere, și la Viena prin raportul reprezentantului ei la Poartă și era reluată în lungul raport din 31 octombrie al ambasadorului venețian din Viena, care relata desfășurarea răscoalei, măcelul turcilor din Tîrgoviște, înfrîngerea noului pașă de Silistra, intrat cu oaste în țară, și prădarea cetăților „Giurgevoe, Breila, viccine al Danubio, in facia di Nicopoli con gran valore dei suoi". Și ambasadorul Aloise Molin își continua raportul, semnalînd dogelui legăturile răsculaților cu bulgarii și trimiterea peste Dunăre a unui „negustor bogat ca să strîngă oaste și provizii necesare războiului". În încheiere, el sublinia continua rezervă a Curții de la Viena față de evenimentele de la Dunăre. Aceleași vești soseau la Veneția și din partea lui Ballarino.

La sfîrșitul lunii noiembrie, leat 1659, Aloise Molin comunica din Viena că „Michel di Valachia" ar fi pus pe fugă în vecinătatea Giurgiului pe beglerbegul de Rumelia, venit să scoată din domnie pe voievodul „hain".

În această vreme, o nouă solie a domnului muntean, cu scrisori de întărire și de la Rákóczi, străbătea capitalele Apusului. La 24 octombrie, ambasadorul dogelui la Viena raporta sosirea în oraș a unui „frate franciscan trimis de Valah cu scrisori către Maiestatea Sa". La 24 noiembrie, franciscanul Grigore de la Chiprovăț se înfățișa colegiului venețian, anunțînd ridicarea împotriva turcilor a domnului muntean, pentru care cerea ajutorul armat al Republicii. Iar la 20 decembrie ambasadorul Correr trimitea vești din Roma asupra unei prime audiențe a soliei muntene la Sfîntul Scaun. Întîmpinată, ca și solia lui Thomassy, cu răceală la Viena, Veneția se grăbi să acorde soliei sprijin diplomatic, senatul scriind atît reprezentanților săi din Roma și Viena cît și lui Battista Nani, ajuns între timp ambasador în capitala Franței. La Paris, senatul cerea reprezentantului său să intervină pe lîngă cardinalul Mazarin, iar la 29 noiembrie același an, într-o scrisoare adresată țarului Alexei Mihailovici, aducea la cunoștința acestuia că „principii din Transilvania și Valahia s-au unit deja găsind ocazia de a respinge pe otoman", cerîndu-i în continuare să participe la lupta ce se punea la cale împotriva Porții. La Roma, „părintele Grigore" primi doar binecuvîntarea Suveranului Pontif, căci, între timp, sosi vestea înfrîngerii celor doi voievozi.

Încă de la 9 decembrie 1659, Simon Reniger anunța din Constantinopol că „aseară tîrziu sosi știrea înfrîngerii voievodului din Valahia de către tătari și că acesta s-ar fi închis într-o mănăstire grecească". Luat prin surprindere de oastea tătărească venită din Moldova, Mihnea fu învins la Giurgiu și Călugăreni, chiar pe locurile ce aminteau de luptele celui pe care a vrut să-l urmeze.

Astfel se încheie acțiunea antiotomană a Țării Românești din anul 1659, a cărei veste s-a dus departe peste hotarele țării, dar pe care nimeni n-a vrut s-o sprijine cu adevărat. În timp ce lupta românilor era în toi, Simon Reniger, rezidentul imperial la Poartă, răspundea padișahului că „Maiestatea Sa Imperială are intenția de a păstra neatinsă vechea amiciție și pace cu sultanul și Poarta", iar Giovanni Battista Ballarino, reprezentantul Veneției la Istanbul, socotea că este timpul propice să convingă pe marele vizir de a încheia pace cu Republica Serenissimă.

PRIN MARILE MUZEE ALE LUMII

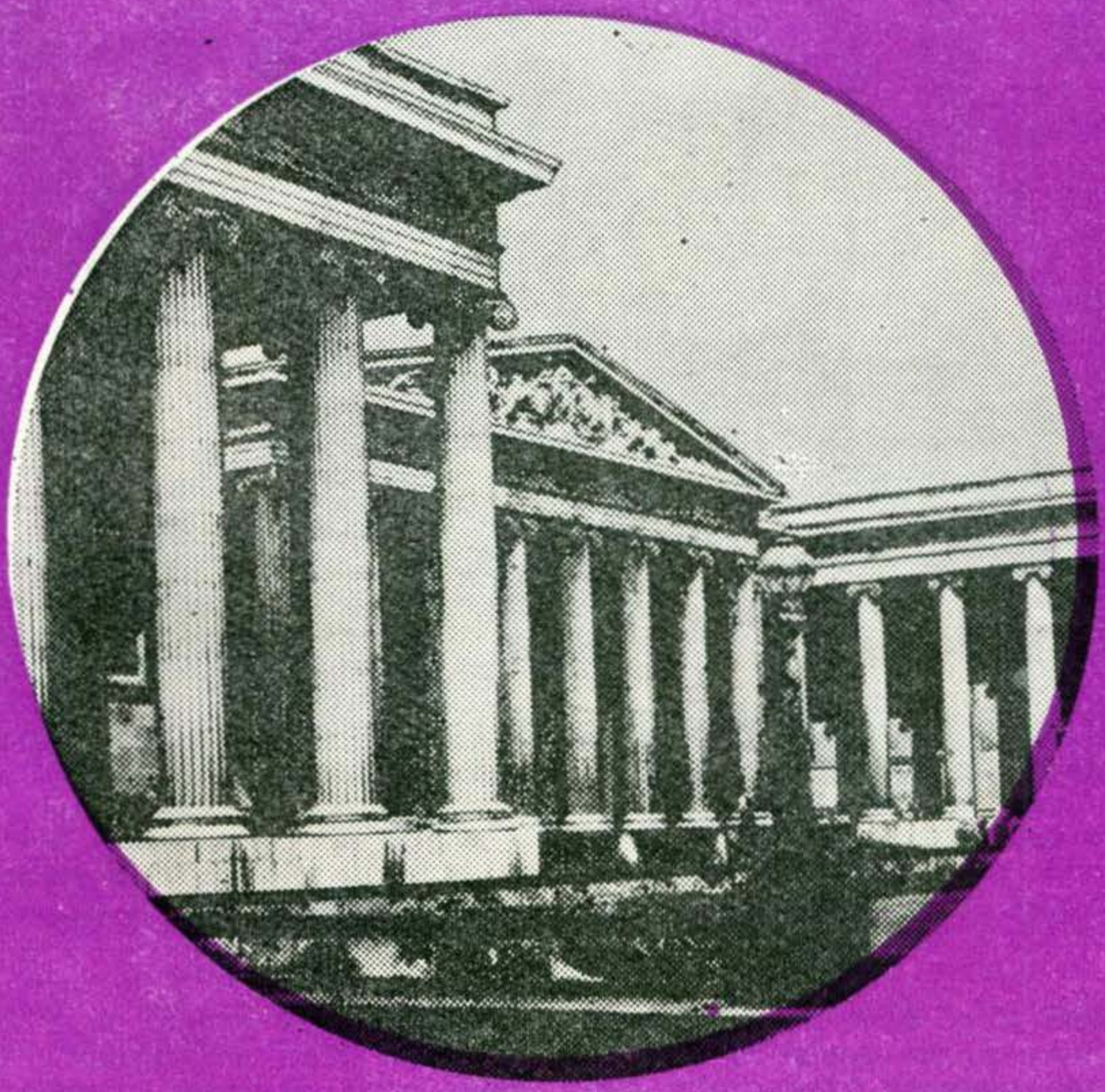

BRITISH MUSEUM

Corespondență din Londra în exclusivitate pentru „Magazin istoric" de la

LIVIU RODESCU

Prin Bloomsbury, căruia i se atribuie prin excelență „atmosferă intelectuală", firul drumeției m-a purtat pe străzi labirintice și prin scuaruri, unde s-a păstrat arhitectura secolelor trecute, alături de contemporana cetate universitară a Londrei în stil modern, apariție oarecum discordantă într-un mozaic de vestigii. La un capăt de trotuar îngust răsare brusc, nebănuită, fațada înnegrită a unui misterios templu antic cu fronton specific, pe două rînduri de gigantice coloane dorice. Este British Museum, celebru în toată lumea pentru imensele tezaure de antichități și pentru inestimabila sa bibliotecă. A parcurge nenumăratele săli și galerii înseamnă a călători prin mileniile vechilor civilizații, cu ghidul în mînă, săptămîni sau luni. Pentru turistul în trecere e prilej de încîntare, de contemplare a unei istorii condensată în granit și marmură. Operele culturii antice au inspirat multe cercetări, studii și cărți înscrise în indexul milionar al bibliotecii. Și totuși, după 200 de ani de existență, British Museum nu are încă o

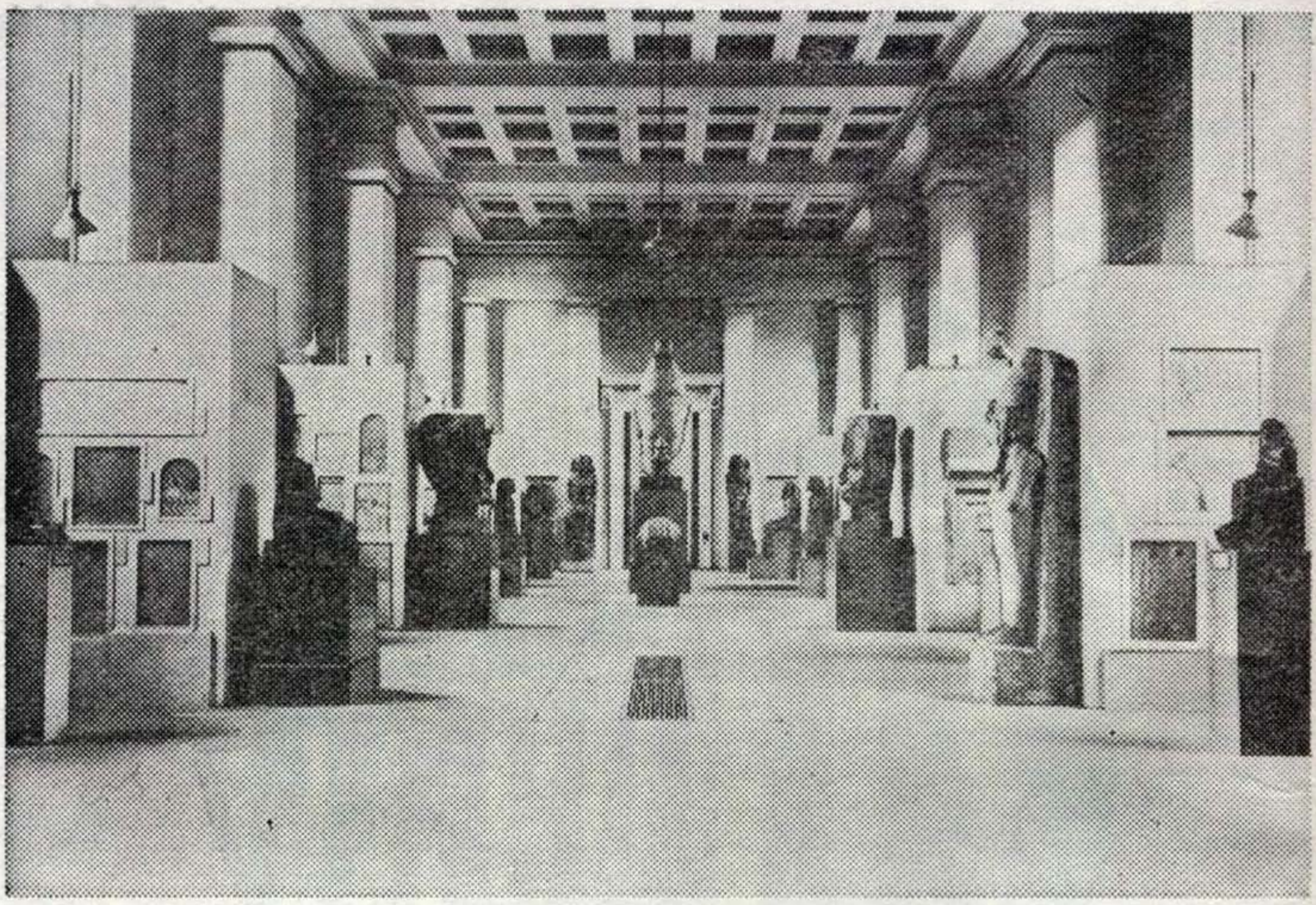

Galeria de sculptură egipteană

istorie completă scrisă a sa. În tentativa de a-i explora trecutul, am apelat la o parte din abundentul material istoriografic răspîndit în diferite lucrări, am solicitat, pentru a-l prezenta cititorilor **Magazinului istoric,** amănunte și explicații din partea conducătorilor diferitelor departamente, care mi le-au oferit cu deosebită amabilitate.

15 IANUARIE 1759

Ideea unui muzeu central s-a conturat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, perioadă în care erau cunoscute cîteva importante colecții particulare. Una dintre ele, conținînd antichități, istorie naturală și opere de artă, aparținea lui Sir Hans Sloane, eminent doctor și naturalist, care a oferit-o prin testament statului în schimbul sumei de 20 000 de lire. S-a păstrat o scrisoare, din 14 februarie 1753, în care Horace Walpole se destăinuia unui prieten : „Am în prezent paza embrionilor și scoicilor. Sir Hans Sloane este mort și m-a făcut pe mine unul dintre curatorii muzeului său, care urmează să fie oferit, în schimbul a 20 000 de lire, regelui, parlamentului, academicienilor din Petersburg, Berlin, Paris și Madrid. El l-a evaluat la o sumă de patru ori mai mare și așa ar face oricine este îndrăgostit de hipopotami, de rechini cu o ureche și de păianjeni mari cît gîștele". Cît privește banii, scria Walpole, „regele s-a scuzat spunînd că el nu crede că ar exista în vistierie 20 000 de lire". În acel an, printr-un act al parlamentului, a fost constituit un consiliu de curatori căruia i s-a încredințat administrația colecțiilor Sloane, precum și a bibliotecii și antichităților cuprinse în colecția Cotton. Aceasta din urmă, inițiată de Sir Robert Cotton încă de pe timpul Elisabetei I și îmbogățită de urmașii lui, pierduse un mare număr de manuscrise — arse și distruse într-un incendiu. Curatorii au fost totodată împuterniciți să achiziționeze vestita colecție de manuscrise Harley, care făcea parte din biblioteca întemeiată de Robert Harley, primul conte de Oxford (1661—1726), și de fiul său Edward. Însemnările epocii îi prezintă pe ambii Harley pasionați bibliotecari, care și-au folosit în bună parte averile pentru a cumpăra cărți și manuscrise de prin țările europene.

Pentru procurarea fondurilor, orice acces la vistieria statului fiind exclus, a fost lansată o loterie publică, formă deghizată a subscripției, de pe urma căreia s-au strîns 300 000 de lire. S-a putut astfel plăti prețul celor trei colecții (Sloane, Cotton și Harley) — numite și colecții fondatoare ale

muzeului —, transferate pe rînd în casa Montague, cumpărată din aceiași bani. După cîțiva ani, această clădire din Bloomsbury avea să se deschidă sub numele de British Museum, la 15 ianuarie 1759.

Deși gratuită, intrarea a fost la început limitată la posesorii privilegiați ai unor bilete obținute după solicitare prealabilă, iar vizitatorii nu puteau circula prin galerii decît conduși de însoțitori. Au trebuit să treacă 120 de ani pînă cînd publicul a fost admis fără restricții. Între timp, succesivele achiziții și donații au ajuns să aglomereze galeriile. Montague House, devenită neîncăpătoare, a fost demolată în 1852. Pe locul ei a fost construită noua clădire așa cum arată ea astăzi, cu unele adăugiri și amenajări de-a lungul anilor. Celebra sală de lectură în formă circulară, cu o capacitate de 400 de locuri, a fost construită mai tîrziu, în 1857, ca și galeria destinată să adăpostească singurele fragmente cunoscute din sculpturile Mausoleului de la Halikarnas. Problema insuficienței spațiului a revenit însă din aceleași cauze, ceea ce a determinat mutarea colecțiilor de istorie naturală într-un alt district al Londrei.

Ultima completare majoră a fost adusă în 1938 — galeria de apus care poartă numele lordului Duveen, donatorul fondurilor, construită special pentru a asigura o optimă expunere a renumitelor sculpturi ale Parthenonului. Cu timpul a fost consacrată metoda selectării, publicului fiindu-i prezentate cele mai valoroase piese, iar restul fiind depozitate în subsol, pentru a fi consultate doar de către cercetători și studenți.

Cel de-al doilea război mondial a înscris și în istoria acestui muzeu un capitol sumbru. Din fericire — mi-au spus interlocutorii de la British Museum —, spiritul de prevedere a fost factorul decisiv care a salvat atîtea comori de artă. Cu excepția unor sculpturi masive învelite în stive de saci cu nisip și a rafturilor cu cărți din King's Library, aproape toate colecțiile expuse în galerii au fost împachetate în lăzi și evacuate. O parte din ele, printre care frizele Parthenonului, a fost depozitată într-un tunel nefolosit al metroului londonez ; doi paznici au rămas permanent acolo, sub pămînt, dormind și gătindu-și porridge-ul zilnic alături de busturile zeilor, ale faraonilor și cezarilor. Majoritatea colecțiilor, cuprinzînd alte antichități, cărți și manuscrise rare, monede și medalii, material etnografic, au fost transferate în orașe din provincie. Întrucît însă sub bombardamentele hitleriste nici o casă din Anglia nu mai constituia un refugiu sigur, colecțiile au fost din nou mutate, de data aceasta într-un adăpost săpat adînc sub o stîncă într-un punct ascuns, păstrat strict secret, unde au rămas pînă la sfîrșitul războiului.

Atacurile aeriene au provocat pagube serioase clădirilor muzeului. Au căzut bombe în galeria Duveen, în sala de lectură, în departamentele de antichități, unde unele încăperi au fost complet distruse, precum și în depozitele de cărți, unde incendiul a mistuit peste 200 000 de volume. Mi se relatează și un caz cu totul ieșit din comun : o bombă aeriană a pătruns în galeria Edward al VII-lea, a străpuns podeaua și s-a oprit la subsol, fără să explodeze. În cursul unui alt raid aerian hitlerist, o a doua bombă a căzut în același loc, trecînd exact prin gaura făcută anterior, tot pînă la subsol și tot fără a exploda.

Lucrările de restaurare au început curînd după victoria coaliției antihitleriste, astfel încît sala de lectură a fost redată publicului în 1946. Celelalte reparații au durat mai mult. Galeria Duveen a fost redeschisă abia în iunie 1962, iar unele lucrări nu sînt nici pînă astăzi completate. Ținîndu-se seama de dezvoltarea continuă a muzeului, a fost propus proiectul unor noi clădiri peste drum de actuala intrare principală, pe locul unor case mici, îngrămădite, care ar urma să fie demolate. Noile construcții ar urma să fie destinate bibliotecii, care numără în prezent peste 7 milioane de volume, descongestionînd astfel vechea clădire pentru o mai adecvată repartizare a antichităților. În octombrie anul trecut, autoritățile guvernamentale au respins însă proiectul la care s-a lucrat timp de 20 de ani, stîrnind controversate dezbateri publice, în presă și parlament, o dată cu intenția conducerii muzeului de a nu abandona definitiv lupta.

DE LA MAGNA CARTA PÎNĂ LA SCRISORILE AMIRALULUI NELSON CĂTRE LADY HAMILTON

Sălile bibliotecii conțin multe exemplare adunate treptat din timpuri străvechi de cercul restrîns al privilegiaților culturii. Unii regi englezi, probabil încă din secolul al XIII-lea, posedau personal cărți, cu precădere franceze, care erau „la modă". Așa era **Lancelot du lac,** pe care se distinge blazonul Mariei de Bohun, soția lui Henric al IV-lea. Se știe că Henric al V-lea avea „bibliotecă", deși fratele său Humphrey, duce de Gloucester, îl întrecuse în acest domeniu, adăugîndu-și și reputația de a fi fost primul englez care a patronat studiul Renașterii italiene în Anglia.

Rafturile regale au devenit din ce în ce mai populate și în 1492 apare primul bibliotecar cunoscut, numit de Henric al VII-lea, un anume Quintin Poulet, francez din Lille.

Din timpul lui Henric al VIII-lea s-a păstrat o carte — **Summa de potestate ecclesiastica** — pe filele căreia monarhul, potrivit unei răspîndite uzanțe, făcea însemnări marginale. Astfel, în dreptul unui

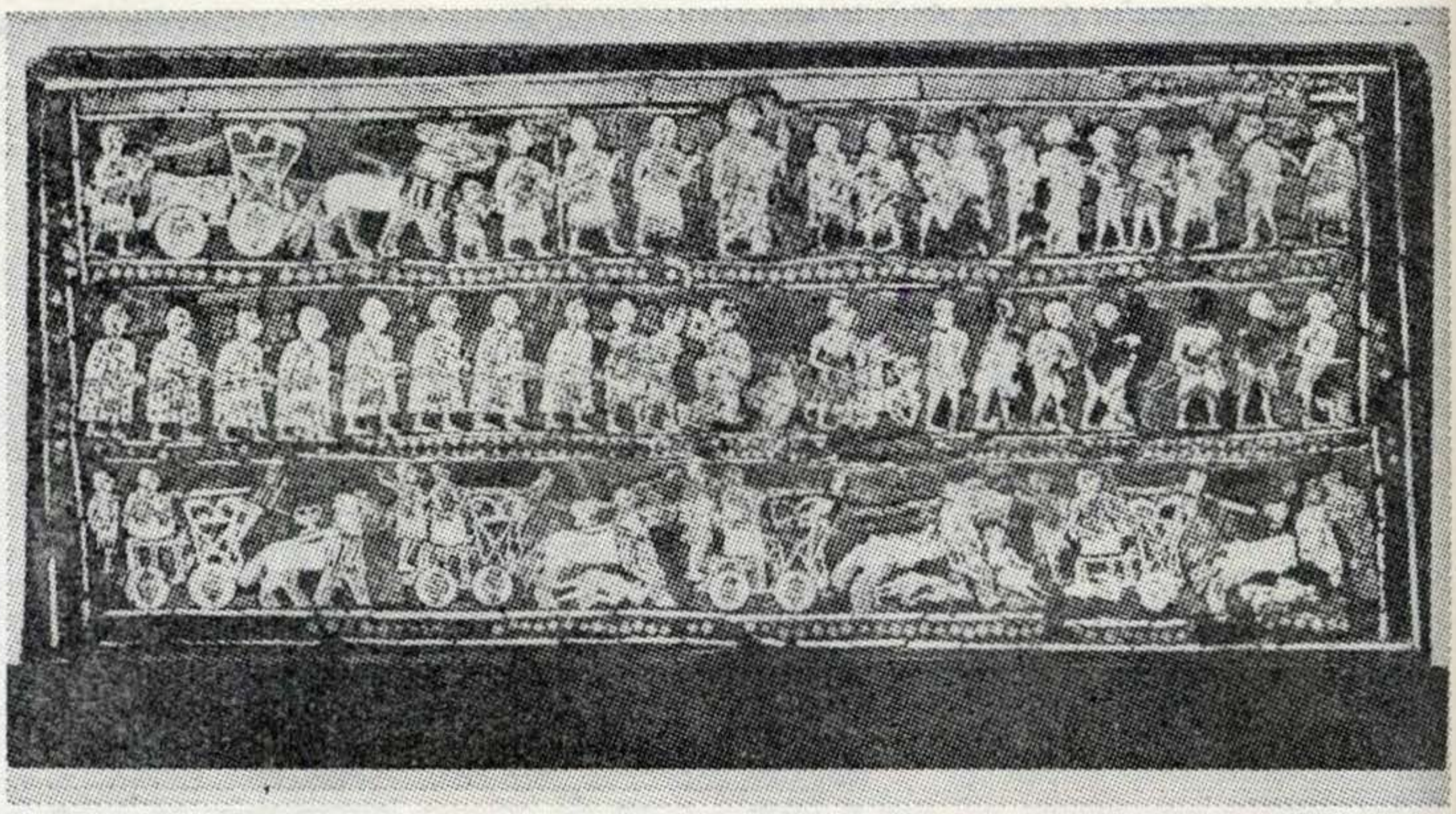

Rege sumerian în război. Mozaic din Ur, aproximativ 2600 î.e.n.

paragraf care proclama că la patriarhi poligamia nu era contrară naturii, celebrul Barbă Albastră a notat cu satisfacția de a fi găsit precedente demne de invocat : **ergo nec in nobis** (așadar, nici în cazul nostru).

Din mențiuni de cronică reiese că pe timpul Elisabetei I (probabil în 1589) ar fi avut loc prima tentativă de a întemeia o bibliotecă națională. Fondul principal urmau să-l constituie cărțile donate de regină, ale cărei cunoscute păreri personale despre generozitate au pus însă capăt proiectului. Abia la mijlocul veacului al XVIII-lea, George al II-lea adăuga celor trei colecții fondatoare ale proaspăt înființatului muzeu propria sa colecție de manuscrise și tipărituri, iar 70 de ani mai tîrziu biblioteca lui George al III-lea era instalată într-o magnifică sală, devenită de atunci King's Library, în prima aripă abia construită a noului British Museum.

Achizițiile ulterioare au fost disparate, în funcție de oferte și împrejurări. Marea valoare a vechii biblioteci constă în numeroasele cărți rare, unele dintre ele exemplare unice, din diferite colțuri ale globului. Aici se păstrează originale istorice ca : faimosul **Codex Alexandrinus** (secolul al V-lea) dăruit de Cyril Lucar, patriarhul Constantinopolului, lui Carol I la 1627, **Codex Sinaiticus** (secolul al IV-lea), **Biblia** lui Gutemberg, prima ediție „in folio" a pieselor lui Shakespeare din 1623, celebrele scrisori ale amiralului Nelson către Lady Hamilton, ediția Caxon (1483) a fabulelor lui Esop, **Jurnalul antarctic** al lui Scott, pentru a cita doar cîteva titluri dintr-o enumerare practic nereproductibilă. **Magna Carta,** semnată de regele Ioan fără Țară în 1215, este păstrată într-o cameră care-i poartă numele.

În departamentele bibliotecii sînt expuse în casete de sticlă, prin rotație, cele mai scumpe și reprezentative manuscrise și tipărituri, pe paginile cărora au fost desenate cu multă măiestrie ornamente și miniaturi policrome. În aceste colecții, cărțile sînt adevărate opere de artă, cuprinzînd limbile și literatura Europei, precum și din țările Orientului, din Maroc pînă în Japonia, scrise pe file făcute din pergament, din frunze de palmier, din foi de aur. Printre ele se află cel mai vechi document tipărit datat din lume, denumit **Diamond Sutra** (868), care a fost descoperit în 1907 împreună cu alte peste 6 000 de manuscrise și tipărituri într-un templu din nord-vestul Chinei.

Una dintre importantele achiziții este considerată și cea a manuscriselor aparținînd bibliofilului Tenry Thomson, vîndute de văduva acestuia în 1941 ; printre ele, un manuscris ornamentat al **Divinei Comedii** a lui Dante, podoabă artistică de o inegalabilă finețe, executată la Siena pe la 1440.

Deținînd de fapt funcția de bibliotecă națională, o lege din 1911 prevede depunerea la British Museum a cîte unui exemplar din fiecare carte, publicație periodică sau cotidiană, care apare în Marea Britanie. În termeni geometrici, lungimea rafturilor crește anual cu peste 1 600 m, un ritm impresionant, la care mai contribuie continuele achiziții, donații și schimburi cu muzeele străine ; biblioteca ziarelor a fost

mutată din aceste motive în altă parte a orașului.

Războiul a întrerupt pe timp de 6 ani cursul normal al procurării de cărți și ziare străine, deși unii agenți ai muzeului, de pildă cei din Germania, și-au asumat riscul păstrării unor colecții periodice germane. Cărțile distruse de bombardamente au fost parțial înlocuite, dar mai rămîne un gol de aproximativ 100 000 de titluri (în afară de ziare) care nu va putea fi recuperat integral cu toată asistența primită din partea diferitelor biblioteci ale lumii.

UN IMPERIU AL SCULPTURII

British Museum nu are tablouri, în schimb posedă una dintre cele mai ample colecții de gravuri și schițe din Europa — din secolul al XV-lea pînă în perioada modernă. Dintre lucrările de grafică, stampe, schițe și desene, multe sînt opere ale unor mari maeștri ai genului, ca : Leonardo da Vinci, Michelangelo, Corregio, Rafael, Dürer, Rubens, Rembrandt, Claude Lorrain, Watteau, Delacroix ; aici sînt păstrate nu mai puțin decît 20 000 de acuarele, toate rămase în studioul lui Turner, precursor al impresionismului, la moartea artistului.

Renumele de care se bucură British Museum pe plan mondial se datorește în mare măsură și departamentelor sale de antichități, de altfel predominante în ceea ce privește spațiul ocupat. Cultura antică este reprezentată din abundență, mai ales în secțiile egipteană, greco-romană, vest-asiatică și orientală. Multe dintre piesele care împodobesc astăzi galeriile egiptene fuseseră destinate de fapt Luvrului. Un important volum de antichități, alese în timpul campaniei din Egipt a lui Napoleon Bonaparte, a fost luat pradă de englezi la capitularea Alexandriei în 1801. Prețioasa captură transportată de flota engleză la Londra constituie, de fapt, nucleul întregii galerii de sculptură egipteană. Deosebita lor valoare constă în faptul că majoritatea provin de la Theba și Memphis, vechile capitale ale Egiptului de sus și celui de jos, datînd din perioada considerată a fi atins un înalt nivel în cultura și arta poporului de pe Nil (între 1495 și 1340 î.e.n.), cu cel puțin 5 secole înainte de apariția civilizației grecești.

Metoda expunerii este cronologică, astfel încît de la intrare te întîmpină o statuie de pe timpul dinastiei a V-a (2500 î.e.n.), deși privirile ți le atrag în mod irezistibil giganticul cap în granit roșu al lui Tutmonsis al III-lea (1450 î.e.n.), leii lui Amenophis al III-lea (1360 î.e.n.), cîteva statui ale lui Ramses al II-lea, precum și masivele sarcofage săpate din diferite roci. La un capăt al galeriei, pe un soclu, se află faimoasa placă de piatră „Rosetta", descoperită de un ofițer francez în Egipt în 1799 și adusă la Londra în 1801. Același text al unui decret în onoarea regelui Ptolomeu al V-lea (196 î.e.n.) a fost săpat de 3 ori la rînd cu hieroglife, apoi în demotică și, în sfîrșit, în limba greacă. Pornind de la textul grecesc, prin comparație, Champollion a reușit să dezlege scrierea hieroglifică, ridicînd astfel pentru prima dată un colț din marele văl al misterului sub care zăceau milenii de istorie.

Un salon întreg este populat de mumii, despre care circulă istorisiri apocrife mai mult sau mai puțin hazlii. Una dintre ele, din cauza culorii deschise a celor cîteva șuvițe de păr, a fost botezată de personalul muzeului, cu afecțiunea britanică de rigoare, „Ginger" (bălaia).

Bine conservate sînt și cîteva animale sacre, îmbălsămate (pisici, crocodili, viței etc.). În alte săli, din numeroasele papirusuri și inscripții răsar viața unor ere apuse, preocupările egiptenilor în cele mai variate domenii, studii, cronici, fabule, cărți de înțelepciune, matematică, astronomie. Papirusul „Rhind", de pildă, conține 84 de probleme în care se cere calcularea volumului,

Castor și Polux răpesc fiicele lui Leukippos. Vas din Attica anul 410 î.e.n.

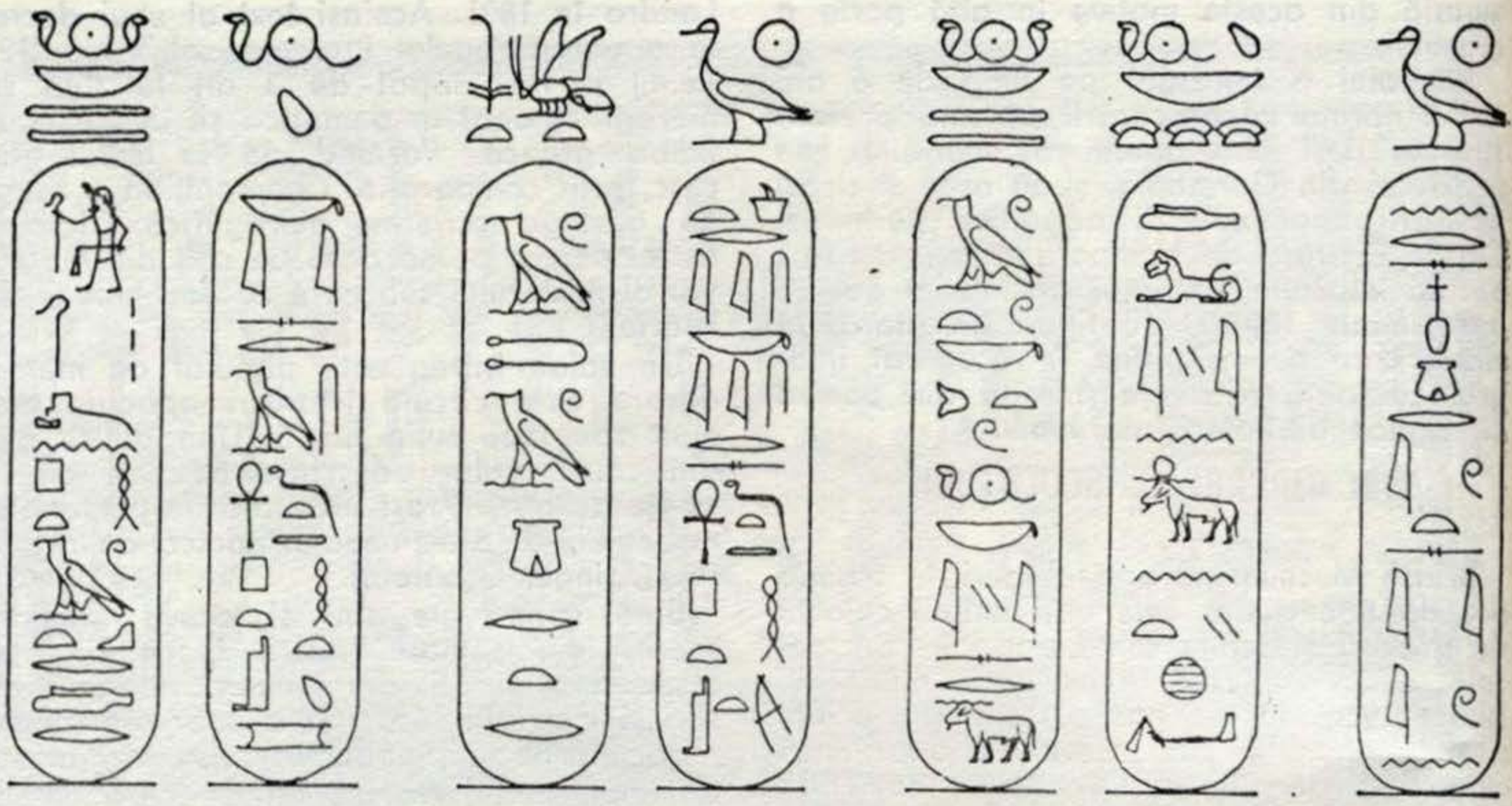

Ideogramă cu numele unor împărați romani

a suprafețelor, a unghiurilor. Într-o inscripție comemorativă (circa 1400 î.e.n.), cumpărată în 1949 de Ducele de Northumberland, se relatează că faraonul Amenophis al III-lea, în al 11-lea an al domniei sale, a ordonat construirea unui lac de recreație pentru soția sa Tiy. Deși întins pe aproximativ 800 000 m p, lacul a fost terminat în mai puțin de 15 zile.

Săpăturile efectuate în ruinele rămase de la sumerieni, babilonieni, asirieni, hitiți și alte popoare din Asia apuseană au scos la lumină sumedenie de vestigii, dintre care cele mai valoroase au luat drumul Londrei. Cînd pătrunzi în aceste galerii căptușite cu statui și frize, ai impresia că palatul lui Așurnasirpal al 11-lea de la Nimrud, ale lui Senacherib și Așurbanipal de la Ninive au fost mutate, bucată cu bucată, la British Museum, cu marile lor porți de bronz, cu giganții tauri înaripați de la intrare, cu fioroșii lei cu cap de om, cu imensele sculpturi murale înfățișînd scene de luptă și vînătoare. Așa, de exemplu, vestitele sculpturi lyciene, probabil cu vreo trei secole mai vechi decît cele ale Parthenonului, au fost dezgropate de arheologul englez Sir C. Fellowes pe locul vechii capitale a Lyciei, Xanthos. În niște scripte vechi ale muzeului am găsit mențiunea că „sub conducerea acelui gentleman, sculpturile au fost scoase din acea țară de către două expediții angajate de guvernul maiestății sale în anii 1842—1846" — procedeu practicat pe atunci pe scară largă de către diferiții trimiși britanici.

Pe malurile Tamisei a ajuns una dintre cele 7 minuni ale antichității, Mausoleul din Halikarnas (Turcia de azi), monumentalul mormînt al regelui Mausolus, construit după moartea sa de văduva acestuia, în secolul al IV-lea î.e.n. Deși distrus de un cutremur, 17 frize ale mausoleului și statuia regelui au fost totuși găsite și la sfîrșitul secolului trecut, după sesizarea unui diplomat britanic, au luat drumul Londrei. Autoritățile turcești au afirmat că frizele au fost scoase pe ascuns din țară. Anul trecut, un grup de arheologi danezi au escavat la Bodrum (vechiul Halikarnas) cea de-a optsprezecea și ultima friză care lipsea. Mi s-a relatat că British Museum o va obține și pe aceasta, dar numai în copie și în schimbul a... 17 copii după originalele sale.

Sediul celor mai importante tezaure de artă este galeria Duveen, unde au fost instalate nestematele de marmură sculptată desprinse de pe templele Acropolei, în majoritate de pe Parthenon. Capodoperă legată de marile figuri ale lui Pericles, Fidias și Iktinos, Parthenonul a înfruntat secole de vitregii și jafuri, rămînînd și astăzi, deși în ruine, tot atît de măreț și indestructibil în timp. Grave stricăciuni au fost provocate de explozia pulberăriei turcești instalate chiar în Parthenon în timpul asediului venețian din 1687 ; comandantul venețian Francesco Morosini, încercînd să coboare de pe fronton grupul sculptural central (Poseidon și caii), n-a reușit decît să-l sfărîme, fragmentele fiind apoi părăsite și pierdute ; au mai trecut pe acolo, de-a

lungul anilor, vandalismul iconoclaștilor și al jefuitorilor de marmură. Ultimul într-o intervenție de proporții a fost lordul Elgin, numit ambasador al Angliei la Constantinopol în 1799. Despre el cărțile muzeului spun că ar fi salvat de la dispariția totală tot ce mai rămăsese valoros din sculpturi... aducîndu-le la Londra. Într-adevăr, înarmat cu un firman al sultanului și însoțit de o echipă de specialiști, lordul Elgin a izbutit — între iulie 1801 și începutul anului 1804 — să despoaie templele Acropolei de cele mai intacte și prețioase sculpturi : de la Parthenon peste 80 m de frize, 92 de metope și 17 figuri de pe timpanul frontonului ; de la Erechteion o cariatidă ; de la templul Athenei Nike patru plăci cu frize, de la monumentul lui Thrasillos statuia zeului Dionysos ; plus fragmente de la Mycene și o serie de basoreliefuri grecești. După peripeții diverse, vasul **Mentor,** cu 17 lăzi, s-a scufundat, sculpturile fiind însă ulterior scoase la suprafață de scafandri. Transportul colecției a fost completat abia în 1811.

Cîte milioane de oameni au admirat nepieritoarea procesiune a Panathenaicelor dăltuită în marmura frizelor, forța dramatică a încleștării dintre Centaur și lapiți de pe metope sau grația și expresivitatea zeilor de pe frontoane, din păcate marea majoritate numai torsuri !

...Spațiul revistei nu îngăduie a mai prezenta enorma colecție de vase grecești și celelalte săli greco-romane, civilizația etruscă, antichitățile britanice, Orientul antic, galeria etnografică. Adevărate sanctuare ale vechilor culturi, unde fiecare obiect în parte ar merita pagini scrise, iar unele chiar lucrări întregi. Poate de aceea n-am găsit în imensa bibliotecă nici o carte care să cuprindă o istorie completă a lui British Museum.

PIESE DE CULTURĂ ROMÂNEASCĂ LA BRITISH MUSEUM

In atît de vastele și diversificatele colecții de la British Museum, cercetătorul întîlnește o serie de documente, manuscrise, hărți medalii a căror proveniență le situează, distanțate la diverse epoci, în țările române. Într-un număr restrîns, aceste piese de cultură românească semnalează traiectorii ale istoriei noastre. Numim cîteva dintre documentele păstrate la British Museum. În ordine cronologică găsim : o scrisoare a lui Petru Cercel către Wolley, secretarul reginei Elisabeta a Angliei la sfîrșitul secolului al XVI-lea ; un salvconduct din 1592 al reginei Elisabeta a Angliei pentru pretendentul moldovean Ștefan Bogdan ; o scrisoare din 1666 a lui Charles al II-lea, regele Angliei, către sultanul Mahomed al Turciei prin care intervine pentru „bunul nostru prieten" Gheorghe Ștefan, fost domn al Moldovei.

Prezintă interes scrisorile Companiei engleze a Indiilor care totalizează 47 de pagini și în care se insistă asupra necesității înființării unui consulat britanic la București la începutul secolului al XVIII-lea.

La sectorul de manuscrise, între cele aproape 20 de piese referindu-se la Țările Române sînt incluse :

Un tetravanghel slav datat 1355—1357 purtînd însemnarea că a fost ulterior răscumpărat de Alexandru cel Bun, domnul Moldovei ; un manuscris frumos ornamentat, Evangheliar românesc, scris în 1574 de Radu din Mănicești pentru „Pătrașcu fiul lui Pătrașcu (cel Bun) voevod al Țării Românești", adică Petru Cercel. A aparținut și lui „Marcu Vodă fiul lui Pătrașcu Vodă" (însemnare în limba greacă pe manuscris), fiul lui Petru Cercel. O colorată descriere a Moldovei și Țării Românești din vremea lui Vasile Lupu și Matei Basarab conține manuscrisul lui Paul de Alep despre călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia. Se află și o copie în limba greacă scrisă de Dimitrie Temenos în martie 1624 după istoria domniei lui Mihai Viteazul a lui Gheorghe Palamedes. Un manuscris grec din secolul al XVIII-lea, necunoscut istoriografiei române, e cel copiat de Scarlat Rosetti după epigrame despre America și Cristofor Columb aparținînd lui Nicolae Mavrocordat.

În încheierea succintei noastre bibliografii amintim existența în colecțiile departamentelor de bunuri geografice și monede de la British Museum a unei hărți a Munteniei (132×64 cm) întocmită de stolnicul Constantin Cantacuzino pentru Ion Comnenul și tipărită la Padua în 1700, cu litere grecești, de arhimandritul Chrysant Notaras. În stînga hărții, un medalion înfățișează chipul lui Brîncoveanu. A fost folosită de geografii timpului și reimprimată în 1718 de A. M. Del Chiaro. Harta a fost descoperită de consulul D. Dimăncescu. În 1929 Marcu Beza a obținut o fotografie a ei în mărime naturală (în prezent la Biblioteca Academiei). În sfîrșit, colecția se încheie cu o medalie de aur cu portretul lui Mihai Viteazul.

BĂTĂLIA DE LA KULIKOVO

VLADIMIR KOSLINSKI

Pomenită întîia dată în cronici în 1147 — cu prilejul unui ospăț la care participaseră Iuri Dolgoruki, cneazul Suzdalului, și Sviatoslav, cneazul Novgorodului — Moscova a cunoscut pentru prima oară pîrjolul tătăresc la exact nouă decenii de la data oficială a întemeierii sale : atacînd tînăra așezare în 1237, hanul Batîi, fiul lui Gengis Han, a luat ca pradă tot ce putea încărca pe caii săi mici și iuți, dînd foc la tot restul.

Renăscînd din cenușă ca pasărea Phoenix, Moscova s-a reconstruit însă foarte repede, ajungînd în 1263 capitala cnezatului care-i purta numele. Treptat, sub domniile lui Daniil, fiul vestitului Alexandr Nevski, și a lui Ivan Danilovici Kalita, puterea politică a cnezatului s-a extins asupra orașelor Serpuhov, Kolomna și Mojaisk, teritoriul său cuprinzînd acum întregul curs al rîului Moskva.

Simultan cu noul stat rus se dezvolta, în cursul secolului al XIII-lea, regatul mongol cel mai occidental, creat de Batu Han, nepotul lui Gengis, și cunoscut sub numele de Hoarda de aur. Așezați la apus de rîul Irtîș și ocupînd sudul Rusiei și al Galiției, tătaro-mongolii își impuseseră dominația asupra tuturor cnezatelor ruse, pe care le atacau și devastau la cel mai mic semn de nesupunere.

În comparație cu vecinii săi, totuși, statul moscovit a avut relativ puțin de suferit, în acel secol, din partea temutei hoarde : o singură incursiune. Înzestrat cu un remarcabil tact diplomatic, Kalita a profitat de răgazul ce i se oferea pentru a pune mîna pe cnezatele Rostov și Tver și a răscum-

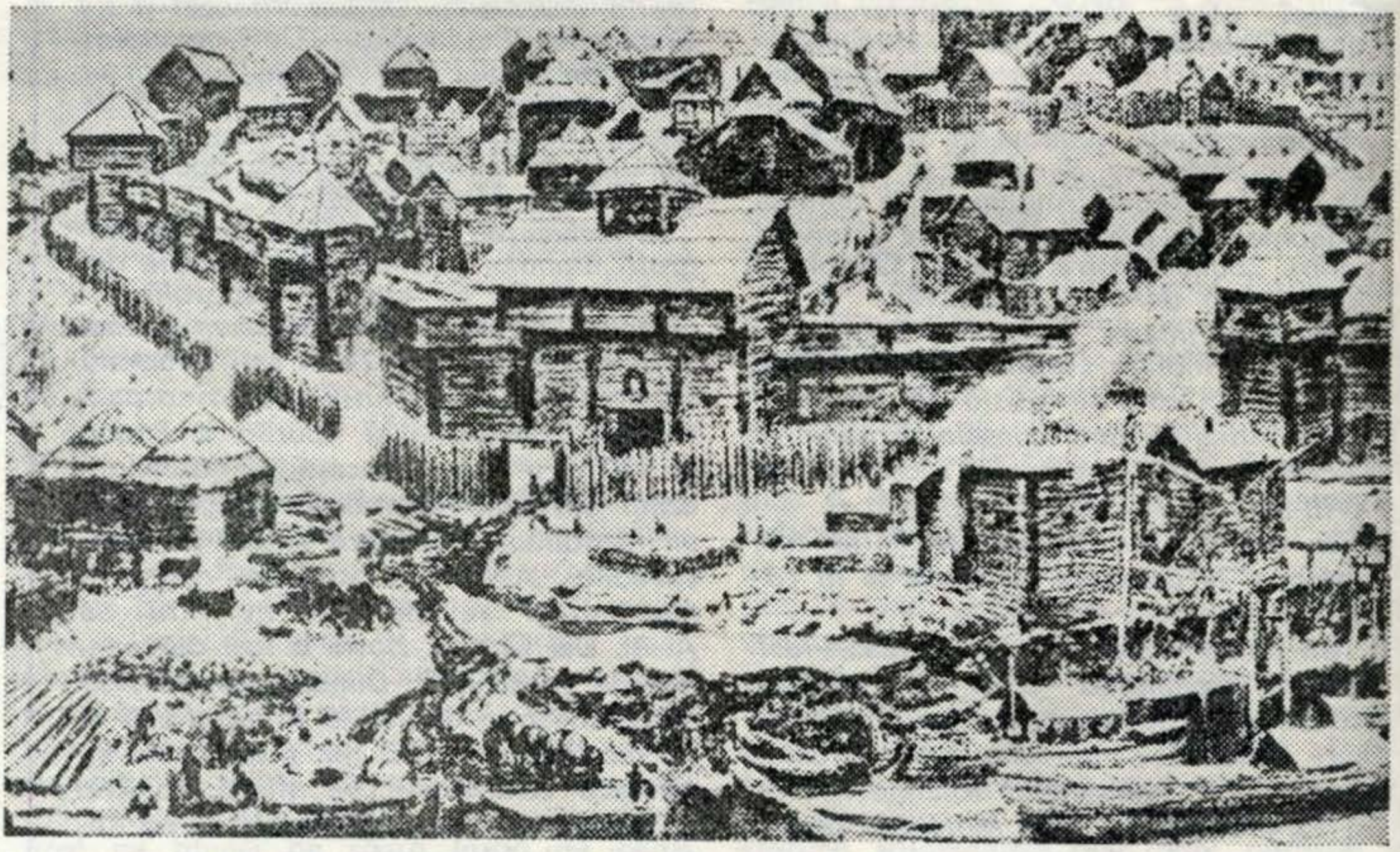

Prima fortificație a Kremlinului : un simplu gard de lemn (sec. XII—XIV)

păra un mare număr de sate. Marele său succes politic l-a reprezentat însă ridicarea Moscovei la rangul de capitală a Rusiei, în locul Kievului care se bucura de această cinste încă din secolul al IX-lea.

Sub scurtele domnii ale fiilor lui Kalita, Simion cel Trufaș și Ivan cel Roșu, care s-au succedat între 1341 și 1359, Moscova a cunoscut o perioadă de pace. La urcarea sa pe tron, Dmitri, fiul lui Ivan, deși nu avea decît cincisprezece ani, și-a dat seama că această liniște nu va dăinui prea multă vreme. Profitînd de un incendiu care a distrus în 1365 citadela construită de Kalita din trunchiuri de copaci, Dmitri Ivanovici a înălțat un Kremlin de piatră, cu turnuri de pază și șanțuri de apărare. Ideea și-a găsit justificarea cu numai trei ani mai tîrziu, cînd Olgerd, cneazul Lituaniei, a asediat zadarnic cetățuia moscovită vreme de trei zile.

Impunînd din nou în 1375 suzeranitatea Moscovei asupra Tverului și Riazanului, Dmitri s-a pregătit vreme de cinci ani pentru marea înfruntare cu tătarii. Ea era inevitabilă, deoarece Mihail, cneazul Tverului, obținuse din partea hanului tătar dreptul de a conduce marele cnezat Vladimir. Nevoit să se predea și să accepte condițiile dictate de Moscova, Mihail renunța la o politică externă proprie și înceta să mai acționeze ca aliat al Hoardei de aur.

Acestui afront i s-a mai adăugat unul, în 1380, cînd Dmitri Ivanovici, deși a primit la Kremlin cu cinstirea cuvenită pe solii tătarilor, a refuzat să le satisfacă cererea de a spori tributul plătit Hoardei de aur, lăsînd chiar să se înțeleagă că are intenția de a nu-l mai achita de loc.

Hotărît să dea o lecție prea îndrăznețului cneaz al Moscovei, emirul (temnicul) Mamai, conducătorul de oști al Hoardei de aur, a strîns sub steagul său o puternică armată. Ea era alcătuită nu numai din mongolo-tătari, ci și din așa-numiții **friaghi,** locuitori ai coloniilor italiene (genoveze) din Crimeea, precum și din luptători aparținînd altor popoare supuse de Hoardă. Totodată Mamai s-a aliat cu principele lituan Jagello — ale cărui trupe urmau să se întîlnească cu cele tătărești pe malul rîului Oka — și cu Oleg, cneazul Riazanului.

La rîndul său Dmitri Ivanovici a adunat în capitală oșteni proveniți din majoritatea ținuturilor ruse. Cneazul Moscovei a hotărît, încă de la început, să dea lovitura principală împotriva tătaro-mongolilor, urmînd să se ocupe după aceea de aliații

Dmitri Donskoi

* * * * * *

lor. Ieșind în întîmpinarea lui Mamai, el a traversat rîul Oka în apropierea Kolomnei și și-a dispus forțele pe malul drept al Donului, lîngă confluența rîului Nepriadva. Rezultat al unor temeinice cercetări ale terenului, poziția pe care o alesese Dmitri era deosebit de favorabilă, deoarece două ape adînci îi protejau flancurile, nepermițînd dușmanului să execute vreo manevră de încercuire.

Oastea rusă era împărțită în cinci „pîlcuri", cărora li se adăugau rezervele. În față stătea „pîlcul de dinainte", în spatele lui „marele pîlc", de o parte și de alta „pîlcurile de mîna dreaptă și de mîna stîngă". Pe flancul stîng, se afla în ambuscadă cel de-al cincilea pîlc, comandat de Vladimir Andreevici, cneazul Serpuhovului, și de voievodul Dmitri Mihailovici Bobrok Volîneț. Majoritatea rușilor luptau pe jos, deoarece oastea moscovită era compusă nu numai din drujinele cnejilor, ci mai ales din oameni de rînd, cum erau meșteșugarii capitalei și țăranii, care luaseră armele pentru a-și apăra meleagurile natale.

Bătălia s-a desfășurat la 8 septembrie 1380, pe cîmpia de la Kulikovo, avînd drept prolog un duel individual între rusul Peresvet și tătarul Celubei. De o vigoare

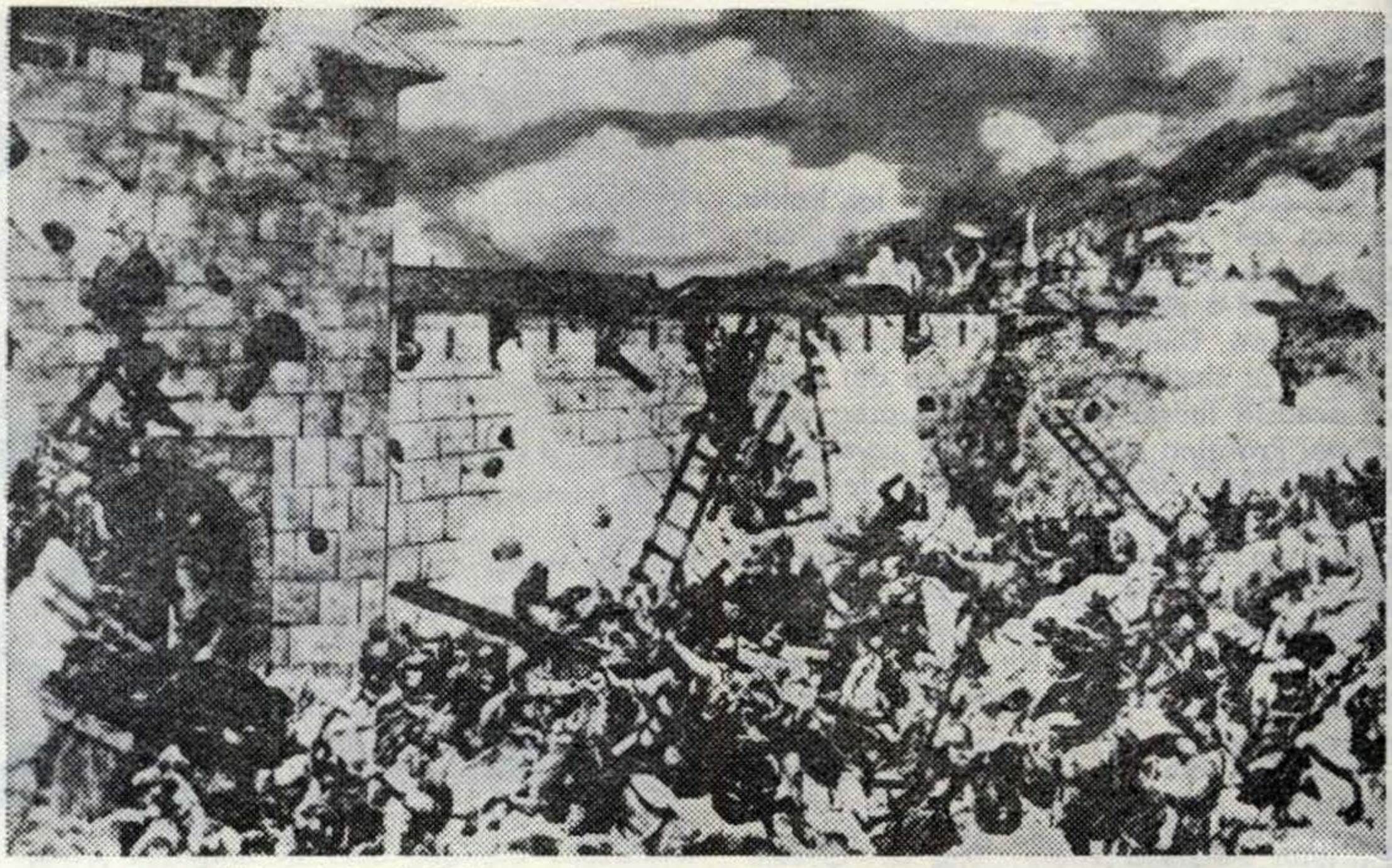

Doi ani după Kulikovo, în august 1382, tătarii asediază Kremlinul

* * * * * * * * * * *

și o măiestrie sensibil egale, amîndoi vitejii au căzut în luptă. La amiază, emirul a dat ordin de atac. Cavaleria tătaro-mongolilor a izbit centrul oastei ruse, dînd peste cap „pîlcul de dinainte" și pătrunzînd adînc în „marele pîlc". Văzînd pericolul, Dmitri a aruncat în luptă o parte din rezervele sale, reușind să restabilească situația. Atunci Mamai a accentuat presiunea asupra flancului stîng, angajînd acolo majoritatea efectivelor sale. Era ceea ce aștepta și cneazul Moscovei : în clipa cînd „pîlcul de mîna stîngă" a început să cedeze teren, iar emirul a crezut că victoria nu-i mai poate scăpa, a intrat în acțiune cel deal cincilea pîlc, apărînd din pădricea în care se ascunsese.

Lovitura a fost hotărîtoare. Cuprinși de panică, tătaro-mongolii au părăsit, într-o fugă dezordonată, cîmpul de luptă, lăsînd în mîinile rușilor armele și proviziile lor.

Victoria de pe cîmpia de la Kulikovo a avut o uriașă importanță istorică. Ea a marcat începutul zdrobirii Hoardei de aur și al eliberării Rusiei de sub dominația tătaro-mongolă. Este adevărat că, în secolul care a urmat, au mai avut loc ciocniri sîngeroase între statul moscovit și Hoarda de aur : astfel, chiar la doi ani după Kulikovo, profitînd de absența lui Dmitri Ivanovici și de trădarea cnejilor din Nijni-Novgorod, hanul Tohtamîș a cucerit și devastat Moscova și Kremlinul. De asemenea, în 1408, hanul Edighei, protejatul cumplitului Timur Lenk, a asediat capitala cnezatului, fără a reuși însă să pătrundă într-însa.

Lipsit însă de o bază economică unitară, sfîșiat de luptele intestine dintre feudali și slăbit de îndîrjita rezistență pe care i-o opuneau popoarele de prin partea locului, și în primul rînd rușii, statul Hoardei de aur s-a fărîmițat treptat în cîteva hanate (din Kazan, Astrahan, Crimeea etc.). O ultimă tentativă de readucere a Rusiei sub jugul tătaro-mongol a fost efectuată de Ahmed, hanul Marei Hoarde, care ducea o viață nomadă în regiunea superioară a Volgăi : în toamna anului 1480 el a inițiat o campanie împotriva cneazului Moscovei, Ivan III, cu sprijinul lui Bernhard von der Borh, magistrul Livoniei, și a lui Cazimir IV, regele Poloniei. Dar poporul rus a respins toate atacurile dușmanilor săi și, în iarna 1480—1481, hanul Ahmed a fost nevoit să se retragă în grabă. Jugul tătaro-mongol era definitiv lichidat.

Această etapă istorică ar fi fost cu neputință fără victoria obținută pe cîmpia de la Kulikovo de către Dmitri Ivanovici, căruia cronicarii, în amintirea faptei sale de arme din apropierea Donului, i-au acordat gloriosul supranume de Donskoi.

În afară de textele redactate în scrierea cuneiformă, străvechea civilizație sumeriană se caracterizează prin remarcabile opere de artă executate în urmă cu cîteva milenii

În celulele Doftanei s-au șlefuit, întocmai ca diamantul, caractere, voințe, militanți neînfricați ai luptei pentru eliberarea socială și națională a patriei.

Dramatic, plin de riscuri și privațiuni a fost regimul pe care au trebuit să-l suporte militanții revoluționari în Doftana, al cărei nume de „Bastilie românească" a făcut înconjurul lumii.

LES CAHIERS DE L'HISTOIRE

L'HISTOIRE DE LA ROUMANIE

des origines
à nos jours

Nº 75 - AVRIL 1968
FRANCE 4 F - CANADA $ 1

Numărul din aprilie a.c. al cunoscutei reviste franceze „Les Cahiers de l'Histoire", consacrat istoriei României

DOFTANA — TEMNIȚĂ ȘI UNIVERSITATE

ION ARDELEANU

Poarta principală

Închisoare=universitate. Iată o formulă acceptată azi în limbajul istoriei moderne pentru luptătorii revoluționari deținuți în temnițele regimului burghezo-moșieresc. Cu siguranță că nici unul dintre cei care au hotărît în 1894 construirea penitenciarului Doftana nu și-au imaginat că regimul temniței grele, hărăzit viitorilor deținuți, va căli forțe și energii care aveau să participe la organizarea luptei pentru răsturnarea domniei exploatatorilor și la conducerea muncii eroice de construire a socialismului în România.

Doftana — închisoarea înălțată pe dealurile de la Telega, în apropierea fostelor ocne, unde și-au ispășit în veacul trecut pedeapsa Iancu Jianu și alți conducători ai luptei pentru libertate și dreptate socială — a devenit, după 1921, penitenciar special pentru deținuții politici, în special comuniști. Dramatic, plin de riscuri și privațiuni a fost regimul pe care au trebuit să-l suporte militanții revoluționari în Doftana, al cărei nume de „Bastilie românească" a făcut înconjurul lumii.

În ciuda destinației și credinței cîrmuitorilor că acesta era locul de izolare și de „reeducare" a comuniștilor, antifasciștilor și a altor luptători pentru democrație și progres, ea a constituit, de-a lungul a două decenii, un centru al luptei revoluționare.

Numeroase mărturii, păstrate pînă astăzi — documente scrise, obiecte sau mijloace ca „șoricelul", „măgăreața", „calul moale", „sacaua" —, ilustrează convingător modul în care închișii din Doftana au reușit să transforme o temniță într-o adevărată universitate comunistă.

„Tribuna" vorbitorilor. Munca politică-culturală se desfășura zilnic, dimineața și după-amiaza, ținîndu-se, de la ferestrele sau vizetele celulelor, conferințe, referate, prelegeri și recenzii. Seara, după „închidere", care de cele mai multe ori se termina cu percheziții și bătăi, aveau loc — în ciuda condițiilor grele din închisoare — diferite acțiuni.

Momente de răgaz în Doftana aproape că nu au existat. Totul era subordonat muncii de pregătire politică, ideologică, culturală. Nimic nu era străin pentru colectiv; despre mulți dintre cei ajunși la Doftana se cunoșteau împrejurările în care au căzut. În închisoare, noii sosiți erau puși să relateze desfășurarea procesului, să-și povestească viața, să relateze fapte, acțiuni de la locul lor de muncă, din orașul sau satul de unde veneau. Astfel se realiza o sinteză precisă asupra stării de spirit a maselor, a luptei lor, a eficacității muncii de partid, se conturau pe ansamblu direcțiile de activitate a comuniștilor. Cînd „cursa penitenciară" aducea loturi mari, sporea volumul informațiilor. Ele erau zilnic îmbogățite prin intermediul ziarelor.

DOFTANA — TEMNIȚĂ ȘI UNIVERSITATE

ION ARDELEANU

Poarta principală

Închisoare=universitate. Iată o formulă acceptată azi în limbajul istoriei moderne pentru luptătorii revoluționari deținuți în temnițele regimului burghezo-moșieresc. Cu siguranță că nici unul dintre cei care au hotărît în 1894 construirea penitenciarului Doftana nu și-au imaginat că regimul temniței grele, hărăzit viitorilor deținuți, va căli forțe și energii care aveau să participe la organizarea luptei pentru răsturnarea domniei exploatatorilor și la conducerea muncii eroice de construire a socialismului în România.

Doftana — închisoarea înălțată pe dealurile de la Telega, în apropierea fostelor ocne, unde și-au ispășit în veacul trecut pedeapsa Iancu Jianu și alți conducători ai luptei pentru libertate și dreptate socială — a devenit, după 1921, penitenciar special pentru deținuții politici, în special comuniști. Dramatic, plin de riscuri și privațiuni a fost regimul pe care au trebuit să-l suporte militanții revoluționari în Doftana, al cărei nume de „Bastilie românească" a făcut înconjurul lumii.

În ciuda destinației și credinței cîrmuitorilor că acesta era locul de izolare și de „reeducare" a comuniștilor, antifasciștilor și a altor luptători pentru democrație și progres, ea a constituit, de-a lungul a două decenii, un centru al luptei revoluționare.

Numeroase mărturii, păstrate pînă astăzi — documente scrise, obiecte sau mijloace ca „șoricelul", „măgăreața", „calul moale", „sacaua" —, ilustrează convingător modul în care închișii din Doftana au reușit să transforme o temniță într-o adevărată universitate comunistă.

„Tribuna" vorbitorilor. Munca politică-culturală se desfășura zilnic, dimineața și după-amiaza, ținîndu-se, de la ferestrele sau vizetele celulelor, conferințe, referate, prelegeri și recenzii. Seara, după „închidere", care de cele mai multe ori se termina cu percheziții și bătăi, aveau loc — în ciuda condițiilor grele din închisoare — diferite acțiuni.

Momente de răgaz în Doftana aproape că nu au existat. Totul era subordonat muncii de pregătire politică, ideologică, culturală. Nimic nu era străin pentru colectiv; despre mulți dintre cei ajunși la Doftana se cunoșteau împrejurările în care au căzut. În închisoare, noii sosiți erau puși să relateze desfășurarea procesului, să-și povestească viața, să relateze fapte, acțiuni de la locul lor de muncă, din orașul sau satul de unde veneau. Astfel se realiza o sinteză precisă asupra stării de spirit a maselor, a luptei lor, a eficacității muncii de partid, se conturau pe ansamblu direcțiile de activitate a comuniștilor. Cînd „cursa penitenciară" aducea loturi mari, sporea volumul informațiilor. Ele erau zilnic îmbogățite prin intermediul ziarelor.

În scurt timp, ştirile erau aduse la cunoştinţa tuturora. Fiecare membru al colectivului avea atribuţii precise. Cei mai mulţi erau antrenaţi în munca culturală. Seara la vizetă erau organizate seri culturale, cînd se relatau ştiri, se povesteau filme, se ţineau lecţii. Într-un raport al direcţiei închisorii se arăta că *„deţinuţii comunişti din penitenciarul Doftana, în fiecare zi, între orele 18—21, şi chiar mai tîrziu, ţin discursuri la ferestre, cu voce tare pentru ca toţi să fie la curent cu diferite comunicate comuniste şi pentru a menţine între deţinuţi spiritul comunist"*. Dacă vorbitorul era scos din celulă de către gardieni sau bătut, un altul continua. Pregătirea unei conferinţe sau a unui referat era rezultatul unei munci minuţioase. Exactitatea ştirilor relatate i-a uimit de multe ori pe gardienii şi comandanţii penitenciarului. Ei raportau că deţinuţii comunişti *„sînt la curent cu cele mai noi ştiri din ţară şi din străinătate, cunoscîndu-le chiar înainte de a apare în ziar"*. Paralel cu studiul literaturii marxist-leniniste se citeau şi alte cărţi ; de aceea, în seria revendicărilor pentru regim politic, luptătorii revoluţionari din Doftana au înscris dreptul de a primi ziare, cărţi din afară. Între cărţile bibliotecii oficiale a penitenciarului s-au aflat lucrări ca : „Neoiobăgia" de C. Dobrogeanu-Gherea, „Teoria ondulaţiei universale" de Vasile Conta, „Opere complete" de N. Bălcescu, scrieri ale istoricilor Nicolae Iorga, A. D. Xenopol, V. Pîrvan, opere ale clasicilor literaturii române şi universale : M. Eminescu, I. L. Caragiale, Voltaire, Diderot, Goethe şi alţii. Cele peste o mie de volume, pe care vizitatorul de azi al Muzeului Doftana le priveşte cu firească emoţie, reconstituie catalogul bogat şi variat al cărţilor studiate în dosul gratiilor de luptătorii revoluţionari.

Doftaniştii îşi perfecţionau continuu cunoştinţele. Un timp îndelungat era afectat pregătirii culturale. În celulă sau în ateliere se studia fizica, chimia, matematica. În clipele de „odihnă" se învăţau limbi străine, iar în pauze cîntece.

Şoricelul : o stinghie subţire, despicată la capăt, utilizată frecvent pentru trecerea documentelor, a vîrfurilor de creion şi a ţigărilor, pe lîngă ţeava caloriferului sau prin crăpăturile zidurilor, de la o celulă la alta.

Măgăreaţa : o stinghie smulsă din cele cîteva scînduri de la pat, o bucată de sfoară şi un săculeţ. Aceasta a fost „măgăreaţa", care şi-a înscris numele în istoria Doftanei alături de alte mijloace de comunicare folosite de comunişti.

În săculeţul „măgăreţei" treceau, de la o celulă la alta — în interior, de la o fereastră la alta — spre exterior, materiale de partid, foiţe de ţigară pentru referate, ţigări sau alimente. Cu ajutorul „măgăreţei", în interiorul închisorii se strecurau medicamente, se făceau comunicări importante între cei închişi.

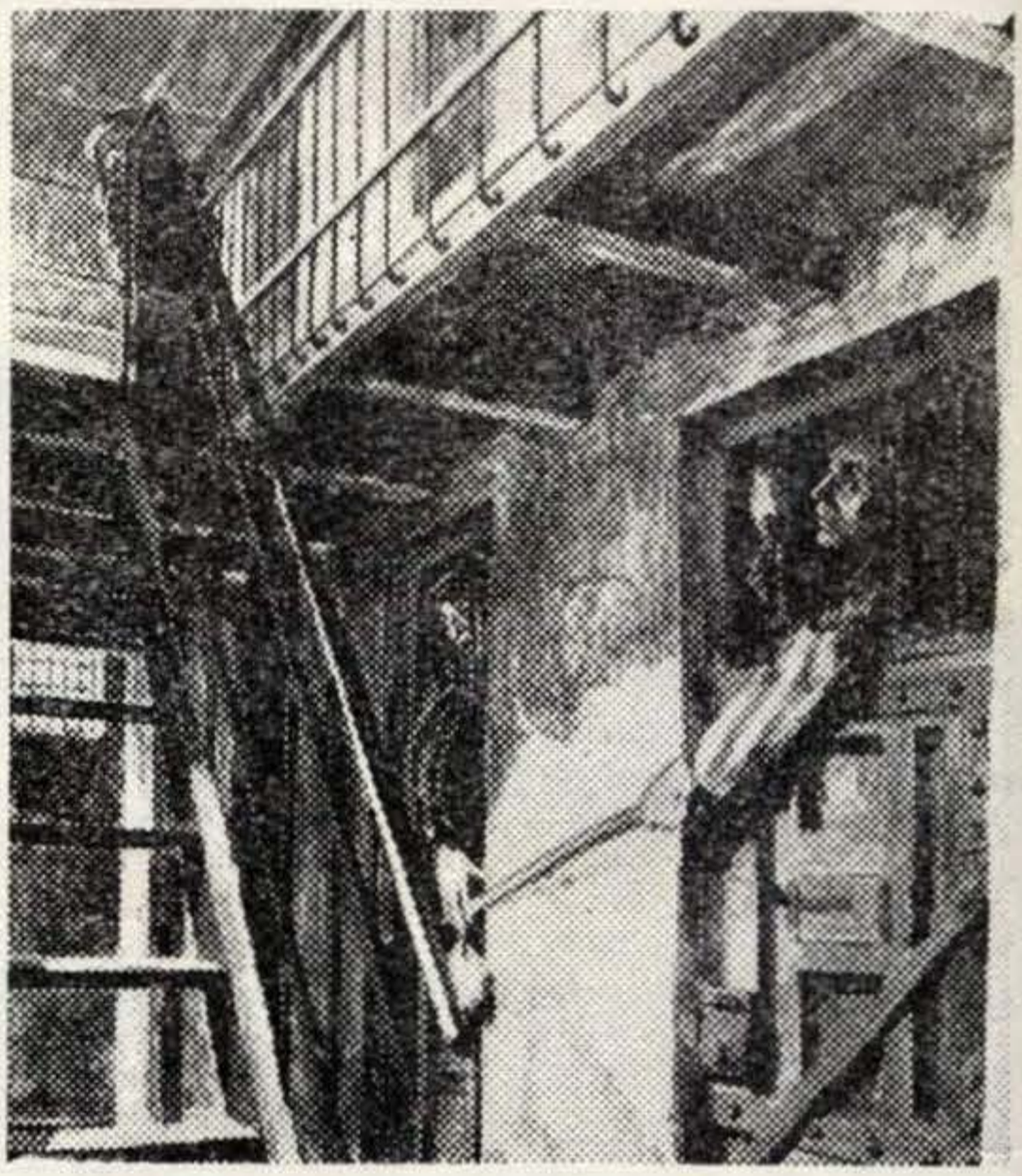

„Măgăreaţa", profitînd de neatenţia gardienilor, trecea de la o celulă la alta.. (Pictură de A. Anastasiu — 1955)

Calul moale : o sfoară legată la un săculeţ care era balansat în faţa celulei sau aruncat peste balustradă la celulele de la parter. Întrucît acest mijloc de comunicare nu producea zgomot era folosit ziua — iar uneori şi noaptea — la transportul de documente şi hrană.

Sacaua şi căruţa. Utilizată curent pentru transportarea apei din rîul Doftana, era unul dintre mijloacele principale prin care se introduceau în închisoare documente de partid, ziare, reviste. Un alt mijloc folosit la introducerea în închisoare a diferitelor documente era căruţa de o construcţie specială. Căruţa avea oiştea din ţeavă de fier, permiţînd astfel ascunderea materialelor. La fierărie, acolo unde se aplica deţinuţilor, prin nituire, lanţuri de mîini şi picioare, era locul de schimb al documentelor care erau transportate cu ajutorul căruţei.

Pereţii şi... degetele. În împrejurările înăspririi terorii, luptătorii revoluţionari foloseau pentru comunicare între ei bătăi ritmice în peretele celulei. Ziua, pentru comunicarea între secţii sau celule de la ace-

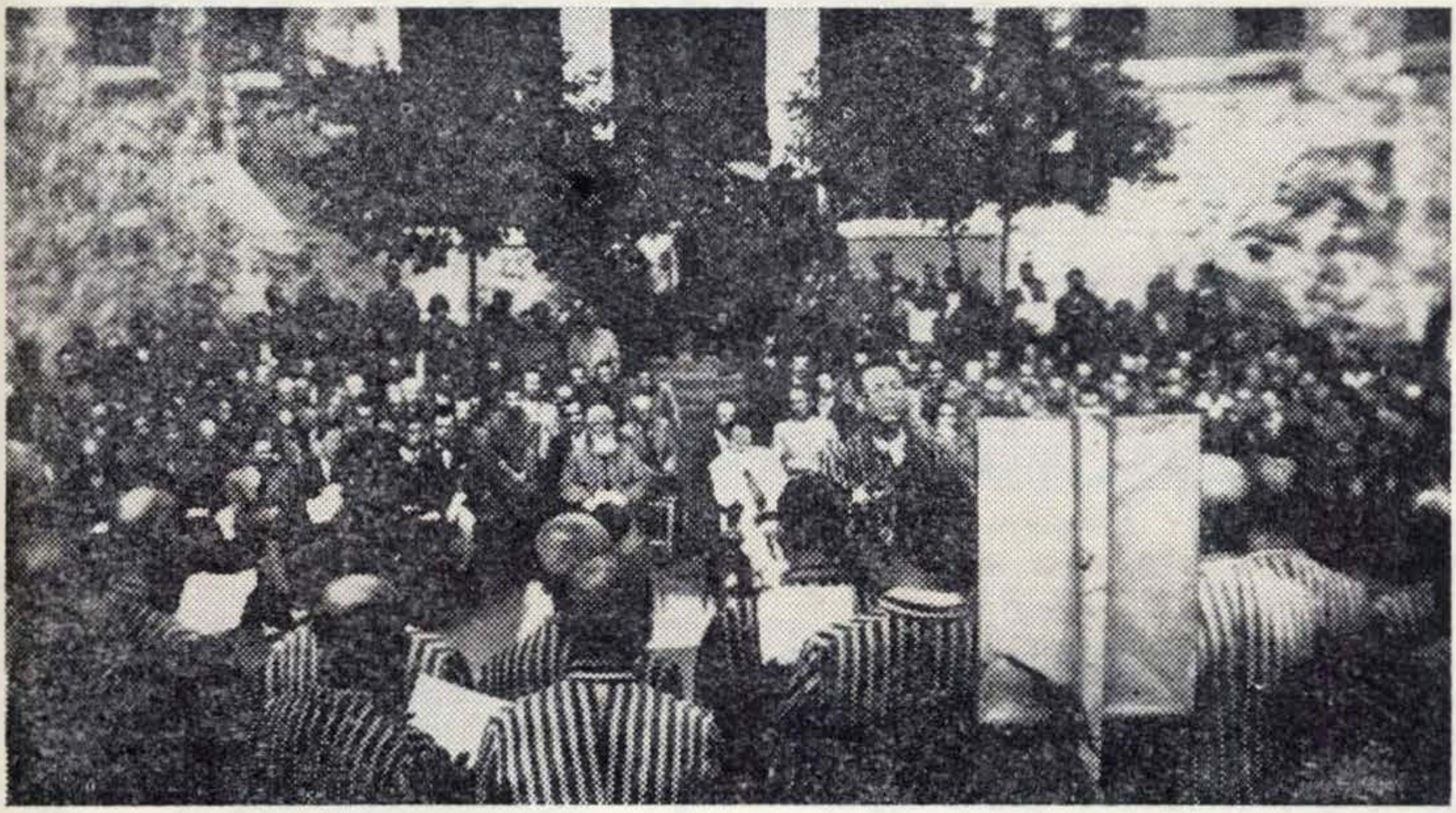

Program cultural organizat de deținuții comuniști din Doftana

lași etaj, se folosea un alfabet digital. Pentru procurarea ziarelor au fost folosiți în unele perioade, după o îndelungată și răbdătoare muncă, chiar și unii gardieni sau deținuți de drept comun.

Folosirea tuturor acestor mijloace antrena, uneori, aproape pe toți cei închiși într-o secție.

Ziarul. Începînd din 1924, colectivul de deținuți politici revoluționari din Doftana, cu prețul a nenumărate greutăți și sacrificii, a reușit să editeze un ziar, scris de mînă, care de-a lungul anilor a purtat diferite denumiri : „Doftana roșie", „Bolșevicul încătușat", „Antifascistul încătușat", „Buletinul". Foițele de țigară care s-au păstrat, veritabile și valoroase piese de muzeu, cu scrisul lor mărunt, dar perfect lizibil, au contribuit la pregătirea multor ziariști ai presei noastre de azi. Scrierea unui articol în gazeta Doftanei era considerată ca o onoare și de multe ori la realizarea lui se depuneau eforturi deosebite pentru procurarea foiței, a vîrfului de creion sau pentru redactare. În ciuda perchezițiilor, a „mutării" deținuților dintr-o celulă în alta, dintr-o secție în alta, activitatea nu a încetat nici chiar atunci cînd la Doftana s-a aflat Eugen Săvinescu, supranumit „Balaurul" datorită măsurilor aspre pe care le lua împotriva deținuților.

Frigul, foamea sau bătaia nu i-au împiedicat pe luptătorii revoluționari întemnițați să-și perfecționeze pregătirea, să păstreze legătura cu lupta din afară, cu deținuții din celelalte închisori.

Transferarea de la Doftana la alte închisori, chemarea ca martori în proces prilejuiau noi posibilități pentru stabilirea de legături între cei închiși. Doftaniștii erau în centrul atenției tuturora, îndeosebi a gardienilor. Dar chiar și atunci cei de la Văcărești, Galata, Jilava, Ocnele Mari, Mislea, Dumbrăveni reușeau să transmită raportul lor către Doftana, cusut în căptușeala hainei, în dublura de la curea sau bătut în tocul de la încălțăminte.

Pentru cei ce se eliberau, pregătirea începea din timp. Cel eliberat era pregătit în vederea luptei, căci după ieșirea din închisoare, la un timp, el se înregimenta în activitatea revoluționară.

Acțiunile conduse de partid în afară, campaniile largi de protest împotriva regimului din închisoare, la care erau antrenați muncitori, țărani, intelectuali, dădeau noi forțe luptătorilor din Doftana. Presa democratică, ziarele legale și ilegale, editate sub conducerea partidului, mențineau mereu vie atenția maselor largi ale poporului pentru sprijinirea luptei doftaniștilor. În celulele Doftanei s-au șlefuit, întocmai ca diamantul, caractere, voințe, militanți neînfricați ai luptei pentru eliberarea socială și națională a patriei.

DESCIFRAREA VECHILOR SCRIERI:

cuneiformele

ŞERBAN ANDRONESCU

Datorită semnelor ei în formă de unghiuri, scrierea popoarelor antice din zona fluviilor Tigru și Eufrat a fost numită cuneiformă (de la cuvîntul latin **cuneus,** unghi). Popoarele care au folosit-o cîndva înjghebaseră, dacă nu cea mai strălucită, cu siguranță cea mai veche civilizație cunoscută azi ; ea a dispărut cu cîteva secole înaintea erei noastre. Civilizația contemporană europeană ia cunoștință de cuneiforme, pentru prima dată, în 1621, printr-o scrisoare a unui călător italian, Pietro della Valla [1]. Acesta copiază cîteva semne găsite la Persepolis și le trimite unui prieten împreună cu unele observații despre moravurile locale și alte curiozități orientale. Paragraful cu cuneiformele trece aproape neobservat, fiindcă cei de acasă erau intrigați de descoperirile făcute de călător pe alt plan, pentru ei mult mai atrăgător. De ce călătorea Pietro ? Fiindcă fusese respins de o frumoasă concetățeană, așa că plecase la drum lung, cum se obișnuia (pe atunci) în astfel de cazuri, pentru a-și potoli suferința ; ajuns la Bagdad, suferindul găsi un leac admirabil, o superbă femeie din localitate, dar avu nevoie de toată puterea lui de convingere pentru a o determina să renunțe la inelul din nas. Comentînd încercările prin care trecea Pietro, prietenii lui din Italia nu au dat atenția cuvenită cuneiformelor trimise de el și întrebării care le însoțea : cum se citeau, de la dreapta la stînga sau invers ? După înapoierea lui acasă, Pietro și-a publicat memoriile într-o carte datorită căreia cuneiformele au devenit cunoscute. Totodată a răspuns și la întrebarea de mai sus, dovedind o intuiție uimitoare : de la stînga la dreapta ! Cu vremea, informații despre scrierea cuneiformă încep să apară din ce în ce mai des, astfel că în Europa se vorbește tot mai mult despre ele.

Contrar hieroglifelor egiptene, care se înșirau armonios unele după altele, părînd miniaturi, frumos și îngrijit colorate, cuneiformele păreau cuie vechi, tocite, aruncate în dezordine, unele peste altele, pe o suprafață plană. Aspectul lor încurcat și inestetic a determinat pe unii specialiști ai vremii, mai grăbiți în enunțarea teoriilor, să le nege sensul scriptic. La epoca aceea hieroglifele nu fuseseră descifrate, iar interpretările aberante ale unor pseudoînvățați compromiseseră studiul lor. Se credea că și cuneiformele, asemenea hieroglifelor, nu pot fi, în cel mai fericit caz, decît forme ornamentale.

Mai tîrziu s-a văzut că scrierile cuneiforme sînt mult mai variate decît cele hieroglife ; pe cînd hieroglifele se citesc azi curent, unele cuneiforme arhaice sînt încă de neînțeles. Și totuși, pentru citirea hieroglifelor a fost nevoie de 14—15 secole, pe cînd cuneiformele au fost descifrate după nici 200 de ani de la descoperire.

Mai mult, omul care a deschis calea descifrării cuneiformelor era departe de a fi un erudit : Georg Friedrich Grotefend, un obscur profesor de latină la liceul din Göttingen, nu se ocupase niciodată de Orientul Antic sau de scrierile necunoscute. Dacă n-ar fi făcut o prinsoare, desigur că numele lui n-ar fi intrat în istoria marilor descifrări. Spre deosebire de Champollion, care, înainte de a citi hieroglifele, studiase civilizația egipteană în întregul ei timp de cincisprezece ani și învățase limba coptă (egipteana contemporană), Grotefend a descifrat cuneiformele în cîteva zile, folosind o metodă rebusistă. În plus nu cunoștea limba scrierii și nici nu avea la îndemînă un text tradus, ca cel de pe piatra de la Rosette, folosită de Champollion. Performanța lui aruncă o dată mai mult lumină asupra naturii străduințiilor omenești.

Prin anii 1801 și 1802 apăreau regulat, în publicații, date privitoare la cuneiformele găsite printre ruinele vechiului Persepolis. Plimbîndu-se cu un prieten, discutînd despre aceste semne ciudate și fiind provocat, Grotefend a pariat că le va descifra. Intuiția pe care a avut-o a fost genială, dar și norocul lui a fost mare, pentru că i-a căzut în

[1] C. W. Ceram, *L'aventure de l'archéologie*, 1958, p. 187.

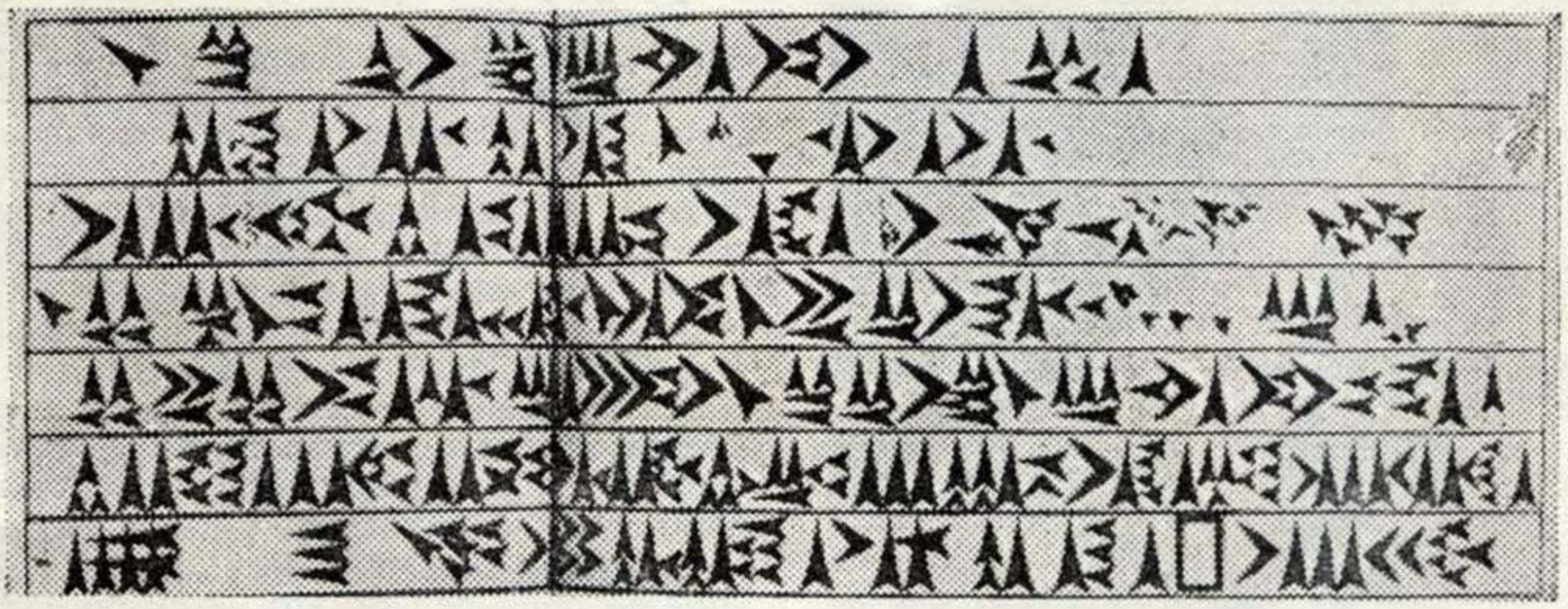

Parte din textele descifrate de Grotefend

Georg-Friedrich Grotefend (1775—1853)

mînă, întîmplător, un text cuneiform care se preta la o rapidă descifrare. Textul fusese comentat pînă atunci de cîțiva eruditi și Grotefend a ținut seama de concluziile acestora în măsura în care le-a găsit întemeiate.

Era vorba de textul aflat pe porțile palatului imperial de la Persepolis, text care fusese copiat mai întîi de călătorul Carsten Niebuhr, pentru a fi apoi trimis spre publicare în Europa. Reproducerea lui înfățișa texte cuneiforme dispuse în trei registre, fiecare conținuînd o scriere cuneiformă deosebită [2]. Orientalistul Olaus Gerhard Tychsen a făcut observația că linioara cuneiformă oblică care se întîlnea foarte des în textul ultimului registru (în scrierea paleopersană I, cum s-a numit apoi), slujea probabil la despărțirea cuvintelor. Calculînd apoi frecvența semnelor, Tychsen a observat că anumite grupe de cuneiforme se repetau atît de des încît nu puteau reprezenta decît o formulă tipică. În reproducerea din cartea lui Niebuhr textele însoțeau cîteva basoreliefuri care înfățișau un personaj bogat înveșmîntat, așezat pe tron și primind o defilare. Tychsen arată că personajul trebuie să fie un rege, iar formula tipică trebuia să fie titulatura regală. Danezul Münther, știind din scrierile vechilor autori greci că numai regii persani purtau veșminte lungi, bogate în falduri, ca personajul de pe tron, deduce că acesta nu putea fi decît un rege al vechilor perși. Studiind mai departe basoreliefuul, Münther remarcă figurile tipic africane ale unor slujitori regali. Dar numai perșii ahemenizi avuseseră posesiuni în Africa, își spune tresărind Münther, deci regii din basorelief făceau parte din dinastia ahemenizilor ! Și într-adevăr așa era. Tot Münther arată că limba textului trebuie să fie deosebită de persana contemporană, care se transformase mult în cursul secolelor, dar apropiată de limba în care fusese scrisă Avesta, cartea sfîntă a parsiilor, perșii refugiați din India după prăbușirea dinastiei sasanide.

Atît se știa despre text cînd Grotefend a pariat că-l descifrează. De remarcat țesătura strînsă a acestor deducții folosite echilibrat, cu o acurateță desăvîrșită de primii cercetători ai cuneiformelor. Pe aceeași cale a mers mai departe Grotefend.

Primul lucru pe care-l caută și-l notează Grotefend este titulatura regală a sasanizilor [3] :

[2] Mai tîrziu, scrierile din aceste registre au fost denumite : babiloneană III, elamită II și paleopersană I. Cine dorește să cunoască mai în amănunt istoria descifrării cuneiformelor poate consulta următoarele lucrări : Ernst Doblhofer, *Le déchiffrement des écritures*, Paris, 1960 ; Sir Mortimer Wheeler, *Archaeology from the Earth*, London, 1954 ; Lipin și Belov, *Cărțile de lut*, București, 1962.

[3] Seria regilor paleopersani se împarte în patru dinastii : pihdadiyană, ahemenidă, arsacidă și sasanidă. Date bogate privitoare la istoria vechilor perși pot fi găsite în R. W. Rogers, *History of Ancient Persia from the Earliest Beginnings to the Death of Alexander the Great*, New York, 1929.

Taur înaripat, cu chip de om și cinci picioare care păzea intrarea palatului lui Assurnasirpal II

* * * * * *

„Sapo, rege falnic, rege al regilor, al regelui Ardeșir fiu, sasanid".

Oare ahemenizii nu aveau o formulă asemănătoare, se întreabă Grotefend, poate chiar identică ? Dorind să se verifice, Grotefend alege două fragmente cuneiforme, nu prea lungi, dar asemănătoare, aflate lîngă figurile regale de pe basoreliefuri și încearcă să le potrivească titulaturii. Repetarea unor semne din fragment, care puteau corespunde unor cuvinte din titulatură îl încuraja. Aceste grupe de semne, care se repetau de patru ori în primul fragment și de trei ori în al doilea, puteau fi traduse prin cuvîntul **rege,** fiindcă și în titulatură cuvîntul **rege** se repeta de cîteva ori.

Redăm în continuare raționamentul amănunțit al lui Grotefend, un exemplu devenit clasic de argumentare logică :

Primul fragment cuneiform începea cu trei grupe de semne diferite care puteau însemna, ca în titulatură, **x rege falnic.** Grotefend nu cunoștea, bineînțeles, numele regelui, adică semnificația primului grup de semne. Al doilea grup de semne cuneiforme putea conține cuvîntul **rege,** fiindcă acest grup era cel care se repeta de patru ori în tot fragmentul, asemenea cuvîntului **rege** din titulatură. Al treilea grup ar fi putut însemna **falnic.** Deci, pînă aici : **x rege falnic.** În titulatura sasanidă urma acum **rege al regilor ;** și cu bucurie Grotefend vede că în fragmentul cuneiform urmau într-adevăr două grupe de semne care semănau între ele atît de mult încît nu era imposibil să reprezinte nominativul și genetivul aceluiași substantiv (rege al regilor).

Pînă aici deci cuvintele titulaturii se potriveau cu grupele de semne cuneiforme din primul fragment.

În fragment urma un grup de semne necunoscute, care ar fi putut alcătui numele tatălui. După aceasta venea un grup aproape identic cu precedentul **al regilor,** deci putea fi singularul genitiv **al regelui.** Urma apoi iarăși un grup de semne necunoscute, poate **fiu.** Ultimul grup de semne cuneiforme trebuia să însemne **ahemenid.**

Grotefend a încercat să-și verifice presupunerile prin confruntarea cu al doilea fragment cuneiform ales. Emoționat, vede că și în acest fragment grupele cuneiforme se potrivesc cuvintelor din titulatură.

Pentru ușurința explicației vom nota cu **A** primul fragment, iar pe al doilea îl vom numi fragmentul **B.**

Grotefend observă că numele de rege cu care începea fragmentul B era identic cu numele regelui al doilea din fragmentul A. Apoi, cuvîntul **rege** se repeta în fragmentul B numai de trei ori. Oricît ar părea de imposibil, tocmai acest lucru i-a înlesnit descifrarea.

Grotefend își pune în față, pe biroul de lucru, amîndouă traducerile ipotetice, una sub alta.

Fragmentul A : x, rege falnic, rege al regilor, al regelui y fiu, ahemenid.

Fragmentul B : y, rege falnic, rege al regilor, al lui z fiu, ahemenid.

De bună seamă, își zice Grotefend, în aceste fragmente este vorba de fiu (x), de tată (y) și de bunic (z). Dar numai x și y au fost regi, nu și z, căci în fragmentul B nu apărea a patra oară **rege,** observă Grotefend și observația asta i-a adus descifrarea.

Căutînd în autorii greci, Grotefend află că în dinastia ahemenizilor, afară de regele Cambise, mai existase un Cambise care nu fusese rege și al cărui fiu fusese Cirus cel Mare ; apoi că un Histaspe, tatăl lui Darius, de asemenea nu fusese rege.

Apărea deci posibilitatea ca cele două fragmente să fie traduse în două variante.

Grotefend, un fin observator, stabilește că numai varianta a doua era bună.

Iată așadar una sub alta, cele două variante :

A : Cambise, rege falnic, rege al regilor, al regelui Cirus fiu, ahemenid.

B : Cirus, rege falnic, rege al regilor, al lui Cambise fiu, ahemenid.

Sau :

A : Xerxe, rege falnic, rege al regilor, al regelui Darius fiu, ahemenid.

B : Darius, rege falnic, rege al regilor, al lui Histaspe fiu, ahemenid.

Grotefend observă că în varianta primă, numele regilor începeau fiecare cu aceeași literă, iar în a doua cu litere deosebite. Cum în fragmentele cuneiforme cuvintele respective începeau fiecare cu semne deosebite, Grotefend stabilește că numai varianta a doua era bună !

Și într-adevăr așa s-a dovedit a fi ! La 4 septembrie 1802, memoriul lui Grotefend intitulat „Praevia de cuneatis quas vocant inscriptionibus Persepolitanis legendis et explicandis relatio" a fost citit de Tychsen în aula Academiei de științe din Göttingen, căci poziția socială umilă nu-i îngăduia lui Grotefend să apară personal în fața oamenilor de știință. Faptul că memoriul i-a fost citit de însuși Tychsen era considerat ca o cinstire suficientă.

Dar abia după 35 de ani munca începută de Grotefend a putut fi continuată, datorită descoperirii unei inscripții numită în știință „inscripția mare de la Behistum" și datorită strădaniilor englezului Rawlinson, ale germanului Lassen și ale francezului Burnouf. S-a văzut atunci că numai scrierea cuneiformă paleopersană, adică a perșilor vechi, de fapt cea mai nouă din toate (secolul al IV-lea î.e.n.) era alfabetică. Celelalte texte cuneiforme de la Persepolis, mult mai vechi, erau ideografice. Săpăturile scoteau mereu la iveală tăblițe de lut cu inscripții cuneiforme. S-a găsit, de pildă, imensa bibliotecă a lui Asurbanipal, formată din zeci de mii de tăblițe cu scriere cuneiformă din diferite epoci. Cînd au fost descifrate, s-a văzut că jumătate din miile de tăblițe erau lexicoane și glosare de cuvinte cuneiforme care slujeau la citirea celeilalte jumătăți, atît de greoi și încurcat era sistemul acesta de scriere !

Datorită metodei carbonului radioactiv (C_{14}) s-a constatat că unele tăblițe de lut, purtînd semne cu un pronunțat caracter pictografic[4], datau de la începutul mileniului al IV-lea î.e.n., din epoca sumeriană, fiind deci cele mai vechi texte cunoscute pînă azi.

Tăblițe cu variate alte scrieri cuneiforme au fost găsite în diferite regiuni ale Orientului Antic, arătînd raza enormă de circulație a acestor scrieri. În afară de sumerieni, ele au mai fost folosite de elamiți, hitiți, asirieni, babilonieni, ugariți, susieni etc., iar tăblițele găsite de Tell-el-Amarnah dovedesc că scrierea cuneiformă era întrebuințată în corespondența diplomatică de egiptenii înșiși ! Tăblițe cu semne cuneiforme picto-ideografice (deci timpurii) au fost găsite și în Europa, unele chiar pe teritoriul țării noastre, la Tărtăria (Orăștie) pe malul Mureșului[5]. Tăblițele de la Tărtăria au fost asemuite pe bună dreptate cu cele babiloniene de la Uruk și Djemdet-Nasr (3500—3200 î.e.n.), dar descoperitorul lor le-a conferit o perioadă proprie, 2900—2700 î.e.n., sugerînd că ele ar fi rezultatul unei influențe a înaintatei civilizații babiloniene asupra culturii primitive de pe valea Mureșului, de tip Vinca-Turdaș. Astfel a luat naștere prezumția că tăblițele ar fi fost confecționate în regiunea unde au fost găsite, iar în presa noastră și în cea străină (vezi ziarul „Times" din 2 XII 1966 etc.) au apărut articole cu titluri răsunătoare ca : „Europa, leagănul civilizației ?" S-a luat atunci un interviu unuia din specialiștii români în materie, prof. dr. D. Berciu, care și-a arătat reținerea în fața acestor aserțiuni.

După părerea noastră, aceste descoperiri de la Tărtăria, coroborate cu alte indicii arheologice[6], arată că în jurul anului 3000 î.e.n., s-au chiar mai devreme, în Europa au venit imigranți din regiunea Asiei Mici, indicînd o dată mai mult distanța, enormă pentru vremea aceea, la care au ajuns purtători (nu îndrăznim să spunem cunoscători) de texte cuneiforme. Două din tăblițele de la Tărtăria sînt găurite, ceea ce înseamnă că imigranții le purtau legate, poate ca amulete, cuneiformele avînd deci pentru ei valoare magică, nu de comunicare. Lîngă tăblițe s-au găsit resturile unui sacrificiu uman, oase omenești, pîrlite de fum și sporte, indicii ale unui ritual canibalic. Aceste urme grăiesc limpede despre nivelul de cultură al celor ce le-au lăsat. În astfel de condiții e greu de crezut că săpăturile de la Tărtăria au schimbat „sediul leagănului civilizației".

Dintre descoperirile arheologice de prim rang efectuate în ținutul străvechii civilizații sumeriene sînt de menționat : textele cuneiforme despre Ghilgameș, potop și Noe, stela cu legile lui Hammurapi, grădinile suspendate ale Semiramidei, ruinele turnului Babel, giganticele porți ale lui Ișstar și identificarea urmelor potopului. Datorită lor s-a reconstituit, în linii largi, milenara civilizație sumeriană, a cărei influență asupra urmașilor se remarcă și azi.

---

[4] Scrierea pictografică este cea mai primitivă formă de scriere, fiecare semn reprezentînd o propoziție. Faza următoare este a scrierii ideografice, unde fiecare semn reprezintă un cuvînt, o idee. Faza ultimă este fonetismul, în care fiecare semn reprezintă o silabă sau o literă.

[5] N. Vlassa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania in the Light of the Tartaria Settlement's Stratigraphy*, în „Dacia", N.S., VII, 1963, pag. 485 și urm.

[6] Date privitoare la aceste migrațiuni în *D'un monde à l'autre* de Geoffrey Bibby, Paris, 1958.

HOREA

ÎN CONŞTIINŢA EUROPEANĂ A VREMII SALE

prof. univ. dr. doc. MIHAIL DAN

Personalitatea puternică a lui Horea și ampla răscoală antifeudală pe care el a condus-o s-au bucurat de un larg ecou în Europa timpului. Prin numeroase broșuri, manifeste oficiale, stampe, siluete, gravuri etc. contemporanii săi europeni au făcut cunoștință cu portretul său. După descrierea din broșura *Horja und Klotska Oberhaupt und Rathgeber der Aufrührer in Siebengen*, scrisă de Adam Friedrich Geisler și publicată în Germania în 1785, portretul fizic al lui Horea se înfățișa astfel : „Căutătura lui este posomorîtă și melancolică, dar ochiul ager și pătrunzător. O perpetuă seriozitate a tras mai multe încrețituri pe față decît pe frunte. O barbă neagră, subțire contribuie și mai mult la umbrirea sau înnegurarea fizionomiei lui. Configurația capului este prelungă, tot chipul, oval, cu o frunte lungă, ascuțită, nici prea înaltă, dar nici prea îndesată, cu osul sprîncenei bine potrivit. Nasul este ca de șoim, de o încovoitură îngustă, altmintrelea de mare finețe, și mai cu osebire la rădăcină și la zgîrciuri foarte ascuțit. Gura, bine proporționată și de o tăietură inteligentă. Singura impresiune neplăcută ar fi numai înclinarea buzei inferioare spre bărbie ; bărbia însăși, deși este lăsată mult în jos, ascuțită și [cu prea] multă proeminență a părții de dedesubt, nu face însă un urît profil, ci mai ales convine la o astfel de frunte și încă mai vîrtos la un chip așa de oval. Gîtul este lung, într-adevăr frumos și drept... Chipul este, precum s-a zis, foarte costeliv, smead închis cu o pieliță palid-brună, ciupită de pistruie... Crăpătura ochiului are puțină deschidere, în care se găsesc niște ochi negri, nu tocmai mari, mai mult mici, dar plini de foc, care aci se rostogolesc deodată, aci iarăși stau în uimire. Părul capului este castaniu deschis, scurt și moale, precum și sprîncenele, genele și mustața. După înălțimea corpului el este de o statură de mijloc, de o talie nu corpolentă, ci mai mult sveltă și în genere toată structura corpului cu pieptul și umerii solizi și tari formează în total o făptură bărbătească plăcută și proporționată, mai ales că atît în umbletul și postura sa el se ține totdeauna drept. După aparență nu poate avea etate mai mare de 48, cel mult 50 de ani". Descrierea continuă cu prezentarea veșmintelor lui Horea (suman negru, împodobit pe margini cu cusături vinete, și cioareci strîmți, iar iarna — cojoc de piele de oaie și căciulă neagră).

Mențiunea cuprinsă în rîndurile citate mai sus, după care Horea avea în 1785 circa 50 de ani, pare a exprima realitatea. Portretul, așa cum l-am reprodus mai sus, a fost acceptat de istoriografia modernă. În timpul lui Horea, el figura în manifestele oficiale difuzate atunci pentru a servi la

identificarea și prinderea conducătorului răscoalei, cum o dovedesc astfel de manifeste pretutindeni, între altele chiar departe de locul răscoalei, în comitatul Zvolen, cînd s-a crezut că Horea ar fi fugit din Transilvania în Slovacia.

Dacă în trăsăturile somatice se pot descifra unele corespondențe psihice, unele trăsături de caracter, atunci din descrierea de mai sus ar rezulta că Horea era un om voluntar, vioi, inteligent, mîndru, dîrz, demn. Un ziar contemporan din occident, *Journal politique de Bruxelles*, din 1785, spunea despre Horea că e un „homme de beaucoup d'esprit naturel". Un bun cunoscător al lui Horea și al răscoalei conduse de el, Alexandru Sterca-Șuluțiu, ni-l prezintă ca pe un om „înzestrat de la natură cu o minte ageră, isteață și pătrunzătoare", ceea ce verifică aserțiunile izvoarelor narative de mai sus.

Cît de demn, cît de plin de patriotism, de spirit de sacrificiu și de conștiința răspunderii ne apare din răspunsul pe care pomenitul Geisler pretinde că l-a dat Horea vicecolonelului Schultz trimis să reprime răscoala : „Domnule — a spus Horea —, să nu crezi Domnia ta că ne-am răsculat noi fără cauză. Nu mai aveam încotro : apăsarea și nevoia cea din urmă ne împinse la acest pas trist și cutezător... Toate plîngerile noastre au fost în deșert : totdeauna am fost respinși ; în fine, ne mai putînd purta sclavia, furăm siliți a face acest pas, care, desigur, ni se va imputa foarte, dar care totodată va căuta să atragă după sine și o cercetare dreaptă. În cazul cel mai rău, bucuros schimbăm cu moartea o viață nesuferită ca aceasta, astfel cel puțin copiii noștri se vor preface din sclavi apăsați cu rușine în supuși mulțumiți și vor intra iarăși în drepturile omenirii".

Ce mai aflau contemporanii săi europeni despre Horea ? E vorba de unele date biografice, în general confuze și fanteziste. Broșura lui Adam Friedrich Geisler relata că el ar fi fost fratele unui episcop român care în războiul Austriei cu Prusia organizase pe cheltuiala sa două escadroane de husari, numindu-l pe Horea căpitan la una dintre aceste unități. Știrea era, desigur, fantezistă. Se pare că autorul sau informatorii săi fac confuzie cu faptul că pe la 1755, în preajma războiului Austriei cu Prusia, episcopul Aron din Bistra ar fi echipat pe banii săi 130 de husari. Spre sfîrșitul broșurii sale, Geisler ținea să menționeze că ziarele germane din 1785 aezmint ceva mai tîrziu afirmația anterioară scriind că Horea n-a fost niciodată căpitan de

***Prinderea lui Horea și Cloșca** (gravură în oțel de Johann Caspar Weinrauch)*

***Horea în închisoare** (gravură din relatarea* Toddesstrafe)

cavalerie și nici n-a avut un frate episcop. O altă broșură apărută la Viena în 1784, *Umständlicher Bericht von den in Siebenbürgen entstandenen Unruhen aus wahrhaften Nachrichten gesammelt von G.M.*, scria : „Cel mai de frunte agitator sau corifeu... se zice că se chiamă Hornyak ; el este un om care fiind condamnat la închisoare pe viață știu să scape din temniță prin fugă și spunînd că ar fi umblat la Viena în două rînduri se impuse pe sine de harambașă, adică căpitan al cetei rebele". Și aici ficțiunea se împletește cu o fărîmă de adevăr istoric, dovadă că încă de pe atunci Horea ieșea din sfera istoricului, trecînd în domeniul legendei.

Broșura lui Geisler completează — după ziarele germane ale epocii — profilul spiritual al lui Horea afirmînd că el era un om instruit, care vorbea cu ușurință limba germană și citea autorii clasici germani, deși pe Klopstock, „după cum încredințează mai multe persoane care l-au văzut la Viena", îl înțelegea mai greu. Fără îndoială că această informație este exagerată. Poate că în lupta pentru dreptatea poporului său, în cele patru călătorii făcute la Viena în anii 1779—1784, Horea va fi simțit nevoia de a cunoaște limba germană și-și va fi însușit ceva cunoștințe de nemțească, dar afirmația că ar fi izbutit să citească pe clasicii literaturii germane este fantezistă. Tot fantezistă era, de bunăseamă, și afirmația din *Journal politique de Bruxelles* (1785) potrivit căreia Horea ar fi fost foarte instruit în istoria veche.

Felul în care personalitatea lui Horea se reflecta în conștiința contemporanilor săi oscila, de pildă, de la epitetul de *il rinomato Horea*, pe care, cu o nuanță de simpatie și admirație, i-l dădeau cercurile diplomatice italiene ale epocii, și de la afirmația lui A. F. Geisler sau a ziarului *Politisches Journal* din Hamburg că Horea părea a fi născut pentru a domni și că „atît timp cît și-a jucat rolul el a dovedit că era demn de acest rol" și pînă la expresiile injurioase și imprecațiile la adresa lui formulate de publicistica de inspirație monarho-nobilară, care prin aceasta trăda ura și adversitatea nobilimii față de răscoală. Între aceste limite extreme se plasează prezentarea eroului răscoalei populare din Munții Apuseni drept simplu haiduc, cum aflăm în secolul al XIX-lea, în piesa de marionete a cehului Matei Kopecký, *Horia a Gloska aneb zapálení Hermanštadtu též povstání srbských zemanů* (Horea și Cloșca sau incendierea Sibiului, precum și răscoala nobililor sîrbi), care s-a bucurat de mare popularitate în lumea satelor și tîrgurilor cehe în tot secolul al XIX-lea. La distanță de mai multe decenii, Horea, alături de Cloșca, este înfățișat, ca urmare a unui proces de contaminare cu mișcarea de eliberare națională a poporului sîrb (1804—1811), drept căpetenia unei cete de haiduci răsculați, din cauza grelelor suferințe, împotriva prințului sîrb din Țara Sibiului, căruia îi devastează cetatea. Trădați, ei sînt prinși și executați prin zdrobirea cu roata. Legenda romantică se substituia aici istoriei într-un proces de alterare și denaturare a răscoalei populare din 1784 a iobagilor români din Transilvania.

În publicistica epocii, Horea nu este prezentat niciodată singur, ci împreună cu tovarășii săi de luptă în cadrul puternicei mișcări populare a moților. Ziarele germane (*Erlangen Realzeitung, Politisches Journal* din Hamburg), apoi broșurile (ca, de pildă, *Horja und Klotska* a lui Geisler), ziarele franceze (*Gazette de France, Courrier de l'Europe* din Boulogne), cele spaniole (*Gazeta de Madrid, Diario Estero*), cele italiene (*Gazetta di Parma, Notizie del Mondo*), cele olandeze (*Wekelyk Nieuwe*) și multe altele, în diferite limbi, sînt cu toate de acord în a vedea cauza răscoalei în asuprirea la care erau supuși iobagii români din partea nobilimii maghiare. Iată ce scria în acest sens un ziar francez al epocii, referindu-se la momentul în care nobilimea a hotărît începerea represiunii împotriva răsculaților : „Nobilii unguri voiau să se răzbune pe supușii lor pe care ei i-au silit la răscoală prin opresiunile lor și ei manifestau scopul de a-i extermina pe toți. Guvernul însă consideră că valahii compun 2/3 din locuitorii țării și că exterminîndu-i provincia ar deveni un deșert ; el aprecie mai bine pe oameni și simți preferința ce trebuie dată la două mîini care lucrează față de o gură ce nu face decît să consume". De cele mai multe ori, ziarele vremii au prezentat cu multe detalii răscoala, insistînd asupra exceselor săvîrșite în timpul ei. Acest mod de prezentare se datorește îndeosebi faptului că principala lor sursă de informare erau cercurile de la Curtea din Viena, la care se adaugă și dorința de a prezenta cititorilor aspecte senzaționale.

În publicistica europeană a acelei epoci se făcea aluzie și la conținutul național al răscoalei din 1784, vorbindu-se de intenția lui Horea de a intra în legătură cu românii din Țara Românească pentru ca, în unire cu ei, să cuprindă Transilvania și să restaureze vechea Dacie. *Journal politique de Bruxelles*, relatînd despre prinderea lui Horea, spune că el avea asupra lui „sigiliul regatului Daciei : o inimă străpunsă de sabie, avînd în exergă inscripția : «Horea rex Daciae»". Și în alte gazete se vorbea de intenția lui Horea de a constitui un „regat al românilor". Toate acestea erau, desigur, simple zvonuri și bănuieli, semnificative însă prin aceea că Europa timpului descifra în răscoala populară condusă de

Horea și o mișcare cu sens național : lupta de emancipare nu numai socială, ci și națională a unui popor asuprit. Este grăitoare în această privință exclamația pe care publicistica de atunci pretindea că ar fi rostit-o Horea în ceasul martiriului său : „Mor pentru națiune !"

De altfel, ziarele timpului, atunci cînd vorbesc de scena prinderii și executării conducătorilor răscoalei, se fac și ecoul unor zvonuri răuvoitoare, explicabile mai ales prin sursa din care proveneau. Astfel, *Gazetta di Parma* nr. 6 din 1785, vorbind de prinderea lui Horea, spunea că și soția lui, împodobită cu perle și bijuterii de aur, a fost dusă la Alba Iulia, știre ce se putea citi și în ziarul *Prešspurské Noviny* (ziarul din Brastilava) din 1785. În schimb, în scena execuției, ziarele europene arată, veridic, că Horea a mers la moarte cu hotărîre, cu fermitate și a suportat-o cu demnitate și curaj.

În ce privește atitudinea publicisticii europene de atunci în aprecierile cu privire la răscoală, ea exprima fie animozitate față de acest eveniment, fie condamnarea sistemului feudal, simpatie și sprijin față de ridicarea iobagilor români, aceasta fiind considerată luptă legitimă pentru cucerirea drepturilor și libertății. În primul caz era vorba de publicistica de inspirație monarho-nobiliară. În al doilea caz, de cea a cercurilor burgheze, revoluționare, care luptau împotriva absolutismului feudal. În acest al doilea caz, în atmosfera generală revoluționară a epocii, cînd mișcări sociale ori de eliberare națională au izbucnit într-o serie de țări (Boemia, Moravia, Slovacia, Ungaria, Croația, Olanda), știrile despre răscoala lui Horea au contribuit, desigur, la întreținerea spiritului revoluționar, au pus în mișcare însăși conștiința publică.

Opinia cercurilor intelectuale din Europa acelui sfîrșit de veac se exprima, de pildă, în demofilia iluministă a unui Hacquet, naturalist austriac, care petrecuse mult timp printre românii din Transilvania și care scria cu simpatie despre români și despre răscoala lui Horea, pe care n-o aproba, dar căreia îi înțelegea cauzele și-i scuza izbucnirea. Dincolo însă de placida demofilie, în rîndurile scrise de girondinul francez Jacques Pierre Brissot răsuna energic tonul revoluționar cînd, deplîngînd soarta lui Horea, scria : „Eu sînt cel dintîi care apăr cauza românilor sacrificați forței în această insurecție și repet că românii au dreptul să se revolte atît timp cît vor fi sclavi și nefericiți". Erau cuvintele unui om care cîțiva ani mai tîrziu avea să participe la revoluția franceză.

Învăluit de multe ori într-o aureolă de legendă, numele lui Horea a circulat, acum mai bine de 180 de ani, de-a lungul și de-a latul Europei, deșteptînd la contemporanii săi interesul și simpatia față de poporul român din Transilvania, care se ridicase la luptă pentru drepturile omului și pentru sfînta libertate.

*

Închisoarea din Alba Iulia. Printre gratii, chipurile lui Horea și Cloșca (desen de I. H. Loeschenkohl)

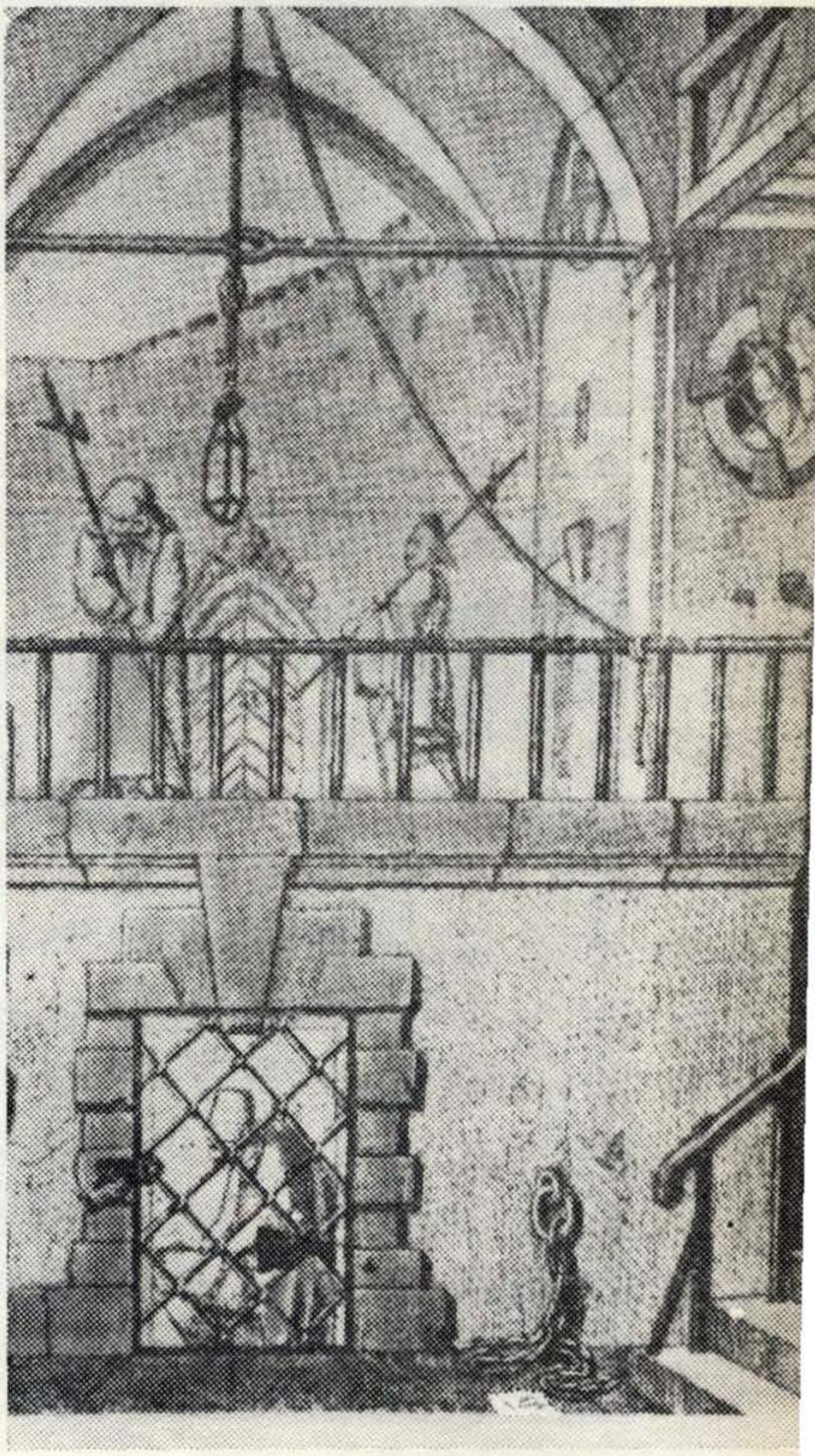

MORMÎNTUL TRACIC

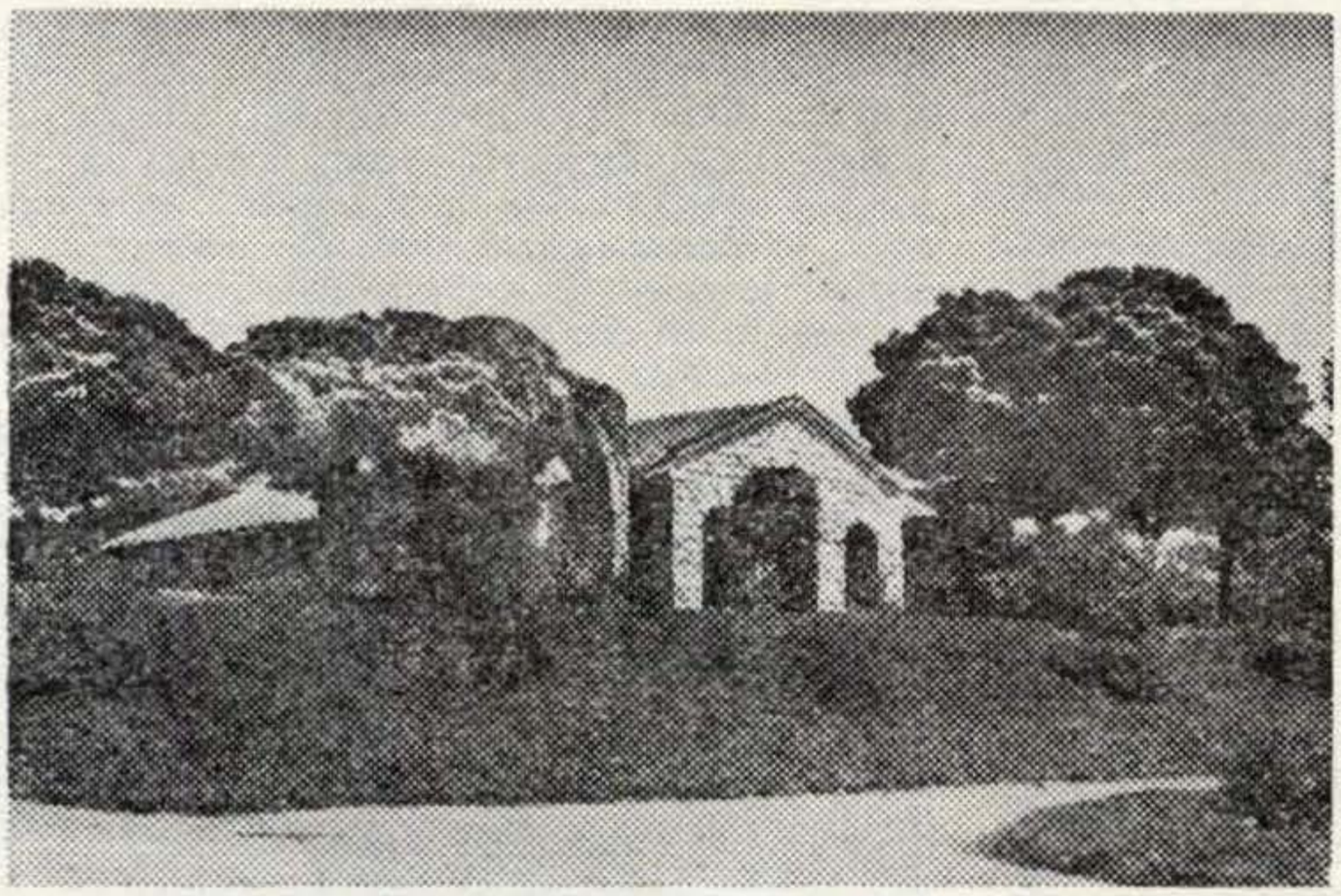

Mormîntul tracic cu cupolă de la Kazanlîk (sec. IV—III î.e.n.)

Fragment din fresca de pe cupola mormîntului

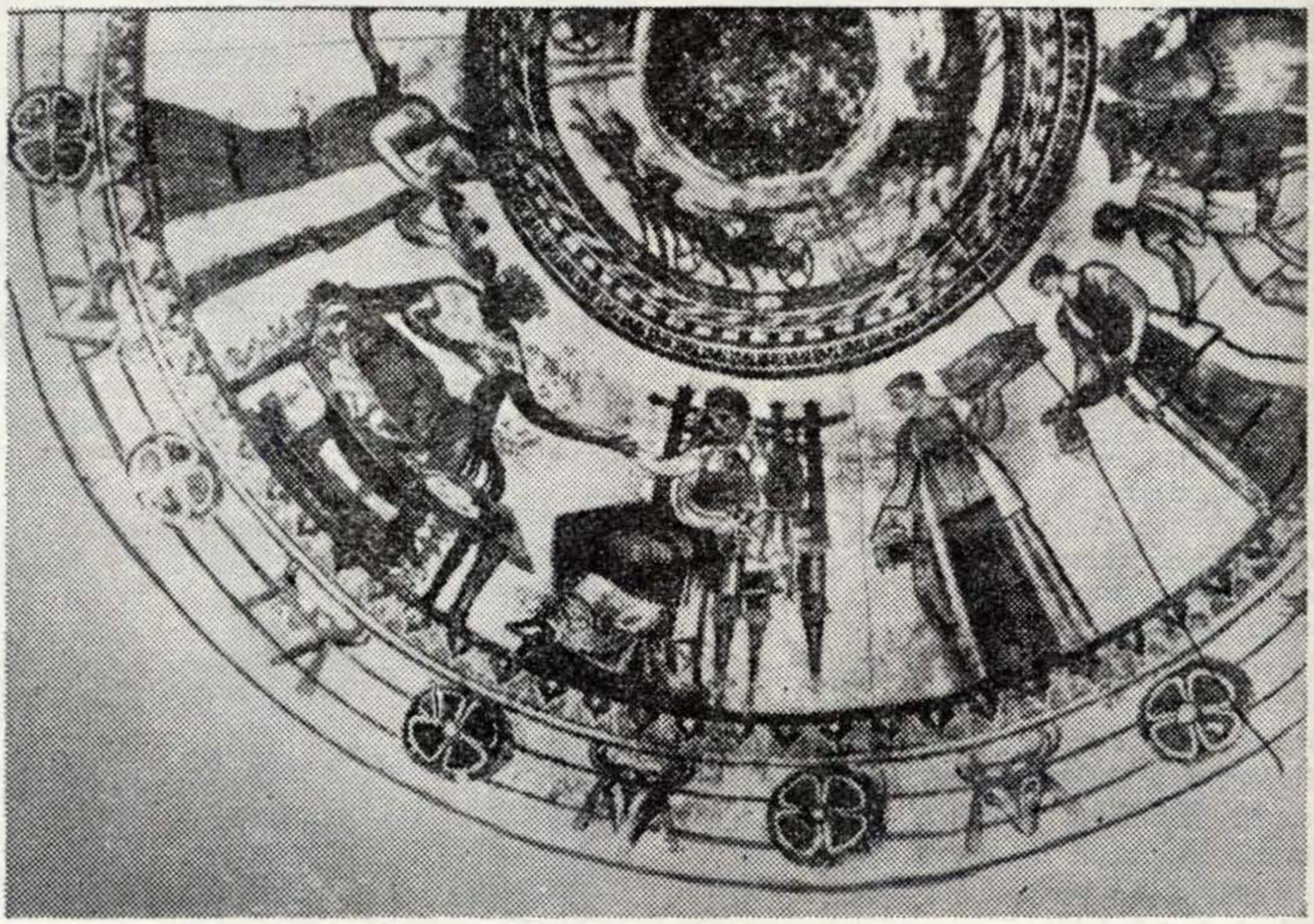

DE LA KAZANLÎK

LUCIAN ROŞU

Nu departe de Stara Zagora, la poalele Balcanilor, se întinde frumoasa Vale a Rozelor, acoperită cît vezi cu ochii de covoarele sîngerii ale trandafirilor. In centrul acestei încîntătoare regiuni s-a dezvoltat de timpuriu oraşul Kazanlîk, vechi centru de producţie a parfumului de roze.

Dar Kazanlîkul nu s-a făcut cunoscut numai prin esenţa de roze şi apele sale termale sau prin monumentele ce amintesc de rolul jucat în nenumăratele bătălii împotriva asupririi turceşti. Numeroasele morminte cu cupolă, de mare valoare arhitecturală, ne dezvăluie o veche civilizaţie a lumii trace, civilizaţie ce ajunsese la un înalt grad de dezvoltare în perioada secolelor V—IV î.e.n.

Mormîntul cu cupolă de la Kazanlîk, descoperit întîmplător în primăvara anului 1944 în nordestul oraşului, datează de pe la sfîrşitul secolului al IV-lea — începutul secolului al III-lea î.e.n, perioadă în care cultura elenistică atinge cel mai înalt grad de înflorire şi răspîndire. Mărturie stau bogăţia picturii decorative şi fresca figurală, compoziţii realizate într-un remarcabil decor pictural, reprezentînd curse de care, scene de război şi funebre. Este, de altfel, singurul monument al epocii elenistice a cărui pictură se păstrează în întregime pînă astăzi.

După toate probabilităţile, acest mormînt a aparţinut unui şef militar trac. Bogăţia artistică, monumentalitatea arhitecturală duc la concluzia că edificiul a fost construit de unul dintre oamenii din pătura cea mai de sus a societăţii trace, asupra căreia avusese o adîncă înrîurire cultura epocii elenistice.

Intrarea în edificiu se face pe latura de sud, într-un mic vestibul. De aici, un coridor îngust duce la camera cu cupolă, amintind într-o oarecare măsură construcţiile miceniene similare. Excepţie fac doar dimensiunile, mormintele miceniene avînd proporţii mult mai mari.

Constructorii mormîntului de la Kazanlîk, ca şi cei din Grecia, au folosit blocuri mari de piatră la ancadramentele uşilor, la fundaţiile edificiului şi la zidăria vestibulului. La ridicarea zidurilor laterale ale coridorului şi camerei rotunde cu cupolă au fost folosite cărămizi de argilă şi mortar din var şi nisip. Construcţia de cărămidă era acoperită cu un mortar format din trei straturi suprapuse : un strat de bază din var amestecat cu nisip, un alt strat format dintr-un praf roşu şi un al treilea lucios, realizat din materii colorate, praf de marmură şi ceară. Podeaua coridorului şi o parte a camerei cu cupolă sînt acoperite de pietriş tencuit cu un mortar fin.

Mormîntul este căptuşit în exterior cu un rînd de piatră neferoasă (circa 0,70 m grosime), în intenţia de a-l feri de umiditate. In sfîrşit, întregul edificiu era acoperit de o mantie foarte groasă de pămînt, avînd aspectul numeroaselor morminte-tumul, care se întîlnesc şi în ţara noastră, atît în Dobrogea cît şi în cîmpia Dunării.

Un interes deosebit prezintă fresca de pe pereţii dromosului. Atît pe peretele de est cît şi pe cel de vest, artistul a realizat cu mult talent scene de luptă. In aceeaşi manieră este pictată fresca din camera cu cupolă. Elementul principal care atrage atenţia aici este compoziţia „scenă funebră", la care participă un însemnat număr de persoane. În centru se află defuncţii — soţ şi soţie. Bărbatul şade pe o banchetă, avînd în faţă o măsuţă acoperită cu bucate. El poartă în picioare sandale, iar ca îmbrăcăminte o tunică albă cu mîneci scurte ; peste tunică, acoperindu-i umerii, cade, în bogate falduri, o mantie de culoare roşu-cărămiziu. Pe capul bărbatului se află o coroană de foi de laur, realizată din aur. În mîna dreaptă ţine un mic vas, în timp ce cu cealaltă sprijină mîna soţiei sale, care este aşezată în stînga, pe un scaun cu spătar înalt.

Din partea stîngă se apropie de cei doi o femeie care poartă pe braţe un platou încărcat cu fructe şi vase, apoi un bărbat cu un ulcior în mînă şi doi flautişti, urmaţi de doi tineri soldaţi cu caii de căpăstru ; din dreapta — două slujitoare ale defunctei, dintre care prima are în fiecare mînă cîte o casetă, iar cea de-a doua aduce un vas. Urmează un rîndaş care se străduieşte să stranească cei patru cai înhămaţi la o cvadrigă.

Toţi participanţii la această scenă funebră par stăpîniţi de durere şi resemnare, care, de altfel, se degajă şi din atitudinea calmă şi solemnă a stăpînului. Numărul mare de persoane, îmbrăcămintea bogată şi, în general, întreaga ambianţă trădează rangul social înalt pe care-l avusese în viaţă personajul principal al scenei.

In interiorul mormîntului au fost descoperite cîteva vase — printre care o amforă din secolele V—IV î.e.n. — întregi sau fragmentate, peste 100 de mici butoni de aur, un inel şi cîteva brăţări, tot de aur etc. Obiectele descoperite, alături de stilul arhitectural şi de fresce, îndreptăţesc pe specialiştii bulgari să considere acest mormînt ca datînd de la sfîrşitul secolului al IV-lea — începutul secolului al III-lea î.e.n.

ION HELIADE RĂDULESCU

SCRISORI INEDITE

prof. dr. doc. GEORGE POTRA

Noi mărturii documentare vin să mai adauge unele informații sau să precizeze în amănunt acțiunile acelor care au participat activ, cu rol de conducător, la revoluția de la 1848.

Avem ocazia să publicăm mai jos cîteva scrisori inedite — aflate în colecția subsemnatului — pe care I. Heliade Rădulescu le-a adresat în vara anului 1848 soției sale, Maria, trimisă din timp la Brașov, împreună cu cei cinci copii ai săi. I. Heliade își numește în scrisori soția cînd „surioară" cînd „mămușoară", iar el semnează „frate".

Din cuprinsul lor, în afară de probleme de ordin familial, se vede cum Heliade se frămînta zi și noapte cu sarcinile ce-și asumase. Din scrisori reiese de asemenea grija de a se feri de autoritățile care-l urmăreau să-l aresteze și de a merge pe drumuri ocolite, în Oltenia, unde trebuia să izbucnească revoluția.

În cea mai mare conspirativitate, la marginea orașului, în mahalaua Obor, unde-și avea casa și tipografia, ajutat de cîțiva oameni de mare încredere, Heliade a tipărit și difuzat, în foaie volantă de format mare, *Constituția* sau *Proclamația* de la Islaz, numită așa fiindcă acolo s-a citit pentru prima dată.

Din rîndurile desprinse din scrisori, presărate cu unele idei mistice care-i sînt caracteristice, cunoaștem cîteva aspecte ale activității lui și ale desfășurării evenimentelor între 4 iunie și 27 iulie 1848, cum și cînd a ajuns la Islaz, drumul spre București, primirea triumfală făcută primului Guvern provizoriu de către populația Capitalei.

Heliade — care împreună cu ceilalți conducători au jurat „înaintea cerului și a oamenilor" să moară „pentru cea mai sacră cauză", pentru libertatea românilor — își exprimă convingerea că scopul revoluției consta în a face pe români liberi, „pentru că le-a auzit lumea glasul și le-a văzut faptele", iar *Constituția* cuprindea ideile de emancipare politică, economică și socială ale timpului. Este sigur apoi că țara nu va mai fi o moșie a familiilor domnitoare și a boierilor, ci o *Republică* a tuturor oamenilor care muncesc.

Heliade apreciază că, după Islaz, în a doua etapă de desfășurare, la București, „revoluția din urmă asupra reacționarilor a fost din cele mai glorioase".

În altă scrisoare, Heliade își informează soția, în linii mari, de toate cele întîmplate pînă la 26 iulie 1848, cînd turcii au intrat în țară în frunte cu Suleiman-Pașa, de schimbarea Guvernului provizoriu printr-o Locotenență, la început din șase, iar mai apoi din trei, dar aleși tot din membrii fostului guvern.

Scumpa mea surioară,

De ar trăi omul o mie de ani și ar aduna la un loc în esenție toate mișcările de bucurie și de întristare, nu se adună în atîta putere cîtă am simțit de la 5 iunie pînă la 16. Simbătă, la 5 iunie, am desfăcut toți tipografii și închizînd porțile, cu cuvînt ca să mă prepar de plecare pentru Brașov, am rămas cu Dumitru al Lisavetei, cu Iorgu și cu tipograful neamț și pe seară începură[m] a tipări *Proclamația*. Pusesem la cale, stam singur și cum se tipărea 25 bucăți le strîngeam sul, ca să se scoată de subt acoperămîntul tipografiei.

Era seară, cel dintîi sul îl luai să mă duc a-l ascunde. Avea[m] puțină treabă în cancelarie, ușa era deschisă și fereastra asemenea. Cum intrai înăuntru, pe întuneric, simții ceva zburînd pe sus. Mișcarea și grijea de a ascunde fapte în [cu] care mă ocupam mă sperie și ardicai mîna cu rolul [sulul] printr-un instinct să mă apăr. Lovii ceva în aer cu rolul ce era în destul de greu și odată căzu ceva la picioarele mele. Zisei să aducă lumînarea și scîndurile era[u] pline de sînge, la picioarele mele o cucuvaie ucisă cu cele dintîi *Proclamații*.

Duminecă dimineața era[u] 600 *Proclamații* gata și mă găteam de plecare. Cînd îmi făceam geamantanul, veni tot amicul știut să mă sperie că la noapte sînt călcat și să mă sperie cu ocna. Atunci m-am îndemnat și am zis în sine-mi că voi arăta cum e ocna mea. Am ple[cat] d-acasă, am stat la dd. Golești. Seara la 8 ore eram pe drum. Luni seara eram în Islaz. Marți era[u] toate preparate. Miercuri s-a început mișcarea ; amănuntele le cunoști din scrisoarea ce am scris-o lui Ștefănache. În cinci zile *Constituția* s-a primit ; în 11 zile am fost în București. Ieri am intrat cu triumf. Am tras la palatul unde a șezut printul Ghica[1] și aci ne-am i[n]stalat membrii Guvernului provizoriu.

Sînt sănătos, vă doresc. Ședeți însă tot pe loc, aci e tot holeră ! A venit știre că muscalii au trecut în Moldova însă, unde venea cu marș *forsé*, primiră ordin să stea pe loc pînă le-a da poruncă. Credem că tot îngerul Domnului, ce a condus întreprinderea pe calea dragostii și a păcii, tot acea putere va risipi toate planele inamicilor. Românii vor fi liberi pentru că le-a auzit lumea glasul si le-a văzut faptele. Am putut, mi-a ajutat Dumnezeu să mă întorc în București cu mănusi albe si cu mîinile mele mai curate decît dînsele. Copilașii mei s-au asigurat de tatăl lor, pentru că, și de va muri, de aci înainte el e cu dînșii. Oh, am trăit în 11 zile cît nu trăiește cineva seculi ! Sabia ce am încins-o pentru întîia dată, cu care am jurat înaintea cerului și a oamenilor să mor pentru libertatea românilor, cea dintîi sabie ce s-a tras în țara română pentru eahengelie[?], pentru constituție, pentru republica română e cea mai frumoasă moștenire ce poci lăsa lui Ienăchiță al meu. Eșarpa tricoloră ce am pus-o întîia dată în Caracal, așa cum s-a putut face, o vor împărți în cinci copiii mei și îi va mîntui de tot răul. Cămașa, ciorapii, rufele mele ce nu le-am scos de pe mine de 11 zile, să nu se mai spele niciodată, pulberea și noroiul după dînsele sînt glorioase, pentru că sînt o pulbere d-o campanie, d-o cruciată de 11 zile pentru cea mai sacră cauză pe drumul convicției, cu puterea morală în cinstea căreia s-a înfrînt orice fier și s-a învins orice inamic cu blîndețea și iertarea.

Copilașii mei, Frusina mea, cel mai mare al meu copil, tata te sărută, sufletul lui te mîngîie și te strînge la piept. Virgilia, buna mea copilă, tata e cu voi și Dumnezeu cu dînsul ; îți sărută tătișorul și ochii și draga lui cărnie. Sofia, Marița, Ienăchiță, rugați pe Dumnezeu să vă vază tata mai curînd.

A revedere, scumpa mea surioară, n-ai grije de nimic decît numai să fii sănătoasă.

1848, iunie 17, București

Al tău frate
I. Eliade

Draga mea surioară,

Ce vei fi auzit, să nu le crezi toate. Acum sînt în București. Prin bravura bunilor cetățeni, revoluția din urmă asupra reacționarilor a fost din cele mai glorioase.

Sînt bine sănătos. Cînd am reintrat în București, aseară era toată cetatea la barieră pe Podul Mogoșoaei și pînă la palat, palatul era plin de lume și iluminat. Eram la barieră ocolit de gvardia națională. La barieră mi-au desprins caii și în aclamații neprecurmate traseră trăsura cu mîinile pînă la palat, în fugă. De pe toate feres-tre[le] ploua flori și coroane. „Să trăiască Eliad ce-a murit și-a înviat", era necontenita strigare.

La palat am cerut voie poporului, ce mă aștepta, să mă [re]trag, și m-am dus să mă culc.

Camarazii mei Goleștii, Maghierul, Tell se așteaptă astăzi ; eu apucasem mai puțin drum decît dînșii, era la Tîrgoviște.

Cele din București și reintrarea mea le vei afla de la alții. Și tu nu arăta scrisoarea mea altora, că mi-e rușine.

Of, ce dor mi-e de tine și de copilași. Voi să-mi dau demisia și să viu odată între voi. M-am săturat de triumfuri ce mi-e rușine să le văz pe seama mea și la care nu mă uit decît ca sufletul celui mort la pompa splendidă funerară.

[1] Alexandru Dim. Ghica, domnitor al Țării Românești (1834—1842).

Scumpa mea surioară,

De ar trăi omul o mie de ani și ar aduna la un loc în esență toate mișcările de bucurie și de întristare, nu se adună în atîta putere cîtă am simțit de la 5 iunie pînă la 16. Sîmbătă, la 5 iunie, am desfăcut toți tipografii și închizînd porțile, cu cuvînt ca să mă prepar de plecare pentru Brașov, am rămas cu Dumitru al Lisavetei, cu Iorgu și cu tipograful neamț și pe seară începură[m] a tipări *Proclamația*. Pusesem la cale, stam singur și cum se tipărea 25 bucăți le strîngeam sul, ca să se scoată de subt acoperămîntul tipografiei.

Era seară, cel dintîi sul îl luai să mă duc a-l ascunde. Avea[m] puțină treabă în cancelarie, ușa era deschisă și fereastra asemenea. Cum intrai înăuntru, pe întuneric, simții ceva zburînd pe sus. Mișcarea și grijea de a ascunde fapte în [cu] care mă ocupam mă sperie și ardicai mîna cu rolul [sulul] printr-un instinct să mă apăr. Lovii ceva în aer cu rolul ce era în destul de greu și odată căzu ceva la picioarele mele. Zisei să aducă lumînarea și scîndurile era[u] pline de sînge, la picioarele mele o cucuvaie ucisă cu cele dintîi *Proclamații*.

Duminecă dimineața era[u] 600 *Proclamații* gata și mă găteam de plecare. Cînd îmi făceam geamantanul, veni tot amicul știut să mă sperie că la noapte sînt călcat și să mă sperie cu ocna. Atunci m-am îndemnat și am zis în sine-mi că voi arăta cum e ocna mea. Am ple[cat] d-acasă, am stat la dd. Golești. Seara la 8 ore eram pe drum. Luni seara eram în Islaz. Marți era[u] toate preparate. Miercuri s-a început mișcarea ; amănuntele le cunoști din scrisoarea ce am scris-o lui Ștefănache. În cinci zile *Constituția* s-a primit ; în 11 zile am fost în București. Ieri am intrat cu triumf. Am tras la palatul unde a șezut prințul Ghica[1] și aci ne-am i[n]stalat membrii Guvernului provizoriu.

Sînt sănătos, vă doresc. Ședeți însă tot pe loc, aci e tot holeră ! A venit știre că muscalii au trecut în Moldova însă, unde venea cu marș *forsé*, primiră ordin să stea pe loc pînă le-a da poruncă. Credem că tot îngerul Domnului, ce a condus întreprinderea pe calea dragostii și a păcii, tot acea putere va risipi toate planele inamicilor. Românii vor fi liberi pentru că le-a auzit lumea glasul și le-a văzut faptele. Am putut, mi-a ajutat Dumnezeu să mă întorc în București cu mănuși albe și cu mîinile mele mai curate decît dînsele. Copilașii mei s-au asigurat de tatăl lor, pentru că, și de va muri, de aci înainte el e cu dînșii. Oh, am trăit în 11 zile cît nu trăiește cineva seculi ! Sabia ce am încins-o pentru întîia dată, cu care am jurat înaintea cerului și a oamenilor să mor pentru libertatea românilor, cea dintîi sabie ce s-a tras în țara română pentru eahengelie[?], pentru constituție, pentru republica română e cea mai frumoasă moștenire ce poci lăsa lui Ienăchiță al meu. Eșarpa tricoloră ce am pus-o întîia dată în Caracal, așa cum s-a putut face, o vor împărți în cinci copiii mei și îi va mîntui de tot răul. Cămașa, ciorapii, rufele mele ce nu le-am scos de pe mine de 11 zile, să nu se mai spele niciodată, pulberea și noroiul după dînsele sînt glorioase, pentru că sînt o pulbere d-o campanie, d-o cruciată de 11 zile pentru cea mai sacră cauză pe drumul convicției, cu puterea morală în cinstea căreia s-a înfrînt orice fier și s-a învins orice inamic cu blîndețea și iertarea.

Copilașii mei, Frusina mea, cel mai mare al meu copil, tata te sărută, sufletul lui te mîngîie și te strînge la piept. Virgilia, buna mea copilă, tata e cu voi și Dumnezeu cu dînsul ; îți sărută tătișorul și ochii și draga lui cărnie. Sofia, Marița, Ienăchiță, rugați pe Dumnezeu să vă vază tata mai curînd.

A revedere, scumpa mea surioară, n-ai grije de nimic decît numai să fii sănătoasă.

1848, iunie 17, București

Al tău frate
I. Eliade

Draga mea surioară,

Ce vei fi auzit, să nu le crezi toate. Acum sînt în București. Prin bravura bunilor cetățeni, revoluția din urmă asupra reacționarilor a fost din cele mai glorioase.

Sînt bine sănătos. Cînd am reintrat în București, aseară era toată cetatea la barieră pe Podul Mogoșoaei și pînă la palat, palatul era plin de lume și iluminat. Eram la barieră ocolit de gvardia națională. La barieră mi-au desprins caii și în aclamații neprecurmate traseră trăsura cu mîinile pînă la palat, în fugă. De pe toate feres-tre[le] ploua flori și coroane. „Să trăiască Eliad ce-a murit și-a înviat", era necontenita strigare.

La palat am cerut voie poporului, ce mă aștepta, să mă [re]trag, și m-am dus să mă culc.

Camarazii mei Goleștii, Maghierul, Tell se așteaptă astăzi ; eu apucasem mai puțin drum decît dînșii, era la Tîrgoviște.

Cele din București și reintrarea mea le vei afla de la alții. Și tu nu arăta scrisoarea mea altora, că mi-e rușine.

Of, ce dor mi-e de tine și de copilași. Voi să-mi dau demisia și să viu odată între voi. M-am săturat de triumfuri ce mi-e rușine să le văz pe seama mea și la care nu mă uit decît ca sufletul celui mort la pompa splendidă funerară.

[1] Alexandru Dim. Ghica, domnitor al Țării Românești (1834—1842).

Îți trimit 80# prin d. Teodor, la Nae sau N. Panu. Cît poți păstrează-i, că nu știu iar cum se mai întorc trebile. Voi să mă împrumut să-ți mai trimiț vreo 200# să fie aci pentru orice nevoie, pînă ne vom restabili. Of, cum vă doresc!

Sărută-mi copilașii.

A revede[re]
Eliade al vostru

3 iul. 1848, București

Draga mea surioară,

Ți-am trimis o scrisoare dimpreună cu una sută galbeni în 1 400 sfanțihi, prin d. Orchidan[1], singura speranță de bani ce am la o nevoie de retragere. Sînt trist de întristările și neastîmpărul în care te afli. Trebuie să ai speranță în Dumnezeu și să pui înainte că am plecat pe un drum de martiriuri, unde numai mîna Celui prea Înalt ne poate mîntui.

În curs de 30 de zile, de la 9 iunie, am trecut prin atîtea pericole și transporturi de bucurie, încît acum nici cele dintîi mă mai sperie, nici cele d-a doilea mai țin de mine. Nu mai am nici o senzație, nici o mișcare, în toate sînt rece, afară de asentimentul copiilor și al tău.

Sînt sănătos, mă aflu în București, am venit cel dintîi din membrii Guvernului și pînă să vie și ceilalți am fost și sînt încă în cvartir la Hagi Nazaret[2].

Auz că e holeră și în Brașov și te sfătuiesc să te [re]tragi sau la Sinai[a], sau în Sibiu.

De muscali nu mai e nici o temere. Poate să vie ceva turci, însă numai pînă la Giurgiu, ca să stea în obsevație. De la Constantinopole se trimite Soleiman-Pașa[3], care va veni singur în București spre a împăca trebile.

Constituția românilor a fost bine văzută în Constantinopole. Pentru vreo trei punturi, cu venirea pașii, poate va fi oarecare greutăți, adică pentru libertatea întreagă a tiparului, pentru gvardie națională și pentru votul universal.

Sărută-mi copilașii. Spune Frosei și Virgiliei că nu le scriu pentru că n-am timp, dar sufletul meu e cu dînsele; sărută pe Sofia, Maria și Ienăchiță.

A revede[re], surioara mea

Al tău,
Eliade

1848. iul. 8, București

Surioara mea,

Adevărat că nevoile nu mă lasă a-ți scrie des, însă și tu îmi scrii și mai rar. Mai mult de două săptămîni n-am luat [primit] nici o scrisoare de la tine și nici nu știu cum să explic că-mi scrie Tache și tu nu-mi scrii.

Ți-am trimis 100# prin d. Orghidan. Îți scriam să vii la Sinai[a] sau la Sibii, și Tache văz că nu știe nimic de aceasta.

Cînd vei veni în Brașov, întîlnește-te cu d-na Tell, că și dumneaei e streină, și fiți împreună de se poate.

Eu sînt sănătos. Așteptăm pe comisarul Porții, Suleiman-Pașa, spre a se determina soarta patriei.

Sărută-mi copilașii, scrie-mi. A revedere. Salutare și frăție.

Al vostru,
Eliade

17 iul. 1848, București

Banii trimiși prin d. Orghidan sînt 1400 #.

Dragă surioară,

Sînt sănătos, lucrez mult, odihnă mai nu am. Vă doresc mult, mult, cît nu se mai poate. Turcii au venit; crez că se vor duce. Speranțele ne sînt bune. Vine Ștefanache[4]. Vino cu el sau la Sinai[a], sau în București, unde te trage inima.

Sărută-mi copilașii; Frusinichii și Virgiliei nu le-a scris tata niciodată. Sărută-le mămușoară. Lui Ienăchiță i-am poruncit [comandat] cască de gvardist și spalete. Acum e soldat. Dacă va fi cuminte, se va face ofițer. A revedere, surioara mea.

Al vostru,
Eliade

1848, iul. 21, București

Surioara mea,

Așteptam să vă văz odată. V-au speriat minciunile, bine, stați acolo încă vreo zidouă.

Aci lucrurile merg astfel: au intrat turcii și au stat pe marginea Dunării. Au trimis pe d. Tîngîroglu[5], om civilizat, cu scrisoare către boieri. Nu s-a primit și s-a zis să se adrese[ze] scrisoarea către nație. S-a schimbat adresa către boierii și notabili[i] din Capitală. S-a citit la Mitropolie, se amenință toată mișcarea, nu recunoaște Guvernul provizoriu, invită să se adune boierii și notabilii să aleagă un locotenent de domn, spre a tracta cu dînsul. Românii cer locotenență, iar nu locotenent. Turcii primesc. Se adună popolul să aleagă membrii locotenenței și aleg pe membrii Guvernului provizoriu. Trimit o deputație la Giurgiu cu răspuns la scrisoarea esc-sale Soleiman-Pașa și cu petiție către Î. Poartă. Deputația a fost primită cu mari onori în tabăra turcească, însă locotenența compusă din șase membri o cere numai de trei membri. Aci sîntem acum. Nu știm dacă vor rămîne trei ori șase.

A revedere,
I. Eliade

26 iul. 1848, București

---

[1] Rudolf Orghidan (1797—1862), mare negustor de băcănie în Brașov; a editat (1837) prima revistă română a Brașovului, *Foaea Dumineciі*, scrisă de Ion Barac; a făcut dese călătorii la Viena și Budapesta pentru a cere îmbunătățirea vieții țăranilor români din Transilvania.

[2] Hagi Nazaret, mare negustor în București (1848) de origine armean.

[3] Soliman-Pașa (Soleiman, Suleiman), comisar al Porții în Principatele Române în anul 1848.

[4] Ștefan Andronic rudă apropiată a lui I. Heliade.

[5] Anton Tinghir Efendi (Tîngîroglu), secretar al lui Soleiman-Pașa; trimis la București cu o misivă către mitropolit și boieri (1848 iulie).

SPECTATOR PE SCENA DIPLOMATICĂ

Însemnările lui Paul Schmidt, interpretul lui Hitler

Avînd, în 1917, 18 ani, Paul Schmidt a fost încorporat în armata germană şi trimis pe front, unde a luat parte la ultimele lupte pe care le dădea armata germană în retragere din Franţa. Uşor rănit şi decorat, el nu a întîmpinat dificultăţi în a intra, o dată cu încheierea păcii, la Facultatea de limbi moderne, lucrînd în acelaşi timp în calitate de corespondent al unui ziar american. Astfel a reuşit să-şi însuşească bine limbile engleză şi franceză, luîndu-şi şi doctoratul în filologie.

După ce în 1921 a urmat cursurile speciale înfiinţate de Ministerul de Externe în vederea formării de translatori pentru conferinţe internaţionale, Schmidt a fost angajat ca interpret la acest minister. În această calitate a însoţit delegaţia germană la Societatea Naţiunilor de la Geneva.

Hitler — care, la 14 octombrie 1933, a hotărît retragerea Germaniei din Societatea Naţiunilor — nu avea încredere la început în Schmidt, pe motiv că cine „a lucrat la Geneva nu face parale". Dar după prima conferinţă pe care a avut-o cu oamenii de stat britanici — Sir John Simon şi Anthony Eden — führerul s-a declarat foarte mulţumit cu tehnica traducerii sale. Pînă atunci fusese nevoit să se întrerupă după fiecare frază, pentru a lăsa răgaz interpretului, în timp ce noul translator stenografia mai întîi întregul discurs şi apoi îl traducea.

Trecînd astfel cu succes examenul în faţa lui Hitler, Schmidt a luat parte la aproape toate convorbirile şi tratativele internaţionale care aveau nevoie de un translator de franceză şi engleză, lucrînd în această calitate pînă în 1945.

Stenogramele acestor convorbiri sînt documente de interes deosebit în reconstituirea adevărului istoric. Scriindu-şi memoriile, Paul Schmidt s-a folosit de stenogramele respective, ca şi de memoriile altor personalităţi care au venit în contact cu el sau au jucat un rol pe scena istoriei în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial şi în timpul lui. Nu mai puţin adevărat este faptul că memorialistul Schmidt, în descrierea numeroaselor evenimente, „pluteşte la suprafaţă", fără a încerca măcar să elucideze cauzele unor fenomene şi efectele lor. Sub obiectivitatea pe care o afişează, se ascunde o subiectivitate incontestabilă.

Ceea ce nu spune în memoriile sale Paul Schmidt este că politica externă a Germaniei fasciste, de anexiuni şi cotropire, era un corolar al aceleiaşi politici care, pe plan intern, se manifesta prin teroare şi exploatare sîngeroasă a maselor populare.

Adus la putere de capitalişti, Hitler şi-a achitat repede datoria contractată faţă de ei. Spre exemplu, 2 200 de societăţi pe acţiuni, care în 1933 realizaseră un beneficiu total de 500 milioane de mărci, îşi vedeau în 1936 profiturile crescînd la peste 3 miliarde. Numai beneficiul concernului „Mannesman" a crescut în aceşti ani de la 2,1 la 10,7 milioane de mărci.

Bucurîndu-se de sprijinul cercurilor imperialiste, naziştii îşi puneau în practică, unul după altul planurile lor agresive. În 1935, Hitler anunţa în mod oficial reconstituirea unei armate germane permanente. În noiembrie 1935, el semna alianţa militară cu Japonia, la care adera şi Italia, în noiembrie 1937.

Pe arena internaţională (în ultimii ani ai deceniului 1930—1940), cercurile imperialiste anglo-franco-americane au făcut concesii după concesii fascismului german. Punctul culminant l-a constituit acordul de la München din septembrie 1938, încheiat între Hitler, Mussolini, Chamberlain şi Daladier, soldat cu ocuparea regiunii sudete din Cehoslovacia de către Germania nazistă. În martie 1939, Cehoslovacia era desfiinţată ca stat suveran şi independent.

În cele ce urmează, reproducem unele din însemnările lui Schmidt — apărute în editura Athenäum, Bonn, 1950 — privitoare la evenimentele premergătoare acestei agresiuni nepedepsite.

VASILE ŞIMANDAN

Trecuseră patru ani de la preluarea puterii ; Saarul și Renania fuseseră ocupate, Germania se retrăgea din Liga Națiunilor și reintroducea serviciul militar obligatoriu. La 30 ianuarie 1937, Hitler anunța în discursul lui că „epoca surprizelor este terminată". Un an mai tîrziu însă, poporul german și lumea întreagă înțeleseră că epoca surprizelor nu era nicidecum terminată. Mai mult, avură prilejul să mediteze la încă o frază din acel discurs al lui Hitler, și anume că „bunul cel mai de preț al nostru este pacea".

Evoluția evenimentelor din anul 1938 mergea din surpriză în surpriză și într-un ritm din ce în ce mai amețitor. Mai întîi o criză internă : ministrul de externe Neurath fu debarcat peste noapte, într-un stil de „epurare" propriu naziștilor, de la venirea la putere și pînă la prăbușirea lor, iar în locul acestuia, Ribbentrop deveni titular al Ministerului de Externe. Urmă invadarea Austriei de către trupele germane. Apoi, în cursul verii, evenimentele se precipitară vertiginos, pentru ca toamna, după ascuțirea crizei cehoslovace, să intre într-un vîrtej încît doar un pas să mai despartă Germania și Europa de un nou măcel. Noi, care trăiam chiar în mijlocul acestor evenimente, ne simțeam inima prinsă parcă într-o mînă de gheață [...]

La toate acestea se mai adăuga împrejurarea că în urma pretinselor mișcări de trupe germane cehii ordonaseră o mobilizare parțială. Germania nu reacționă însă în nici un fel ; presa mondială izbucni în adevărate urlete de triumf despre retractarea și concesiile dictatorului german. Cu alte cuvinte, pentru a-l trezi la realitate, era suficient să faci ca cehii, să-l înfrunți energic.

Dacă cineva ar fi căutat cu tot dinadinsul o metodă de a-l face pe Hitler să turbeze, nu ar fi putut găsi una mai potrivită ; căci cel mai ineficace mijloc de a potoli pe un dictator este să-i reproșezi că a fost slab. Cu atît mai mult cu cît așa-zisele dovezi ale întregii afaceri au fost simple născociri. Consecințele aveau să se arate destul de repede.

La începutul lunii septembrie (1938 — **n.r.**) am fost din nou de serviciu la congresul partidului (nazist — **n.r.**) care se desfășura în cadrul obișnuit (la Nürnberg — **n.r.**), dar cu o prezență și mai masivă a străinătății. Din partea Angliei, lordul Stamp, lordul Clive, lordul Holenden, lordul Brocket, lordul McGowan și Norman Hulbert, deputat în Camera Comunelor, participară nu numai la congres, dar și la o recepție specială la care luară loc la aceeași masă cu Hitler. Ambasadorul britanic, care cu un an înainte stătuse la Nürnberg doar două zile, de data aceasta rămase pînă la sfîrșit. Reprezentanțele Franței și din alte țări erau aproape tot atît de numeroase și impozante. Din convorbirile pe care le traduceam zi de zi am putut deduce tensiunea din ce în ce mai mare și mai amenințătoare care domnea în Europa în acel septembrie al anului 1938. Rar mi-a fost dat să traduc de atîtea ori cuvinte ca „război" și „pericol de război". Era foarte interesant de observat că printre cei ce se arătau mai îngrijorați de situație se afla ambasadorul Spaniei. El nu-și ascundea teama că, în cazul unei conflagrații, guvernul francez s-ar putea uni cu stînga spaniolă împotriva regimului Franco.

Dr. Goebbels debitîndu-și noile minciuni propagandistice în fața reprezentanților presei

Știrile ce soseau la Nürnberg din străinătate erau și ele prevestitoare de furtună. Mai am și astăzi înaintea ochilor fețele îngrijorate ale unor colegi care mi-au transmis o declarație a guvernului britanic spre a fi tradusă și predată lui Hitler. În declarație se arăta că orice mijloace de forță folosite de Germania împotriva Cehoslovaciei ar constitui motive pentru intervenția puterilor occidentale. Aproape concomitent aveam de tradus o informație venită pentru Hitler din Londra, de unde reieșea că Marea Britanie ar fi dispusă să acorde sprijin militar Cehoslovaciei. Era în ziua de 11 septembrie.

„Nu pot decît să spun reprezentanților acestor democrații (occidentale)... că, în cazul că aceste făpturi chinuite (este vorba de germanii sudeți) nu vor găsi nicăieri dreptate și ajutor, vor obține de la noi și una, și alta" — strigă Hitler într-un discurs ținut la 12 septembrie, adică în ultima zi a congresului partidului, discurs care era plin de invective la adresa Cehoslovaciei. L-am mai putut asculta difuzat prin megafoanele aeroportului Nürnberg în ziua cînd mă pregăteam să plec la Berlin. „Germanii din Cehoslovacia nu sînt nici lipsiți de apărare și nici părăsiți" — zbîrnîiau mega-

„I-a fost sortit lui Chamberlain, într-una din cele mai mari crize pe care le-a cunoscut omenirea, să fie contrazis de fapte, dezamăgit în speranţele sale, înşelat şi tras pe sfoară de un om perfid"
(Winston Churchill)

foanele în timp ce mă îndreptam spre avion.

Sosisem la Berlin, dar amenințările lui Hitler îmi mai stăruiau în urechi. Colegii de birou, prietenii și cunoscuții, toți erau deopotrivă de consternați la gîndul că ar putea izbucni un război care, după părerea tuturor, se apropia cu pași uriași. Am auzit multe critici aspre la adresa lui Hitler și am aflat și de planul opoziției de a-l aresta, cu ajutorul armatei, dacă va ordona mobilizarea generală. În ziua de 13 septembrie, tensiunea ajunsese la un grad aproape insuportabil.

În dimineața zilei de 14 septembrie se produse întorsătura dramatică și senzațională. Ea era cuprinsă într-un text de cîteva rînduri pe care trebuia să-l traduc pentru Hitler : „Considerînd situația din ce în ce mai critică, propun să vă vizitez imediat în vederea găsirii unei soluții pașnice. Aș putea să vin la dv. pe calea aerului. Sînt dispus să plec începînd de mîine. Vă rog să-mi comunicați termenul cel mai grabnic la care mă puteți primi, precum și locul întîlnirii. V-aș fi recunoscător pentru un răspuns grabnic. Neville Chamberlain".

În aceeași seară am plecat la München într-un tren special, fără ceremonial și fără uniforme. Aveam convingerea că de data aceasta urma să fiu mai mult decît un simplu figurant într-o reprezentație internațională și că voi avea de jucat un rol, modest dar nu lipsit de importanță, într-o adevărată dramă a istoriei. În tren, secretarul de stat von Weizsäcker îmi spuse : „Concentrați-vă bine gîndurile ! Mîine, la Berchtesgaden, se va pune problema : război sau pace ?"

A doua zi la prînz l-am întîmpinat pe Chamberlain pe aeroportul din München. Hitler îl delegase în acest scop pe Ribbentrop. Avionul rapid „Lockheed", cu două motoare, sosi cu oaspeții englezi înainte de ora fixată.

Chamberlain coborî primul din avion. „Am suportat călătoria foarte bine — îi spuse lui Ribbentrop —, deși în drum am avut și vreme destul de rea și sînt la prima mea călătorie cu avionul".

Chamberlain era însoțit de Sir Wilson, cel mai apropiat consilier al primului ministru britanic în toate chestiunile politice, precum și de William Strang, șeful secției Europei Centrale din Foreign Office. Drumul spre gară l-am parcurs în mașini deschise. Münchenezii îl salutau foarte călduros pe Chamberlain, după cum mi s-a părut, chiar mai prietenos decît anul trecut pe Mussolini.

Am pornit spre Berchtesgaden într-un tren special. În vagonul restaurant al lui Hitler se găsea o mică masă de banchet, așezată în lungul vagonului, la care luară loc de o parte Chamberlain și însoțitorii săi, iar de partea cealaltă premierul britanic, în dreapta lui eu, în dreapta mea Ribbentrop și pe urmă Henderson (ambasadorul Marii Britanii la Berlin — **n.r.**). Această scenă mi-a rămas foarte bine întipărită în minte, deoarece în timpul celor trei ore cît a durat călătoria ne-am întîlnit într-una cu transporturi militare, imagini de-a dreptul dramatice, cu soldați proaspăt echipați și tunuri cu țevile îndreptate spre cer. „Mesagerul păcii", după cum fusese poreclit Chamberlain în Germania, contrasta în mod ciudat cu această paradă războinică.

Cu puțin înaintea sosirii noastre la Berchtesgaden începuse să plouă. În timp ce urcam spre Berghof, sediul lui Hitler, cerul se întunecă de-a binelea și de pe munți se lăsă negura. Hitler își întîmpină oaspetele la scara care conducea spre casă.

Salutări amabile, strîngeri de mînă, prezentarea colaboratorilor. După aceea ne-am instalat în jurul mesei de ceai, în camera mare cu vederea spre muntele Untersberg. Era aceeași cameră în care Hitler discutase cu doi ani înainte cu Loyd George și cu un an înainte cu ducele de Windsor. Atmosfera era însă diferită. Nu numai pentru că afară natura își schimbase decorul, dar mai ales pentru că în interior se simțea o vădită tensiune în felul precaut în care cei doi parteneri de discuție se măsurau reciproc, dîndu-și seama că peste cîteva minute avea să înceapă o convorbire care va hotărî pacea ori războiul.

După cîteva fraze convenționale despre mărimea camerei, despre vremea rea, despre o vizită a lui Hitler în Anglia și altele, Hitler îl întrebă dintr-o dată pe Chamberlain dacă dorea să discute cu el între patru ochi sau asistat de consilierii săi. „Bineînțeles că d-l Schmidt trebuie să fie de față, dar el este neutru în calitatea sa de translator și nu contează ca făcînd parte din nici o grupă". Eu știusem dinainte că Chamberlain își va exprima dorința de a vorbi singur cu Hitler. Acest amănunt fusese aranjat cu știrea lui Hitler, însă în spatele lui Ribbentrop. Amîndouă părțile îl considerau atunci pe ministrul de externe al Reichului un element indezirabil cînd era vorba să se găsească o soluție pașnică între Anglia și Germania ! Firește, Hitler își dăduse seama că fostul său ambasador

la Londra nutrea față de englezi un sentiment de demnitate ofensată și de aceea aprobase această propunere făcută de Henderson și Weizsäcker și susținută cu multă căldură de Göring.

Am intrat deci împreună cu Hitler și Chamberlain în camera de lucru de la etajul I, în timp ce Ribbentrop, supărat foc, se văzu nevoit să rămînă afară împreună cu „garnitura a doua". Era aceeași cameră simplă, neîmpodobită, în care cu un an în urmă Hitler se înțelesese atît de puțin cu Halifax. Nici de data aceasta însă convorbirea „despre război sau pace" nu avea să se desfășoare într-un spirit tocmai pașnic, discuția luînd cîteodată forme de-a dreptul furtunoase. Ea dură foarte mult, aproape trei ore. Se pare că Hitler se afla încă sub influența congresului partidului, care tocmai se terminase, și nu se dezbărase încă de mania discursurilor lungi. Din cînd în cînd își mai amintea de Beneș și Cehoslovacia și atunci lungimea tiradelor sale nu mai avea limită.

Începu prin a enumăra, pe un ton destul de reținut, permanentele lui plîngeri împotriva vecinilor Germaniei. Se opri pe larg asupra unor teme ca Tratatul de la Versailles, Liga Națiunilor, dezarmarea, dar nu omise nici dificultățile economice, șomajul și măsurile constructive luate de național-socialiști, apoi îi reproșă lui Chamberlain comportarea presei engleze, poziția ei critică față de Germania, „amestecul" englez în treburile germane și în atitudinea Reichului față de Europa, de sudeți și de Austria. Toate acestea, cu o vehemență mereu crescîndă.

Chamberlain îl ascultă cu deosebită atenție privindu-l deschis cu ochii lui căprui. Pe fața-i bine conturată, tipic englezească, cu sprîncenele stufoase, cu nasul puternic și gura energică sub mustața mică, neagră, nu se putea citi nimic din ceea ce se petrecea în dosul frunții înalte, sub acel păr bogat, ușor încărunțit. La fel stătuse în fața lui Stresemann, la Locarno și Geneva, Sir Austen Chamberlain, fratele primului ministru. Dar Chamberlain n-avea nimic din „sîngele de pește" al acelui ministru de externe. Răspunse cu vioiciune la multiplele obiecții ale lui Hitler, zîmbind amabil, aproape împăciuitor, rostind fraza stereotipă despre libertatea presei din Anglia, apoi accentuă, uitîndu-se fix în ochii lui Hitler, că era dispus să discute posibilitățile de soluționare a plîngerilor germane, dar că, în orice condiție, forța trebuie exclusă.

„Forța ? a izbucnit Hitler. Dar cine vorbește de forță ? Domnul Beneș este acela care folosește forța împotriva compatrioților mei în țara Sudeților, domnul Beneș este acela care a ordonat mobilizarea în luna mai și nu eu". Afară turna cu găleata și vîntul șuiera în jurul casei. „Nu mai vreau să accept asemenea lucruri — strigă Hitler în culmea mîniei. În cel mai scurt timp voi reglementa această problemă, ori așa — ori așa, din proprie inițiativă". Era pentru prima dată că apăreau cuvintele „ori așa — ori așa" în discuția cu un diplomat străin. După observațiile mele de atunci și de mai tîrziu, ele însemnau un semnal de alarmă cît se poate de grav. Bineînțeles, le-am tradus în engleză, după cum trebuia, prin „one way or another" (într-un fel sau altul), dar sensul lor adevărat se traducea, atunci ca și în alte ocazii, prin : concesii făcute de partea adversă sau invazie, folosirea forței, soluția războinică.

Chamberlain, care pînă atunci ascultase în cea mai perfectă liniște, începu și el să se enerveze. „Dacă v-am înțeles bine — spuse el —, hotărîrea dv. fermă este de a întreprinde o acțiune contra Cehoslovaciei, orice s-ar întîmpla". Iar după o pauză de cîteva secunde adăugă : „Dacă aceasta este intenția dv., de ce m-ați făcut să vin la Berchtesgaden ? În aceste condiții, cel mai bun lucru ar fi să plec imediat înapoi. Se pare că nu mai are nici un rost".

Timp de un moment, Hitler ezită. Dacă vrea, într-adevăr, să ajungă la război, m-am gîndit în sinea mea, acesta este momentul. Mă uitam la el încordat. Problema „război sau pace" se găsea în acele clipe pe muchie de cuțit. Dar se întîmplă tocmai ceea ce era de necrezut. Hitler dădu înapoi.

„Dacă în tratarea problemei sudete ați putea recunoaște principiul de autodeterminare a popoarelor — spuse el trecînd subit de la violență la liniște și concentrare totală —, am putea discuta în continuare cum să transpunem acest principiu în practică". Eram convins că Chamberlain își va da imediat consimțămîntul în legătură cu autodeterminarea ; acest principiu făcuse întotdeauna parte integrantă din discuțiile politice engleze, iar atît presa engleză cît și personalitățile în vizită în Germania recunoscuseră în permanență valabilitatea acestui principiu pentru problema sudeților. Acum însă, fie că Chamberlain mai era supărat din pricina izbucnirilor nervoase ale lui Hitler, fie că își dăduse seama, ca expert în ale administrației, de dificultățile ce s-ar ivi pentru Cehoslovacia în cazul aplicării acestui principiu, cert este că făcu imediat o obiecție.

„Dacă s-ar aplica principiul de autodeterminare în Cehoslovacia, făcîndu-se un plebiscit printre germanii sudeți, s-ar isca dificultăți enorme" — replică el. Cu toate acestea, Hitler rămase calm. Să-l fi speriat oare amenințarea lui Chamberlain că va pleca ? Sau se gîndea, într-adevăr, să dea înapoi în fața unei conflagrații generale ?

→

„Dacă vreți să vă dau un răspuns în legătură cu problema dreptului de autodeterminare, ar trebui să mă sfătuiesc cu colegii mei din cabinetul englez — spuse Chamberlain. Propun, de aceea, să întrerupem convorbirea în acest punct. Eu mă voi întoarce imediat în Anglia pentru consultări, după care mă voi întîlni din nou cu dv."

Cînd i-am tradus propunerea de a întrerupe convorbirile, Hitler își ridică privirea, oarecum neliniștit ; auzind însă că Chamberlain ar vrea să se întîlnească din nou cu el, își dădu acordul vădit ușurat. Atmosfera se îmbunătăți brusc și Chamberlain profită foarte abil de acest climat favorabil pentru a obține de la Hitler promisiunea că între timp nu va lua nici o măsură de forță împotriva Cehoslovaciei. Hitler încuviință pe loc, cu rezerva însă că acordul lui nu ar mai fi valabil dacă între timp s-ar întîmpla incidente ieșite din comun.

Cu aceasta convorbirea luă sfîrșit. Văzîndu-l pe Hitler mai domolit, am început să sper din nou că pacea va fi menținută. Apoi, cu o senzație de ușurare, am plecat pe la opt seara la Berchtesgaden, împreună cu englezii, pentru a cina la Grand-Hotel, unde mi-am petrecut și noaptea.

După cum obișnuiam în cazuri similare, în aceeași seară am dictat un raport despre convorbire. Henderson era nerăbdător și venea mereu în camera mea pentru a afla în ce stadiu se găsea lucrarea. Diplomatul englez ținea să primească însemnările încă în aceeași noapte, pentru ca a doua zi să dea un raport detaliat cabinetului la Londra. Și în alte ocazii avusesem, bineînțeles, obiceiul de a înmîna partenerului de convorbire cîte o copie a raportului meu. Prima dată (era în 1929, cu ocazia conferinței de la Haga a celor patru miniștri de externe ai Germaniei, Franței, Angliei și Belgiei) dădusem o copie a însemnărilor mele în limba engleză ministrului de externe de atunci, Henderson. M-au interesat întotdeauna corecturile care urmau să fie făcute la dorința părților străine. Ele se refereau la lucruri mărunte, mai ales la chestiuni de stil și niciodată la punctele principale. Hitler și Ribbentrop cereau uneori corecturi care constau în ștergerea unor pasaje rostite chiar de ei, dar nu introduceau niciodată lucruri noi sau principiale. Hitler se mulțumea, de obicei, cu modificări stilistice și era foarte interesant să constat cum după intervențiile lui textele mele deveneau mai plastice prin adăugarea unor cuvinte de umplutură ca, de exemplu, „însă", „totuși", „de altfel" etc.

Ultima dată am remis asemenea însemnări lordului Halifax despre convorbirile lui cu Hitler și Göring din anul precedent. Dar în acea seară, la Berchtesgaden, m-am pomenit în camera mea dintr-o dată cu Ribbentrop stînd furios lîngă Henderson. „Vă închipuiți probabil că mai sînteți la Geneva — îmi spuse el foarte supărat, după ce rămăsesem singuri —, unde fiecare putea să predea o hîrtie secretă oricui, unde toți erau **frère et cochon**[1] ; așa ceva nu mai există în Germania național-socialistă. Aceste însemnări sînt destinate exclusiv führerului, vă rog să țineți minte !"

Îmi revenea deci sarcina foarte neplăcută de a-i informa pe Henderson și Chamberlain că nu mai aveam voie să le dau însemnările. Mi-am amintit atunci că și în alte ocazii Hitler făcuse față de partenerii săi aluzia cum că rapoartele scrise ar lipsi convorbirile de caracterul unei discuții de la om la om. Era o explicație întrucîtva plauzibilă, dar neconvingătoare pentru Chamberlain, fiindcă nu fusese dată înaintea începerii convorbirilor. El reacționă foarte violent și declară că, în asemenea condiții, va trebui pe viitor să aducă și el un translator sau cel puțin pe cineva care va putea nota desfășurarea convorbirilor. Abia în acel moment mi-am dat seama foarte limpede cîtă încredere îmi arătaseră toți străinii, începînd cu Herriot și Briand pînă la Henderson, MacDonald și Laval, neaducînd niciodată, în toți acești ani, translatori proprii și bazîndu-se întotdeauna pe serviciile mele în convorbirile cu oamenii de stat germani. Regretam acest incident cu atît mai mult cu cît, după părerea mea, era pur și simplu o răzbunare meschină a lui Ribbentrop, care în acest fel voia să aibă o oarecare satisfacție pentru că fusese exclus de la convorbirile cu Chamberlain. În perioadele următoare mi s-a întîmplat de multe ori să am greutăți în legătură cu însemnările mele, pe care nu aveam voie să le remit participanților străini la convorbiri. Pînă și Mussolini era obligat să intervină de fiecare dată pentru a putea obține o copie. De altfel nu a avut niciodată observații critice la lucrările mele, dimpotrivă, mă felicita pentru exactitatea cu care îi redam cuvintele.

În dimineața următoare am plecat cu Chamberlain pe autostradă, spre aeroportul münchenez Oberwiesenfeld, de unde primul ministru britanic se înapoie la Londra după exact 24 de ore de la sosirea sa în Germania.

În seara aceleiași zile m-am întors la Berlin. Pe măsură ce recapitulam evoluția convorbirii hotărîtoare de la Berchtesgaden, îmi ziceam că speranțele mele nu sînt deșarte de vreme ce pînă la urmă Hitler dăduse totuși înapoi în fața ultimului pas

---

[1] Expresie franceză. echivalentă cu „se băteau pe burtă".

După prima întîlnire de la Godesberg, Chamberlain se întoarse foarte supărat la hotelul său de pe partea opusă a Rinului, [...] de unde, a doua zi dimineața, trimise o scrisoare care era echivalentă cu o respingere a propunerilor făcute de Hitler. [...]

Scrisoarea, deși concepută într-un stil destul de amabil și începînd prin cuvintele „My dear Reichskanzler" (dragul meu cancelar al Reichului), a avut la noi efectul unei bombe. Tratativele amenințau să se împotmolească chiar din prima zi. În hotelul „Dreesen" se succedau consfătuirile dintre Hitler, Ribbentrop și consilierii lor. În cele din urmă, Hitler dictă un răspuns la scrisoarea lui Chamberlain, repetînd încă o dată expunerile din ziua precedentă. [...] Nemaiavînd timp să traduc scrisoarea în englezește, am primit dispoziție de la Hitler să i-o predau personal lui Chamberlain ca astfel să-i traduc textul verbal. [...]

În ziua de 23 septembrie, pe la ora 3 după-amiază, cu un plic mare de culoare cafenie sub braț, am pornit de la hotelul „Dreesen". Eram sigur că în acel moment la hotelul „Petersburg" toate binoclurile se îndreptau spre mașina în care mă aflam. [...] Cum am ajuns în fața hotelului, cineva m-a condus imediat la Chamberlain, care stătea pe terasa camerei sale ; desigur că și el privise îngrijorat peste Rin.

Totuși nu părea de loc nervos. Se comporta ca un vilegiaturist venit acolo să-și petreacă vacanța ; mă salută, apoi mă conduse în camera sa de lucru, unde urma să traduc scrisoarea, de față fiind Sir Horace Wilson, Henderson și Kirkpatrik. Am mai avut de dat și unele explicații verbale, așa că am părăsit camera lui Chamberlain abia după o oră. Am fost nevoit să străbat cu maximum de viteză holul hotelului asediat de ziariști pentru a evita să răspund la întrebările lor.

Imediat după înapoierea mea am fost condus la Hitler.

„Ce a spus, cum a primit scrisoarea mea ?" — mă întrebă el, de-abia stăpînindu-și curiozitatea. I-am spus impresiile mele; se liniști aflînd că Chamberlain își păstrase calmul și comunicase că va răspunde în scris chiar în cursul zilei. Într-adevăr, o oră mai tîrziu, Henderson și Wilson îi predară lui Ribbentrop răspunsul promis, după care, timp de o oră, urmă o discuție destul de încîlcită și dezordonată despre măsurile ce trebuiau luate.

În scrisoare, Chamberlain dădu din nou dovadă de multă solicitudine. Accepta ca „în calitate de mediator" să transmită guvernului cehoslovac propunerile „pe care excelența dv. — scria el în scrisoarea adresată lui Hitler — le menține cu aceeași insistență ca aseară". Ruga în consecință ca aceste propuneri să-i fie înmînate sub forma unui memoriu, anunțînd că se va întoarce în Anglia pentru a începe pregătirile în vederea medierii.

În convorbirea cu Ribbentrop, se stabili ca în aceeași seară Chamberlain să vină încă o dată la hotelul „Dreesen", unde i se va preda memoriul și unde totodată i se vor comunica comentariile lui Hitler în legătură cu el.

Convorbirea cu Chamberlain a fost unul dintre cele mai dramatice momente ale crizei sudete. Începu pe la 11 seara și avu loc în sala mică de festivități a hotelului „Dreesen", căci între timp cercul participanților se lărgise considerabil. Ribbentrop obținuse să fie și el invitat de astă dată. Împreună cu el intrară Wilson, Henderson, Weizsäcker și șeful departamentului juridic al Ministerului de Externe.

Hitler și Chamberlain stăteau la masa din mijlocul încăperii, iar participanții se așezară în jurul lor, la voia întîmplării. Începui să traduc memoriul. [...]

Retragerea totală a armatei cehoslovace dintr-o regiune însemnată pe o hartă — care trebuia evacuată cu începere de la 26 septembrie și predată Germaniei la 28 septembrie —, aceasta era condiția principală. Predarea regiunii respective în starea în care se găsea la acea dată, eliberarea tuturor deținuților politici de origine germană arestați de guvernul cehoslovac, recurgerea la plebiscit (în anumite regiuni) sub controlul unei comisii internaționale, — iată o parte din celelalte puncte ale acestui document, cuprins în numai cîteva pagini dactilografiate.

Reacțiile lui Chamberlain și ale celorlalți englezi fură foarte violente. „Dar acesta e un ultimatum !" — strigă Chamberlain, ridicînd mîinile în sus. „Un diktat" — adăugă Henderson, căruia îi plăcea să presare conversația cu cuvinte germane. Chamberlain răspunse scurt că-i era cu neputință să remită guvernului cehoslovac un astfel de ul-

timatum și că opinia publică din țările neutre ar respinge cu siguranță în modul cel mai energic nu numai conținutul, dar și tonul unui asemenea document în cazul în care acesta ar fi dat publicității. „Sînt profund mîhnit și decepționat, domnule cancelar al Reichului, încheie Chamberlain, că nu ați sprijinit cîtuși de puțin eforturile mele de a salva pacea."

Hitler, surprins de vehemența ripostei, se retrase pe poziții defensive. Respinse destul de stîngaci acuzarea că documentul ar fi un ultimatum : „Documentul se numește memoriu, nicidecum ultimatum". Scuza lui Hitler aducea cu bîlbîiala unui elev prins cu o nerozie. Chamberlain, Wilson și Henderson continuară să-l atace. Demonstrară că propunerea era irealizabilă datorită termenelor scurte acordate pentru evacuare. Guvernul cehoslovac dispunea de mai puțin de 48 de ore pentru a da ordinele necesare și de numai patru zile pentru evacuarea întregului teritoriu. În asemenea condiții era aproape inevitabil să nu se ajungă la schimburi de focuri, și, dacă între Germania și Cehoslovacia s-ar fi iscat incidente de război, consecințele ar fi fost dezastruoase. Ele ar fi dus cu siguranță la izbucnirea unui război european.

La un moment dat se deschise ușa și un aghiotant al lui Hitler îi înmînă acestuia un bilet. Hitler citi, mi-l dădu și-mi spuse : „Traduceți această comunicare domnului Chamberlain !". Pe bilet era scris : „Beneș a făcut cunoscut prin radio că a dispus mobilizarea generală a armatei cehoslovace".

O tăcere de mormînt se lăsă în încăpere. „Războiul nu mai poate fi evitat" — îmi trecu prin minte și sînt convins că și ceilalți din sală gîndeau ca mine. E adevărat că Hitler garantase lui Chamberlain că nu va întreprinde nimic contra Cehoslovaciei, dar adăugase : „Dacă nu voi fi forțat să acționez în urma unor măsuri excepționale ale guvernului cehoslovac". [...]

Chamberlain rămase împietrit ; Hitler i se adresă cu o voce abia auzită : „Cu toată provocarea guvernului cehoslovac, voi respecta cuvîntul care vi l-am dat și nu voi întreprinde nimic contra Cehoslovaciei atît timp cît vor dura tratativele sau cel puțin atît timp cît dv., domnule Chamberlain, vă aflați pe teritoriul german". Tensiunea scăzu și discuțiile reîncepură.

Hitler se arătă dispus să facă anumite concesii în privința termenului de evacuare : „Sînteți unul dintre puținii oameni, domnule Chamberlain, de dragul căruia am făcut vreodată o concesie" — ținu el să precizeze, stabilind data de 1 octombrie ca termen de evacuare. Făcu pe document corectura respectivă cu mîna lui și stabili încă o dată regiunea care urma să fie cedată Germaniei în ziua de 1 octombrie ; mai făcu și alte corecturi, atenuînd textul, dar, după cîte îmi aduc aminte, schimbările priveau mai mult forma decît conținutul. [...]

La congresul anual de la Nürnberg al partidului nazist din 1938 au defilat tancurile : era încă un mijloc pentru a intimida Franța și Anglia

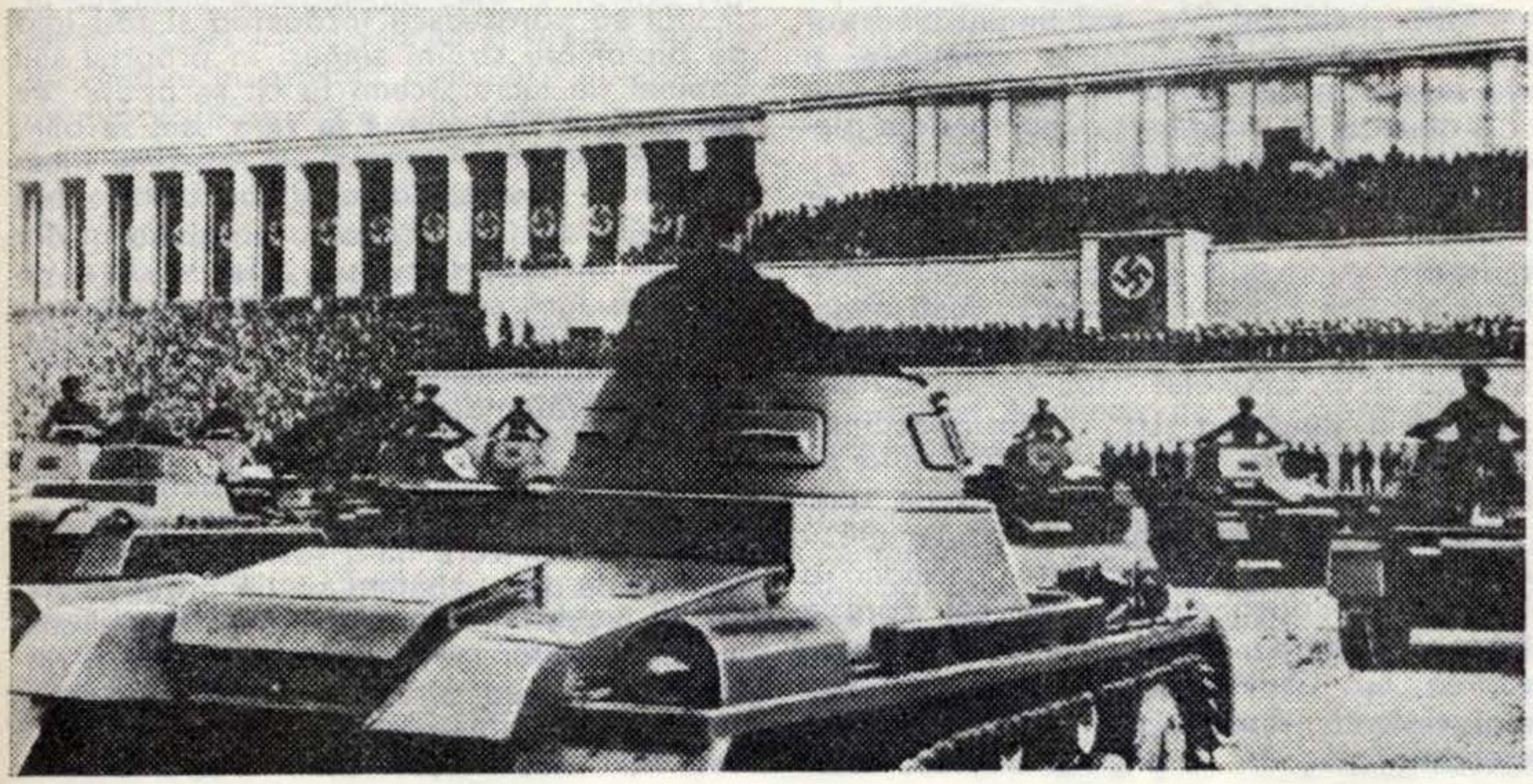

Hitler ascultă cu aparentă deferență cele spuse de Chamberlain și traduse de Schmidt

În cele din urmă, Chamberlain acceptă să preia documentul german și să-l remită guvernului cehoslovac. La ora 2 noaptea, după o altă convorbire între patru ochi, la care n-am asistat decît eu, cei doi își luară rămas bun. Atmosfera devenise aproape cordială. [...] „Între noi nu trebuie să aibă loc divergențe — spuse Hitler lui Chamberlain —, noi nu ne vom opune intereselor dv. în afara Europei, iar dv. nu pierdeți nimic dacă ne lăsați mînă liberă în Europa centrală și de sud. Va veni timpul cînd vor trebui rezolvate problemele coloniale, și ele se pot rezolva fără război".

A doua zi de dimineață, Chamberlain pleacă cu avionul la Londra.

Două zile mai tîrziu, la 26 septembrie, Sir Horace Wilson se prezentă la Berlin cu o scrisoare personală din partea lui Chamberlain către Hitler. În aceeași după-amiază, Hitler îl primi împreună cu Henderson și Kirkpatrik în cabinetul său de lucru din cancelaria Reichului. La această ședință, l-am văzut pentru prima și singura dată pe Hitler pierzîndu-și total stăpînirea de sine.

Nu-mi mai aduc aminte dacă englezii aduseseră cu ei o traducere germană a textului sau dacă eu am fost cel care a făcut traducerea. Cert este însă că scrisoarea lui Chamberlain a dezlănțuit cea mai violentă discuție la care am asistat vreodată.

„Guvernul cehoslovac îmi comunică — scria Chamberlain —... că el consideră propunerile din memoriul dv. întru totul inacceptabile". Mai departe, Chamberlain lăsa să se înțeleagă că încă de la Godesberg prevăzuse că așa se va întîmpla. La citirea pasajului din care reieșea că Chamberlain era de acord cu punctul de vedere cehoslovac, Hitler sări brusc de pe scaun și strigă : „Nu mai are nici un rost să continuăm tratativele" alergînd spre ușă ca și cînd ar fi vrut să părăsească încăperea și să-i lase pe diplomații străini singuri în propriul său cabinet de lucru. Scena fu cît se poate de penibilă ; Hitler ajunse în fața ușii, se opri, dîndu-și probabil seama de ridicolul situației, și se întoarse la locul său ca un puști îmbufnat. Lectura scrisorii fu reluată, dar cînd să încheie, Hitler avu o ieșire de o vehemență fără seamăn. Totuși scena aceasta nu se numără printre acele accese legendare de furie despre care s-a vorbit atît de mult în străinătate.

A urmat o discuție în care toți partenerii — în afară de mine și de Kirkpatrik — vociferau concomitent. A fost una dintre rarele ocazii în care mi-a fost foarte greu să traduc, de-abia izbutind să țin pasul cu Hitler. În multe împrejurări, chiar în timpul convorbirilor celor mai agitate, reușeam să restabilesc liniștea atrăgînd atenția lui Hitler sau altui vorbitor că nu terminasem de tradus. Așa s-a întîmplat și în cursul convorbi-

rilor celor patru mari puteri care au avut loc mai tîrziu. Aici însă, în învălmășeala de voci, efortul meu a fost inutil. Hitler tuna și fulgera împotriva lui Beneș și a cehilor, în timp ce bietul „factor poștal" — Sir Horace Wilson — care adusese scrisoarea ruga încet și timid să se păstreze calmul și rațiunea, atițînd prin asta și mai mult furia lui Hitler. Alături, ca pe o scenă laterală, avea loc o altă convorbire, la aceeași temperatură ridicată, între Henderson și Ribbentrop. Tema era aceeași : Beneș, teroristul, și cehii, provocatori de război.

Cîteva ore mai tîrziu, Hitler ținu renumitul său discurs din Palatul sporturilor : „Problema care ne-a preocupat în ultimele luni și săptămîni nu se chema Cehoslovacia, ea se chema «domnul Beneș !» — răsunară megafoanele. Spre acest nume converg astăzi preocupările a milioane de oameni, el îi împinge spre o hotărîre disperată ! Acum Beneș îi expulzează pe germani. Dar cu asta jocul se termină !... Hotărîrea se află acum în mîna sa ! Pace sau război ! Ori acceptă oferta și, în sfîrșit, va da libertate germanilor, ori ne-o vom lua singuri !"

Discursul mai conținea însă și alte „melodii". Hitler găsi cuvinte amabile și pline de apreciere la adresa lui Chamberlain ; tot atunci rosti acea frază faimoasă care ulterior a fost atît de des citată : „I-am dat asigurarea domnului Chamberlain că cu începere din clipa... în care cehii vor fi rezolvat problema minorităților lor... statul cehoslovac nu va mai prezenta nici un interes pentru mine. Aceasta i-o garantăm. Doar noi nu dorim cehi !".

Chiar a doua zi dimineața am fost chemat din nou la cancelaria Reichului, unde l-am întîlnit pe Wilson, care în decursul nopții primise un nou mesaj de la Chamberlain către Hitler. Premierul britanic se referea la cuvintele amabile pe care le rostise Hitler în discurs la adresa lui și oferea garanția Angliei în privința executării obligațiilor de evacuare de către cehi, cerînd în schimb Germaniei să nu folosească forța împotriva Cehoslovaciei. Hitler nici nu voi să răspundă la această propunere. El repeta într-una că guvernului cehoslovac nu i-au rămas decît două alternative : să accepte propunerea germană sau s-o refuze. „În care caz voi zdrobi Cehoslovacia !" urlă furios. „Dacă pînă în ziua de 28 septembrie, ora 2 după-amiază, cehii nu acceptă condițiile mele, în ziua de 1 octombrie voi pătrunde cu armata germană în regiunea sudetă". Hitler era într-o asemenea stare de nervi încît nu se putea sta de vorbă cu el. Nu contenea cu amenințările și injuriile la adresa cehilor...

Deși timorat, Wilson se ridică la un moment dat și declară apăsînd pe fiecare cuvînt : „Mai am de îndeplinit o misiune din partea primului ministru britanic. Vă rog, domnule cancelar al Reichului, să luați cunoștință de următoarea declarație". După care dădu citire unei fraze scurte, însă plină de conținut, pe care am tradus-o încet și apăsînd fiecare cuvînt pentru ca Hitler să-și poată da seama de importanța deosebită a comunicării și de gravele urmări ce le-ar putea avea : „Dacă Franța, respectînd obligațiile sale contractuale, va fi implicată în ostilități cu Germania, Regatul Unit va fi obligat de a acorda sprijin Franței".

Hitler răspunse furios că a luat cunoștință de comunicare. „Asta înseamnă — spuse el — că dacă Franța atacă Germania, Anglia se va simți obligată să atace și ea Germania !" Ridicînd vocea continuă : „Dacă Franța și Anglia vor să pornească la război împotriva mea, n-au decît. Mie-mi este complet egal. Sînt pregătit pentru toate eventualitățile. Săptămîna viitoare vom fi deci cu toții implicați într-un război unul contra celuilalt". Acesta a fost ultimul cuvînt adresat lui Wilson și răspunsul dat de Hitler la propunerea lui Chamberlain.

Dar chiar în aceeași seară mi s-a dat spre traducere o scrisoare a lui Hitler către Chamberlain ; era scrisă pe un ton împăciuitor. Pentru a doua oară în aceste zile critice am avut impresia că Hitler, pus în fața unei hotărîri extreme, dă înapoi. Să-l fi influențat oare ultima declarație făcută de Wilson ? În scrisoare, Hitler declara că ar fi dispus să participe la o garanție internațională față de restul Cehoslovaciei de îndată ce problema minorităților va fi reglementată.

Nu este exclus ca schimbarea de poziție a lui Hitler să fi fost, în parte, influențată de o întîmplare destul de semnificativă la care fusese martor în după-amiaza tîrzie a acestei zile. De la fereastra cancelariei Reichului, Hitler privea o divizie motorizată trecînd pe Wilhelmstrasse și observă reacția complet apatică și lipsită de entuziasm a populației berlineze. Fu adînc decepționat de acest episod. [...]

A doua zi, 28 septembrie, în cabinetul de lucru al lui Hitler, avură loc, într-un du-te-vino neîntrerupt, vizitele ambasadorilor François-Poncet, Henderson și ambasadorului italian Attolico ; pe coridoare și în birourile celelalte ale cancelariatului, tensiunea era ridicată ca în zilele de criză. Peste tot se aflau aghiotanți, „referenți personali", conducători ai partidului, militari și secretari de stat sosiți împreună cu miniștrii sau generalii lor în vederea unor consfătuiri cu Hitler. Convorbirile însă nu aveau caracterul unor ședințe ordonate. Hitler colinda prin încăperi și discuta cînd cu unul, cînd cu altul. Cei din apropiere se puteau alătura

grupului, dar nimeni nu scotea o vorbă căci Hitler ținea discursuri lungi expunîndu-și părerea asupra situației, indiferent dacă interlocutorul voia sau nu să-l asculte. Din cînd în cînd se retrăgea în cabinetul său de lucru ca să discute cu Ribbentrop, Göring sau unul dintre militari, în special cu Keitel. Cancelariatul Reichului arăta mai degrabă a cartier general decît a nucleu de guvern.

Primul ambasador care apăru în acea zi de 28 septembrie fu François-Poncet. Deși vorbea perfect limba germană, totuși am fost și eu convocat la discuție „pentru orice eventualitate". Astfel am avut ocazia să ascult o convorbire care mi-a rămas întipărită în minte din pricina înțelepciunii și deosebitei abilități diplomatice cu care a fost condusă de către François-Poncet. Ambasadorul francez a dus o luptă titanică cu Hitler pentru a salva pacea. „Greșiți profund, domnule cancelar — spuse el în decursul acestei convorbiri — dacă vă imaginați că puteți localiza conflictul cu Cehoslovacia. Dacă veți ataca această țară, veți da foc Europei întregi". Vorbea tactic, cos, ca de obicei, cu cuvinte bine alese, într-o germană perfectă din punct de vedere gramatical, însă cu un foarte slab accent francez, care avea darul să sublinieze și mai mult anumite noțiuni. „Sînteți, bineînțeles, convins că veți cîștiga acest război — continuă François-Poncet, la fel cum și noi credem că vom învinge. Dar care este de fapt motivul pentru care vă asumați acest risc dacă și fără război veți putea obține îndeplinirea celor mai multe din condițiile dv.?"

Hitler îl întrerupea, îl contrazicea, îl ocăra pe Beneș, vorbea despre eforturile pentru menținerea păcii și despre imposibilitatea de a mai aștepta. François-Poncet nu-și pierdu calmul. Îi demonstră lui Hitler cît de lipsite de sens erau intențiile lui, folosind cu abilitate o serie de argumente psihologice. Mereu ataca problema din cîte un unghi nou. Din colțul meu urmăream toate fazele acestei bătălii pe tema păcii și comportarea celor doi actori. Era de-a dreptul fascinant, mai ales cînd, observînd reacțiile lui Hitler, mi-am dat seama cum încet, încet balanța înclina din ce în ce mai mult spre o soluție pașnică... Nu mai sărea în sus și abia găsea răspuns la argumentele lui François-Poncet, susținute cu renumita logică a francezilor. Era vădit îngîndurat. De două sau de trei ori încercă să intervină, menținîndu-și punctul de vedere. François-Poncet, știind că în această situație orice cuvînt deplasat reprezintă un pericol, îi răspundea de fiecare dată cu multă pondere, stăpînindu-și enervarea. Ceea ce nu-i displăcea lui Hitler. Cînd cineva știa să se apere îi făcea o deosebită impresie — cu condiția ca apărarea să nu fie îndreptată împotriva lui.

O altă stratagemă diplomatică folosită de ambasadorul francez fu o hartă minuțioasă a fiecărei faze a evacuării. François-Poncet a fost singurul care a făcut o propunere cu cap, repeta deseori Hitler mai tîrziu, cînd vorbea de criza sudetă. După hartă se putea vedea de îndată că propunerea fusese întocmită de militari pricepuți.

Ușa se deschise și intră un aghiotant. Oare ce avea să urmeze ? Poate că cehii porniseră o acțiune din inițiativă proprie ? Auzii numele lui Attolico și mă liniștii. [...]

Goebbels intensifică pînă la paroxism propaganda războinică : locul batalioanelor de odinioară...

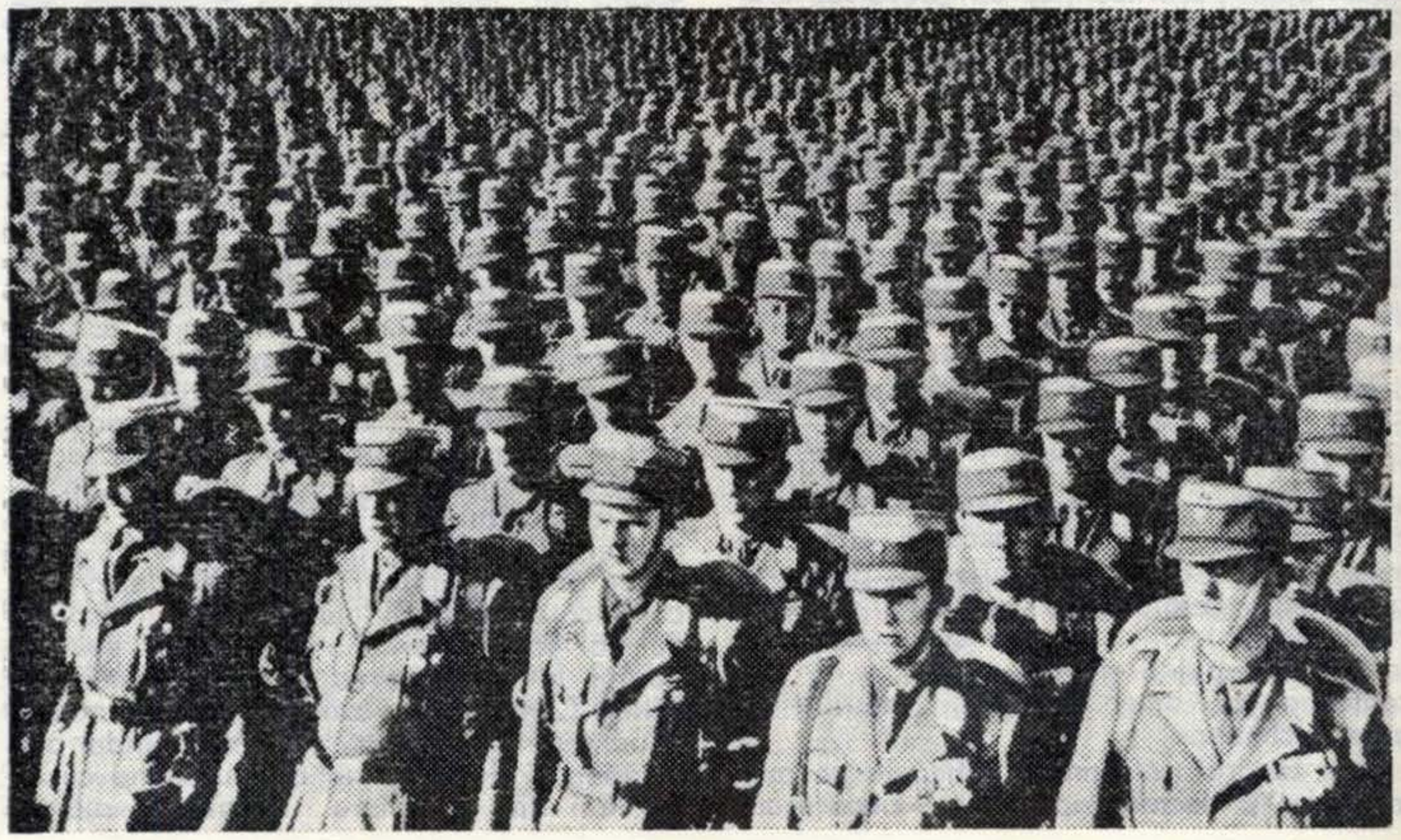

Am ieșit afară împreună cu Hitler. Attolico nu vorbea bine germana, astfel că trebuia să asist, în calitate de translator, la toate întrevederile sale cu Hitler sau cu Ribbentrop. Era atît de aferat încît aproape își pierduse răsuflarea. Înalt, puțin adus de spate, se îndreptă repede spre Hitler, cu fața îmbujorată de emoție și cu ochii lui mici, inteligenți, care fugeau încoace și încolo. Încălcînd orice protocol, îi strigă lui Hitler de la distanță : „Führere, am un mesaj urgent de la Duce către dv." și continuă în vreme ce eu traduceam : „Guvernul britanic a însărcinat pe ambasadorul său de a comunica la Roma că este dispus să accepte medierea Ducelui în problema germanilor sudeți". Arătă apoi că divergențele sînt minore, adăugînd în cele din urmă o frază foarte interesantă : „Oricare ar fi hotărîrea dv., Führer, Italia fascistă vă sprijină. Acesta este mesajul Ducelui". În continuare Attolico mai declară : „Ducele este însă de părere că ar fi bine să acceptați propunerea britanică și vă roagă să evitați mobilizarea". Hitler, pe care convorbirea cu François-Poncet îl pusese pe gînduri, fu impresionat de mesajul lui Mussolini. Attolico îl privi emoționat.

Era aproape ora 12 ; nu mai rămăseseră decît două ceasuri pînă la termenul indicat de Hitler în ultimatum. Acesta fu momentul în care se hotărî pacea. „Spuneți Ducelui că accept propunerea sa" fură cuvintele lui Hitler. [...]

Ne-am întors în camera de lucru, unde François-Poncet aștepta împreună cu Ribbentrop. „Tocmai m-a rugat Mussolini să accept o propunere de mediere" — spuse Hitler foarte scurt și continuă discuția cu François-Poncet, dar, preocupat de mesajul lui Mussolini, discuția luă destul de repede sfîrșit.

Abia plecă François-Poncet, cînd se prezentă Henderson cu un alt mesaj din partea lui Chamberlain. „După citirea ultimei dv. scrisori — traduceam eu —, sînt ferm încredințat că toate condițiile esențiale pot fi îndeplinite fără război, într-un termen foarte scurt. Sînt dispus să vin imediat personal la Berlin, pentru a discuta totul cu dv., cu reprezentanții guvernului cehoslovac, precum și ai Franței și Italiei... Refuz să cred că datorită unei amînări de numai cîteva zile ați dori să vă luați răspunderea declanșării unui război mondial care ar putea însemna sfîrșitul civilizației". Hitler răspunse că înainte de a putea lua o hotărîre privitoare la această propunere va trebui să se pună în legătură cu Mussolini. „De altfel, în urma insistenței marelui meu aliat italian, am dispus ca mobilizarea germană să fie amînată cu 24 de ore" — declară Hitler lui Henderson, cînd acesta îl părăsi după o convorbire foarte pașnică.

În aceeași după-amiază, Hitler avu o convorbire telefonică cu Mussolini, după care luă hotărîrea, care stîrni mare senzație în lumea întreagă, de a-i invita chiar de a doua zi (29 septembrie) la München pe Chamberlain, Daladier și Mussolini, pentru a ține o conferință în problema sudetă. Chiar în aceeași seară mă aflam într-un tren special, în drum spre Sud.

(Va urma)

...l-au luat batalioanele Wehrmachtului...

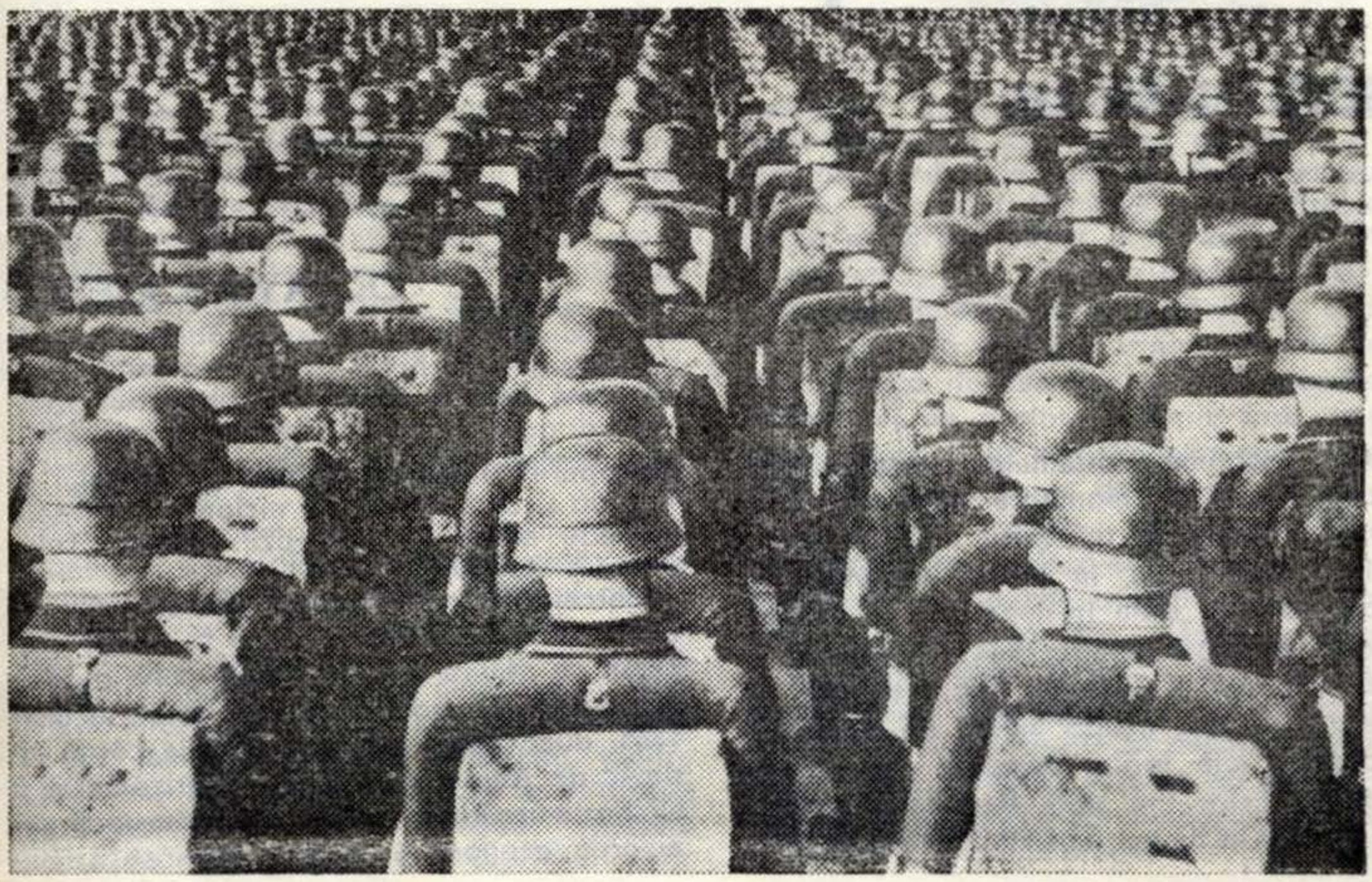

DIN TRECUTUL MONEDEI ROMÂNEȘTI

(SECOLELE XIV-XVI)

OCTAVIAN ILIESCU

Pe teritoriul României, moneda a fost cunoscută încă din antichitate. În jurul anului 500 î.e.n., cu numai un veac după crearea acestui mijloc de schimb în lumea greacă antică, orașul Histria de pe malul lacului dobrogean Sinoe emitea drahmele sale de argint, cele mai vechi monede cunoscute în istoria țării noastre. Ceva mai tîrziu, la sfîrșitul secolului al IV-lea î.e.n., geto-dacii încep să bată propriile lor monede, adaptînd la nevoile locale ale schimbului economic sistemele greco-macedonene. Emisiunile monetare geto-dacice, cu caracter regional, au durat pînă în secolul I î.e.n. Mai tîrziu, în timpul stăpînirii romane, se vor bate în Transilvania monede locale de bronz pentru Provincia Dacia, între anii 246 și 256. În paginile care urmează ne vom ocupa numai de emisiunile monetare ale țărilor române, de la constituirea celor trei state feudale și pînă la unirea lor în timpul lui Mihai Viteazul (1600).

Primele emisiuni monetare ale țărilor române

De mai bine de un veac, studiile închinate numismaticii noastre medievale au stabilit că primele emisiuni monetare ale Țării Românești apar în timpul domniei lui Vlaicu Vodă (1364—1377), în vreme ce în Moldova, Petru Mușat (1374—1392) este primul voievod care bate monede proprii. Acest fapt este confirmat de numeroasele tezaure și descoperiri monetare datînd din secolul al XIV-lea și care nu au dat niciodată la iveală monede emise de voievozi anteriori celor amintiți mai sus.

Cercetările numismatice efectuate în ultima vreme au permis însă să se aducă precizări cu privire la data de emisiune a celor mai vechi monede românești. Încă din anul 1365, după cucerirea Vidinului de către Ludovic de Anjou și căderea în prizonierat a lui Sratimir, Vlaicu Vodă desăvîrșește organizarea economică a Țării Românești, bă-

tînd monedă proprie și dînd astfel o nouă dovadă de independență în raporturile sale cu regatul Ungariei. Ocuparea Vidinului de către Ludovic împiedica desfășurarea normală a schimburilor economice dintre Țara Românească și statul bulgar, schimburi care aduceau dincoace de Dunăre moneda de argint utilizată în circulația locală și care era înlocuită acum de nouă monedă a Țării Românești. De altfel, cele dintîi emisiuni monetare ale lui Vlaicu Vodă adoptă sistemul **groșilor** balcanici, îndeosebi al celor bătuți de țaratul de la Vidin, datorită tocmai legăturilor economice, politice și dinastice care apropiau cele două țări vecine.

Ca și în cazul Țării Românești, în Moldova premisele favorabile unui asemenea act au fost de natură social-economică, reprezentînd stadiul de dezvoltare atins pînă în acel moment. Evenimentul politic a fost numai prilejul propice de care s-au folosit voievozii români din ambele țări spre a realiza saltul calitativ al desăvîrșirii organizării economice.

La începutul domniei lui Petru Mușat, mai precis în 1377, Moldova a avut de înfruntat o încercare de cucerire din partea nobilimii feudale poloneze, încercare condusă de Vladislav de Oppeln, guvernatorul de Halici. Ea a fost respinsă de moldoveni. După înlăturarea acestei primejdii, statul feudal moldovenesc își consolidează independența cucerită cu două decenii mai înainte, sub Bogdan I. Drept urmare, Moldova, adoptînd un sistem monetar propriu, bate primele sale monede, purtînd numele voievodului Petru I.

Data 1377 pentru cele mai vechi emisiuni monetare ale Moldovei este indicată și de izvoare numismatice. Astfel, tezaurul descoperit în 1912 la Siret cuprindea cîteva sute de monede medievale de argint, și anume **groși** și **jumătăți de groși** de la regii Boemiei Venceslas al II-lea, Ioan I și Carol al IV-lea, **jumătăți de groși** emisiuni, pentru Halici, de la Cazimir cel Mare și Vladislav de Oppeln, precum și monede muntene emise de Vlaicu Vodă. Din cuprinsul acestui tezaur, datat cu certitudine în 1377, nu face parte nici o monedă moldovenească.

Din confruntarea datelor consemnate în izvoare istorice — documente sau cronici — cu cele deduse din studiul tezaurelor monetare ale veacului al XIV-lea s-a ajuns astfel la determinarea momentului exact în care apar cele dintîi emisiuni monetare românești : anul 1365 în Țara Românească, 1377 în Moldova. Faptul în sine nu este lipsit de importanță ; el are și unele implicații practice, pentru datarea mai precisă a complexelor arheologice în care sînt prezente monede emise de voievozii amintiți.

Sisteme monetare în țările române

ȚARA ROMÂNEASCĂ

Monedele Țării Românești, emise în timpul domniei lui Vlaicu Vodă, sînt de argint și se împart în trei categorii : **ducați**

(unitatea sistemului monetar muntean), piese avînd 18—21 mm în diametru și o greutate medie de 1,05 g ; **dinari,** monede de 16—18 mm în diametru și cu o greutate medie de 0,70 g ; **bani,** piese de 15—16 mm în diametru, cu o greutate medie de 0,35 g.

Ducații munteni au fost bătuți în cadrul unui sistem la a cărui origine se află moneda bătută de venețieni în 1202, **grosul** sau **matapanul** de argint, denumit însă inițial **ducat.** După 1284, cînd Veneția emite o monedă de aur, numele de **ducat** a fost rezervat pentru această nouă emisiune ; el s-a păstrat însă în sud-estul Europei pentru a desemna o monedă bizantină și apoi unitatea sistemului monetar al Țării Românești, ambele de argint și de o greutate apropiată. Relațiile ponderale și tezaurele monetare ale vremii arată că **ducații** lui Vlaicu Vodă aveau aceeași valoare cu **groșii** sîrbești sau bulgărești contemporani, cu care de altfel circulau împreună.

Emisiuni monetare ale Țării Românești (1365—1475).
1—3, ducat, dinar și ban (Vlaicu Vodă) ; 4—6, ducat, dinar și ban (Radu I) ; 7, ducat (Dan I) ; 8—9, ducat și ban (Mircea cel Bătrîn) ; 10, ban (Vlad Dracul) ; 11—12, ducat și ban (Vladislav II) ; 13, ducat (Radu cel Frumos). [1—9, 11—13, argint ; 10, bronz].

Dinarii munteni erau echivalenți atît cu **dinarii** ungurești, cît și cu **asprii** bulgărești bătuți de Sratimir la Vidin.

În sfîrșit, **banii** munteni puteau fi echivalați cu **obolii** ungurești, care circulau în Transilvania și care valorau 1/2 dintr-un **dinar.** În modul acesta, sistemul monetar al Țării Românești, bazat pe etalonul argint, era în măsură să exprime o întreagă ierarhie de valori de schimb, iar speciile monetare emise își găseau echivalența în cadrul celor două sisteme monetare ale țărilor vecine : cel transdunărean, sîrbesc și bulgăresc, și cel transcarpatic, unguresc.

Sistemul monetar al Țării Românești, cu structura arătată mai sus, nu a avut o existență îndelungată. Presiunea tot mai amenințătoare a Imperiului otoman la sud de Dunăre asupra statului sîrbesc și a țaratelor bulgărești a atras decăderea comerțului transdunărean. Ca o consecință imediată, începînd cu domnia lui Dan I (1383—1386), nu se mai bat monede muntene în sistemul **groșilor** balcanici, ci numai **dinari,** denumiți acum **ducați** și **bani.** Sub această formă, sistemul monetar al Țării Românești va dăinui, cu unele întreruperi, pînă pe la 1475, în timpul domniei lui Radu cel Frumos, cînd se vor emite ultimii **ducați** munteni.

MOLDOVA

În Moldova s-a adoptat tot argintul ca etalon, iar ca unitate monetară **grosul.** Baza metrologică a sistemului monetar moldovenesc pare a fi o adaptare locală a unității ponderale denumită **sommo** în documentele coloniilor italiene de pe țărmul nordic al Mării Negre (Caffa) și de la Dunărea de Jos (Chilia și Licostomo). **Groșii** moldovenești emiși de Petru Mușat au 18—20 mm în diametru și o greutate medie de 0,96 g ; în afară de unitate, se cunoaște o singură piesă, tot de argint, reprezentînd

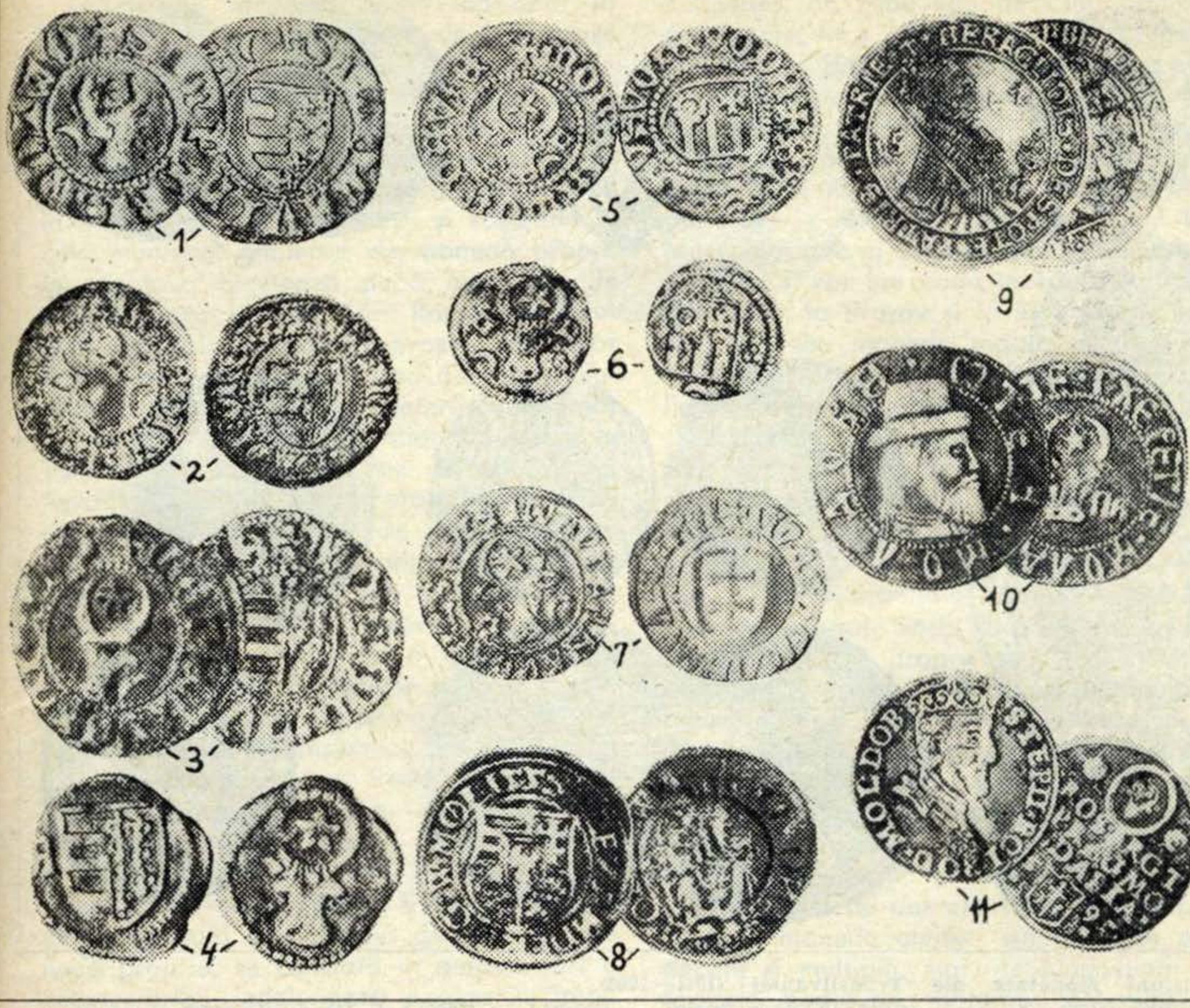

Emisiuni monetare ale Moldovei (1377—1595).

1, gros (Petru Mușat) ; 2—4, dublu gros, gros și jumătate de gros (Alexandru cel Bun) ; 5—6, gros și jumătate de gros (Ștefan cel Mare) ; 7, gros (Bogdan III) ; 8, dinar (1558, Alexandru Lăpușneanu) ; 9, taler (1562, Despot Vodă) ; 10, accea (1573, Ion Vodă) ; 11, trei groși (1595, Ștefan Răzvan) [1—3, 5—9, 11, argint ; 4, 10, bronz].

o **jumătate de gros** și emisă probabil în timpul lui Petru Mușat.

În primii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun se emit trei specii de monede : unele mai mari, măsurînd 20—23 mm în diametru și cîntărind în medie 1,36 g ; altele de mărimea obișnuită a **groșilor** bătuți de Petru Mușat și Ștefan I, cu un diametru de 18—20 mm și o greutate medie de 0,92 g ; în sfîrșit, cele mai mici, avînd un diametru de 14—16 mm și o greutate medie de 0,40 g. Toate sînt de argint, a cărui calitate variază însă foarte mult.

Dacă monedele de mărime mijlocie reprezintă cu siguranță **groșii** moldovenești, ca și emisiunile similare ale predecesorilor lui Alexandru cel Bun, piesele mari nu pot fi decît **dubli groși** moldovenești, iar cele mici, **jumătăți de groși.** Din examinarea datelor tehnice privitoare la monedele poloneze contemporane, observăm că în vreme ce **groșii** moldovenești sînt echivalenți cu **jumătățile de groși** sau **polgroșii** emiși pentru Halici între 1378 și 1398, **dublii groși** moldovenești au greutatea **polgroșilor** emiși pentru Polonia și Lvov între 1399 și 1414, iar **jumătățile de groși** au aceeași greutate cu **dinarii** polonezi emiși între 1410 și 1412.

În structura arătată, cu cele trei valori diferite, sistemul monetar moldovenesc rămîne în vigoare pînă la Ștefan al II-lea (1433—1447), ultimul voievod care emite **dubli groși.**

Petru Aron încearcă o nouă reformă a sistemului monetar. La început, bate **groși** și **jumătăți de groși** avînd mărimea și caracteristicile tehnice ale emisiunilor similare anterioare ; argint de calitate inferioară, mai mult aramă, unitatea monetară cu greutatea medie de 0,90 g. Din 1456, el emite **groși** și **jumătăți de groși** mai mici ca diametru, dar cu un conținut de argint fin superior emisiunilor anterioare : greutatea medie este de 0,60 g pentru **gros** și de 0,30 g pentru **jumătatea de gros.** Deși

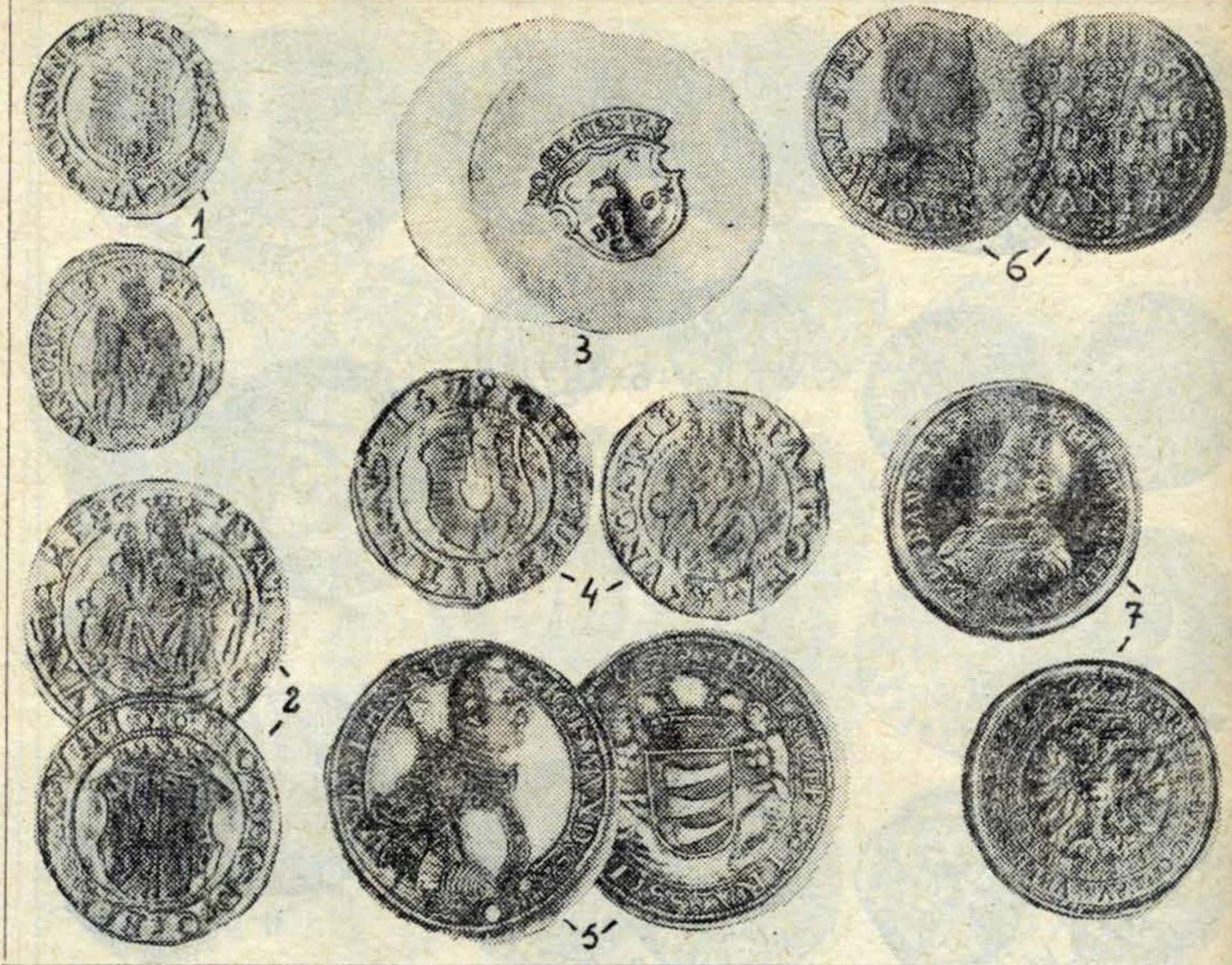

Emisiuni monetare ale Transilvaniei (1541—1600).

1, dinar (1559) ; 2, ducat (1561) ; 3, zece ducaţi — unifaţă — (1565) ; 4, 1/4 ducat (1579, Ioan II Sigismund) ; 5, taler (1592) ; 6, trei groşi (1597) ; 7, zece ducaţi (1598, Sigismund Bathori) [1, 3—6, argint ; 2—4, 7, aur].

mai mici, aceste monede au o valoare mai ridicată decît emisiunile anterioare.

Noua reformă a sistemului monetar moldovenesc este menţinută cu fermitate în tot timpul domniei lui Ştefan cel Mare. Ea a fost determinată de creşterea forţelor de producţie interne, de sporirea influenţei tîrgoveţilor şi a ţăranilor liberi în viaţa social-economică a Moldovei. Sub domnia lui Bogdan al III-lea şi a lui Ştefăniţă se revine însă la sistemul anterior acestei reforme. Titlul argintului scade din nou, emiţîndu-se în mare număr monede de bilon sau de bronz, de aceeaşi mărime şi cu aceleaşi tipuri ca şi monedele de argint. A fost părăsită astfel politica monetară din vremea lui Ştefan cel Mare, care a menţinut **grosul** moldovenesc la o valoare ridicată.

În veacul al XVI-lea, sistemul monetar al Moldovei e supus unor noi modificări. Astfel, Alexandru Lăpuşneanu emite în 1558 o monedă nouă, **dinarul** de argint.

În 1562—1563, Despot Vodă adaptează sistemul monetar moldovenesc celui existent în Europa occidentală şi centrală, ca şi în Polonia. Avînd nevoie de monede cu o valoare ridicată, spre a-şi plăti mercenarii angajaţi în garda sa personală, noul voievod a confiscat odoarele ferecate în aur şi argint, dăruite mănăstirii Slatina de către Alexandru Lăpuşneanu. Din aurul şi argintul obţinut în acest chip, Despot bate în 1562 **taleri** şi **dinari** de argint, iar în 1563, **ducaţi** de aur, **taleri, orţi** (1/4 dintr-un **taler**) şi **dinari** de argint.

Ştefan Tomşa, urmaşul lui Despot, bate în 1563 şi 1564 numai **dinari** de argint. Mai tîrziu, în 1573, Ion Vodă emite o nouă monedă, într-un sistem necunoscut pînă atunci în Moldova : **acceaua** de bronz. **Accé** este numele turcesc al **asprului,** unitatea tradiţională a sistemului monetar otoman, emisă însă, de la început şi pînă la dispariţie, din argint. **Acceaua** de bronz a lui Ion Vodă era probabil echivalentă cu **asprul** otoman, fapt căruia îşi datora numele, înscris pe revers. **De remarcat că această piesă este cea dintîi emisiune monetară cu legenda redactată în limba română.**

La sfîrșitul secolului al XVI-lea apar în Moldova noi monede : piese de **trei groși,** bătute în scurta domnie a lui Ștefan Răzvan (1595). Ele reproduc tipul monedelor poloneze de **trei groși** răspîndite pe o scară foarte largă în circulația monetară din acea vreme și denumite **potronici** (piesă de trei) în documentele moldovenești și **costande** în cele muntene. Emiterea de monede proprii în Moldova încetează după mai bine de o sută de ani în urma Țării Românești. Cauzele încetării emisiunilor proprii ale celor două țări sînt în primul rînd de ordin economic : argintul necesar baterii monedelor se procura greu, atît în Moldova cît și în Țara Românească, iar pe de altă parte, nevoile circulației locale erau împlinite de un mare număr de monede străine. Se știe că în perioada feudalismului principiul teritorialității monedelor nu avea aplicarea din timpurile moderne ; adesea erau preferate emisiunile străine, cu o valoare recunoscută, pieselor depreciate puse în circulație de autoritățile emitente locale. O altă cauză a încetării emisiunilor proprii ale celor două țări române trebuie căutată în înăsprirea jugului otoman — în Țara Românească începînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea, iar în Moldova cu un veac mai tîrziu. Fără a fi vorba de pierderea formală a dreptului de a bate monedă proprie, se constată în ambele țări o neexercitare îndelungată a acestui drept. Excepție vor face Mihail Radu în Țara Românească (1658), Eustratie Dabija în Moldova (1662), voievozi care au emis **șilingi** de bronz ; va mai încerca de asemenea să bată monede proprii și Constantin Brîncoveanu (1713), ale cărui emisiuni, cu caracter de medalii jubiliare, nu au fost puse însă în circulație. Problema exercitării dreptului de a bate monedă a fost rezolvată prin legea din 4 mai 1867, care a adoptat **leul** ca unitate monetară legală a României.

TRANSILVANIA

În mozaicul de teritorii care alcătuiau regatul feudal ungar, Transilvania prezenta însemnate particularități : instituții proprii, o autonomie economică, relații strînse cu celelalte țări române : cu Țara Românească — îndeosebi prin intermediul Brașovului și al Sibiului iar cu Moldova — mai ales prin Bistrița. Ea avea și un etalon ponderal deosebit de cele ale regatului Ungariei. Acest etalon, purtînd nume diferite : **marca** de Sibiu, de Rodna, **marca** locală sau ușoară, **marca** de Bistrița, de Transilvania, de Sebeș, de Alba sau de Cluj, apare în documente încă din 1224 și reprezenta o greutate de 206,77 g. În cadrul acestei autonomii economice se organizează primele monetării de pe teritoriul Transilvaniei, începînd cu cea de la Cluj — unde se emite din 1333 o monedă locală, **dinarul banal de Cluj** —, apoi cele de la Sibiu, Baia Mare, Oradea și Lipova. Mai tîrziu, sub Sigismund I, vor lua ființă în Transilvania noi monetării, la Brașov și la Sighișoara. Toate însă emiteau monede regale, de cele mai multe ori fără vreun semn distinctiv al atelierului de proveniență.

Dezmembrarea regatului feudal al Ungariei, după bătălia de la Mohaci (1526), a creat condiții favorabile pentru constituirea, după pacea de la Oradea (1538), a unui principat autonom al Transilvaniei, ulterior (1541) sub suzeranitate otomană. De data aceasta se poate vorbi cu adevărat de emisiuni monetare proprii ale Transilvaniei : **ducați** de aur (cu multipli și submultipli), **taleri, guldeni** (cu multipli și submultipli), **dinari** și **oboli** de argint. Pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea — perioadă la care se restrînge prezentul articol —, astfel de monede se vor emite în atelierele din Baia Mare, Sibiu, Rodna și Cluj. Datorită bogățiilor minelor de aur ale Transilvaniei, principalele monede emise sînt cele de aur : **ducații** și multiplii, mai rar submultiplii lor. Speciile monetare mărunte sînt mult mai rare, rolul lor fiind îndeplinit în circulația locală de emisiunile străine, care pătrundeau în mari cantități mai ales din Ungaria, rămasă sub stăpînirea Casei de Habsburg (**dinarii** de Kremnitz), sau din Polonia.

Acestea sînt principalele aspecte ale unei perioade din istoria economiei monetare a țărilor române care cuprinde trei veacuri încheiate.

Monedele emise de cele trei țări române au circulat nu numai înăuntrul statelor emitente, ci și de la o țară la alta. Astfel, cele bătute de Vlaicu Vodă au ajuns pînă la Siret, în Moldova ; **ducații** lui Mircea cel Bătrîn s-au găsit și în Banat, la Orșova, dar și la Suceava, la cetatea de scaun ; **groșii** bătuți de Petru Mușat au pătruns în Dobrogea, în Oltenia și pînă în apropiere de Oradea ; în sfîrșit, monede ale principatului Transilvaniei, emise în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, s-au găsit și dincoace de Carpați, în Țara Românească și în Moldova. Se realizau în acest fel și pe calea circulației monetare relații strînse între cele trei țări române, imagine vie a unității lor economice.

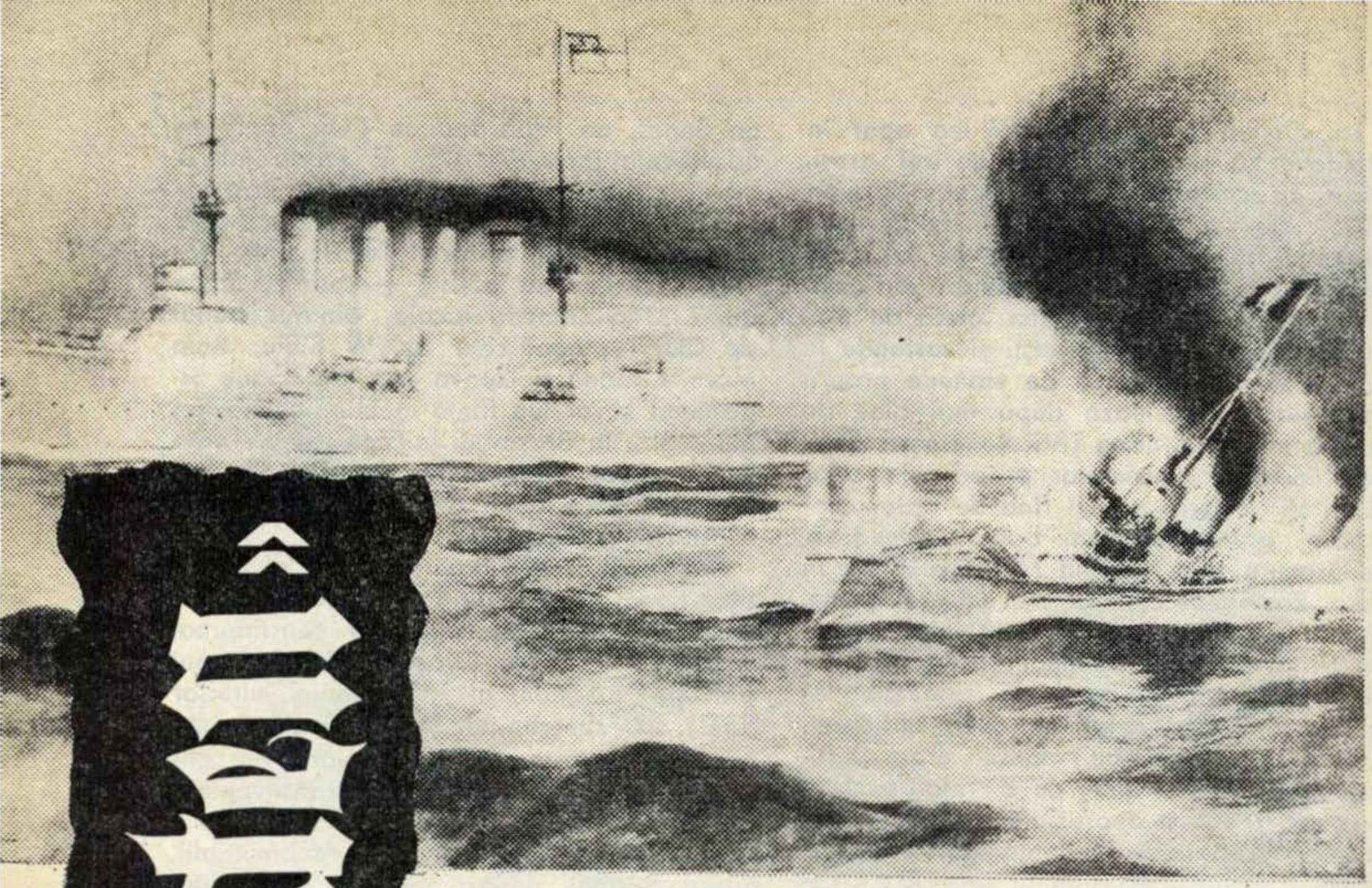

Crucișătorul „Emden"

VLADIMIR BLOCK

Printre episoadele ccre au stîrnit mare vîlvă la începutul primului război mondial figurează, la loc de cinste, cventura crucișătorului *Emden*.

Au trecut de atunci mai bine de cincizeci de ani : peste episodul *Emden* s-a așternut pulberea vremii, alte episoade — mai dramatice, mai senzaționale — i-au luat locul. Și totuși paginile consacrate acestui vas german continuă să ocupe un loc aparte, neobișnuit și oarecum romantic, în cronica celei dintîi conflagrații care a incendiat globul.

ÎNCEPUTUL

In august 1914, *Emden* — crucișător de 3 600 de tone, de sub comanda căpitanului von Müller — părăsi baza navală germană de la Tsing-Tao, cu intenția de a ataca vasele țariste pe ruta Vladivostok-Nagasaki, dar reveni curînd la bază cu o captură prețioasă : pachebotul rus de mare viteză *Riazan*, pe care germanii îl transformară ulterior în crucișător auxiliar.

Părăsind a doua oară Tsing-Tao, *Emden* luă direcția insulei Pagan, din arhipelagul Marianelor. Sub comanda amiralului von Spee, acolo se concentrase escadra germană din Oceanul Pacific, care avea să pornească spre est, pentru a ajunge în Oceanul Atlantic ocolind Capul Horn. *Emden,* conform unui plan bine chibzuit dinainte, primi însă ordinul să întoarcă spre vest, cu destinația Oceanul Indian. Rămînea singur, cu misiunea de a lovi în comerțul anglo-francez din Extremul Orient și de a reține, pentru urmărirea sa, vasele de război inamice aflate în mările Sudului.

Luîndu-și rămas bun de la escadră, cei 378 de ofițeri și marinari de pe *Emden* se îndreptară spre viitoarele lor „terenuri de vînătoare". De fapt, *Emden* nu era singur : îl însoțea, de la distanță, cargobotul *Markomannia,* încărcat cu cărbuni.

La începutul lunii septembrie, cele două vase ajunseră la ținta călătoriei lor — ruta comercială Colombo-Calcutta — și la 8 septembrie pe *Emden* sună alarma : la orizont apăruse un nor de fum. Dar, ghinion ! Era vasul grecesc *Pontoporos,* în drum de la Calcutta spre Bombay, cu o încărcătură de 6 500 tone de cărbuni pentru autoritățile engleze. Navigînd sub pavilionul unei țări neutre, vasul nu putea fi scufundat. Dar comandantul von Müller nu se îndura să se despartă de o încărcătură atît de prețioasă cum erau cărbunii. Lucrurile se aranjară repede, după vorba unuia dintre eroii lui Shakespeare : „Cînd banul merge-nainte, drumul e neted ca-n palmă". Bine plătit, comandantul vasului grec acceptă să-l însoțească pe *Emden,* servindu-i drept al doilea vas de aprovizionare.

DE-A PISICA ȘI ȘOARECELE

La 10 septembrie, *Emden* își inaugură cariera de corsar. Atacurile se desfășurau după un anumit „ritual". Cînd se zărea un vas de comerț, de pe *Emden* pornea semnalul : „Stop mașinile ! Încetați emisiunea radio !". Dacă nava era neutră, i se dădea drumul. Dacă era sub pavilion dușman, pe bordul ei urca detașamentul german de pază, echipajul era transferat pe *Markomannia* sau *Pontoporos,* după care urma scufundarea.

Cînd numărul prizonierilor devenea prea mare, erau îmbarcați cu toții pe un vas de captură, care era lăsat liber. *Kabinga,* sub pavilion englez, debarcă la Calcutta echipajele a cinci alte vase englezești, scufundate între timp. La fel *Gryfevale,* tot sub pavilion britanic, fu lăsat liber spre Colombo, cu al doilea transport de prizonieri. Spre cinstea căpitanului von Müller, trebuie spus că toți mateloții capturați au ajuns cu bine pe uscat după ce, în scurta captivitate din largul oceanului, se bucuraseră de un tratament omenesc.

Încărcătura era, de regulă, scufundată împreună cu vasul, cu excepția alimentelor proaspete, a medicamentelor și, bineînțeles, a cărbunilor. La 27 septembrie, cînd provizia de cărbuni de pe *Markomannia și Pontoporos* era pe sfîrșite, *Emden* avu un noroc neașteptat reușind să intercepteze vasul englez *Burask,* cu 6 600 tone de cărbuni de prima calitate. Pe vasul britanic se instală un echipaj german, echipajul lui *Burask* fu transferat pe *Markomannia,* după care aceasta fu eliberată, împreună cu prizonierii săi.

OLANDEZUL ZBURĂTOR

Zilele treceau una după alta și *Emden* continua cu succes vînătoarea, spre enervarea crescîndă a autorităților militare britanice.

În urmărirea corsarului fuseseră detașate crucișătoarele engleze *Hanpshire* și *Yarmouth* și crucișătorul japonez *Chikuma.*[1] Treptat, numărul vaselor engleze, franceze, rusești și japoneze care-l fugăreau pe *Emden* ajunse la 16 !

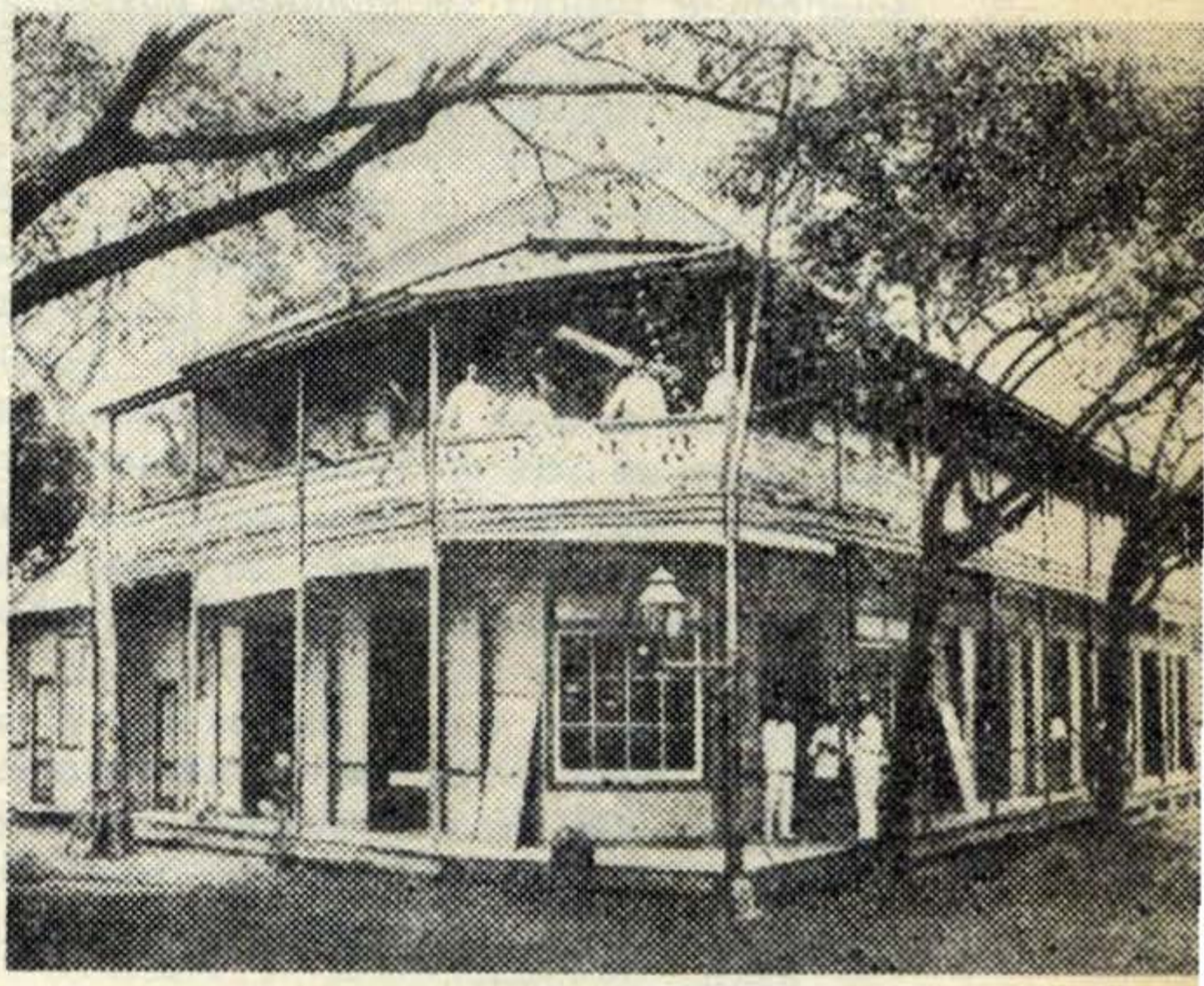

Clădirea din Papeetee (Tahiti) în primele zile ale lunii august 1914

Dar căutările erau zadarnice. După fiecare acțiune, *Emden* reușea să se facă nevăzut, pentru a apărea din nou acolo unde era așteptat mai puțin. Cînd era căutat pe ruta Colombo-Calcutta, opera de fapt pe linia Colombo-Penang-Singapore, în zona Minikoi sau pe ruta spre Malacca, ca un adevărat olandez zburător.

[1] În primul război mondial, Japonia a luptat alături de Antantă.

La aceasta se adăugă o stratagemă care îi derută adesea pe urmăritori. Emden era un vas cu trei coșuri. La ideea comandantului secund al vasului, căpitanul von Mücke, se confecționă un coș fals. Astfel, crucișătorul naviga cînd cu trei, cînd cu patru coșuri. Văzut de departe, cu patru coșuri, semăna cu crucișătorul englez *Yarmouth*, deci tocmai cu unul din vasele afectate urmăririi sale

După o vînătoare rodnică în Golful Bengal, comandantul von Müller găsi că sosise timpul să ofere echipajului un scurt răgaz. În plus, trebuia făcută revizia mașinilor și curățirea carenei. Drept loc de popas fu aleasă insula Diego Garcia — situată în partea de sud a Oceanului Indian, la o bună distanță de Colombo —, care era sub dominație... britanică. Von Müller conta însă pe faptul că va ține insula la respect cu tunurile sale, își va face revizia mașinilor și va porni din nou în larg.

Spre surpriza celor de pe *Emden*, locuitorii insulei le făcură o primire călduroasă, salutîndu-le sosirea cu înălțarea pavilionului britanic. Pe bord se urcară subdirectorul companiei de uleiuri din Diego Garcia, fiind primit cu aceeași amabilitate de către comandant și ofițeri. Abia atunci înțeleseră germanii de ce erau atît de cordiale gazdele : pe Diego Garcia nu se aflase de izbucnirea războiului. Subdirectorul era avid de noutăți și foarte curios. „Ce căuta un vas de război german departe, în Sud, tocmai prin paraginile astea ?" Marinarii răspunseră că participau la... o manevră combinată mondială a flotelor engleză, franceză și germană !

Despărțirea de insula Diego Garcia se desfășură într-o atmosferă tot atît de afectuoasă ca și întîlnirea. Se schimbară daruri: directorul trimise echipajului un porc viu, fructe și zarzavaturi, *Emden* îi răspunse cu vin, whisky și țigări.

Părăsind Diego Garcia, *Emden* luă direcția nord și, în largul coastelor vestice ale Indiei, scufundă alte șapte vase sub pavilion britanic.

...La Madras, ziua de 22 septembrie se depănă molcom, locuitorii văzîndu-și de treburile lor, de parcă nici n-ar fi fost război.

La căderea întunericului, orașul își aprinse, nepăsător, felinarele. Nepăsătoare ardeau și luminile din port. Deodată, în liniștea mătăsoasă a nopții tropicale, bubuiră salve de tun. Spre cerul spuzit de stele țîșniră vîlvătăi uriașe : ardeau rezervoarele de petrol ale societății „Burma Oil Company". Despre modul în care s-a desfășurat acest atac asupra unui port fortificat să dăm cuvîntul unui martor ocular, locotenentul de marină Franz Joseph von Hohenzollern, rudă a lui Carol I, aflat atunci pe tronul României :

Aceeași clădire după ce orașul a suferit bombardamentul lui Emden

„La lăsarea nopții montarăm cel de-al patrulea coș. Mașinile erau sub mare presiune, pentru ca la nevoie să putem goni cu toată viteza. Pe la opt se zări farul de la intrarea în Madras... Lumina lui dovedea că autoritățile britanice nu se așteptau ca portul să fie atacat de inamic...

La zece fără un sfert ne aflam la vreo 3 000 metri de uscat. *Emden* viră spre babord și stopă. Îndată urmară comenzile : «Aprindeți reflectorul din față ! Foc !»"

După mărturia comandantului secund de pe *Emden*, căpitanul von Mücke, a doua zi dimineața coloana de fum a incendiului de la Madras se zărea din larg, de la o distanță de 90 de mile...

SFÎRȘITUL AVENTURII

Interceptînd vasul norvegian *Dovre*, von Müller obținu de la căpitanul acestuia o știre importantă : în portul Penang, din insula cu același nume, situată în dreptul coastei de vest a peninsulei Malacca, staționau crucișătoarele franceze *Montcalm* și *Dupleix*.

În mintea comandantului încolți ideea îndrăzneață de a ataca și scufunda cele două nave, bizuindu-se pe elementul surpriză, care în astfel de împrejurări are un rol decisiv.

În noaptea de 28 octombrie, *Emden* sosi în fața Penangului. Spre dezamăgirea celor de pe *Emden*, crucișătoarele franceze nu se aflau în port. În schimb se găseau acolo crucișătorul ușor rusesc *Jemciug* și contratorpilorul francez *D'Uberville*.

Atacul fu scurt și nimicitor : două torpile bine țintite, cîteva salve ale artileriei de bord și *Jemciug* se duse la fund. Venea rîndul lui *D'Uberville*, cînd la orizont apăru un nor de fum : se apropia cu toată viteza distrugătorul francez *Mousquet*. Comandantul acestuia auzise exploziile torpilelor și salvele de artilerie și venea să vadă ce se întîmplase. La început francezul crezu că are de-a face cu un crucișător englez, judecînd după cel de-al patrulea coș de pe *Emden*. Pînă să se dumirească și să încerce să scape prin fugă, germanii îl siliră să accepte lupta. Cu o putere de foc mult mai mică, *Mousquet* împărtăși soarta lui *Jemciug*.

Între timp, postul de radio de pe insulă transmise în toată lumea vestea : „*Emden* at Penang !" (*Emden* la Penang). Pentru a nu risca o întîlnire cu vase inamice superioare, crucișătorul ieși în larg. Dar încă nu se îndepărtă bine, că la orizont se ivi distrugătorul francez *Fronde*, frate geamăn cu *Mousquet*. *Emden* evită lupta, căci n-avea timp de pierdut.

Francezul se dovedi însă încăpățînat și curajos. Ținîndu-se scai de *Emden*, semnala tot timpul poziția vasului german. Numai o ploaie torențială, care luă complet orice vizibilitate, permise germanilor să se desprindă de urmăritor și să-și continue drumul spre noul obiectiv : insula Direction, din arhipelagul Cocos. Intenția era de a distruge stația de radio de pe insulă.

Drumul decurse fără incidente deosebite. Răniții și prizonierii de pe *Mousquet* fură transferați pe un cargobot britanic capturat — *Newburn* —, care scăpă astfel de scufundare.

La 9 noiembrie *Emden* opri în dreptul insulei Direction. Un detașament de cincizeci de oameni, sub comanda căpitanului von Mücke, se apropie tiptil de insulă. De data aceasta, comandantul von Mülter comise o greșeală, chemînd prin radio vasul *Burask*, pentru a-și face plinul de cărbuni. Dar semnalul lui *Emden* fu recepționat și de postul de pe insulă, care întrebă imediat : „Cine sînteți ?" *Emden* nu răspunse. Mücke și oamenii lui distruseră stația, dar numai după ce aceasta apucase să transmită : „Foreign ship in harbour !" (Navă străină în port !). Emisia fu recepționată de un grup de vase australiene și japoneze, care navigau la 50 de mile distanță. Pe neașteptate, *Emden* se trezi în fața crucișătorului australian *Sidney*.

Lupta fu scurtă. Cu tunuri avînd o putere de foc superioară, *Sidney* își reglă repede tirul și asupra lui *Emden* se abătu o grindină de obuze. Văzînd că nu mai are nici o scăpare, von Müller eșuă vasul pe un banc de corali. Era în ziua de 9 noiembrie 1914, ora 11,15. *Emden* își încheia cariera de corsar cu 134 de morți, 65 de răniți și 109 ofițeri și marinari căzuți prizonieri. *Sidney* înregistrase și el 16 lovituri în plin, soldate cu 4 morți și 16 răniți.

Dar aventura nu luă sfîrșit pentru toți. După ce distruse stația de radio, Mücke auzi semnalul de sirenă care îl chema la bord. Tocmai se pregătea să-și îmbarce oamenii în bărci, cînd văzu că *Emden* se pune în mișcare și se îndepărtează. Fără să-și piardă cumpătul, secundul captură goeleta *Ayesha* și dispăru. După o călătorie aventuroasă, *Ayesha* ajunse la Hodeida, port la Marea Roșie. De aici, luptînd cu triburile de beduini răsculate împotriva otomanilor, detașamentul lui Mücke răzbi pînă în teritoriile controlate de armata turcă.

Emden a reprezentat una dintre ultimele pagini de „capă și spadă" din istoria războaielor mondiale. Evenimentele care au urmat — atît în 1914—1918, cît mai ales în 1939—1945 — au dovedit că noțiunea de imperialism este incompatibilă cu cea de luptă cavalerească, de respect al vieții și demnității umane.

Marinarii germani de pe Emden *sînt transbordați pe crucișătorul* Sidney

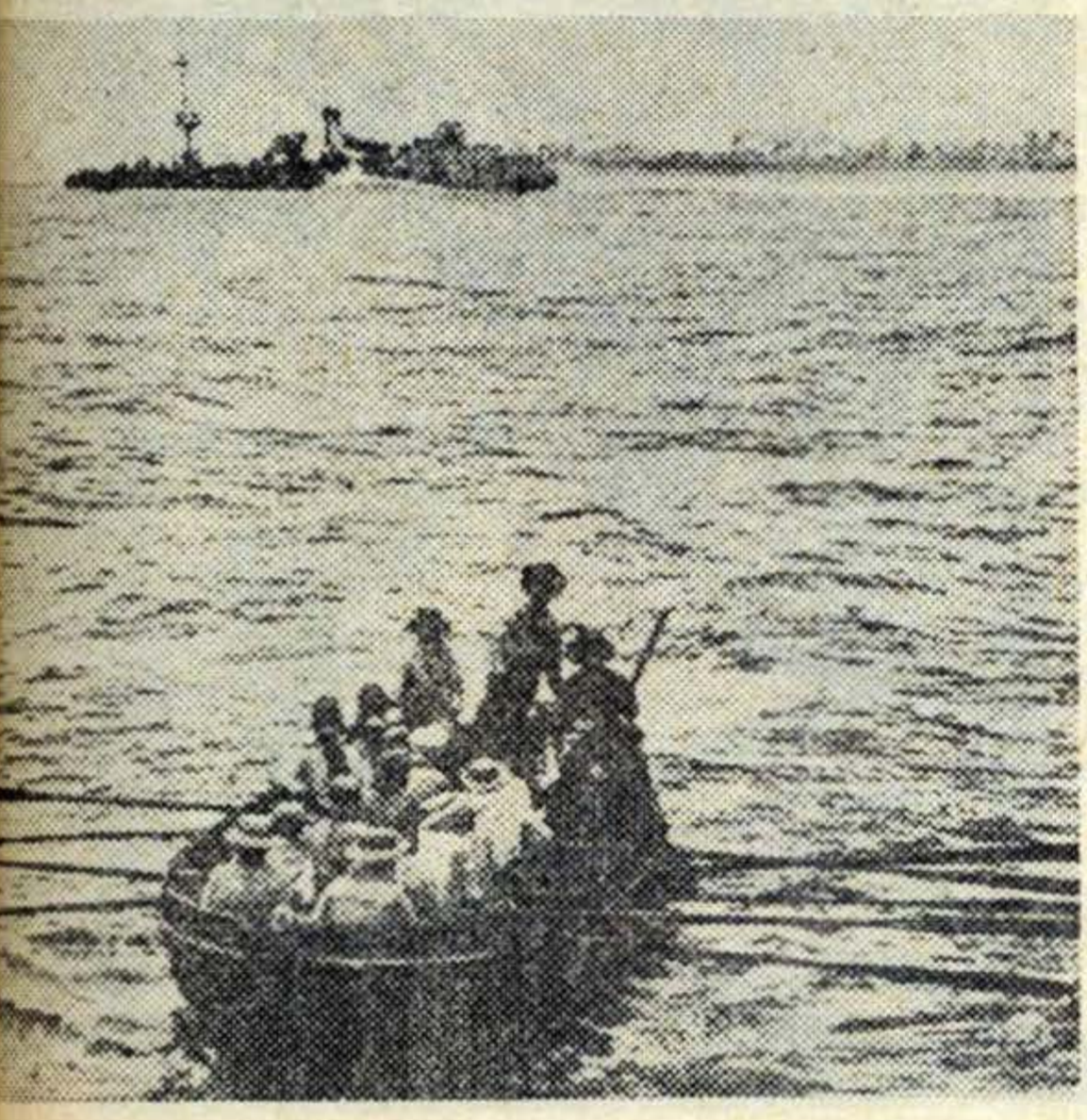

UN REGE DAC POET

ION RUSU ŞIRIANU

Amintirea fastuoasei capitale a Imperiului l-a determinat pe Ovidiu, exilat pe ţărmurile Pontului Euxin, să nu fie darnic în cuvinte de laudă la adresa localnicilor şi a locului exilului său.

Totuşi, în acelaşi an, poetul exilat la Tomis se adresează unui alt poet cu aceste cuvinte : „Şi astfel între mine şi tine se produce un fel de alianţă ; sîntem amîndoi adoratorii şi iniţiatorii aceluiaşi mister sacru ; ca poet, către tine, poet, îmi întind rugătoarele braţe." *

Cine este poetul către care Ovidiu îşi întinde „rugătoarele braţe" cerîndu-i protecţie ? E oare un poet roman care a răspuns numeroaselor epistole ale exilatului şi a venit aici, departe, pe locurile unde „cumplit năvălitorii la bătălie vin / şi zbîrnîe săgeata muiată în venin" ?

Nici un poet latin nu l-a vizitat pe Ovidiu în exilul său de la Tomis. Cine este atunci poetul ? Să vedem ce ne spune Ovidiu.

„Mărturie sînt versurile tale ; dacă ai da la o parte numele tău, aş tăgădui că ar fi compuse de un tînăr trac. Şi nici Orfeu nu va mai fi în această regiune singurul poet".

Tînărul trac, atît de apreciat de poetul roman, nu era altul decît Cotys, principe care avea o desăvîrşită cultură şi care în perioada exilului lui Ovidiu stăpînea partea din Dacia dinspre mare. În perioada exilului poetului roman, după cum acesta mărturiseşte, regele dac avea o oaste cît pulberea, cu care a nimicit mii de duşmani pe cîmpul de luptă. Puterea acestui tînăr rege i-a determinat pe locuitorii din Callatis să-l distingă cu magistratura eponimă a cetăţii lor, urmărind să-şi asigure prin aceasta şi protecţia puternicului vecin.

Şi Ovidiu, în epistola IX din Pontice, pe care o adresează lui Cotys, îi cere regelui poet protecţie : „Pe-un exilat ajută-l, căci bine ştiu că poţi / Nu plîng că valul vieţii la tine m-a adus". Mai departe poetul spune : „Va trebui, o, rege, să-mi vii în ajutor ; / ţi-o cere al tău renume din cer coborîtor". În ruga sa, Ovidiu arată că şi vitejia, şi renumele strămoşilor săi îl obligau să-i acorde sprijinul. Concludente sînt aceste versuri din elegia citată : „Şi tu, o, rege, vrednic de-un tată strălucit, ajută-l pe sărmanul în castrul tău zvîrlit".

În alte versuri Ovidiu îl preamăreşte pe rege arătînd că este un iubitor al artei, dar şi un mare războinic : „Aşa cum, cînd se cere, cu armele răspunzi, / şi mîinile în sînge duşman ţi le înfunzi, şi încovoi grumazul fugarului atunci, şi-n bătălie lancea cu braţ voinic arunci /la fel şi cînd războiul pe urmă s-a sfîrşit, / de sarcina lui cruntă odată izbăvit, cu moalea trîndăvie şi somnul nu te-ncurci ; / spre luminoase astre cu muzele te urci".

De la Cotys nu a rămas nici un vers, dar aprecierea poetului latin este de ajuns de concludentă şi demonstrează din plin faptul că la strămoşii noştri existau încă în urmă cu două mii de ani preocupări literare.

Cotys a murit tînăr, ucis de un unchi al său, în anul cînd şi Ovidiu, cu regretul în suflet după Roma frumoasă, se stingea pe ţărmul Pontului Euxin.

Măiestria poetică a lui Cotys a fost apreciată de exigentul Ovidiu

* Versurile din Ovidiu, citate în acest articol, sînt din „Epistole din exil", în traducerea lui Eusebiu Camilar, 1966, şi din adnotările la volumul „Dacia" de Vasile Pârvan, 1957, aparţinînd lui Radu Vulpe.

UN CAVALER RĂTĂCITOR PE DRUMURILE LIBERTĂȚII

TITUS DUNKA

TIBERIU AVRAMESCU

DOUĂ EVADĂRI ROMANTICE ◆

ÎN VIZITĂ LA VICTOR HUGO ◆

RECRUTÎND VOLUNTARI

ÎMPOTRIVA HABSBURGILOR ◆

ALĂTURI DE OFIȚERII LUI

GARIBALDI ◆ „SĂ NE

SPĂLĂM MÎINILE DE SÎNGE“

Un nume pe nedrept uitat, Titus Dunka. Etapele vieții lui ? Coincid, vreme de douăzeci de ani, cu momente cruciale din istoria Europei secolului al XIX-lea. A alergat întotdeauna, fără să pregete, acolo unde libertatea era amenințată, s-a simțit solidar cu toți aceia care se jertfeau pentru ideile generoase, situîndu-se (cu o singură nefericită excepție) de partea forțelor progresului, ale dreptății : în 1862 — în legiunea maghiară din Italia ; în 1863—1864 — în torentul răscoalei antițariste din Polonia ; în 1866—1867 — în trupele lui Garibaldi, luptînd pentru unitatea națională a patriei lui Dante ; în 1870—1871 — în Franța cotropită, vărsîndu-și sîngele pentru „sora mai mare a României“ ; în 1877 — în armata română care lupta pentru independența țării. Viața lui, care ar putea ispiti azi pana unui romancier, trebuie reconstituită din fragmente de amintiri, confuze adeseori, și, mai ales, din unele date pe care ni le pun la dispoziție — cu destul de puțină generozitate — presa și arhivele vremii. O primă reconstituire de biografie, cu lacune care vor fi greu împlinite, vrem să întreprindem în paginile care urmează, mărturisind de la început părerea de rău de a nu putea lumina în suficientă măsură toate momentele uneia dintre cele mai aventuroase vieți trăite de un român în secolul al XIX-lea.

Titus Dunka (sau Dunca) s-a născut la Iași, la 6 ianuarie 1845, părinții săi fiind Ștefan și Sofia Dunka. Originile mai îndepărtate ale familiei Dunka trebuie căutate în Maramureș. Aici, după unele tradiții neverificate, s-ar fi stabilit în prima jumătate a secolului al XVII-lea un aventurier scoțian, Mac Duncan, adus de habsburgi pentru a lua parte — în timpul războiului de 30 de ani (1618—1648) — la luptele împotriva regelui suedez Gustav Adolf. Datorită unor fapte meritorii de arme, acest Mac Duncan este înnobilat de către Curtea imperială de la Viena, primind titlul de cavaler de Sajo (afluent de dreapta al Tisei) și Mártonfalva. Cu vremea familia Duncan se românizează, prin căsătorii succesive cu românce, modificîndu-și în cele din urmă numele în Dunka. Pe la 1730, cîțiva membri ai familiei părăsesc Maramureșul, din motive necunoscute nouă, și ajung în locuri diferite. La începutul secolului al XIX-lea, un Ioan Dunka de Sajo este consilier gubernial în Bucovina. În 1848 „fostul giudecătoriu" Ioan Dunka tipărește un volum de **Poezie noauă** la Cernăuți. Doi dintre fiii acestuia, Nicolae și Ștefan (tatăl eroului evocării noastre), coboară prin 1830 în Moldova. În 1835 Ștefan Dunka — avocat de profesie — este recunoscut ca proprietar și pămîntean, deci dobîndise ceva avere, iar la 5 septembrie 1857 — devenise între timp spătar — participă, în Iași, la alegerile pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei, ilustrîndu-se ca unionist. Acest Ștefan Dunka are — în afară de Titus — încă trei copii : Constanța Dunka-Schiau, născută în 1843 la Botoșani, una dintre primele femei publiciste române, autoare de piese de teatru jucate la București, deținătoare a unor premii literare la Paris etc., un Nicolae Radu Dunka, născut în 1837 la Iași, despre care va fi vorba mai jos, și mezinul familiei, Aureliu Dunka, avocat pe la 1900. Celălalt Dunka din Moldova, Nicolae, este tatăl lui Iuliu Dunka, colonel de artilerie în timpul războiului din 1877, apoi general. La Sibiu murea în 1888, în vîrstă de aproape 90 de ani, un Paul Dunka de Sajo, consilier gubernial și el, fiul lui Ioan Dunka, preot unit. Din ramura transilvană a familiei face parte mai mult ca sigur și Iosif Dunka, un patriot exaltat, presupus asasin al lui Barbu Catargiu, prim-ministru conservator în 1862, sub Cuza-vodă.

Pasiunea pentru arme a familiei îl cuprinde devreme și pe Titus Dunka. Acesta urmează studiile în țară, la Iași, la Academia Mihăileană, întrerupîndu-le în 1859, cînd se angajează voluntar în Batalionul I de geniu, aflat sub comanda maiorului P. Donici. Peste un an, în 1860, ajunge sergent major (la 15 ani și jumătate !) ; în ianuarie 1862, cînd batalionul se desființează, el pleacă la Neapole, unde începe a studia matematicile. În Italia — cucerit de ideologia lui Mazzini — se poate să fi activat în diferite cercuri revoluționare, însușindu-și acum și mai tîrziu, în linii generale, fără a le aprofunda vreodată, ideile progresiste ale secolului.

Un exemplu luminos de jertfire dezinteresată în lupta împotriva tiraniei și a nedreptății i-l oferă fratele său mai în vîrstă, Nicolae Dunka. Acesta își făcuse ucenicia armelor în trupele austriece, în Regimentul 4 de husari, în timpul ocupației Moldovei de către imperiul vecin (1854), obținînd gradul de sublocotenent. În 1860, cucerit de figura legendară a lui Giuseppe Garibaldi, Nicolae Dunka intră în rîndurile celor „o mie" de voluntari ai acestuia și participă la glorioasa campanie din cele Două Sicilii, etapă importantă în lupta pentru realizarea unității naționale italiene. Rănit în bătălia de la Calatafimi și căzînd, el ar fi strigat : „Trăiască Italia liberă !". După lupta de la Capua, în care este din nou rănit, Garibaldi îi conferă gradul de căpitan. În 1862, Nicolae Dunka se află în Statele Unite, combătînd în armatele Nordului pentru abolirea sclaviei ; aici tînărul căpitan în statul-major al generalului Fremont, este ucis de două gloanțe dușmane, în bătălia de la Cross Keys (statul Virginia), prin mai-iunie 1862, fiind în vîrstă de numai 25 de ani ; corpul său a fost înhumat în curtea bisericii din localitate.

Mergînd pe urmele fratelui său în Italia, Titus Dunka părăsește curînd studiul matematicii și se înrolează în noiembrie 1862 în legiunea maghiară (în care servise și Nicolae) ; trupele revoluționarilor maghiari, după ce luptaseră alături de Garibaldi, la sfîrșitul anului 1860, se organizaseră ca armată auxiliară a regelui Victor Emanuel. Erau anii în care revoluționarii maghiari, în frunte cu Kossuth, dar nu numai ei, visau la o victorie a italienilor, aliați cu ungurii, slavii și românii, împotriva Imperiului habsburgic.

În 1862 se vorbea chiar de înființarec unei legiuni de voluntari români la Torino, și probabil că pentru a participa la această legiune venise Titus Dunka în Italia. Unitatea de voluntari de care nu erau străini generalul Magheru și un ofițer Mălinescu, fratele lui Vasile Mălinescu — revoluționar român și ministru sub Cuza, în 1861 —, nu ia însă ființă. Tînărul sublocotenent Titus Dunka va lua deci parte la acțiunile legiunii maghiare, participînd la luptele sîngeroase împotriva resturilor armatei Bourbonilor și briganzilor în Italia de sud (în regiunile Calabria și Basilicata). În 1863 îi este prezentat lui Garibaldi, care se afla pe insula Caprera.

Îndemnat de Garibaldi și de alți prieteni ai săi interesați în orice mișcare revoluționară izbucnită în apropierea Austriei, Titus Dunka plecă în 1863, clandestin, în Galiția și de aici ajunge în Polonia răsculată împotriva stăpînirii țariste. Revoluționarii străini se organizau în cete în Galiția (atunci sub ocupația austriacă) și apoi

C. A. Rosetti

treceau granița în ajutorul polonezilor. Titus Dunka, împreună cu căpitanul Mălinescu (cu care e posibil să fi plecat din Italia), luptă timp de nouă luni alături de răsculații polonezi, cunoscînd personal pe cîțiva dintre conducătorii acestora : generalul L. Mieroslawski, generalul Marian Langiewicz, fost garibaldian, membru al Comitetului Central național polonez, generalul J. Bosak-Hauke, alături de care Dunka va lupta mai tîrziu, sub conducerea lui Garibaldi, și alții. Se pare că generalul Langiewicz, conducătorul insurecției, participant și el, alături de Nicolae Dunka, la expediția lui Garibaldi în cele Două Sicilii, aprecia în mod deosebit curajul tînărului român. Titus Dunka ajunge „porucznik" (locotenent) în armata guvernului național polonez și e rănit în octombrie 1863, la picior, în lupta de la Miehow.

La începutul anului 1864, el se află din nou în Galiția, la Lemberg (astăzi Lvov). Răscoala poloneză eșuează sub presiunea zdrobitoare a armatelor țariste, care trec totul prin foc și sabie. Atitudinea de relativă îngăduință a guvernului austriac față de revoluționarii care se organizează în Galiția ia sfîrșit odată cu înăbușirea în sînge a răscoalei. În Galiția e proclamată stare de asediu, iar unul dintre fruntașii revoluției polone, prințul Adam Sapieha, supranumit „prințul roșu" (el determinase șleahta galițiană să sprijine revoluția din ianuarie 1863, fiind un adept al independenței Galiției față de Austria), este arestat, în februarie 1864, la cererea guvernului țarist și întemnițat în palatul curții criminale din Lemberg. Considerîndu-se necesară evadarea lui, Titus Dunka este însărcinat, împreună cu alți cinci tovarăși, să-l salveze pe prințul polonez. Grupul care acționa trebuia să fie ajutat, la nevoie, de 200 de oameni gata de luptă. Episodul evadării este istorisit de însuși Titus Dunka : Era o noapte friguroasă de februarie. Ningea. Tînărul român fusese însărcinat cu paza unei porți ; dacă se dădea alarma, trebuia să ucidă, imediat, santinela ; aceeași misiune o avea maiorul Dolnicki, la cealaltă poartă. Un tînăr student, Zainczkowski, pătrunse în curte și, de acolo, în holul principal al palatului ; ajuns aici, forță o fereastră, prin care prințul Sapieha ieși. Avocatul Javorski, din Tarnopol, conducea evadarea. La semnalul acestuia — un fluier scurt —, tînărul polonez îi dădu prințului mantaua sa, și acesta trecu neobservat pe lîngă santinelă. Puțin după aceea, din Lemberg, în trei direcții diferite, pentru a induce în eroare pe urmăritori, porneau trei trăsuri cu cîte patru cai ; într-una din ele se afla prințul Sapieha, care trecu granița în România. La București el îl vizită pe Alexandru Ioan Cuza și apoi, știind cine erau salvatorii săi, merse la Sofia Dunka spre a-i mulțumi pentru actul de curaj al fiului ei.

În noaptea evadării, la Lemberg s-au operat zeci de arestări. Cei șase tovarăși au scăpat totuși, reușind să ajungă a doua zi la Cracovia, dar, vrînd să treacă frontiera spre Imperiul țarist la Sandomir

Lajos Kossuth (după un vechi portret)

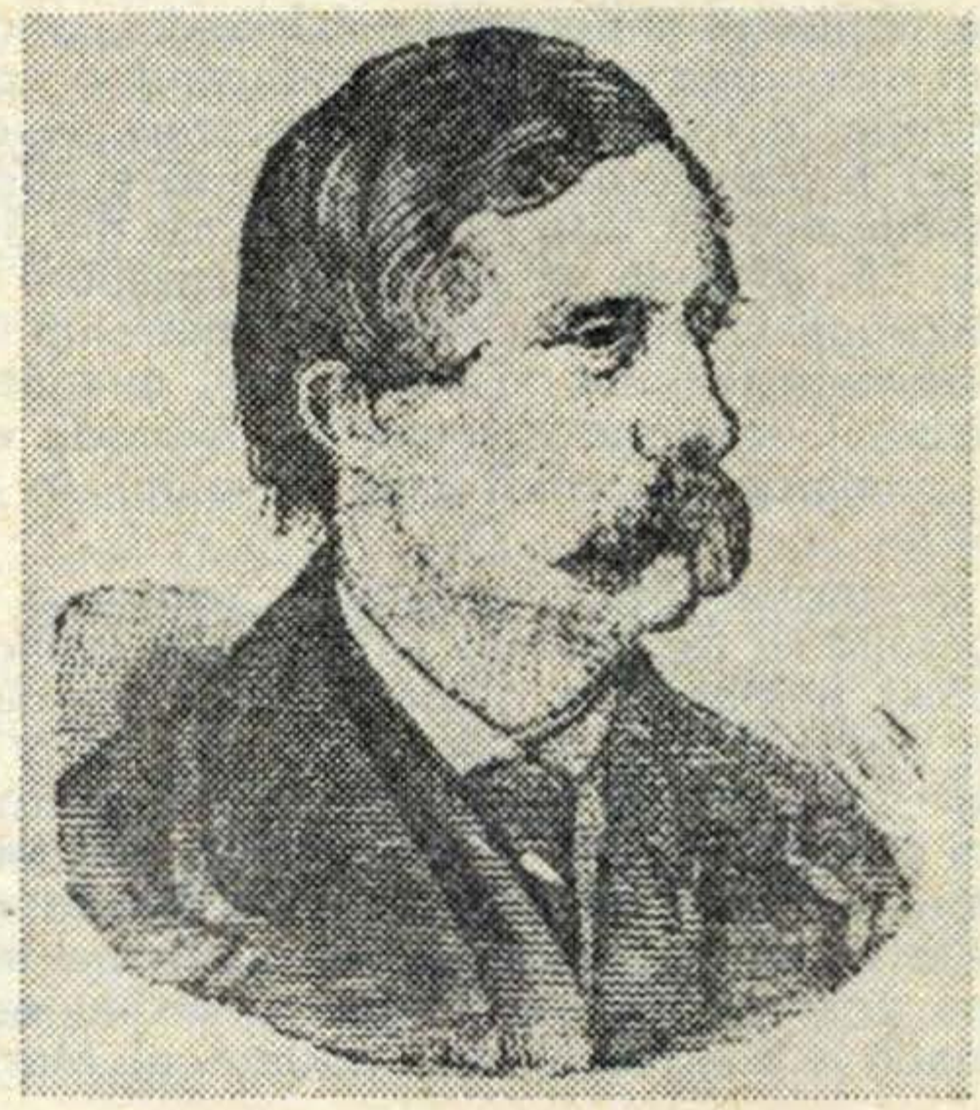

(Sandomierz), au fost arestați la 4 martie 1864 de o patrulă de husari austrieci și aduși înapoi la Cracovia, unde au fost închiși în vechea fortăreață din mijlocul orașului. Patru zile mai tîrziu, Titus Dunka organizează o evadare romantică, împreună cu trei camarazi ; evadarea nu a fost lipsită de peripeții, căci eroul ei, coborînd de pe turnul unei biserici, era să piară înecat în șanțul cu apă care înconjura fortăreața. Peste trei zile reușește să treacă și el frontiera în România, pe la Sirăuți. Ajuns în București, în luna aprilie 1864, este arestat curînd, împreună cu alți camarazi unguri, polonezi și italieni, din ordinul ministrului de justiție, determinat la acest act de unele proteste austriece și rusești. La începutul lunii mai, Dunka este urcat într-o diligență și — însoțit de un căpitan de călărași — ajunge la Giurgiu, de unde este trecut cu o barcă pe malul celălalt al Dunării, la Rusciuk (Ruse). În Turcia devine, pentru scurt timp, salariat la calea ferată, ocupîndu-se cu măsurătorile. Însă curînd ei ajunge în Egipt. Aici lucrează o vreme ca inginer la Canalul de Suez — aflat atunci în plină construcție —, sub conducerea lui Ferdinand de Lesseps. La începutul anului 1866, Titus Dunka se găsește din nou în apusul Europei, luînd legătură cu diverse cercuri revoluționare. Desigur, acum — ca și mai înainte — se servește de recomandațiile lui C. A. Rosetti, care-l cunoștea pe Mazzini și era în corespondență cu Garibaldi. Față de C. A. Rosetti, Dunka va nutri pînă la moarte un adînc respect, socotindu-l „binefăcătorul și idolul vieții mele".

În aprilie 1866, aflîndu-se la Paris, Titus Dunka este prezentat de către „un amic intim al lui Mazzini" lui James Stephens (în amintirile sale, el scrie consecvent : Stevens), șef al fenianilor irlandezi. Fenianii (membrii organizației secrete „Frăția revoluționară irlandeză") constituiau fracțiunea extremă a Partidului național irlandez (inițiată prin 1858 în Statele Unite), care milita la mijlocul secolului al XIX-lea pentru obținerea independenței Irlandei, aflată sub stăpînirea engleză. Organizînd o conspirație în 1858, Stephens este prins de englezi și încarcerat, dar reușește să evadeze spectaculos. În 1866 el vine la Paris din Statele Unite, unde se aflau mari grupuri de emigranți irlandezi, nutrind speranța că evenimentele din Europa (se pregătea războiul italo-prusac împotriva Austriei) vor fi prielnice izbucnirii unei revoluții în Irlanda.

În aprilie 1866, probabil pentru a se consulta în legătură cu situația din Irlanda, James Stephens se gîndește să ia legătură cu Victor Hugo, ce se găsea din 1855 în exil voluntar pe insula engleză Guernsey, din Marea Mînecii, în apropierea coastelor Franței. Aflînd de aceasta, Titus Dunka solicită și el favoarea de a-l vedea pe marele poet francez, mai ales că insula normandă era și locul de naștere al Mariei Grant, devotata soție a lui C. A. Rosetti. Stephens îl ia cu sine, grupul fiind completat cu trei patrioți irlandezi : O'Sullivan, conducător al fenianilor din Statele Unite, doctorul O'Hay (prin 1880 conducător al fenianilor din Dublin) și L. Durnay.

La 14 aprilie, cei cinci revoluționari sosesc la Cherbourg, de unde, cu un vas de comerț, călătoresc noaptea spre insula Guernsey. În zorii zilei de 15 aprilie 1866, ei acostează în apropierea casei lui Victor Hugo (Hauteville-House), cumpărată cu drepturile primite pentru volumul de versuri **Les Contemplations,** casă în care acesta va sta pînă la prăbușirea lui Napoleon al III-lea, în 1870.

Victor Hugo îi primi pe oaspeți în camera sa de lucru, vestitul „balcon", o terasă închisă, cu vedere — din trei părți — asupra mării.

După aproape 40 de ani de la vizită, Titus Dunka încearcă să-și reamintească interiorul în care intrase ca vrăjit : „un birou mare, negru, la mijloc, cu o călimară de aur masiv dată de prințul de Wales și un divan oriental îmbrăcat cu stofă verde, pe lungul a două părți ale «balconului»".

Bucuros de oaspeți, Victor Hugo se interesează de naționalitatea tînărului pe care-l vedea pentru prima dată. Cînd află că e „valah", exclamă bucuros : „Ei ! Ei ! **(Tiens ! Tiens !)** Sînt la valahi și revoluționari așa de tineri ca d-ta ? În 1850 am cunoscut pe Rosetti, Bratiano, Golesco și alții".

O discuție tainică are loc — timp de cîteva ore — între Victor Hugo și Stephens. La dejun, marele poet francez se interesă de situația din Principatele Unite, și mai ales de detronarea lui Cuza, eveniment de la care trecuseră abia trei luni și pe care el îl socotea, în mod greșit, ca o victorie obținută în lupta împotriva tiraniei, căci în 1864 el fusese vizitat de un trimis al lui C. A. Rosetti, Eugeniu Carada, care, desigur, îi prezentase un portret defavorabil al marelui domnitor român, împotriva căruia liberalii complotau, căutînd, în vederea detronării acestuia, și un sprijin extern.

La plecarea lui — în aceeași zi —, după-amiază, la cererea timidă a lui Titus Dunka, Victor Hugo îi oferi un autograf :

„Pour M. Titus Dunka de Sajo.
Suivez la route de la Liberté. La Liberté, c'est l'espoir et le rêve du peuple — désespoir et cauchemar des tyrans. [1]

15 avril 1866

Hauteville-House
Victor Hugo"

---

[1] „Domnului Titus Dunka de Sajo. Urmează drumul Libertății. Libertatea este speranța și visul poporului — disperarea și coșmarul tiranilor."

Lui Titus Dunka, care abia împlinise 21 de ani, viața îi va oferi, în continuare, noi prilejuri pentru a-și afirma cutezanța.

Anul 1866 a fost marcat în istoria Europei de unele evenimente de importanță capitală. Spiritele erau în fierbere, o agitație puternică stăpînea aproape fiecare dintre statele vechiului continent, din Spania și pînă în Grecia. Manifestîndu-și, în continuare, voința de desăvîrșire a unității naționale — unul dintre idealurile fundamentale ale veacului —, Italia se înarmează, aliindu-se cu Prusia, pentru a-și alipi teritoriile din nord locuite de italieni și aflate încă în componența Imperiului austriac. Neînfricatul Garibaldi, aflat la reședința sa din insula Caprera (în apropierea coastelor Sardiniei), lansează apeluri patetice, chemîndu-i pe voluntari să se înroleze în trupele de eliberare națională. Legiunea maghiară se alătură din nou trupelor lui Garibaldi. În aceste condiții, Titus Dunka părăsește în grabă Franța, trecînd în Italia. Tînărul de 21 de ani, deși ardea de dorința de a-și dovedi, în luptă, curajul, primește o altă însărcinare, probabil din partea unor cercuri revoluționare din jurul lui Garibaldi și Mazzini. Împreună cu șase ofițeri garibaldieni, el este trimis în Principatele Unite. În aceeași perioadă sosea la București (poate împreună cu Dunka) generalul maghiar din emigrație Türr, cu următoarea scrisoare de recomandație către C. A. Rosetti, semnată de însuși Garibaldi : „Caprera, 4 iunie 1866. Iubitul meu Rosetti. Generalul Türr, fratele meu de arme, vine la voi. Eu ți-l recomand și sînt al d-tale, G. Garibaldi". Vizita sa urmărea stabilirea unor legături cu oficialitățile românești[2] pentru o acțiune comună împotriva Imperiului habsburgic. Căci în acest an, 1866, Mazzini insista asupra mai vechii sale idei ca italienii împreună cu slavii, românii și ungurii să pornească lupta împotriva Imperiului austriac, care, odată prăbușit, ar fi oferit posibilitatea creării în locul lui a unor state libere, bazate pe principiul naționalității. În același timp, Garibaldi plănuia atacarea Austriei prin Dalmația, în scopul de a se apropia cît mai repede de Ungaria. În cazul unei evoluții lente a războiului, aliații, atît italienii cît și prusacii, se gîndeau la posibilitatea creării unui al treilea front, în răsărit, prin izbucnirea unei răscoale în Ungaria și printr-o intervenție română în Transilvania. Delegația din care făcea parte Titus Dunka (în care el, desigur, nu era cel mai important personaj) primise sarcina de a contribui la formarea la noi a unei armate de voluntari — asemănătoare aceleia create de Garibaldi — pentru a trece munții în Transilvania.

Ideea creării unei armate de voluntari a fost lansată încă înainte de venirea ofițerilor garibaldieni. În **Românul** din 24—26 aprilie 1866, D. Brătianu, în articolul **Apărarea teritoriului sau drepturile noastre,** sublinia necesitatea de a se forma un corp de voluntari, compus din circa 30 000 de oameni, care să sprijine armata în cazul unei agresiuni împotriva țării. Eram amenințați atunci (în lunile aprilie și mai) mai ales de o intervenție otomană. La Dunăre se semnalau chiar unele concentrări de trupe turcești. La mijlocul lunii iunie, primejdia turcească încetase, trupele otomane începînd să se retragă din zona Dunării. Dar tocmai în acest moment — subliniem, **cînd tensiunea scăzuse spre sud** — ideea înființării unor trupe de voluntari începe să fie pusă în practică. **Monitorul — jurnal oficial al Principatelor Unite —** anunța la 9/21 iunie 1866 că se formează în România un corp de voluntari compus din 10 000 de oameni, pus sub autoritatea Ministerului de Război. La 10 iunie apare decretul prin care generalul Magheru — cunoscutul revoluționar de la 1848 — era numit conducătorul armatei române de voluntari.

Tînărul revoluționar Titus Dunka ajunsese în țară probabil spre sfîrșitul lunii mai. La 27 mai, tatăl său, Ștefan Dunka, aflat la București, adresează o scrisoare ziarului **Românul,** în care, salutînd ideea înființării unor trupe de voluntari, declară că se va înscrie în rîndurile acestor formații patriotice, deși depășise vîrsta de 50 de ani. Totodată, amintind de fiul său Nicolae, căzut în războiul civil american, menționează că ideea de a-și sluji în acest mod țara o împărtășește „și al doilea fiu al meu, Titus", care e „voluntar espert", căci a făcut toată „campania polonezilor, în contra oprimatorilor libertății lor".

În România, unde a stat cam o lună de zile, Titus Dunka a primit sarcina din partea generalului Magheru de a organiza recrutarea voluntarilor din Moldova. Se înființaseră, de altfel, centre de recrutare în fiecare district. Titus Dunka reușește curînd să strîngă o serie de tineri, concentrați la Focșani și Rîmnicul Sărat. Cinci sute dintre aceștia ar fi primit ca uniformă renumitele „spențere" roșii ale voluntarilor lui Garibaldi, aduse din Italia. Voluntarii ar fi avut

---

[2] Generalul Türr mai fusese în România, în 1863, trimis de L. Kossuth. Atunci el a avut o convorbire cu domnitorul Al. I. Cuza.

sarcina — își amintește Dunka — de a pătrunde în Transilvania dacă Prusia și Italia nu ar fi putut zdrobi repede forțele armate austriece.

În Ardeal, în toată această perioadă, a circulat insistent zvonul unui atac român peste Carpați, mai ales că, din cauza războiului cu Prusia și Italia, trupele austriece se aflau în număr redus în provincia românească subjugată.

Austria, vrînd să-și atragă de partea sa națiunea maghiară, îi făcea concesii din ce în ce mai serioase. Se puneau bazele alipirii Transilvaniei la Ungaria, chiar în acest an, 1866, în ciuda protestelor, în dieta de la Pesta, ale deputaților români. Ideea unirii firești a Transilvaniei cu Principatele Unite preocupa pe românii de pe ambele părți ale Carpaților. La 22 aprilie 1866, referindu-se la alianța dintre Prusia și Italia, ziarul **Românul** scria, sugerînd discret pentru a nu crea complicații internaționale încă nedorite, ideea deplinei unități naționale a poporului român : „Să profităm, dară, românii, d-aceste momente, să ne strîngem toți împregiurul stindardului național. Să nu ne lăsăm surprinși de intrige și de uneltiri. Momentele sînt supreme și favorabile. Să constituim națională tare, unită..."

Cînd problema înființării armatei de voluntari se punea cu toată acuitatea, la sfîrșitul lunii mai, **Românul** cerea să se procedeze ca și în Italia, conchizînd : „Franța, Italia, toate puterile amice au aceeași încredere în noi și ele așteaptă ca să ne facem datoria românește". Și, încă mai clar, pentru aceia care știau să citească printre rînduri : „Să imităm exemplul Italiei, zeci de mii de voluntari se întrec acolo a se înscrie în rîndurile luptătorilor unității. Să ne înscriem și noi tot astfel".

La începutul lunii iulie, momentul prielnic însă trecuse. Războiul luase o desfășurare foarte favorabilă Prusiei. La Sadova, trupele austriece suferiseră o înfrîngere zdrobitoare din partea armatei prusace. Victoria Prusiei devenise indiscutabilă, și o intervenție în răsărit ar fi fost inutilă, dacă nu chiar privită cu ostilitate de învingători.

În aceste condiții, formarea armatei de voluntari români nu mai era actuală, și înscrierile sînt sistate tacit. Titus Dunka nu mai avea ce face în țară, mai ales că știrile privind războiul din Italia erau îngrijorătoare. Trupele regale italiene erau înfrînte de austrieci, flota italiană se îndrepta spre un dezastru. Doar Garibaldi și voluntarii săi rezistau. Cerînd îngăduința generalului Magheru și a generalului Ion Ghica, ministrul de Război, Dunka se întoarce în Italia, probabil pe la începutul lunii iulie, în orice caz în timp util pentru a lua parte la campania contra Austriei, în care voluntarii lui Garibaldi au făcut minuni de vitejie. Nu credem că el a putut participa la lupta de la Monte Suello (3 iulie 1866), dar în orice caz a luat parte — după cum mărturisește el însuși — la marea bătălie de la Bezzecca, la 21 iulie. Aici voluntarii lui Garibaldi au înfruntat 10 000 de austrieci, pozițiile trebuind să fie cucerite, cu mari jertfe, de două ori din mîna inamicului. Rănit de un glonte austriac în picior, Titus Dunka este îmbrățișat — după luptă — de Garibaldi, care-l distinge cu decorația „Valoarea militară" (pe care, afirmă Dunka, nu a mai primit-o nici un alt român) și-i acordă gradul de căpitan, spunîndu-i : „Ecco per il caro Tito, il degno fratello di Nicola" („Pentru iubitul Titus, demnul frate al lui Nicolae").

După încheierea armistițiului cu Austria, la 12 august 1866, Titus Dunka duce timp de cîteva luni o existență de pelegrin, străbătînd o mare parte din peninsula italică. La 24 septembrie îl însoțește pe Garibaldi de la Monza (lîngă Milano) la Florența — capitala de atunci a Italiei. În gara Florența, Dunka asistă la primirea triumfală care i se face marelui revoluționar ; după socoteala sa, acesta a fost întîmpinat de o mulțime entuziastă de 30 000—40 000 de florentini. Din Florența, fiind „în concediu", el pleacă la Neapole, în căutarea legiunii maghiare, care nu se afla însă aici. Se instalează la Caserta, lîngă Neapole, unde are prilejul să-i fie prezentat lui Alexandre Dumas-tatăl. Într-una din zile, împreună cu un alt garibaldian, face o incursiune pe teritoriul Statului papal, ajungînd pînă la Roma, care nu fusese inclusă încă în statul italian unitar. De la Caserta va pleca nu peste multă vreme la Chieti, în Abruzzi, și

La cartierul general al lui Garibaldi (după „Ilustrated London. News")

Aus den Kämpfen bei Königgrätz. Holzschnitt von L. Burger

Scenă din războiul din 1866 (gravură în lemn de L. Burger)

de aici în Bologna, unde dă, în sfîrșit, de o parte a legiunii maghiare. La Bologna se găsea în zilele acelea fruntașul revoluției maghiare de la 1848, Lajos Kossuth, aflat de 17 ani în emigrație. Acesta — afirmă Dunka — locuia la hotelul „Brun". Prezentat de un prieten, probabil maghiar, Titus Dunka poartă o discuție cu Kossuth la 22 octombrie 1866. Bătrînul revoluționar era îngrijorat de înțelegerea pe care fruntașii politici maghiari rămași în țară o puneau la cale cu Austria și care va da naștere, un an mai tîrziu, dualismului austro-ungar. Referindu-se la această problemă, el i-ar fi spus lui Dunka : „No, domnule căpitan Dunka, să rupem cartea cu istoria dușmăniei noastre, să ne spălăm, și unii și alții mîinile de sîngele de la 1848 și să ne îmbrățișăm ca frații pentru viitor..."

În timpul discuției, Kossuth a apreciat, în mod deosebit, dintre oamenii politici români, pe Golești. La plecare, strîngîndu-i călduros mîna, revoluționarul maghiar i-ar fi spus : „Da, eu doresc împăcare cu românii, eu, care cu «vulturul cu două capete»[3] nu mă voi împăca niciodată. Dacă te întorci în țară, spune și la amici, și la neamici că bătrînul Kossuth îi salută".

Amintirile lui Dunka sînt sărace pentru următorii trei-patru ani. S-ar putea ca, în toamna anului 1867, el să fi participat la campania împotriva Statului papal, sub conducerea fiului lui Garibaldi, Menotti. E posibil ca Dunka să fi luptat în bătălia de la Monterotondo (cetate la 22 km de Roma), alături de voluntarii italieni, care-l aveau în frunte pe însuși Garibaldi, evadat spectaculos de pe insula Caprera. El confundă însă mereu în amintirile sale Monterotondo cu Monte Suello, așa încît nu putem fi siguri de participarea sa la asaltul Romei, în 1867.

După aceasta Dunka pare să se fi întors în țară, dacă nu cumva l-a atras revoluția spaniolă din septembrie 1868, căci în amintirile sale enumără, printre cunoscuți, pe cîțiva fruntași politici iberici legați de revoltele spaniole din 1866 și 1868 : Emilio Castelar, unul dintre șefii partidului democrat, viitor prim-ministru, Manuel Ruiz Zorilla, din opoziția progresistă și anticlericală, viitor prim-ministru, Pi y Margall, deputat radical, adept al lui Proudhon, Juan Prim y Prats, general, membru al guvernului revoluționar din 1868, și alții pe care i-ar fi întîlnit în Spania.

În România, desigur la București, Titus Dunka va încerca să ducă o viață liniștită și modestă, practicînd meseria de inginer. Dar curînd alte cîmpuri de bătaie îl vor solicita. În Europa începea să se audă din ce în ce mai puternic toba războiului.

— VA URMA —

[3] Stema Imperiului habsburgic.

Acum 113 ani

PRIMUL FOTOREPORTAJ DE RĂZBOI DIN ISTORIE

Martie 1855. Războiul Crimeii este în toi. Asediul Sevastopolului durează de cinci luni. Atît cei care atacă — englezii, francezii și turcii — cît și rușii, care apără portul-fortăreață, au suferit în timpul iernii de pe urma frigului, a epidemiei de holeră și, bineînțeles, a gloanțelor și obuzelor.

Primăvara este timpurie, dar, așa cum se întîmplă de obicei pe țărmul Mării Negre, soarele strălucește puternic pe cerul încă palid. La lumina lui vie, ostașii celor două tabere urmăresc cu uimire un furgon care se strecoară repede printre liniile asediatorilor. Neștiind despre ce e vorba — și pentru mai multă siguranță — tunurile rușilor deschid în cîteva rînduri focul împotriva ciudatei căruțe.

Dar ocupantul ei nu este soldat. Se numește Roger Fenton, are 36 de ani și a venit din Anglia, unde a fost un timp avocat, consacrîndu-se ulterior picturii. Furgonul îi servește în același timp drept locuință și laborator. Căci tînărul englez a venit în Crimeea în calitate de reporter fotograf — primul reporter fotograf din istorie, care, ca martor al unui război, îi fixează definitiv imaginile pentru posteritate.

Au trecut abia 28 de ani de la realizarea primei fotografii de către M. Niepce. Este drept că, în acest scurt interval, au și fost imortalizate pe cale mecanică cîteva scene de război : în timpul conflictului dintre Statele Unite și Mexic (1846—1848) sau în cursul asediului Romei (1849). Dar nu erau decît încercări sporadice și izolate, în vreme ce Fenton se află în Crimeea pentru a face un reportaj în toată puterea cuvîntului. L-a trimis aci un editor din Manchester, la recomandarea cercurilor oficiale de la Londra. Guvernul britanic simțea nevoia să ofere opiniei publice un tonic, deoarece știrile publicate de presă în legătură cu războiul din Crimeea au creat o atmosferă de profundă demoralizare în Anglia : luptele se prelungesc, listele celor căzuți se înmulțesc mereu, Sevastopolul rezistă și războiul pare că va dura la infinit.

Fenton își duce la bun sfîrșit misiunea. Cele 350 de clișee executate de el înfățișează exclusiv latura — ca să zicem așa — idilică a războiului. De fapt, el își „regizează" scenele pe care le fotografiază : comandanți eroici care pășesc vitejește în fruntea trupelor lor, soldați neînfricați care pornesc la asalt scoțînd urale entuziaste, inamici care se predau înspăimîntați de la primul foc de armă. Realitatea este cu totul alta, dar fotoreporterului din 1855, ca și unora dintre confrații săi de astăzi, puțin îi pasă.

Din clișeele făcute de Fenton lipsesc cu desăvîrșire morții pe care îi evocă atît de dramatic Tolstoi în „Asediul Sevastopolului". Lipsesc de asemenea imagini care să evoce lunga agonie a răniților lăsați în părăsire sau cumplita dezorganizare a serviciilor de aprovizionare din armatele aliate. Lipsește în general imensa suferință umană, pe care o aduce cu sine orice război.

Înapoiat în Anglia, Fenton este răsplătit regește pentru eforturile sale de a machia adevărata față a măcelului din Crimeea. După plecarea lui de pe teatrul de luptă, fotoreportajul este continuat de un alt englez, James Robertson, care lucrează în slujba turcilor. El se arată însă ceva mai fidel adevărului decît predecesorul său și clișeele sale ar putea fi martore care depun mai corect în fața istoriei. Din nefericire, lucrările sale s-au rătăcit spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și nu au mai putut fi recuperate.

În paginile care urmează, reproducem, după revista italiană L'Europeo, **cîteva dintre fotografiile lui Fenton. În ciuda denaturărilor comise de autorul lor, ele rămîn totuși documente prețioase ale unei epoci și ale unor evenimente care au lăsat o adîncă amprentă în istoria contemporană.**

Laboratorul mobil al lui Fenton conținea o bogată aparatură și numeroase ingrediente chimice, necesare developării și copierii clișeelor. Fotograful lucra cu plăci de format mare, acoperite de soluție de colodiu. Expunerea dura între 10 și 30 de secunde, ceea ce cerea o mare răbdare din partea „modelelor".

Prelucrarea ulterioară a clișeelor implica o serie de operații, printre care sensibilizarea, developarea și fixarea negativelor. Plăcile de sticlă erau îndelung spălate cu apă de ploaie sau de izvor, care se păstra în damigene speciale.

Deosebite dificultăți crea faptul că plăcile acoperite cu colodiu trebuiau expuse înainte ca substanța să se usuce. Unul dintre colaboratorii lui Fenton, Marcus Sparling, a adus o importantă inovație, introducînd în caseta aparatului zece foi de hîrtie, acoperite cu ceară, care separau între ele plăcile. În felul acesta, se puteau realiza zece fotografii succesive, fără să fie nevoie de a se scoate fiecare placă în parte din aparat.

Comandanții expediției militare în Crimeea. De la stînga spre dreapta : generalul britanic, lordul Raglan ; generalul turc Omar Pașa și mareșalul francez Pelissier.

Lordul Raglan a rămas celebru pentru două motive. Mai întîi, el este „nașul" tipului de pardesiu raglan. În al doilea rînd, în tot cursul războiului din Crimeea, ori de cîte ori vorbea despre inamici, spunea „francezii".

Mareșalul Pelissier era cel de-al treilea comandant al forțelor franceze, primii doi — St. Arnaud și Canrobert — înregistrînd insuccese usturătoare și fiind destituiți.

Omar Pașa era cel mai capabil dintre comandanții aliați, cu un dezvoltat simț tactic și multă experiență.

Una din cele 38 de infirmiere pe care le-a adus în Crimeea vestita Florence Nightingale, considerată de mulți printre întemeietorii Crucii Roșii. Înainte de venirea ei, mortalitatea în spitalele militare britanice atingea 42 la sută. Grație devotamentului cu care Florence Nightingale și însoțitoarele sale s-au pus în slujba răniților, cifra a scăzut la 2 la sută.

Autoritățile militare britanice s-au opus din răsputeri acțiunii inițiate de Florence Nightingale, pe care o considerau „o primejdioasă inovatoare, capabilă să frîngă moralul (!) soldaților".

Deși s-a îmbolnăvit de febră recurentă, a refuzat să părăsească teatrul de război și nu s-a înapoiat în Anglia decît cu ultimele unități engleze, în 1856. După ce a primit-o în audiență și a stat de vorbă cu ea, regina Victoria a exclamat : „Ce minte excepțională ! Păcat că nu am pus-o pe ea în fruntea Ministerului de Război !"

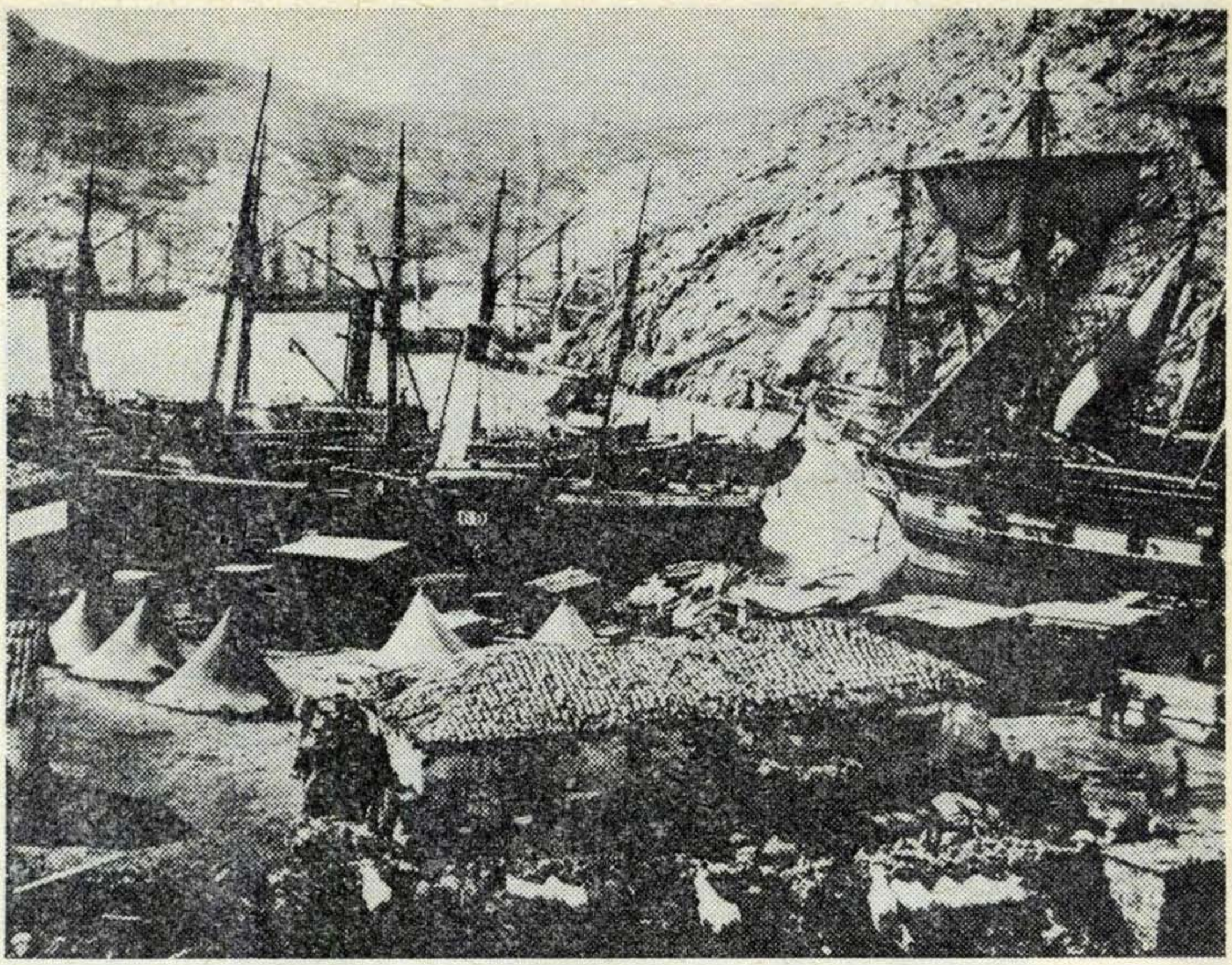

Vedere generală a portului Balaklava, pe coasta de sud a Crimeii, ocupat de britanici în primele luni ale războiului. La 17 octombrie 1854, rușii au atacat localitatea, reușind să captureze numai cîteva baterii turcești. Pentru a le recupera, brigada de cavalerie ușoară a englezilor a întreprins o șarjă, care a rămas nemuritoare atît pentru vitejia participanților, cît și pentru sîngeroasa ei inutilitate.

Pierderea lor nu afecta cu nimic situația asediatorilor. Totuși, din considerente de „prestigiu", comandamentul britanic a ordonat brigăzii de cavalerie ușoară să recupereze piesele de artilerie. Tirul rușilor a secerat însă covîrșitoarea majoritate a celor care atacau.

Șarja brigăzii de cavalerie ușoară, imortalizată de o baladă a lui Rudiard Kipling, a devenit un exemplu clasic de vitejie inutilă, soldată cu pierderea a nenumărate vieți omenești.

Izmail Pașa, unul dintre comandanții trupelor otomane în Crimeea, avea 25 de ani atunci cînd a pozat în fața obiectivului fotografic. În războiul din 1854—1855, nu s-a remarcat cu nimic. În schimb, începînd din 1863, cînd a urmat unchiului său Said, ca vali (vicerege) al Egiptului, numele lui a devenit foarte cunoscut în cancelariile și marile bănci europene.

Sub cîrmuirea sa (în 1867 a primit de la sultan, în schimbul măririi tributului, titlul de kediv), Egiptul s-a transformat într-un veritabil teren de vînătoare pentru speculanții și aventurierii financiari din Anglia, Franța, Germania etc. În ciuda beneficiilor pe care a reușit să le stoarcă, în propriul său interes, de pe urma inaugurării Canalului de Suez (noiembrie 1869), Izmail s-a înglodat de datorii, aducîndu-și totodată țara la faliment economic și la completă aservire față de marile puteri. Datoria publică a ajuns la 100 milioane de lire sterline, față de 3 milioane cît era atunci cînd succedase unchiului său.

Declarat insolvabil de creditorii săi din străinătate, Izmail a fost nevoit să accepte în 1878 ca miniștri pe englezul Rivers Wilson și pe francezul Blignières. Un an mai tîrziu, sub presiunea puterilor occidentale, sultanul îl înlocuia cu fiul său, Tavfik.

Muze și Egerii

DUMITRU ALMAŞ

Se vorbește prea puțin despre rolul femeilor în marile momente ale istoriei românești. De aceea mi-am permis această temă în anul în care cinstim cele douăsprezece decade de la revoluția pașoptistă.

Durerea preschimbată în dragoste

Mai întîi două inspiratoare, două Egerii pentru doi oameni de cultură și litere, fruntași ai revoluției din 1848 : Elena Negri, muza și prietena lui V. Alecsandri, și Alexandrina Mavru, soția lui Ion Ghica. Elena, sora lui Costache Negri, a fost amfitrioana de la Mînjina, unde s-au adunat, de multe ori, intelectuali din cele trei provincii românești. Ca să înșele copoii stăpînirii, ziceau că se adună pentru a-l sărbători pe Negri, de ziua numelui. În fapt, să pună la cale lupta comună de eliberare a românilor. Cum scria Costache Negri către Alecsandri în 1845 : era vorba de o adunare „a bineînțeleșilor români", al căror cel dintîi gînd „trebuie să fie *Unirea a tot ce iaste român*, ca cu tărie înmulțită să putem păși spre cuviincioasa înaintare". Grav bolnavă de plămîni, Elena a murit în 4 mai 1847 și a fost înmormîntată în curtea bisericii grecești din Pera. Într-o scrisoare către Alecsandri, Nicolae Bălcescu, care, de asemenea, a manifestat o deosebită afecțiune pentru această femeie înzestrată cu înțelepciune și frumusețe, scria consolator : „...Am suferit de durerea ta, ca și de a mea... dar n-ar trebui să ne lăsăm a fi biruiți de durere... Pe Elena Negri trebuie s-o regretăm hrănindu-ne de spiritul ce-o insufla, făcînd fapte mărețe și lăudate, după inima sa". Și mai departe, „ca să fiu vrednic de prietena mea, voi ca durerea mea pentru pierderea ei s-o prefac în dragoste pentru țara mea. Mă voi apuca dar de lucru cu temei. Deocamdată adun aici, din biblioteci, documente istorice ce găsesc. Voi să lucrez o scriere întinsă, o poemă istorică asupra lui Mihai Viteazul". Iar în altă scrisoare, din 29 noiembrie 1847, Bălcescu, acest lucid cunoscător al oamenilor, adăuga : „Să nu ne mai trudim dar, iubite Basile, a alerga după fericirea intimă, o nălucire ce tu vei mai putea găsi, ce eu n-am găsit-o niciodată și pe care e multă vreme de cînd n-o mai caut. Să întoarcem ceea ce ne-a rămas din dragostea noastră, s-o întoarcem către țara noastră. *România* va fi iubita noastră. Într-însa și printr-însa să reînnoim frăția noastră. Cîntă-mi dar, iubite poet, cîntă-mi România ca Kolar Bohemul patria sa. Fie ea amoreza ta, credința ta, Dumnezeul tău. Iubește-o dar și fă pe toți a iubi pe iubita ta".

Alexandrina, soția lui Ion Ghica, de asemeni o femeie cultă, îndrăgostită de lupta pentru libertatea țării, a cunoscut, încă din 1843, organizarea „Frăției". În casa ei s-au întîlnit Bălcescu, Ghica și Christian Tell, ca

Elena Negri

Zoe C. Golescu

Ana Ipătescu

Maria Rosetti

Maria Cantacuzino

să pună bazele acestei societăți revoluționare secrete, cu deviza „Dreptate-Frăție", devenită apoi deviza revoluției din 1848. Pentru această societate revoluționară, Bălcescu a fost „apostolul și inițiatorul cel mai ager și mai zelos" (I. Ghica). Cu inimă caldă și cu mînă grijulie de bună gospodină, poate Alexandrina însăși a ascuns „în scoarțele Algebrei lui Bourdon" statutele Societății „Frăția", „scrise în cifre cu cheie", cum notează Ghica în scrisorile sale. Și s-ar fi păstrat și astăzi dacă n-ar fi ars, odată

cu casa generalului Mavru, într-un incendiu din 1856.

În timpul revoluției, la Constantinopol, Alexandrina Ghica a stăruit, mult și în repetate rînduri, pe lîngă ambasadorul rus ca să întîrzie cît mai mult intervenția trupelor turcești sau țariste împotriva revoluției române. Apoi, după înăbușirea revoluției, Alexandrina s-a îngrijit de soarta multor revoluționari pribegi, între care Bălcescu. Și ea l-a îndemnat, cu căldură și încredere, să plece în Transilvania, să caute a împăca pe Avram Iancu cu Kosuth și a forma o armată română, revoluționară,

pentru marea luptă de eliberare a poporului român, în vremea cînd, cum scanda Alecsandri, „Libertatea-n faţa lumii a ajuns un mîndru soare".

„Cu voia mea dă jalbă..."

Dar activitatea revoluţionarilor din 1848, entuziasmul, tăria lor de cuget, pasiunea lor pentru dreptate, adevăr şi lumină, marea lor dragoste de patrie şi popor nu s-ar putea înţelege fără prezenţa în istorie a altor două vrednice romînce : Zinca Bălcescu şi Zoe Golescu.

Au fost două mame care şi-au educat fiii în cel mai curat spirit al luptei pentru dreptatea poporului şi libertatea patriei. „Foarte stimată şi cunoscută în toată ţara pentru minunata doftorie cu care tămăduia albeaţa la ochi", cum o portretizează Ion Ghica, Zinca Bălcescu a fost din acele femei modeste care, într-o societate boierească de răsfăţ şi desfătare, n-a cunoscut decît munca, jertfa nobilă pentru copiii ei şi pentru patria ai căror devotaţi slujitori ea, ca mamă, i-a menit parcă din leagăn. Îmi stăruie mereu în minte slova ei pe cererea lui N. Bălcescu de a fi înrolat în oştirea Ţării Româneşti : „Jos iscălita încredinţez că fiul meu Nicolae este în vîrstă de 19 ani şi că cu voia mea dă jalbă d-a intra în slujba oştirilor româneşti. Zoia Bălcescu pităreasă".

„Cu voia ei" a muncit neprecupeţit ca feciorii să poată studia şi, mai ales, să-şi poată îndeplini chemarea lor de luptători pentru salvarea patriei. „Cu voia ei" a stat pe la porţile închisorilor şi pe la uşile mărimilor ca să-şi ajute odraslele încăpute pe mîna tiranilor. L-a iubit pe Nicolae, pe Nicu, mai mult ca orice pe lume. L-a povăţuit cînd se afla în faţa marilor încercări din timpul revoluţiei. L-a sprijinit moralmente şi i-a insuflat curaj. S-a străduit apoi, din răsputeri, să-i trimită bani ca să nu piară de foame în amarul surghiunului. Ca să obţină permisiunea pentru dragii ei feciori de a se întoarce în ţară, Zinca Bălcescu a cercat toate căile, a bătut la toate uşile. A împrumutat, a amanetat bunuri, a vîndut pămîntul, numai şi numai ca să-şi susţină feciorii, şi mai ales pe Nicolae. Iar în 1852, cînd N. Bălcescu, grav bolnav, s-a apropiat de ţară, Zinca, împreună cu fiica ei Sevastiţa, l-a aşteptat la Galaţi. Dar aici carantina nu i-a îngăduit să coboare de pe vas. A plutit pînă la Giurgiu, dar şi aici autorităţile au interzis intrarea în ţară a surghiunitului. Abia la Nicopol, trecînd clandestin pe la Turnu-Măgurele, Zinca şi Sevastiţa l-au putut întîlni pe dragul lor Nicu şi au putut schimba cîteva vorbe. Aceasta a fost cea din urmă întrevedere între Nicolae Bălcescu şi familia sa. Şi numai de la Nicopol a mai avut el prilejul de a privi sfîntul pămînt al ţării, în care tiranii vremii nu-i îngăduiau nici măcar mormîntul. Ce noian de dureri şi indignare, ce furtună de revoltă se va fi stîrnit atunci în inima Zincăi Bălcescu nimeni, niciodată, n-ar putea să spună.

„Ce face Goleasca nu mai desface nimeni"

Despre Zoe Golescu remarcăm doar marea încredere în fiii ei, crescuţi cu un impresionant devotament matern, însuşirile de gospodină foarte grijulie şi pricepută şi, în sfîrşit, caldul patriotism care a însufleţit-o toată viaţa.

Ca să-i ilustreze temperamentul voluntar, mîndru şi demn, cei din preajmă-i spuneau : „Ce face Goleasca nu mai desface nimeni". În casa Goleştilor a stăpînit spiritul progresist al lui Dinicu Golescu, autorul lucrării *Însemnare a călătoriei mele*. Unul dintre fiii lui şi al Zoei, Alexandru Golescu-Albul, făcea legămînt solemn : „Văd pe tata ; el îşi plînge patria, dar — mulţumit de sine — îmi arată cu mîndrie urmele-i pe care eu trebuie să le urmez. Da, nobil şi generos părinte, voi încerca să te imit !... Vreau să fiu iubit de săracii şi cinstiţii ţărani".

Sub imperiul acestei morale şi-a educat Zoe Golescu cei patru feciori. A trăit cu intensitate, alături de dînşii, toate evenimentele din 1848. S-a bucurat de succesele obţinute în iunie, cînd au fost aleşi miniştri şi a plîns pentru înfrîngerile din septembrie, cînd au fost azvîrliţi în surghiun. Ca să scape de răul contrarevoluţionarilor, ea însăşi s-a refugiat la Sibiu. De aici, ca şi din Bucureşti sau din Goleşti, a participat la desfăşurarea evenimentelor. Notez observaţiile din 1849, cînd, datorită lui Bălcescu, „ungurii, deşi cam tîrziu, recunosc naţionalitatea românilor transilvăneni". Cu mintea-i ageră şi cu inima-i generoasă, Zoe Golescu întrevedea, ca o mare necesitate politică, apropierea dintre cele două naţiuni, unite pentru îndeplinirea aceluiaşi ideal de libertate şi fraternitate, întru doborîrea tiraniei despoţilor. „Dumnezeu să ajute — se ruga ea — şi să unească inimile acestor două naţiuni, pentru ca împreună să înfăptuiască planul măreţ de egalitate şi fraternitate".

Cu tot puhoiul de necazuri şi de înfrîngeri, Zoe Golescu a găsit totuşi destulă putere morală să-şi sprijine feciorii, prea greu încercaţi. Le scria epistole de o caldă dragoste maternă şi luminate de poveţe judicioase, înţelepte. „Încearcă să-ţi faci da-

toria ca om cinstit și, dacă nu ți se va recunoaște — scria ea lui Ștefan Golescu într-un moment de grea cumpănă —, îți vei găsi întotdeauna răsplată în conștiința ta". Se cunoaște că respirase atmosfera spirituală din casa în care Dinicu Golescu scrisese : „În fericirea obștei ne vom găsi fiecare în parte pre a sa... O familie nu propășește dacă nu propășește și obștea".

O femeie pe baricade

Asupra revoluționarilor pașoptiști a făcut o impresie deosebită fapta Anei Ipătescu, din acea zi de sîmbătă 19 iunie, cînd un complot contrarevoluționar, cu complicitatea coloneilor Odobescu și Solomon, a izbutit să aresteze guvernul provizoriu.

Cel care a răspîndit știrea despre acest atentat la soarta revoluției a fost C. A. Rosetti. A pus să se tragă clopotele de alarmă. Poporul a sărit „ca într-o clipită" în ajutorul guvernului. A înconjurat palatul unde se aflau complotiștii. La porunca lui Solomon, soldații au tras. „Se aude altă descărcătură — descrie corespondentul „Gazetei Transilvaniei" — și strigările de la Solomon : «În carne !» Mai cad din popor, care se retrage și iar se îmbărbătează". Și corespondentul martor al evenimentelor continuă : „Se aude a treia descărcătură ; dar acum se găsiră și între popor înarmați. Se reped iar asupra soldaților". Apoi descrierea continuă, tălmăcind freamătul precipitat al evenimentelor în care cei loviți de dușman ripostau spontan : „La a treia descărcătură ajunserăm și noi înaintea palatului. Poporul uimit, fără arme, nu știa ce să facă : rupea la garduri și porți și pardoseală, dar nu era o comandă, un cap. Cavaleria venise tîrziu în ajutorul guvernului, dar ce putea la îmbulzeala aceea !"

Poate istoria, literatura și psihologia care tratează momente din istoria poporului român nu vor ști niciodată să fie recunoscătoare acelui corespondent anonim al gazetei din Brașov care a surprins și ne-a transmis date din acea memorabilă zi, cînd o româncă a spart crusta anonimatului și a săltat pe baricadele istoriei. „În minutele acestea, văzurăm o eroină strecurîndu-se prin mulțime, armată cu două pistoale și strigînd : «*Curagiu, copii, moarte trădătorilor !*» Ea venea de pe podul Mogoșoaiei și înainta la palat. Mulțimea electrizată, văzînd curajul acestei femei, se înfierbîntă și repetă : «Moarte vînzătorilor !»"

Intervenția acestei femei a fost providențială. Sub presiunea maselor care atacau concentric, din mai multe părți, îndemnat de Rosetti, de I. Brătianu, de preotul Ambrozie, poreclit de atunci „popa tun", forțele reacțiunii au fost răpuse. „Vînzătorul", cum califica poporul pe colonelul Solomon, „strîmtorat de toate părțile, se trase în fugă cu soldații și alergă la Cazarma veche, luă prin mîini de soldați tunurile și, împreună cu ele, se traseră la Cazarma veche și se închiseră".

Guvernul provizoriu era salvat, cu jertfa poporului, însuflețit la luptă de o femeie. „Cine este această eroină ? se întreba corespondentul transilvan. Este doamna Anica, soția domnului Nicolae Ipătescu, română ce poartă armă ca orice bărbat. Guvernul era acum mîntuit ; pompierii se duseră în apărarea lui și poporul făcu împrejur patru baricade — spre a se înfrîna vreo nouă năvală". Dar lucrurile nu s-au oprit aici. „Poporul alerga acum de toate părțile, mai bine armat decît mai înainte și împresură Cazarma veche". Soldații de aici refuză să execute ordinul lui Solomon și pactizează cu poporul : „Declarară că ei nu mai pot face alt jurămînt decît acela ce l-au făcut pe cîmpul lui Filaret și că ei nu vor mai da în frații lor" — încheie cu mare satisfacție corespondentul transilvan.

Astfel, în ziua de 19 iunie, gestul hotărît al unei femei a schimbat mersul evenimentelor. Un singur gest. Suficient, ca numele Anei Ipătescu să rămînă în istorie.

CURAJ BĂRBĂTESC ȘI RARĂ GINGĂȘIE FEMININĂ

Despre Maria, soția lui C. A. Rosetti, au scris contemporani celebri, încă de pe cînd era în viață. De pildă Jules Michelet, cel care elogia revoluționarii pașoptiști români cu o constatare demnă de reamintit : „Ați făcut mare lucru să puneți o nație în călindarul lumii".

În zilele cînd izbucnea revoluția, Maria Rosetti năștea o fetiță : Libertatea — așa i-a pus numele. Văzînd emoția soțului, care se lupta între datoria de a sta la căpătîiul ei și chemarea de a participa la revoluție, Maria și-a stăpînit durerile, i-a arătat pruncul și i-a spus : „Sărută-l și pleacă !"

Copilița, Libertatea, avea doar trei luni în 13 septembrie 1848, cînd Fuad Effendi a înăbușit, cu tunul, revoluția și a arestat fruntașii, printre care pe Bălcescu și C. A. Rosetti. Maria, cu copilul în brațe, a urmărit, pe malul Dunării, ghimia nenorocită în care erau tîrîți revoluționarii spre închisorile din Bosnia. O vreme a însoțit-o Dimitrie Brătianu. Pe urmă, pictorul Rosenthal. Ploaia, noroiul, emoția, osteneala, scrie Michelet, „au făcut ca laptele mamei să înceteze". Ca să potolească foamea copiliței, ruga femeile întîlnite în cale s-o alăpteze. A trecut granița în straie țărănești, urmărită de agenții turci sau austrieci. Totuși la Sfenița izbutește să pregătească o masă și să îmbete straja turcească de pe ghimia care transporta prizonierii. Aduce primarul, preotul și mulțime de locuitori din sat și, cu ajutorul lor, eliberează românii. Fără efortul și îndrăzneala Mariei Rosetti, Bălcescu și alți fruntași pașoptiști s-ar fi stins în cine știe ce mucedă închisoare otomană, iar istoria ar fi fost lipsită de atîtea evenimente remarcabile în care, ca făptuitori, s-au înscris Bălcescu, C. A. Rosetti, Magheru.

Deși n-a participat direct la revoluție, nu putem să nu amintim și numele Mariei Cantacuzino, moldoveancă, fiica lui Nicolae Canta. A fost femeia care l-a îngrijit pe Bălcescu în 1851, în localitatea Hyères, din sudul Franței, unde se afla la tratament. L-a ajutat, desigur, materialicește pe cel atît de strîmtorat și de sărac. I-a copiat manuscrise și documente. A căutat să-i refacă moralul, ori de cîte ori îl prăbușeau boala și vrăjmășia evenimentelor și, mai ales, triumful reacțiunii împotriva revoluției. După moartea lui Bălcescu, Maria a devenit inspiratoarea și soția marelui pictor francez Puvis de Chavannes.

Într-o scrisoare de mai tîrziu, Maria Cantacuzino portretiza pe Bălcescu cu înțelegere, cu căldură și puritate rar întîlnite: „Ca toți oamenii cu adevărat mari, pentru care recunoștința nu reprezintă o povară, el nu se sfia să primească semne de devotament din partea prietenilor. Le acorda o încredere atît de completă, că în chip firesc te simțeai gata să faci orice fel de sacrificiu pentru el". Povestește că, deși sănătatea-i era cu totul zdruncinată, Bălcescu „adesea se scula noaptea ca să scrie la istoria lui *Mihai Viteazul*. Eforturile acestea îl istoveau !... I-am propus să scriu după dictarea lui. Amintirea acelor ceasuri de lucru întrerupte de discuții e dintre cele mai prețioase pe care o păstrez din această apropiere frățească... Gîndirea lui dreaptă, pătrunzătoare, imaginația lui înflăcărată, sufletul său entuziast și plin de iubire dădeau fiecărui subiect un interes cu totul deosebit.. Absorbit, încă din primii ani ai tinereții, de probleme politice și de preocuparea pentru reforme în țara sa, inima lui păstrase o prospețime și o vioiciune extraordinare ; iar aspirațiile sale erau mari și totodată se îndreptau spre cît mai frumos. L-am întrebat odată care-i tipul de femeie care-i place mai mult ?... Mi-a răspuns : d-na Rolland ! Sufletul acesta însetat de eroism era deosebit de sensibil față de tot ce era grațios și spiritual... Se răzvrătea ca de o nedreptate la gîndul că va muri, dar răzvrătirile sale erau lipsite de amărăciune și nu țineau mult ; redevenea iute stăpîn pe sine și-mi spunea cu acel surîs de nepăsare pe care-l au numai muribunzii : «*Ce mai contează ! Să trăiască țara noastră !*»

Această dorință îi rezumă întreaga viață !"

Dar în afară de aceste cîteva femei, al căror nume documentele le leagă de momentul istoric 1848, mai sînt alte multe, sute și mii, anonime. Unele au însoțit carele transilvănenilor la Blaj. Altele au strigat pentru libertate pe cîmpul de la Filaret. Și mai ales au luptat pentru aceeași libertate în văile și piscurile Apusenilor. În *Mișcarea românilor din Ardeal de la 1848*, N. Bălcescu semnala că „femeile nu rămăsese în urmă nici cu curajul, nici cu sentimentele naționale ; ele luară parte la toate primejdiile soților lor. Din vîrful munților ele aruncau o ploaie de bolovani care răreau rîndurile vrăjmășești. Cîntecele lor nu erau ca mai înainte cîntece de dor și plăcere, ci cîntări pline de patriotism și de sentiment național". Ca o apariție simbolică i se ivea în cale o fată, Floarea, care cînta printre ruinele Abrudului ; zicea un „cîntec îmbătător de simțire", cîntec care îl transporta în viitor și-l făcea să vadă întruchipat în acea fată de moț însuși „geniul naționalității române stînd pe deasupra mormintelor dușmanilor străini și cîntînd un imn de înviere".

O încercare de zbor la Constantinopol în anul 1162

Prof. univ. FRANCISC PALL

Jilț episcopal bizantin (secolul al XI-lea)

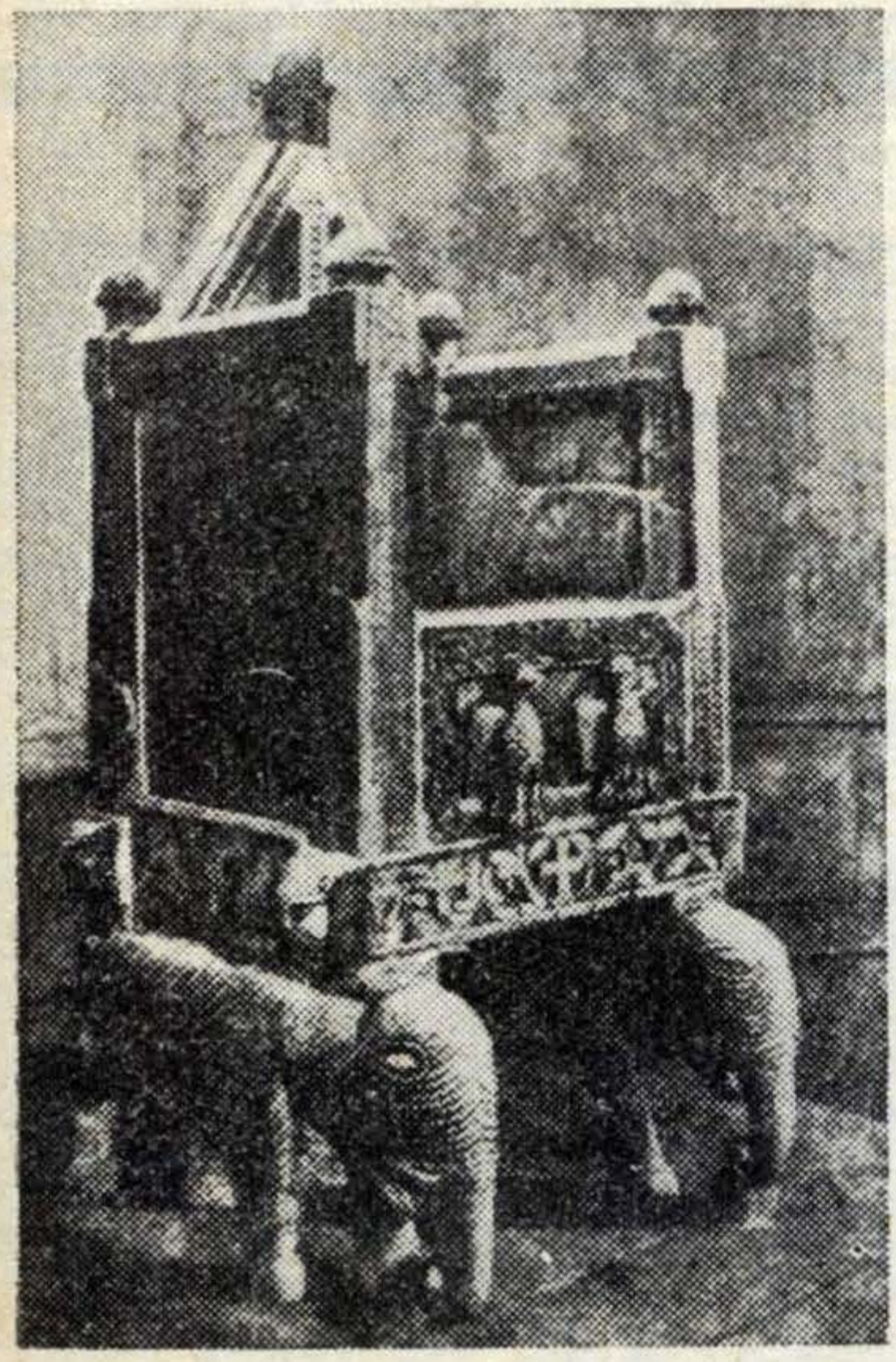

Deși realizată definitiv abia în epoca modernă, ideea zborului, preocupînd pe oameni din cele mai vechi timpuri, n-a fost străină nici evului mediu. Roger Bacon, unul dintre capetele cele mai luminate ale epocii, printre previziunile sale uimitoare, pomenește, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, de „aparate de zbor, în care omul, așezîndu-se, învîrtește o unealtă cu ajutorul căreia niște aripi artificiale bat aerul, întocmai ca pasărea zburătoare". De altfel, în Anglia încă pe la mijlocul secolului al XI-lea, un oarecare Oliver din Malmesbury încercase să zboare cu ajutorul unor aripi legate de brațe și de picioare, luînd, potrivit unei știri a vremii, legenda antică despre Daedalos și Icaros drept o realitate. Lansîndu-se din vîrful unui turn, Oliver căzu după un zbor de 125 de pași, rupîndu-și un picior.

Dintre încercările de zbor din evul mediu face parte și cea care a avut loc în 1162, la Constantinopol, capitala Imperiului bizantin, și asupra căreia informația noastră este relativ mai amănunțită.

Basileul (împăratul) Manuil I Comnenul organiză mari serbări cu prilejul vizitei lui Chiligi Arslan al II-lea, sultanul ramurii seldgiucide a popoarelor turce, care, instalată prin cucerire într-o parte a Asiei Mici, cu centrul în orașul Iconion, purta dese războaie împotriva Bizanțului. Sultanul căuta să lege relații bune cu împăratul și încheiase cu el un tratat avantajos pentru Bizanț. Curînd însă uneltirile unor potrivnici îl determinară să vină personal la Constantinopol, însoțit de o suită foarte numeroasă (o mie de călăreți), pentru a-și asigura bunăvoința lui Manuil.

Basileul, conformîndu-se tradiției bizantine de a impresiona și pe străini cu fastul primirii ce li se făcea la curtea împărătească, oferi recepții sclipitoare, ca de basm, în cinstea oaspetelui său, un om de altfel șchiop și infirm. Printre festivitățile orga-

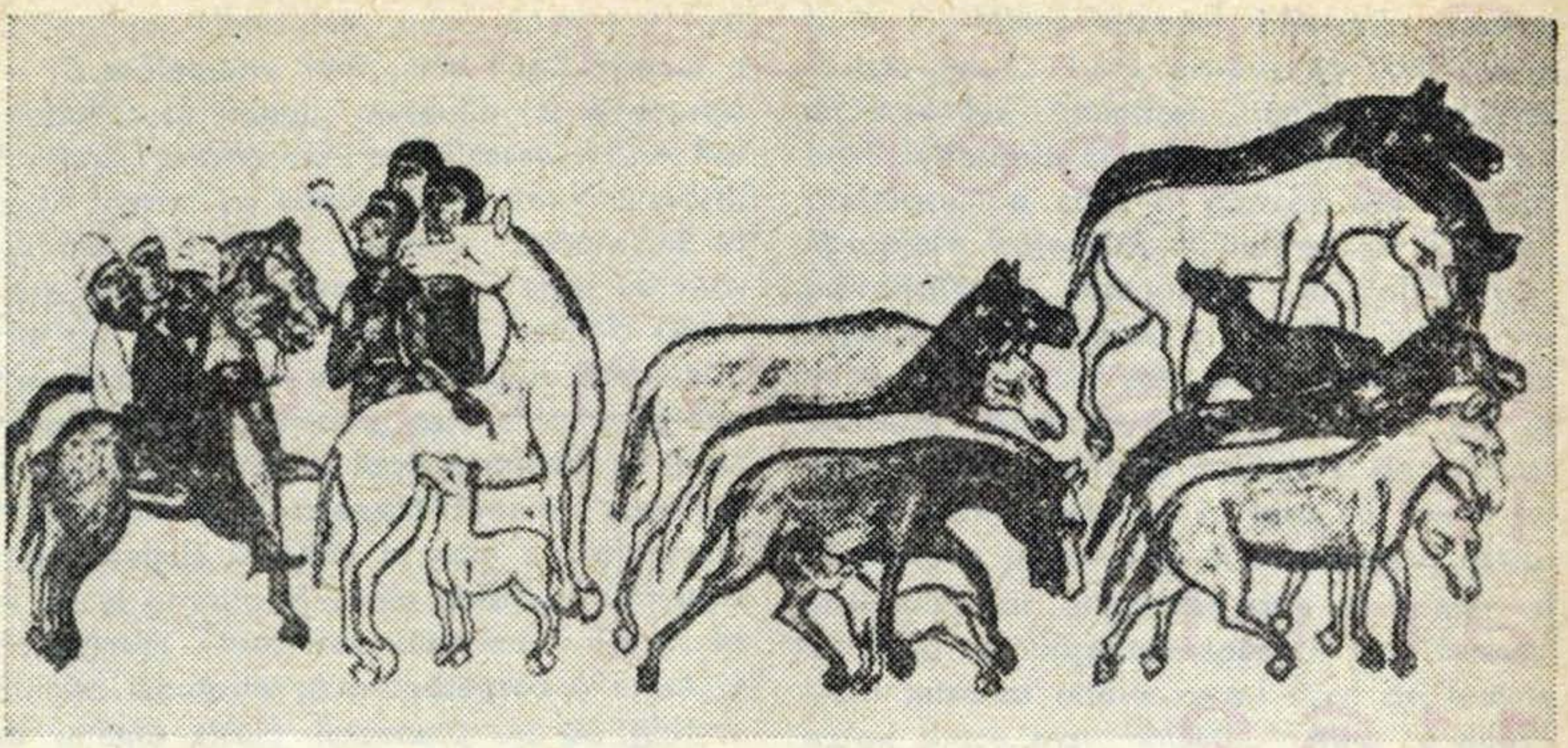

Cursă de cai pe hipodromul din Constantinopol (secolul al V-lea)

nizate cu acest prilej, avură loc, în faimosul hipodrom al capitalei, curse și diferite jocuri care se bucurau la bizantini de aceeași popularitate de care se bucură azi meciurile de fotbal la noi.

Cronica lui Niketas Choniates, principalul și cel mai interesant izvor pentru cunoașterea istoriei bizantine din a doua jumătate a secolului al XII-lea și de la începutul celui următor, relatează o încercare de zbor întreprinsă în timpul acestor festivități. Autorul — contemporan evenimentului — povestește că un musulman, care făcea probabil parte din suita sultanului și era considerat mare prestidigitator, la unul dintre spectacolele de pe hipodromul „Orașului împărătesc", cum se complac izvoarele bizantine să numească adesea capitala de pe malul Bosforului, a vrut să dovedească că știe să zboare... S-a urcat deodată pe platforma unui turn ce se afla într-o extremitate a hipodromului, dominînd arena. Dedesubtul turnului erau marcate locurile de pornire ale cvadrigelor (carelor) de curse, iar deasupra platformei grupul statuar al celor patru cai splendizi de bronz aurit, gata parcă să se avînte în întrecerile pentru care erau luați drept simbol*.

Temerarul de care ne ocupăm pretindea că va trece plutind în zbor peste hipodromul lung de aproape 400 m și lat de 60 — 70 m. Era îmbrăcat într-o tunică albă, largă și lungă, prinsă în jurul trupului astfel ca să formeze un fel de pungi care, umplîndu-se de aer, erau menite să-l susțină în spațiu — asemenea unei parașute — și să-l poarte precum pînzele umflate de vînt ale corăbiilor. Toate privirile erau ațintite asupra lui. Spectatorii, înghesuiți pe cele 30 sau 40 de rînduri de trepte de marmură în formă de amfiteatru, rîdeau și-l îndemnau nerăbdători să zboare. Nici basileul, care-i trimise vorbă din tribuna imperială să renunțe la încercarea plănuită, nici sultanul, care nu voia ca supusul său să-și riște viața, nu reușiră să-l oprească. El se străduia să mîne aerul în pungile veșmîntului și cerceta cu stăruință curenții din atmosferă, mărind nerăbdarea spectatorilor, printre care mulți începuseră să-și manifesteze dezamăgirea. Își întinse de mai multe ori brațele în chip de aripi, imitînd mișcările păsării care-și ia zborul. În cele din urmă, cînd direcția vîntului i se păru favorabilă, se lansă în gol. Dar, precum scrie cronicarul, căzu pe pămînt „mai vrednic de plîns decît Icaros", zdrobindu-și oasele în nisipul arenei și murind.

După cum ne informează tot Choniates, această tragică întîmplare deveni subiect de glume la adresa membrilor din suita sultanului, care în tot timpul ședерii lor în capitala bizantină nu se putură arăta în piețe fără a stîrni rîsul locuitorilor din Constantinopol.

Firește, bizantinii — și în general oamenii acelei epoci — nu-și puteau încă da seama că ceea ce ei considerau o simplă exhibiție de antract prevestea una dintre cele mai mari înfăptuiri din istoria civilizației umane.

---

* După cucerirea Constantinopolului de cruciada a patra, în anul 1204, acești cai, frumoasă creație a artei antice, au fost salvați de venețienii care au participat la cucerire și duși la Veneția. În 1797, din ordinul lui Napoleon, au fost transportați, împreună cu alte opere de artă, la Paris, pentru a împodobi arcul de triumf ridicat în fața Louvrului. După căderea definitivă a împăratului, în 1815 au fost înapoiați Veneției și astăzi ei se află deasupra portalului central al bazilicii San Marco.

Tezaurul Băncii Poloniei străbate România

Conf. univ. ARON PETRIC,
dr. GHEORGHE UNC

Un aspect particular al sprijinului acordat poporului polonez de către poporul român în zilele de grea încercare din toamna anului 1939 l-a constituit tranzitul unei mari părți a rezervei de aur a Băncii Poloniei prin România, precum și păstrarea unei cantități din acest aur la Banca Națională a României pînă la terminarea celui de-al doilea război mondial, cînd a fost restituită Poloniei.

Încă la 11 septembrie 1939, guvernul polonez a înștiințat guvernul român, în mod confidențial, că ar dori să depoziteze în străinătate o mare parte din rezerva de aur a Băncii Poloniei (70 000 kg brutto), în care scop cerea aprobarea de tranzit pe teritoriul României, cu garantarea securității transportului și a posibilităților depozitării temporare a aurului la Banca Națională a României. În aceeași zi, guvernul român și-a dat acordul, cu condiția ca transportul să se facă într-un singur convoi pînă la Constanța, unde să fie încărcat pe un vapor gata de plecare.

Conform acordului realizat, încă din noaptea de 13 septembrie 1939, aurul Băncii Poloniei, în valoare de 345 milioane de zloți (aproximativ 69 milioane de dolari la cursul din 1939), încărcat în 1 200 de lăzi, totalizînd o greutate de 80 de tone, a fost trecut peste graniță, îndreptîndu-se prin țara noastră spre Constanța, unde a fost îmbarcat pe un vas britanic și transportat spre Franța.

Aflînd că tezaurul polonez a părăsit portul Constanța, a doua zi Fabricius, ministrul

Varșovia — la trei săptămîni de la începutul războiului

Germaniei la București, a înmînat lui Grigore Gafencu, ministrul de externe al României, un energic protest, considerînd că atitudinea guvernului român a fost potrivnică îndatoririlor sale de neutralitate, deoarece aurul respectiv putea înlesni polonezilor și aliaților lor englezi să ducă lupta mai departe împotriva Germaniei. Față de acest protest, ministrul de externe al României a răspuns că, deși „guvernul român a refuzat să primească în depozit acest aur, el nu se poate opune să tranziteze aurul polonez, care e o marfă ca toate celelalte".

Cu toată opoziția Germaniei hitleriste, în zilele următoare noi obiecte de valoare aparținînd statului polonez au fost expediate prin România spre Occident. Un astfel de transport spre Marsilia, cuprinzînd 61 de lăzi cu aur în greutate de 2 403 kg, a fost efectuat chiar cu vasul românesc „Suceava".

Ultimul transport de aur polonez intrat în țară, ambalat în 51 de casete, totalizînd — potrivit declarației reprezentanților Băncii Poloniei — 3 057,450 kg (brutto), a fost depozitat la Banca Națională a României în ziua de 10 octombrie 1939. Casetele au fost preluate fără a fi deschise și fără a se controla conținutul lor. Păstrarea în depozit a acestui aur era dictată, pe de o parte, de faptul că în acel moment membrii guvernului polonez se aflau refugiați pe teritoriul României, iar pe de altă parte de presiunile Berlinului asupra guvernului român spre a-i ține la dispoziție acest aur. De altfel, chiar și mai tîrziu (19 mai 1940), Legația Germaniei la București arăta că „se opune oricărui act de dispoziție făcut asupra depozitului de aur polonez de la Banca Națională a României fără consimțămîntul său" și afirma „drepturile" Germaniei asupra acestui aur.

Polonia, septembrie 1939 : sub ruine sînt îngropați părinții lui

În pofida acestor presiuni, Banca Națională a României a păstrat intact depozitul de aur polonez, pe care l-a restituit în întregime Băncii Poloniei. La 17 septembrie 1947, reprezentanții Băncii Naționale a României — Alexandru Jemăneanu și Aristide Constantinescu — au încheiat cu reprezentanții Băncii Poloniei — Henryk Mikolajczyk și Waclaw Polkowski — procesul-verbal de predare-primire a aurului aflat în depozit la B.N.R., primind următoarea chitanță :

QUITTANCE

La soussignée Bank Polski, représentée par Mrs. Henryk Mikolajczyk et Waclaw Polkowski dûment autorisés, confirme par la présente la réception des 51 caisses déposées par la Bank Polski à la Banque Nationale de Roumanie le 10 octobre 1939 et déclarées comme contennant de l'or. En même temps, Bank Polski déclare n'avoir à formuler aucune prétention d'aucune nature vis á vis de la Banque Nationale de Roumanie concernant ce dépôt.

Bucarest, le 17 septembre 1947
BANK POLSKI[1].

Concursul dat de români. poporului polonez s-a situat pe linia legăturilor de prietenie dintre cele două popoare, fiind în același timp un act de respect față de dreptul altor popoare, un act de etică proprie civilizației. Nici România, nici Germania hitleristă și nici o altă țară nu avea dreptul de a-și însuși cu forța sau în numele vreunui principiu valorile altei țări de care depindea în bună măsură însăși dezvoltarea poporului respectiv.

[1] CHITANȚĂ

Subsemnata Bank Polski, prin reprezentanții săi autorizați d-nii Henryk Mikolajczyk și Waclaw Polkowski, confirmă prin prezenta recepționarea celor 51 de lăzi depozitate de către Bank Polski la Banca Națională a României la 10 actombrie 1939 și declarate ca conținînd aur. Totodată Bank Polski declară că nu are de formulat nici o pretenție de nici un fel referitoare la acest depozit față de Banca Națională a României.

București, 17 septembrie 1947
BANK POLSKI

ÎN CURÎND

ÎN CURÎND

În curînd vor apărea două noi colecţii de literatură istorică: „MICA BIBLIOTECĂ DE ISTORIE“ şi „EVOCĂRI“.

Noile colecţii vor fi inaugurate, în luna septembrie a.c., cu lucrările:

C. DOBROGEANU-GHEREA: Scrieri social-politice (în „Mica bibliotecă de istorie“) şi ŞTEFAN GHEORGHIU ŞI EPOCA SA de M. Gh. Bujor (în „Evocări“).

În lunile următoare vor vedea lumina tiparului în colecţia „MICA BIBLIOTECĂ DE ISTORIE“: REVOLUŢIA ROMÂNĂ DE LA 1848 ★ L. PĂTRĂŞCANU: Scrieri social-politice ★ N. D. COCEA — Jurnal ★ ARMAND CĂLINESCU: Note politice ★ DICTATUL DE LA VIENA de Tr. Bunescu ★ MĂRTURII DIN BUCHENWALD de I. Micu ★ C. ARGETOIANU — Memorii ★ ş. a., iar în colecţia „EVOCĂRI“: GH. M. VASILESCU de M. C. Stănescu ★ ALECU CONSTANTINESCU de N. Huscariu ★ I.C. FRIMU de N. Petreanu, V. Baran ★ PANAIT MUŞOIU de A. Găţeanu, N. Gogoneaţă ★ Trei militanţi socialişti — N. CODREANU, ŞT. STÂNCĂ, C. OLCESCU de Stelian Neagoe, I. Felea, Victor Raţă ★ EUG N ROZVAN de M. Popa, I. Szikszay ★ ELENA FILIPOVICI de N. Goldberger ★ ALEX. IONESCU de V. Ionescu ★ DUMITRU GROFU de Al. Mihăileanu ★ AL. DOBROGEANU-GHEREA de M. Cruceanu, Fl. Tănăsescu ★ ş.a.

Documente românești în arhive străine

MARCU BEZA

Marcu Beza (1882—1949) a fost scriitor și diplomat, membru corespondent al Academiei Române. S-a făcut remarcat în beletristică prin romane, note de călătorii, studii critice, teatru, literatură dialectală aromână. În domeniul istoriei a publicat o serie de lucrări în limbile română și engleză, care l-au făcut cunoscut atît în țară cît și peste hotare.

Neobosit căutător de urme istorice românești în străinătate, mai ales în Orientul Apropiat, Marcu Beza a publicat lucrarea URME ROMÂNEȘTI ÎN RĂSĂRITUL ORTODOX, în care a înmănuncheat multe dintre descoperirile făcute cu prilejul călătoriilor pe care le-a întreprins la Atena, Constantinopol, Athos, Cairo etc.

În ultimii ani ai vieții pregătea volumul al doilea al acestei lucrări, bazat pe noile sale descoperiri. Nu a mai avut însă timpul necesar să-l finiseze și să-l încredințeze tiparului.

Cu ajutorul fratelui autorului, Vasile Beza, care ne-a pus la dispoziție volumul aflat în manuscris, revista noastră prezintă cîteva extrase, precum și ilustrațiile pregătite de autor pentru tipar.

TURCIA

Am descoperit la Constantinopol și au ajuns în posesia mea cîteva hrisoave românești de o mai apropiată dată, însă de un interes deosebit prin cuprinsul lor. Ele arată că domnitorii noștri, conștienți de binefacerile culturii, înainte de a se fi deschis drumul spre Apus, au trimis studenții să învețe carte la școalele grecești din Constantinopol și Sfîntul Munte.

Așa, la 1 septembrie 1753, voievodul Moldovei Matei Ghica, aflînd că la Muntele Athos, lîngă mănăstirea Vatoped, se deschisese o școală de învățătură elinească, „cu cheltueala și nevoința Sfinției-Sale proegumenul Kir Meletie", îi hărăzește o sumă de bani pentru ca „să fie datoare acea școală a învăța și din Moldova cîte doi copii, necerînd nici o cheltuială de la copii, și ieșind aceia procopsiți din școală, vor merge alți doi în locul acelora".

Hrisovul, cu inițială și frontispiciu în aur, poartă între flori minuțios zugrăvite stema Moldovei și a Valahiei.

Într-un hrisov și mai frumos, datat 5 martie 1759, Grigore Ghica, domnul Valahiei, dispune ca aceeași școală elinească de la Muntele Athos să primească de la ocnele din țară pe tot anul 1 000 de taleri ca, „de se vor trage niscareva copii de aici den țară să meargă acolo pentru învățătură, să aibă a-i învăța și pe aceștia, însă pe doi copii dintre aceștia să-i învețe cu toată sârgueala și a-i pricopsi, fără de a le cere de la aceștia niciun feliu de cheltuială, ci să le aibă toată purtarea de grijă cu cheltuiala școalei".

Acest hrisov l-am reprodus într-o carte a mea în englezește **The Rumanian Church,** publicată la Londra în 1943.

În același scop al învățăturii, cu data de 1778, Alexandru Ipsilante dăruiește școalei superioare din Fanar 1 000 de groși anual. Studenții vor fi instruiți, zice el, „spre folosul comun al nației".

Hrisovul, scris grecește, are în frunte stema Valahiei auriu încadrată, iar la dreapta

chipul patriarhului de atunci la Constantinopol, Sofronie.

Lui Ipsilante i-a urmat Alexandru Moruzi, domnul Moldovei, care, printr-un hrisov în românește și grecește, datat 1805, arătînd o vădită influență turcească, donează Școalei constantinopolitane de la Curú Ceșme cîte 750 de galbeni pe an.

EGIPT

În biblioteca Patriarhiei Alexandriei sînt cîteva codice cu scrisori ale domnitorilor noștri, pe care le-a publicat Gherasim Mazarikis în volumul **Studii asupra istoriei Bisericii ortodoxe egiptene.**

Biblioteca s-a îmbogățit în vremea din urmă și printr-o seamă de manuscrise aduse

Coperta din față a evangheliei lui Matei Basarab din 1640. Mitropolia ortodoxă, Cairo

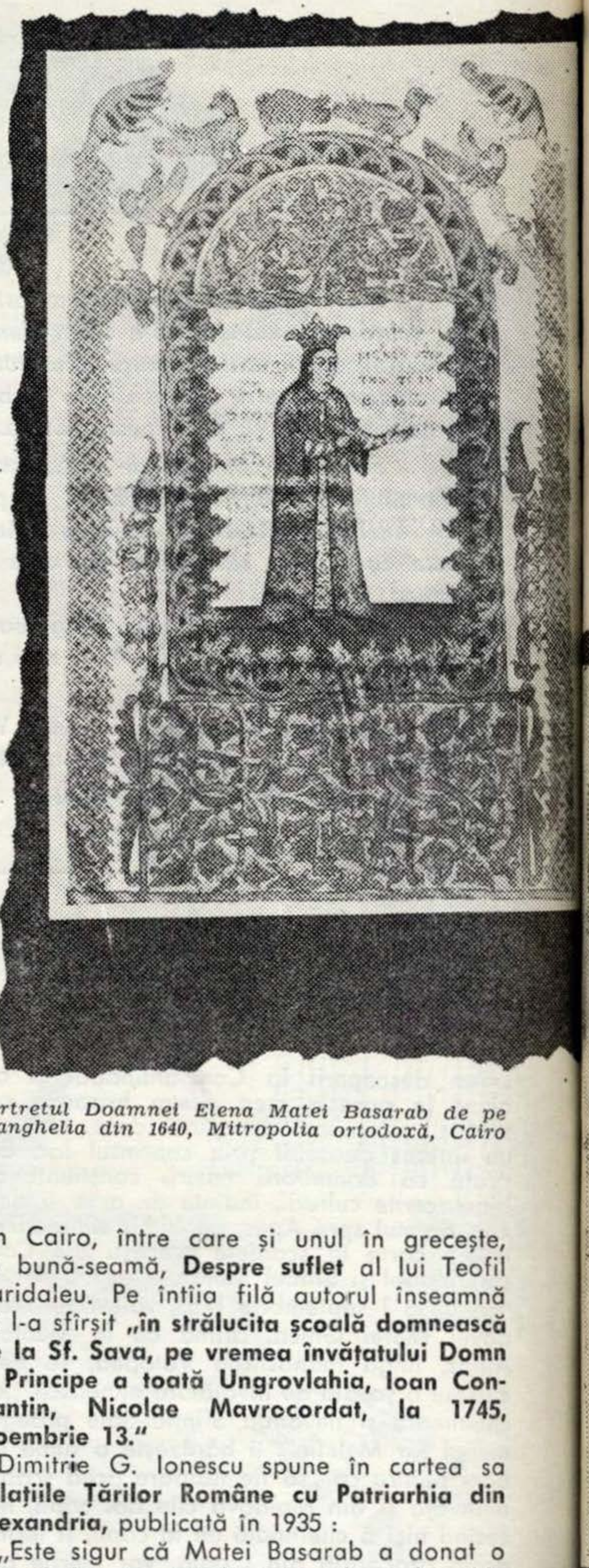

Portretul Doamnei Elena Matei Basarab de pe evanghelia din 1640, Mitropolia ortodoxă, Cairo

din Cairo, între care și unul în grecește, de bună-seamă, **Despre suflet** al lui Teofil Caridaleu. Pe întîia filă autorul înseamnă că l-a sfîrșit **„în strălucita școală domnească de la Sf. Sava, pe vremea învățatului Domn și Principe a toată Ungrovlahia, Ioan Constantin, Nicolae Mavrocordat, la 1745, Noembrie 13."**

Dimitrie G. Ionescu spune în cartea sa **Relațiile Țărilor Române cu Patriarhia din Alexandria,** publicată în 1935 :

„Este sigur că Matei Basarab a donat o evanghelie și patriarhiei din Alexandria. Nu avem însă nici o informație cu privire la aceasta".

Iată acum ! O am sub ochi, așa de minunat păstrată. Cu scoarțe grele de argint și

aurării, înfățișînd pe o parte învierea lui Isus și pe alta răstignirea. Inscripția slavonă de pe amîndouă fețele sună : **„Această evanghelie s-a făcut de Io Matei Voevod și Doamna sa Elena și am dăruit-o Prealuminatului Ioanichie al Alexandriei".**

Chipurile dăruitorilor evangheliei sînt clar arătate pe întîiele foi, iar sub acela al voievodului se citește inscripția grecească : **„Portretul Preastrălucitului și Prealuminatului Domn Io Matei Basarab Voevod a toată Ungrovlahia care a fost ales Domn al Țării Ungrovlahia de tot norodul, clerici și laici, de arhonți și de strategi, la anul 1632, iar portretul s-a fost zugrăvit în 1640."**

La sfîrșit o notiță în limba greacă ne lămurește : **„Această Dumnezeiască și sfîntă evanghelie s'a scris de către Antim Ieromonah, din Ianina la anul 1640, cu sprijinul și cheltuiala Preacinstitului și Preaslăvitului Domn Io Matei Basarab Voevod a toată Ungrovlahia."**

Sfîntul Ioan. Pagină din evanghelia lui Matei Basarab, 1640, Mitropolia ortodoxă, Cairo

Zodiacul din evanghelia lui Matei Basarab, 1640, Mitropolia ortodoxă, Cairo

Întreaga evanghelie este bogat și îngrijit ilustrată, cu frontispicii și inițiale în culori și cu numeroase miniaturi. Cît privește ornamentația, nu seamănă cu evanghelia lui Matei Basarab de la Sfîntul Munte. Precum socot eu, se deosebește și de celelalte două evanghelii ale aceluiași voievod aflătoare la Biblioteca națională din Paris și la Muzeul bizantin de la Atena.

Am găsit la Mitropolia din Cairo și un epigonotion românesc. Întruchipează în meșteșugită broderie învierea lui Isus, la stînga arătîndu-se două figuri voievodale, care, îmi dau cu gîndul, trebuie să fie tot Matei Basarab și Doamna Elena.

UN DIPLOMAT DE ANVERGURĂ EUROPEANĂ:

Spirit enciclopedic, veșnic iscoditor, Rubens n-a fost numai unul dintre marii maeștri ai paletei, ci și om de cultură. Aria preocupărilor și a cunoștințelor sale cuprindea istoria — mai cu seamă cea antică —, geografia, fizica, filologia, istoria religiilor, heraldica, etnografia. Dacă nu l-ar fi împiedicat modestia, cultura lui vastă l-ar fi îndreptățit să afirme, așa cum s-a spus despre trufașul său înaintaș, Pico de la Mirandola, că știe **...de omne re scibili, et quibusdam aliis** (tot ce se poate ști, și încă multe altele).

Trăind într-o epocă în care din Suedia pînă în Spania, de la Londra pînă la Înalta Poartă, țările Europei erau angrenate în pustiitoarea conflagrație a războiului de 30 de ani, un om ca Rubens nu putea rămîne în afara acestui zbucium. Conștient că „în mijlocul armelor, muzele tac" și îndemnat de adîncul său umanism, el se ocupă și de diplomație ; activitatea sa, încă insuficient cunoscută, se caracterizează prin trăsături surprinzător de moderne.

De altfel, o seamă de însușiri native sau cîștigate cu timpul păreau să-l fi destinat pe Rubens diplomației. În primul rînd luciditatea, vederile sale largi și perspicacitatea ; apoi arta de a cîntări dintr-o privire oamenii cu care avea de-a face deprinsă, desigur, în timpul lungii sale experiențe de portretist ; o memorie excelentă, care îl ajuta să situeze în contextul cuvenit orice detaliu al unei situații noi ; o capacitate și o suplețe morală rar întîlnită ; și ca urmare a copilăriei petrecute la o curte princiară, unde părinții săi îl dăduseră ca paj, cunoașterea ceremoniilor și a ritualurilor acestui univers închis. La acestea se adăugau tactul său, de o finețe seismografică, și... discreția.

Rubens și-a început activitatea de diplomat în 1607, cînd ducele Gonzaga, în slujba căruia a rămas opt ani la Mantua, l-a trimis cu o misiune mai mult de curtoazie — sau, cum s-ar spune probabil azi, „de bunăvoință" — la curtea Spaniei și a continuat-o, cu scurte intervaluri cînd s-a dedicat exclusiv picturii, pînă în 1635. Chiar dacă eforturile sale nu au fost totdeauna răsplătite, numeroasele episoade în care Rubens și-a desfășurat gama talentelor sale diplomatice îndreptățesc cele mai pozitive aprecieri. Ruth Magurn, istoric al artelor din S.U.A., autoarea ediției complete a corespondenței lui Rubens, în care figurează pentru întîia oară opt scrisori descoperite după 1945 în arhive din diferite țări, găsește argumente foarte puternice pentru admirația față de diplomatul Rubens : „În această ipostază, el ne apare ca un realist sobru, care vede prin vălul vieții de curte centrele de gravitație reale ale politicii internaționale și slujește cauza păcii cu devotament și cu măiestrie".

Praful cancelariilor, sigiliile arhivelor au acoperit multă vreme o bună parte din scrisorile schimbate de Rubens cu regele Spaniei, arhiducele Albert de Habsburg, Infanta Isabella (guvernatoarea moderată a Brabantului), cardinalul de Richelieu, ducele Olivarés (care a cîrmuit destinele Spaniei într-o perioadă foarte frămîntată și complicată a istoriei sale), marchizul de Spinola, ducele de Buckingham și cu reprezentanții și agenții lor diplomatici.

Prima culegere alcătuită din corespondența lui curentă a fost publicată abia la 1840, la două veacuri de la moartea artistului. Volumul întitulat : **„Lettres inédites de Pierre Paul Rubens"** constituie un valoros izvor de documente cuprinzînd 67 de scrisori, alături de originalele lor în limba italiană — limba de predilecție a artistului și diplomatului, care stăpînea perfect și franceza, latina, precum și flamanda natală, și avea suficientă cursivitate în spaniolă.

La 1875, cînd secretele trecute ale curții imperiale nu mai erau considerate atît de inviolabile, Spania fiind dezbinată în mai

PETRUS PAULUS RUBENS

EUGEN B. MARIAN

multe facțiuni monarhice și republicane, apăru o carte revelatoare pentru timpul acela : **„Rubens, diplomatico espanol".** Autorul cărții, Gregorio Cruzada Villaamil, nu înțelegea nici el pe deplin viziunea largă și modernă a acestui original diplomat, totuși aprecia ireverența creatoare a lui Rubens față de tradiții, energia nedezarmată risipită de el cu dărnicie pentru cauza nobilă a păcii, criteriile sale etice elevate, rare în această activitate.

Abia monumentalul **„Codex Diplomaticus Rubenianus",** ambițioasă lucrare începută la 1887 de Charles Ruclens și terminată la 1909 de Max Rooses, a pus cu adevărat în lumină ținuta morală și acuitatea pronosticurilor politice făcute de pictorul-diplomat, subliniind principiul fundamental al acestuia, exprimat la 1625 : „Oricine poate începe un război cînd vrea, dar nu poate să-i pună lesne capăt".

Ulterior, tezaurul documentar acumulat în corespondența lui Rubens cu oameni luminați din cele mai variate domenii ale epocii sale a fost valorificat. Actualmente avem la îndemînă acele scrisori despre care pictorul-diplomat scria, la 18 decembrie 1634, bunului său prieten Peiresc : „Aș putea furniza unui istoric mult material și foarte diferit de ceea ce se crede îndeobște".

Din păcate, timpul a ros unele coloane ale acestui edificiu memorialistic știrbit de goluri și dispariții inexplicabile. S-a stabilit că această corespondență cuprinde un schimb de aproape 2 000 de scrisori, majoritatea aparținînd lui Rubens, și că ea acoperă o arie vastă, prilejuind asocieri noi, ducînd la identificarea unor interferențe, intrînd adînc în culisele conflictului de interese care a generat purtarea la nivel european a războiului de 30 de ani.

În orice caz, traduceri făcute în limba spaniolă după anumite scrisori ale sale, găsite în prima jumătate a secolului nostru în arhiva imperială din Viena, unde fuseseră trimise împăratului Ferdinand, subliniază importanța atașată de experimentatul serviciu extern de la Madrid rapoartelor expediate de Rubens de la Londra.

Trei pe un balansoar...

Pe la 1624, cînd Rubens, din dorința de a contribui la bunăstarea poporului său și a păstra pacea în Europa, își începu cariera de diplomat, luînd parte activă la ofensiva pentru încheierea unui armistițiu între Spania și provinciile olandeze, războiul era în toi, iar luptele din Germania și Țările de Jos aprige. Regele Cristian al IV-lea al Danemarcei tocmai se pregătea să intre în tabăra protestantă. Trupele spaniole, comandate de marchizul de Spinola, venite în ajutorul împăratului Ferdinand al Austriei, cuceriseau orașul Breda, eveniment pe care Diego Velásquez l-a imortalizat în capodopera sa intitulată „Căderea Bredei" (Lăncile).

Ajuns la cîrma Franței, cardinalul de Richelieu, deși catolic și dușman al Casei de Austria, nu dorea deocamdată să intre în ciocnire fățișă cu Madridul. El avea nevoie pentru a stăvili împotrivirea crescîndă a hughenoților, dacă nu de colaborarea, măcar de neutralitatea flotei spaniole, încă redutabile. Prin intermediul ambasadorului francez de la Madrid, du Fargis, negocia semnarea tratatului încheiat în 1626 la Monzón, care mai tîrziu avea să sporească prestigiul lui Olivarés, soluționînd litigiul Valtellinei, dar lăsînd Franței mîinile libere în alte zone.

Filip al IV-lea voia să supună Provinciile Unite ale Olandei proclamate autonome și „să stîrpească erezia protestantă". După moartea la Bruxelles a arhiducelui Albert, suzeranul recunoscut și de olandezi, îngenunchierea Olandei devenise pentru curtea

de la Madrid scopul major. Pe acest teren minat de contradicții, Rubens, bucurîndu-se de marea încredere și a guvernatoarei Brabantului, Infanta Isabella, începu să acționeze pentru un armistițiu între Spania și provinciile olandeze rebele, ca un prim pas în vederea creării unui climat general propice unei păci europene.

Dacă această acțiune ar fi reușit, ea ar fi preîntîmpinat poate alianța perfectată și apoi reînnoită și activată la 8 februarie 1636 între Franța și Olanda. Rubens în buna lui credință s-a izbit însă de nerușinata duplicitate cu care erau purtate negocierile. Ca într-un joc de „trei pe un balansoar" : fiecare dintre cele trei mari puteri — Spania, Franța și Anglia — ducea tratative în paralel pentru o alianță cu partenerul și pentru a încheia o ligă ofensivă cu dușmanul lui ca să-l atace împreună și să-l nimicească.

Această etapă a inițierii sale diplomatice l-a îndemnat pe pictor să scrie în 1625 : „Astăzi interesele întregii lumi sînt strîns legate între ele, dar statele sînt guvernate de oameni fără experiență și incapabili de a urma sfatul altora..." (săgeata era adresată atît monarhului spaniol, cît și mai tîrziu celui englez...)

Scrisorile lui Rubens din această perioadă ni-l înfățișează ucenic în plină maturitate, străduindu-se din răsputeri să contribuie la împlinirea proiectului care reprezenta o reală năzuință populară. Etapă prin excelență de tatonări, de completare a informării, de conspectare a terenului. Sînt remarcabile caracterizările psihologice lapidare, acute, făcute de autor diferitelor personaje politice întîlnite. Cîteva din aceste scrisori, prin organizarea ideilor, a materialului informativ, constituie un veritabil „fișier viu" de lucru. Fără secretari, fără rețea de agenți, Rubens era mai exact informat asupra stărilor de lucruri din Franța decît Henry de Vicy, senior de Meulevelt, ambasadorul Infantei Isabella la curtea lui Ludovic al XIII-lea. Informațiile sale proveneau de la alți reprezentanți diplomatici, mai ales cei ai statelor catolice, cu care pictorul, datorită unei arte a confidențelor și a conversației, făcea un schimb de vești, niciodată deficitar. Stăpînirea sigură a materialului documentar îl îndreptățea să se adreseze Infantei în felul următor : „Nădăjduiesc că Înălțimea Voastră nu va fi jignită dacă îmi exprim opinia după capacitatea mea și cu libertatea obișnuită..." Și este într-adevăr uluitoare libertatea cu care vorbește în scrisori despre o seamă de personalități marcante ale timpului.

Despre ducele de Neuburg, care intervenise cu sugestii nerealiste, Rubens scrie fără rezerve protocolare : „Cu toate că-i recunosc valoarea, hărnicia și capacitatea, propunerea lui îmi pare ciudată".

Propunerea ducelui, ilustrativă pentru moravurile diplomației aristocratice „de tradiție", consta în cumpărarea de către spanioli a domnului de Toiras — căpitan din garda regală a Franței și din 1625 guvernator al fortului Saint Louis din La Rochelle (pe care avea să-l apere împotriva flotei trimise de Buckingham).

Rubens își susține strîns argumentarea : „Nu cred că ar putea fi găsită o soluție mai străină de țelul urmărit sau mai rușinoasă pentru Majestatea Sa. Ducele nu este indicat ca negociator, deoarece poate fi suspectat de olandezi ca fiind interesat pentru «securitatea» moșiilor sale, aflate în suferință din pricina războiului purtat în Flandra". Apoi demonstrează, pe baza informațiilor primite, că asemenea avansuri (chiar și materiale) ar fi zadarnice deoarece Toiras nu putea — așa cum credea ducele de Neuburg — influența nici pe regina-mamă (Maria de Medici) și nici pe cardinal, deci cu atît mai puțin politica externă a Franței, care de la Henric al IV-lea urmărea să întrețină războiul în Flandra. „Nu este necesar să cumpărăm de la francezi ceea ce putem căpăta degeaba. Credeți-mă — încheie pictorul-diplomat această edificatoare scrisoare către Infanta Isabella, repetîndu-și profesia de credință — că în aceste judecăți sînt călăuzit doar de zelul meu întru slujirea regelui și a Înălțimii Voastre și întru bunăstarea țării mele".

În locul manevrelor dubioase și precare sugerate de ducele de Neuburg, Rubens recomandă o soluție depășind mult cadrul unui armistițiu hispano-olandez : solicitarea Legatului Papal, ca mediator, pentru rezolvarea generală a tuturor diferendelor existente între Spania și Franța și realizarea unei înțelegeri durabile între cele două mari puteri europene. Operativ, ca de obicei, se oferă să scrie imediat ducelui de Olivarés și să folosească relațiile sale din Italia, cerînd desăvîrșită discreție.

Soluția lui, depășind viziunea îngustă a epocii, nu a fost acceptată și, fără a se elimina mai întîi sursele de diferende prezente și viitoare, se încheie în 1626 în „neagră" taină o precară și artificioasă alianță franco-spaniolă. Despre acest act arbitrar al „rațiunii de stat", Rubens se pronunță, la fel de lucid, în scrisorile adresate bunului său prie-

ten Dupuy : „Ținînd seama de trecut, alianța încheiată între Spania și Franța a surprins nespus, dar trebuie să o punem pe seama unei ardori excesive pentru credința catolică... Pare straniu ca Spania, care de-abia răspunde nevoilor de apărare a țării noastre (Flandra — **n.a.**), să dispună de mijloace pentru a porni un război în alte părți..." (aluzie la proiectele de invazie a Angliei).

În luptă cu timpul

Pronosticurile lucide ale lui Rubens se confirmară. Franța intră în conflict armat cu Anglia. Ducele de Feria, guvernatorul Milanului și comandantul suprem al trupelor spaniole din nordul Italiei, nelimitîndu-se la acțiuni defensive, suferi cîteva eșecuri, întocmai cum diagnosticase pictorul-diplomat. Urmă o nouă etapă de tratative la care Rubens luă parte. În aprilie 1627, după declarația ducelui de Buckingham, care arăta că regele Angliei, Carol I, nu era împotriva unui acord între împărat și regele Danemarcei, Rubens fu de părere că a bătut ceasul pentru a se încerca paralel o apropiere între Anglia și Spania. Spre deosebire de soluția sugerată de a ajunge la o înțelegere cu Franța, clarviziunea sa îl făcu să propună ca litigiile să fie discutate fiecare în parte. Prin intermediul lui Balthasar Gerbier, agentul personal al ducelui de Buckingham (folosit de acesta și pentru achiziții de opere de artă), Rubens purtă o corespondență extrem de animată și „spiralată". Textul ei, uneori cifrat, permite un sondaj pasionant în gîndirea politică a mai marilor vremii.

Gerbier, cunoscut de pictorul flamand la cununia — prin procură — a prințesei regale Maria Henrietta a Franței cu regele Angliei, celebrată la Paris, era un personaj fără prea multe scrupule, un cosmopolit de obîrșie franco-spaniolă, cu studii făcute în Olanda. Rapoartele și comunicările celor doi — uneori scrise direct în flamandă și lăsînd deschisă ipoteza că unele pasaje nu au fost traduse celor în drept, opiniile emisarilor fiind probabil prea slobod expuse — ni-l înfățișează pe Rubens energic și gata la orice demers pentru a obține semnarea unui tratat. Aflînd că ducele de Buckingham era favorabil negocierilor dintre Spania și Anglia, cu condiția ca, la sfîrșitul acestor discuții duse la Bruxelles, în eventualul tratat să fie cuprinse și Provinciile Unite, diplomatul sugeră din proprie inițiativă o întîlnire cu plenipotențiarii olandezi. Prin intermediul abatelui Scaglia — ambasadorul Savoiei —, „... care — scrie Rubens — își vîra nasul în toate", află la timp de tratatul în curs de definitivare între Spania și Franța, paralel cu negocierile avansate anglo-spaniole. Acțiunile umilului artist îl mîniară foarte pe monarhul spaniol. Situația nu se îmbunătăți nici în cursul anului 1628, cînd Rubens desfășură o efervescentă activitate diplomatică în vederea obținerii unui armistițiu cu Provinciile Unite ale Olandei.

Gambit spaniol

Convins că slujește o cauză pentru care merită să nu-și precupețească eforturile, timpul și energiile, Rubens porni din nou la acțiune începînd prin tatonări. Din februarie 1628, prin intermediul marchizului de Spinola — cu care era în corespondență și care îi arătase o încredere egală cu cea a Infantei Isabella — intră în legătură cu Josias Vosberghen, ambasadorul Danemarcei în Provinciile Unite, înrudit cu un ministru de seamă al Olandei și prieten intim cu Wilhelm de Orania. Dar olandezii, ținînd cu dîrzenie la titlul de „țară liberă", neadmis pentru Curtea de la Madrid, nu se arătară dispuși să încheie un acord separat. Rubens, fără să fi fost jurist, argumentă ca un încercat cazuist că ar fi vorba de o simplă concesie formală, de un „titlu fără posesiune", și strecură chiar o nuanță de indignare față de tergiversările izvorîte din asemenea futilități. „Este nedrept ca, de dragul unui simplu termen, toată Europa să trăiască mai departe într-un veșnic război".

Deși sceptic, Rubens trimise lui Spinola la Madrid un proiect de tratat hispano-olandez, asigurîndu-l că și Anglia s-ar fi învoit să-l semneze. Era un fel de „gambit spaniol", un neînsemnat sacrificiu care ar fi putut, ca și în șah, să deschidă liniile jocului politicii externe spaniole. Dar marchizul acordă prea puțină atenție propunerilor, considerîndu-și autoritatea insuficientă pentru a consilia alte avansuri. Îi lăsă lui Rubens să înțeleagă doar că monarhul spaniol era dispus să încheie pace. Dar prin insistențele sale, Infanta acordă lui Vosberghen pașaport pentru Anglia.

Însoțit de Jan Brant, vărul pictorului din prima sa căsătorie, îl conduse pe ambasadorul danez pînă la Calais, de unde acesta

Regele Filip al IV-lea al Spaniei

Ducele de Olivarés

Cardinalul de Richelieu

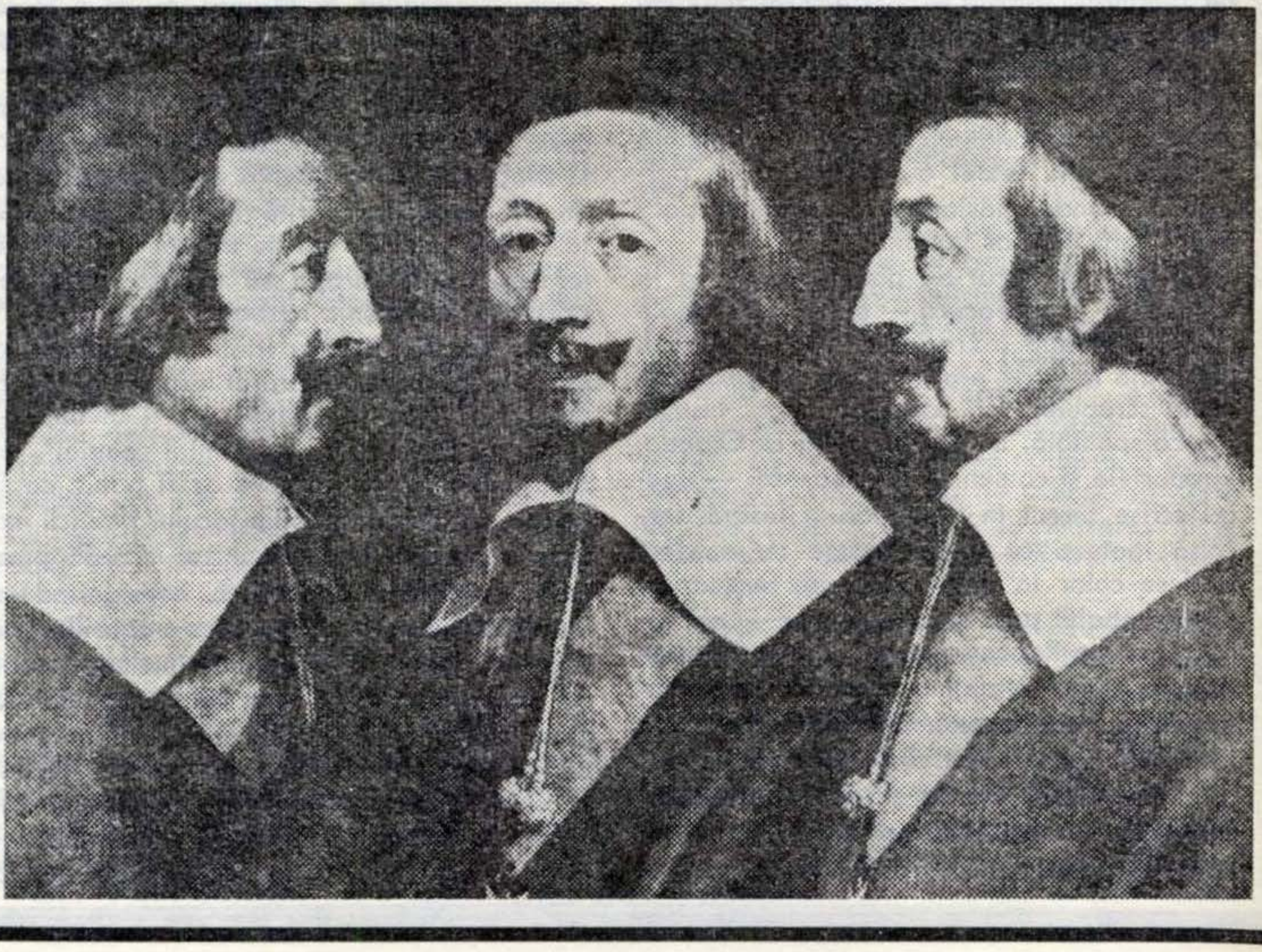

trecu în Anglia și-l determină pe Carol I să ducă negocieri în calitate de persoană neutră pentru un armistițiu hispano-olandez. La 18 martie, „voind să bată fierul cît e cald", Rubens îi scrise lui Vosberghen, vorbindu-i despre Spinola : „Domnia Sa este prompt în misiunile sale și, prin sîrguința lui, va răzbi toate întîrzierile venite din partea Spaniei ; prezența sa este necesară acum în țara noastră. De aceea, **quod vis facere, fac cito.**"

La 30 martie, Rubens expedie expres marchizului de Spinola trei scrisori primite de la Gerbier, în limbi diferite, însoțite de traduceri integrale, încunoștințîndu-l că ducele de Buckingham era nemulțumit că Anglia căpătase răspunsuri prea puțin concrete și că Spania era foarte rezervată. Carleton, trimisul britanic aflat la Haga în același scop, întărea prin informațiile sale ipoteza lui Buckingham conform căreia persoane rău intenționate din Franța ar fi contracarat bunele intenții ale englezilor, poate și din cauză că mediatorul nu era de origine galică...

Arta de a fi panicard

Rubens probabil se bizuise pe opinia publică din Flandra și Anglia, care, ca și Parlamentul după eșecul intervenției navale în Franța, era favorabilă negocierilor cu Madridul. Dar partida nobiliară interpretă în mod perfid întîrzierile survenite, considerîndu-le un pretext al dușmanului pentru a cîștiga timp, să-și ascută armele. Se răspîndi panica, populația fu înspăimîntată că Imperiul vrea să surprindă Anglia nepregătită, cu intenția de a-și asigura dominația mărilor.

Jignit, Rubens trimite lui Gerbier copia scrisorii expediate lui Spinola cu cîteva zile înainte. Dar agentul lui Buckingham nu consideră acuzațiile respinse, de vreme ce nu i s-a trimis originalul scrisorii...

Regele Angliei încercă să rezolve litigiul propunînd încheierea unui armistițiu cu olandezii, în care să fie trecuți în tratat sub titulatura, neangajantă pentru nici una din părți, „Aliați ai Marii Britanii..." Rubens consideră : propunerea este rezonabilă și în spiritul tratatului încheiat la 1604.

Dar peste puțin timp, Buckingham fu asasinat de fanaticul Felton. Un nou prilej pentru Rubens de a-și exprima indignarea — cu rezonanțe surprinzător de actuale azi, după „tripticul revolverelor din S.U.A." — față de rolul dizolvant al violenței în politică. Pentru a doua oară — după moartea lui Mauriciu de Nassau — moartea răpea pe unul dintre aliații proiectelor de pace ale diplomației flamande...

Căutați comerțul...

În 1629, Rubens fu trimis la Londra, unde-și continuă eforturile pentru realizarea înțelegerii hispano-britanice. Această bătălie reprezentă culmea carierei sale diplomatice. Înainte de a trece la fapte, Rubens încearcă să-și întocmească o listă a celor ce făceau parte din tabăra adversă : contele de Carlisle, lord Holland, lordul trezorier, secretarul de stat Carleton, contele șambelan Pembroke, mareșalul conte de Arundel — care cu toții susțineau îngrădirea dominației exercitate de Casa de Austria.

Se străduí apoi să cunoască barometrul opiniei publice londoneze. În momentul în care ambasadorul francez, abia sosit după restabilirea relațiilor normale dintre regatul său și cel englez, începu să se amestece în politica internă a Angliei, Rubens constată : „Mulți oameni din această țară privesc intervenția unui ministru al unei țări dușmane, cu care Englitera abia s-a împăcat, în treburile interne ale regatului ca pe o manevră odioasă".

Referindu-se tot la amestecul francezilor în viața politică a Angliei, Rubens remarcă judicios : „Lorzii trăiesc pe picior mare, se îndatorează mereu. Iar Richelieu e larg cu banii..."

La început, pictorul se bucură numai de elogii. Francis Cottington, într-o scrisoare către ducele de Olivarés, mărturisea : „Voi spune că trimiterea lui Rubens aci a fost călduros încuviințată, deoarece este iscusit și priceput în negocieri și a știut cum să cîștige stima tuturor, mai cu seamă pe a regelui, stăpînul meu". Pe celălalt „front", aceleași elogii. Raportul prezentat de Juntă regelui Filip al IV-lea, la 20 august, stabilea : „Cît despre Rubens, Junta îl aprobă pe deplin și îi mulțumește pentru tot ceea ce a făcut și a scris, ca și pentru tactul cu care a acționat în aceste treburi de stat".

Rubens descoperise o „necunoscută" care îi facilitase apropierea de englezi : comerțul. Într-adevăr, regele și unii consilieri sperau că încheierea armistițiului va permite un control asupra Companiei Indiilor Olandeze, care luase prea mare avînt și cu care regele prea-catolic al Angliei, călcînd peste intervenția ambasadorului catolic polonez, nu îngăduise Companiei Indiilor Apusene din țara sa să stabilească vreo înțelegere.

Regele domnește, dar nu guvernează...

La sfîrșitul verii 1629, cînd se produse temuta răsturnare, Rubens se afla tot la Londra.

Trimisul Spaniei află conținutul unui document secret semnat de ambasadorul Angliei în Piemont cu prințul acestui stat, document care facilita încheierea unui tratat între Franța și Savoia, în care Anglia garanta că ducele Savoiei va permite trecere liberă trupelor franceze în Italia. Deci un act fățiș de ostilitate față de Spania. Carol I se opuse. Promisiunea făcută în declarația încredințată lui Rubens îl împiedică să încheie cu francezii o nouă înțelegere, aducînd prejudicii Spaniei, cîtă vreme erau în curs negocieri cu Madridul.

Dar regele, despre care Rubens scrie : „E bine intenționat, dar influențabil, fiind prea bun și prea credul", cedă forțelor oculte din jurul tronului. Ducele Olivarés încerca iar să cîștige timp ca să primească propunerile franceze și să vadă care sînt mai avantajoase. Din pricina acestor factori, „partida de răbdare" dusă de Rubens nu dădu rezultate. În cercurile înalte din Anglia, sosirea la Madrid a lui Cottington — propus ca ambasador la această curte — fu considerată un eveniment care avea să precipite ruptura. Supoziția nu era eronată ; și englezii încă nu știau pînă unde mergea lipsa de scrupule a lui Filip al IV-lea. Monarhul spaniol se arătase capabil să antedateze cu 15 luni o scrisoare a Infantei Isabella privitoare la tratative cu Anglia, pentru a nu da impresia unei încălcări aduse tratatului proaspăt semnat cu Franța...

Balansoarul celor „trei mari" se legăna amețitor.

Ambasadorul francez la Londra, supralicitînd propunerile de război, manevră chiar pentru a grăbi plecarea lui Cottington, „cu dublul scop de a-l dezamăgi mai iute pe rege" și de a atinge țelul propus de Richelieu : o alianță ofensivă contra Spaniei.

Cottington plecă, înarmat cu originalele scrisorilor lui Iacob I, care urmau să servească ca punct de plecare al definitivării negocierilor, și cu împuternicirea absolută de a face la nevoie un viraj de 180 de grade, mergînd pînă la încheierea unei alianțe ofensive, o „axă Londra—Madrid". Obiectivul prim : „atacarea Franței și, eventual, împreună să mai punem frîu insolenței olandezilor".

O lume diplomatică nebună, nebună, nebună...

Evenimentele se precipitară. Neprimind la timp îndrumări, don Carlos Coloma, ambasadorul numit de Spania la Londra, nu veni, iar englezii se supărară. Rubens, descurajat, scrie într-una din scrisorile sale : „Consider că orice întîrziere în conjunctura actuală poate fi atît de nenorocită încît blestem ceasul cînd am venit în acest regat. Să dea Domnul să ies cu fața curată din acest impas !"

În corespondența din acea etapă, reproșurile sale sînt deschise, acuzațiile aduse birocratismului spaniol, închistării, orientării politice și duplicității sînt furibunde ; în scrisorile trimise Infantei în noiembrie scrie : „Indignatio fecit audaciam", iar ducelui Olivarés, cam în ajunul crăciunului din 1629, nu se sfiește să-i spună : „Nu a fost o sarcină ușoară să mențin poziția noastră și să inițiez negocieri, cu puținele resurse ce aveam la dispoziție, după ce obiectivul principal al însărcinării mele nu a fost atins". Încă o dată, acțiunea lui Rubens pentru a împiedica mistuirea Europei de văpaia războiului fusese zadarnică.

Recviem pentru un tratat

Forța visului îl mai purtă o ultimă dată pe pictor în acțiuni diplomatice. În ianuarie 1631, dragostea sa statornică pentru pace îl împinse într-o polemică cu solemnul duce de Aerschot, fruntaș al deputaților flamanzi care suspecta buna credință a lui Rubens în cursul negocierilor de armistițiu purtate cu olandezii în ianuarie 1631. Într-o scrisoare, Rubens își justifică atitudinea și explică de ce nu-i înfățișase ducelui cu ocazia trecerii lui prin Anvers unele documente secrete. Refuzul său fusese considerat drept o îndrăzneală fără precedent. La 4 ianuarie 1633, deputații flamanzi reproșau încă Infantei intervenția „neconformă uzanțelor" a lui Rubens. Guvernatoarea Brabantului confirmă poziția agentului ei diplomatic, care declara cu capul sus : „Procedez cu bună credință, conștient de urmări, și întotdeauna voi da socoteală limpede de faptele mele".

Rubens și-a afirmat dragostea lui de pace și ca pictor, și ca diplomat. Mărturie este ultima scrisoare scrisă de mîna lui în care descrie un tablou al său „Grozăviile războiului" ce se găsește azi în Galeriile Pitti : „Femeia în veșmînt negru, lovită de suferințe, cu văl sfîșiat, despuiată de toate giuvaerurile și lipsită de orice podoabe, este nefericita Europă, care de atîția ani a suferit jaful, împilarea și mizeria (aduse de război)".

Lectura atentă a corespondenței diplomatului purtată timp de 30 de ani întregește portretul marelui artist care a fost Petrus Paulus Rubens.

POȘTA REDACȚIEI

Tronurile și ocupanții lor

IONEL IORDACHE, elev, Timișoara. De regulă, la baza monarhiilor au stat principii ereditare, dinastice. Totuși istoria cunoaște unele excepții : datorită fie unor calități personale deosebite, fie unor împrejurări politice favorabile, oameni care nu făceau parte din clasele dominante au ajuns la conducerea unor state și popoare.

In Europa, astfel de cazuri au fost frecvente la popoarele migratoare din prima parte a evului mediu, cînd mulți războinici care se impuneau prin însușirile lor morale și fizice erau proclamați conducători. Dar și la conducerea imperiilor constituite, de care se loveau barbarii, au ajuns uneori oameni de origine modestă. Astfel, împăratul roman Vespasian (69—79 e.n.), a fost fiu de perceptor, iar Dioclețian (284—305 e.n.), cunoscut prin încercarea de reorganizare a uriașului imperiu amenințat cu destrămarea, era fiul unui fost sclav eliberat. Impăratul bizantin Justin I (518—527) se trăgea din țărani iliri.

Și mai numeroase sînt însă cazurile în istoria pontificală în care rivalitățile dintre cardinalii puternici au dus nu o dată la alegerea ca papi a unor ecleziaști mai mărunți. Vestitul călugăr Hildebrandt, care sub numele de Grigore al VII-lea a păstorit între anii 1073 și 1085, avea o origine obscură. Urban al IV-lea (1261—1264) era fiul unui cizmar din orășelul francez Troyes. Celestiu al V-lea (1293—1294), întemeietorul ordinului călugăresc cu același nume, era un biet sihastru, al 11-lea copil al unui țăran sărac din munții Abruzzi (Italia). Ioan al XXII-lea (1316—1334) era fiul unui croitor din Cahors (Franța), Nicolae al V-lea (1447—1455), care a întemeiat biblioteca Vaticanului, era fiul unui mic chirurg din Liguria (Italia). In sfîrșit, Sixt al V-lea (1585—1590), reorganizator al bisericii catolice, se trăgea dintr-o familie săracă de țărani și fusese în tinerețe cioban și păzitor de porci.

Și în țara noastră au fost înscăunați voievozi de obîrșie modestă. Ștefan Răzvan (1595), popularizat de drama lui Hasdeu, a fost rob eliberat, iar Gheorghe Duca, care a domnit în a doua jumătate a veacului al XVII-lea — o dată în Țara Românească și de trei ori în Moldova —, se trăgea dintr-o familie de negustori.

Salut nepotului sărman

FLORIAN DRAGOMIRESCU, învățător pensionar, Giurgiu. Vă mulțumim că reamintiți tinerilor generații despre cele patru sate din Bistrița-Năsăud. Numele lor derivă din salutul pe care Iosif II, pe atunci coregent al Austriei, l-a adresat populației din nordul Transilvaniei cu prilejul călătoriei sale din 1772 ; **„Salve, parve nepos Romuli !"** (Te salut, sărman nepot al lui Romulus !). Prin aceasta, așa cum arătați și dv., Curtea din Viena recunoștea originea latină a poporului român. Ca urmare, cele patru sate năsăudene au primit numele de **Salva, Parva, Nepos, Romuli.** Mai reținem și faptul, atestat documentar, că, tot atunci, împărăteasa Maria Tereza a poruncit guvernatorului Transilvaniei să înlăture de la răscruci leșurile țăranilor spînzurați și ale celor trași în țeapă, ca să nu stînjenească cu duhoarea lor nările tînărului ei fiu.

BARBU SEVER, elev, Gătaia, jud. Timiș. Ne bucură pasiunea ce o puneți în cercetarea istoriei comunei natale. Vă sfătuim să vă continuați activitatea și, pentru a o valorifica, să vă adresați deocamdată unei publicații locale.

Dr. **VASILE CIOBICA,** Cluj. Aveți dreptate. Denumirea corectă și oficială a comunei este Arbore nu Arbora, așa cum a apărut atît în revista la care vă referiți, cît și în paginile noastre.

Bariț și Aricescu

ION NECULOIU, Brașov. **Indeplinindu-vă dorința, inserăm fragmentul din scrisoarea dv. care credem că interesează pe cititori :**

„Printre cărțile găsite în fondul istoric al Liceului nr. 1 Brașov se numără și cea aparținînd lui C.D. Aricescu intitulată **Corespondență secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848 (broșura II),** apărută în 1874 la București. Pe pagina prefeței, sus, cu cerneală violetă, mîna autorului a așternut o dedicație celui ce a fost părintele «Gazetei Transilvaniei» — George Bariț.

Dedicația are următorul conținut : «On. D. G. Baritz, în semn de stimă și distinsă considerațiune», după care urmează iscălitura lui C. D. Aricescu.

La legătorie scrisul a fost tăiat cu 1 cm, dar semnificația dedicației rămîne peste timp — G. Bariț a fost și istoric, și participant la revoluția de la 1848".

MIRCEA GOIAN, Timișoara. In problema Mormîntului Eroului Necunoscut vă sugerăm să vă adresați Direcției Monumentelor Istorice (str. Enăchiță Văcărescu nr. 16, București).

DORU MIELCESCU, București. Nu am intenționat să publicăm în ordine strict cronologică „Memoriile" lui C. Argetoianu. Acest lucru se va face cu prilejul tipăririi lor integrale în volum, în cadrul colecției **„Mica bibliotecă istorică".** Propunerea dv. de „reabilitare" a unei epoci ne-a stîrnit nedumerire ca și părerea pe care o exprimați despre Tratatul de istorie a României. V-am ruga să reveniți cu amănunte. Articolul pe care ni-l propuneți nu intră în profilul revistei noastre.

Exces de pasiune

Ing. **MIHAI PORTOCALA,** București. Publicăm în întregime interesanta și spirituala dv. punere la punct : **In nr. 6/1968 al revistei, la pag. 79 se afirmă că „noul născut — prințesa Elisabeta — a fost acceptată drept legitim". E adevărat că a fost acceptată mai ales că la acea dată**

POȘTA REDACȚIEI

prințesa Elisabeta avea vîrsta de 5 (cinci) ani. De altfel, în scrisoarea lui miss Winter (pag. 81) se arată că atunci existau deja doi copii ai prințesei, deci Carol și Elisabeta.

In vara anului 1899, cînd a făcut pasiunea, principesa Maria era însărcinată în 3—4 luni cu viitoarea prințesă Marioara, care s-a născut în 27 decembrie 1899. Oricîtă pasiune ar fi pus generalul, la vîrsta aceea, nu putea s-o „producă" în 5—6 luni.

Deci altcineva o „pasionase" mai înainte pe prințesă. Sperăm că prin aceasta am răspuns și tovarășilor C. Stănculescu din Ploiești, C. M. Demetrescu, Laur Preda, Vasile Corbeanu și Eduard Dumitrescu din București, care, cu mult umor și lux de amănunte, semnalează această eroare strecurată în revista noastră.

Aveți dreptate !

IOAN MITRACHE, Iași. Observațiile pe care le faceți asupra numărului 6/1968 al revistei „Magazin istoric" sînt îndreptățite. Aceeași omisiune ne este semnalată și de tovarășa Mira Moscovici din București. In adevăr, la moartea unui militant de vază al mișcării muncitorești revoluționare, cuvîntul de adio „nu-l poate aduce cineva care a trecut atunci pe acolo", ci un tovarăș (sau tovarăși) cu identitate și autoritatea necesară. Facem cuvenita completare, precizînd că în fața catafalcului lui Ștefan Gheorghiu au luat cuvîntul Gheorghe Cristescu, în Piața Amzei, și Ilie Moscovici, în Piața Victoriei. Cititorii noștri pot lua cunoștință de textele integrale ale acestor cuvîntări din lucrarea „Presa muncitorească și socialistă din România", volumul al II-lea (1900—1921), partea I (1900—1907), Editura politică, București, 1966, pag. 444 și 445.

Hrișcă, grîu sau vitejie ?

In scrisorile primite de la cititori constatăm puncte de vedere diferite de cele ale profesorului Teodor Bălan, cu privire la sensul denumirilor de Bogdania, Cara-Bogdania și Cara-Vlahia date Moldovei și Țării Românești.

LUNGU ȘTEFAN din București, fiind de acord cu interpretarea că denumirea de Cara-Bogdania înseamnă țara grîului negru, consideră totuși că ar fi mult mai indicat să se facă legătura nu cu porumbul adus de turci, ci **„cu HRIȘCA, ce se cultivă în Moldova... Hrișca s-a folosit sub formă de făină sau grăunțe în alimentația populației din mediul rural, iar astăzi este înlocuitor al orezului la prepararea cîrnaților numiți hrișcari... In sprijinul celor de mai sus citez din Dicționarul limbii române de Al. Răsmeriță : «HRIȘCA, sf. (slav de la grecika = grecească = grîu grecesc). Grîu negru adus din Asia»".**

NICOLAE CERNEA din Constanța este de cu totul altă părere : d-sa afirmă că originea denumirilor de Cara-Bogdania și Cara-Vlahia **„nu trebuie căutate în culoarea grîului sau a pădurilor acestor regiuni. Epitetul de Cara este foarte frecvent în limba turcă, dar nu este atribuit numai pentru a indica o culoare neagră. El mai înseamnă și rău, aprig, sălbatic, înfricoșător... In ceea ce privește oamenii se poate spune că nu a rămas nume (cel puțin în Peninsula Balcanică — la turci, greci, sîrbi, bulgari) care să nu primească și calificativul de Cara. (Exemplu : Caraomer, Caragheorghevici, Caracostea, Caramitru, Caraianis etc.). El desemna pe cei mai cruzi, mai viteji, mai neîndurători... Venind în contact cu vlahii din nordul Dunării și întîmpinînd o rezistență dîrză din partea acestora, suferind pierderi și înfrîngeri răsunătoare... nu este exclus ca turcii să fi privit cu teamă și îngrijorare spre acea Cara-Vlahie sau Cara-Bogdanie, cu păduri întunecate, cu munți de netrecut, cu oameni neîndurători... Desigur că aceasta nu este decît o supoziție dar cred că nu trebuie neglijată".** O consemnăm, prin urmare.

Pentru **VIRGIL DRAGALINA** din București, care consideră că denumirea de **„Bogdania sau mai just Kara-Bogdania, dată de turci Moldovei, NU derivă în nici un caz de la unul din domnitorii cu numele de Bogdan... lucrurile sînt mai simple : Kara = terre, continent ; Budai = froment (după Dicționarul N. Narbey A. Caifa, Paris, Hachette 1873) și Kara = negru, țară ; Budai = grîu ; Bugdan = grînar (din Gramatica turcă Osmanly-Höpli, Milano). Și ca urmare Bugdaià = a grîului ; deci Kara - Bugdaià = Țara grîului și Karra-Vlahià = Țara Vlahiei".**

„Românii — afirmă dînsul — au făcut din Bugdan (grînar) Bogdan, iar din Kara-Bugdaià au făcut Cara-Bogdania".

Numărul mare de păreri dovedește că discuția rămîne deschisă.

ILIE G. GEORGESCU, învățător pensionar — București. Am citit cu interes scrisoarea dv., nostalgică și... emoționantă. Vă rugăm să ne trimiteți, dacă este posibil, fotografia generalului Magheru, în vederea unei eventuale reproduceri în revista noastră.

D. CALAFATEANU, București. Ne face plăcere să contribuim la restabilirea legăturilor dv. cu prof. George Simonis. Adresa d-sale : Craiova, str. Brestei nr. 65.

VASILE P. ZUBCU, pensionar M.F.A., Iași. Nu dispunem de cărțile solicitate de dv. pentru cunoașterea vieții și activității lui N. Zubcu Codreanu. De altfel, ele conțin numeroase date eronate, care mai mult v-ar trezi nedumeriri. Ținînd seama de dorința dv. — explicabilă, mai ales că sînteți unul din descendenții cunoscutului militant socialist din secolul trecut — am solicitat un articol special unui tînăr istoric, care pregătește o monografie mai amplă pe această temă. Sperăm să-l putem publica încă în cursul acestui an.

SERGIU RĂZVAN, București. Vă mulțumim pentru numeroasele sugestii și propuneri de îmbunătățire a tematicii revistei. Așteptăm cu interes și alte corespondențe de la dv.

POȘTA REDACȚIEI

N. Ciobanu, București. Ne pare rău, dar revista noastră nu publică beletristică.

Ing. **Berthold Semelman,** Baia Mare. Despre „Afacerea Dreyfus" am pregătit un material care va apărea într-unul din numerele viitoare.

Monumentul cere inscripție!

Sorin Constantinescu, București. **Reproducem, pentru cititori și mai ales pentru cei în drept să ia măsuri, un paragraf din scrisoarea dv.**

„În ziua de 1 mai 1966 am revăzut monumentul în formă de buzdugan, care reamintește trecerea trupelor lui Iancu de Hunedoara prin Pasul Vulcan.

Acest monument este așezat în orașul Vulcan la 15—20 m distanță de șoseaua Petroșeni-Lupeni, la începutul străzii ce duce către cimitir și de unde începe marcajul pentru turiștii ce suie către cabana și munții Vulcan.

Cu toate că monumentul este situat în fața unei autorități și că pe acolo trec anual mii de turiști, inscripția de pe el a rămas aceeași de pe timpul stăpînirii austro-ungare.

Cred că la 50 de ani de la unire, s-ar putea ca acestei inscripții să i se adauge o alta în limba română, pentru lămurirea drumeților care se întreabă care este rostul acestui monument la începutul șoselei ce trece peste Pasul Vulcan".

Ol. Curta, Sighișoara. „Jurnalul personal" pe care ați avut amabilitatea să ni-l trimiteți, deși interesant ca informație istorică, nu corespunde cerințelor redacției noastre.

Dr. **Dimitrie Giosan,** Rădăuți. Atît materialul trimis, cît și cele pe care ni le propuneți în continuare, nu se încadrează în profilul redacției noastre. Vă sfătuim să vă adresați unei reviste de specialitate.

Titus Boianovici, Buzău. Ne e imposibil să întreprindem cercetări în arhivele din patru țări pentru reconstituirea arborelui genealogic al familiei dv., deși datele pe care ni le relatați în legătură cu ea sînt interesante. Considerăm că cel mai în măsură să stabilească „verigile lipsă" sînteți dv. Încercați să luați în scris legătura cu „ramurile colaterale" ale familiei. Dacă aveți drum prin București, vă așteptăm la redacție cu documentele pe care le posedați.

Ing. **Săndoiu Ion,** București, Băneasa. Vă mulțumim pentru completările dv. Vom ține însă seama de ele într-un alt articol legat fie de lupta lui Carol al XII al Suediei, fie de războiul ruso-turc.

Preda Ilie, Săltănești, Priseaca Olt. Nu publicăm legende și folclor.

Chicinaș Alex., Turda. Completarea adusă de dv. nu contrazice răspunsul la controversata problemă : „Decebalus per Scorilo" publicat în nr. 3 al revistei noastre.

Liceul Brezoi, județul Vîlcea. Nu intenționăm să reluăm problemele ridicate în articolul „Taina muntelui Foarfeca". Autorul a semnalat doar problema, urmînd ca dv., forțele locale, ajutate desigur de specialiști, să elucidați aceste probleme. Vă felicităm pentru preocupările dv. privitoare la valorificarea trecutului istoric, preocupări concretizate în cele două articole din revista liceului. Vă urăm în continuare succese în activitatea desfășurată pe planul istoriei locale.

Duncan Borza. Legat de descoperirile de la Grădiștea Muncelului informațiile dv. sînt eronate.

1. Pietrele rotunde din sanctuarele de la Grădiștea Muncelului, Costești etc. nu sînt baze de statui, ci baze pentru coloane (de piatră sau lemn).

2. Toți istoricii admit azi că dacii nu au fost monoteiști, ci politeiști.

3. Zamolxis și Gibeleizis sînt doi zei distincți.

4. Bendis a fost o divinitate în toată lumea tracică, deci adorată și de geto-daci. Bustul de bronz, descoperit la Piatra Roșie, i se atribuie ipotetic.

5. Religia dacilor era aniconică, așa că nu există reprezentări ale zeilor lor pe Columna lui Traian. De altfel, niciodată romanii nu au „tîrît în urma carelor de triumf zeii populațiilor învinse".

6. Din analiza unor inscripții și sculpturi cu caracter religios se deduce că în Dacia Romană zei ca Hercule, Silvanus, Diana etc. s-au contopit cu divinități autohtone geto-dace. Totodată este unanim admis că așa-zișii „Cavaleri danubieni" (nu li se cunoaște numele antic) sînt la origine divinități dacice, care au trecut în panteonul roman.

7. Forma și aranjamentul bazelor și ale pietrelor zidului de margine, precum și analogiile cu construcțiile asemănătoare existente la alte popoare „barbare", sînt elemente care dovedesc categoric că aliniamentele de bolovani (dreptunghiulare sau circulare) din ținutul cetăților dacice au fost sanctuare și nu hambare. Dacii păstrau cerealele în gropi de bucate. De altfel aliniamentele se găsesc în afara zidurilor cetăților. Credeți că era logic să se construiască acolo hambarele ?

Frimu conferențiar

Cezar Călin, Chitoc — Vaslui. Ne întrebați de ce în articolul „Din vremea cînd socialismul făcea primii pași la «Sotir»" apărut în nr. 3/1968 al revistei „Magazin istoric", nu este amintit și Ioan C. Frimu printre cei care în anul 1893 conferențiau la „Sotir".

Adresîndu-ne autorului, I. Felea, acesta ne-a răspuns :

În anul 1893 Ioan C. Frimu era tînăr, avea 22 de ani. El s-a născut la 4 octombrie 1871 în comuna Bîrzești-Vaslui și, după absolvirea cursului primar, a învățat tîmplăria. La 18 ani, adică în anul 1889, a venit la București, unde s-a angajat ca lucrător la o fabrică de mobilă din Popa-Nan. În 1891 Frimu s-a înscris în Clubul muncitorilor din București.

Este adevărat că Frimu a participat la Congresul din 1893 ţinut în sala „Sotir". Era delegat al organizaţiei socialiste din Vaslui şi avea un oarecare stagiu de activitate în mişcare. În 1892 se ocupase de organizarea servitorilor, care erau trataţi ca nişte sclavi. În ziarul „Munca" din 18 şi 26 octombrie 1892 publicase articolele „Apelul către servitori" şi „O lege reacţionară". După constituirea P.S.D.M.R., Ioan C. Frimu a primit sarcina să facă dări de seamă despre întrunirile politice ale lucrătorilor ; ele erau scrise cu multă seriozitate şi au apărut în oficiosul partidului „Lumea nouă".

În anii 1893—1894 Ioan C. Frimu a citit unele broşuri şi publicaţii socialiste, căutînd să înveţe, să cunoască cît mai bine învăţătura făuritorilor socialismului ştiinţific, Marx şi Engles. **Conferinţe însă nu ţinea.** Era un auditor permanent şi atent al lui C. Dobrogeanu-Gherea, al lui Ioan Nădejde, al Sofiei Nădejde, al lui Anton Bacalbaşa şi al altora. De altminteri, după mulţi ani, în 1915, cînd socialiştii români au sărbătorit 60 de ani de la naşterea lui C. Dobrogeanu-Gherea, Frimu a adus următorul elogiu intelectualilor socialişti din veacul trecut : „Mulţumită acestor oameni socialismul a trăit. Firește, dezerţiunea a mai descurajat spiritele, dar scrierile au rămas şi orice lucrător şi intelectual îşi poate face azi educaţia socialistă".

Ioan C. Frimu a început să conferenţieze în anul 1897. Aceasta s-a întîmplat în următoarele împrejurări. Avînd sarcina să redacteze rubrica „Mişcarea breslelor din ţară", el a întocmit manifestul către lucrătorii de croitorie bărbătească, care declaraseră grevă în 60 de ateliere din capitală. Zilnic, între orele 9 şi 5 după-amiază, la clubul muncitorilor se ţineau greviştilor nu numai discursuri de îmbărbătare, dar adevărate lecţiuni şi conferinţe. **Printre conferenţiari era şi Frimu.**

Lucian Enescu-Brăila ; **Gabriel Căzănescu**-**Bucureşti ; Virgiliu Teodorescu ; Nicolae Maior**-Oradea ; **Teodor N. Trîpcea**-Timişoara ; **Romulus Musteţiu**-Timişoara ; **Ştefan G. Gorovei**-Fălticeni ; **Valeriu Perianu**-Deta ; **N. Frunzea ; Ion N. Mailat ; Ciobanu Vasile**-Bucureşti ; **Valeriu Vorniceanu**-Bucureşti ; **Andronic Iosif ; G. Bulduş**-Păuliş-Banat ; **Ion Isaiu**-Oradea ; **Semilian S. ; Gavril Iosif Chiuzbain**-Bucureşti ; **Gh. Chiper-Dinograncea**-Iaşi.

Materialele dv. nu corespund profilului revistei noastre.

Vechi legături cu Sfîntul Munte

C. Ionescu, Buzău. Legăturile întreţinute de voievozii Ţării Româneşti şi Moldovei cu mănăstirile de la Athos (Sfîntul Munte) sînt atestate documentar încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Ele se intensifică în secolul al XV-lea.

Cea mai veche informaţie este consemnată în actul sinodal al Patriarhiei din Constantinopol, din august 1373, privind numirea călugărului Hariton de la mănăstirea Cutlumuz ca mitropolit al Ţării Româneşti. Acelaşi document consemnează contribuţia adusă de domnul muntean Nicolae Alexandru Basarab (1352—1364) la ridicarea acestui lăcaş.

Numeroase izvoare istorice vorbesc despre danii în bani, obiecte şi cărţi de cult, precum şi construcţii făcute timp de aproape cinci veacuri la Sfîntul Munte cu sprijinul celor două ţări române, ca şi veniturile dobîndite de lăcaşurile athonite din exploatarea moşiilor şi satelor donate de către voievozi şi de către familiile boiereşti din Ţara Românească şi Moldova.

Printre mănăstirile care s-au bucurat de sprijinul ţărilor române amintim pe cele de la Cutlumuz, Zograf, Vatoped, Filoteu, Simopetra, Ivir etc.

Întrucît se pot ridica foarte multe probleme în legătură cu daniile pentru lăcaşurile athonite, vă indicăm cîteva studii privind legăturile ţărilor române cu mănăstirile de la Sfîntul Munte :

N. Iorga : **Muntele Athos în legătură cu ţările noastre,** extras din „Anal. Acad. Rom.", Mem. Sect. ist., seria a II-a, tom XXXVI (1914).

Coman Vasilescu, **Istoricul mănăstirilor închinate şi secularizarea averilor lor,** Buc. 1932.

Damian P. Bogdan, **Despre daniile româneşti la Athos,** extras din „Arhiva românească", an VI (1941).

Stejarii Unirii

N. Niţu, învăţător pensionar — Suceava. Scrisoarea dumneavoastră ne-a făcut multă plăcere. Vă mulţumim pentru frumoasele cuvinte adresate revistei. Pentru a fi mai clari reproducem cîteva fragmente din scrisoarea pe care ne-aţi trimis-o :

„În 1919 am intrat abia în şcoala normală. M-am făcut învăţător. S-a dat atunci un ordin pe linie administrativă, prin primării şi s-au plantat — de obicei, în faţa primăriilor sau în alte locuri centrale ale satelor şi oraşelor — «stejarii Unirii» (1929—1930).

La acest act frumos au participat — ca în toate asemenea ocazii — elevii cu învăţătorii lor. Fiecare elev şi învăţător şi din restul asistenţei a trebuit să dea cîte o mînă de ţărînă la tulpina micilor copaci plantaţi în cinstea evenimentului ce, de veacuri, îl aşteptau şi-l doreau toţi românii.

Cred că actul acesta al sădirii s-a petrecut pe întreg cuprinsul României. Stejarul pus de noi atunci, e acum mare. E un stejar falnic, frumos, cu multe ramuri. E mai înalt decît primăria în faţa căruia a fost plantat...

Aceşti stejari simbolici sînt copaci plantaţi de milioane de elevi (astăzi oameni maturi), de zeci de mii de învăţători şi profesori şi de sute de mii de cetăţeni ai patriei. Mulţi din ei luptaseră la Predeal, pe Jiu, Mărăşti, Mărăşeşti, Dragoslave, Dobrogea...

Prin copacii aceştia respiră parcă şi acum sutele de mii de eroi căzuţi pentru făurirea visului de veacuri al românilor. Pentru aceste considerente, propun revistei «Magazin istoric» să ia iniţiativa ca aceşti stejari ai **Unirii să fie declaraţi copaci istorici** şi să fie protejaţi pentru viitor ca orice monument istoric. Acolo unde nu s-au pus atunci, să se planteze acum... Sufletele generaţiilor ce se vor naşte după anul 2 000 trebuie împletit cu acel al generaţiilor din secolele 18, 19 şi 20. Păstrăm cu sfinţenie amintiri străbune, zidiri şi morminte de voievozi. Cinstim eroismul şi sacrificiul lor.

Pe aceeaşi treaptă a cinstirii, să fie trecuţi şi **făuritorii unirii tuturor românilor.**"

LA REDACŢIE CONTINUĂ SĂ SOSEASCĂ MATERIALE CARE NU CORESPUND PROFILULUI REVISTEI. REAMINTIM CELOR INTERESAŢI CĂ NU PUBLICĂM BELETRISTICĂ (LEGENDE, NUVELE, SCHIŢE, POEZII, PIESE DE TEATRU) ŞI NICI MONOGRAFII DE SATE SAU ORAŞE.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

ȘT. ȘTEFĂNESCU The Basarabs ● Les Bassarabes ● Басарабы ● Die Familie Bassarab ◆ **W. CHURCHILL** The Boer War ● La guerre des Boers ● Англо-бурская война ● Der Burenkrieg ◆ **GH. VASILICHI** Three Fugitives ● Trois évadés ● Три беглеца ● Drei Flüchtlinge ◆ Romania — A Symbol Name ● La Roumanie — un nom symbole ● Румыния — имя символ ● Rumänien — ein Symbolname ◆ **GH. GEORGESCU-BUZĂU** A Tale with a Countess and a Prince ● Un conte avec une comtesse et un prince ● История с графиней и принцем ● Geschichte von einer Gräfin und einem Prinzen ◆ Documents of the XXth Century: The Teheran Conference (II) ● Les Documents du XXe siècle: la Conférence de Téhéran (II) ● Документы XX-ого века: Тегеранская конференция (II) ● Dokumente des XX. Jahrhunderts: Die Konferenz zu Teheran (II) ◆ **A. DEAC** Antonescu about His Last Meeting with Hitler ● Antonescu sur sa dernière entrevue avec Hitler ● Антонеску о последней встрече с Гитлером ● Antonescu über seine letzte Zusammenkunft mit Hitler ◆ **N. D. COCEA** Diary ● Journal ● Дневник ● Tagebuch ◆ Deciphering Marx ● En déchiffrant Marx ● Расшифровывая Маркса ● Erläuterung von Karl Marx ◆ **N. SMOCHINĂ** Who Translated „The Flower of Gifts" into Romanian in the XVth century? ● Qui a traduit „La fleur des dons" en roumain au XVe siècle? ● Кто перевел в XV-ом веке на румынский язык «Цветок даров»? ● Wer übersetzte „Die Blüte der Gaben" ins Rumänische im XV. Jahrhundert? ◆ **N. BLANA, I. NEACȘU** Here Are the Latest News ● Voici les dernières nouvelles ● Передаем последние известия ● Die letzten Nachrichten ◆ **M. ȘTEFAN** Romanian Pilots during the Armed Revolt ● Les aviateurs roumains pendant l'insurrection ● Румынские летчики в дни восстания ● Rumänische Piloten während des Aufstands ◆ **N. VASILESCU** Brief Excursion into Cryptography (II) ● Petite incursion dans la cryptographie (II) ● Краткое вторжение в криптографию (II) ● Kleiner Ausflug in die Kryptographie (II) ◆ **D. BERINDEI** Nicolae Bălcescu in London ● Nicolae Bălcescu à Londres ● Николае Бэлческу в Лондоне ● Nicolae Bălcescu in London ◆ **G. ROȘIANU** Pirates in the Mediterranean ● Pirates dans la Méditerranée ● Пираты Средиземного моря ● Seeräuber im Mittelmeer ◆ **CR. POPIȘTEANU** The Birth of the Balkan Entente ● La naissance de l'Entente Balkanique ● Рождение Балканской Антанты ● Die Geburt der Balkan-Entente ◆ **S. RĂDULESCU ZONER** European Diplomacy and the Struggle for Independence Waged by Mihnea III ● La diplomatie européenne et la lutte menée par Mihnea III pour l'indépendance ● Европейская дипломатия и борьба Михни III-его за независимость ● Die europäische Diplomatie und der Kampf Mihnea des III. um die Freiheit ◆ **L. RODESCU** Through the Big Museums of the World: The British Museum ● Dans les grands musées du monde: le British Museum ● По крупным музеям мира: Британ музеум ● Durch die grossen Museen der Welt: das British Museum ◆ **VL. KOSLINSKI** The Battle of Kulikovo ● La bataille de Koulikovo ● Куликовская битва ● Die Schlacht von Kulikowo ◆ **I. ARDELEANU** Doftana — A Prison and a High School ● Doftana — prison et université ● Дофтана — тюрьма и университет ● Doftana — Gefängnis und Hochschule ◆ **S. ANDRONESCU** Deciphering the Cuneiform Writing ● Le déchiffrement

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

de l'écriture cunéiforme • Расшифровка древних письменностей: Клинопись • Die Entzifferung der Keilschrift ◆ M. DAN Horea in the European Consciousness of His Time • Horea dans la conscience européenne de son temps • Хоря в европейском сознании своего времени • Horea im europäischen Bewusstsein seiner Zeit ◆ L. ROȘU The Thracic Tomb of Kazanlîk • Le tombeau thrace de Kazanlîk • Фракийская могила в Казанлыке • Das thrakische Grabmal von Kazanlîk ◆ G. POTRA Ion Heliade Rădulescu: Unpublished Letters • Ion Heliade Rădulescu: Lettres inédites • Ион Хелиаде Рэдулеску: неизданные письма • Ion Heliade Rădulescu: unveröffentlichte Briefe ◆ P. SCHMIDT Spectator on the Diplomatic Stage • Spectateur sur la scène diplomatique • Зритель на дипломатической сцене • Zuschauer auf der diplomatischen Bühne ◆ O. ILIESCU From the Past of Romanian Coins • Le passé de la monnaie roumaine • Из прошлого румынской монеты • Aus der Vergangenheit des rumänischen Münzwesens ◆ VL. BLOCK The Cruiser „Emden" • Le croiseur „Emden" • Крейсер «Эмден» • Der Kreuzer „Emden" ◆ I. RUSU ȘIRIANU A Dacian King and Poet • Un roi dace poète • Дакийский король поэт • Ein dazischer König und Dichter ◆ T. AVRAMESCU A Knight-Errant on the Roads of Liberty: Titus Dunka • Un chevalier errant sur les chemins de la liberté: Titus Dunka • Скитающийся рыцарь по дорогам свободы: Титус Дунка • Ein fahrender Ritter auf den Wegen der Freiheit: Titus Dunka ◆ The First War Picture Report in History • Le premier photoreportage de guerre de l'histoire • Первый в истории военный фоторепортаж • Die erste Kriegsbildreportage der Geschichte ◆ D. ALMAȘ Muses and Egerias • Muses et Egéries • Музы и нимфы-советницы • Musen und Egerien ◆ FR. PALL An Attempt to Fly Made in Constantinople in 1162 • Une tentative de vol faite à Constantinople en 1162 • Летное испытание в Константинополе в 1162—ом году • Ein Flugversuch in Konstantinopel im Jahre 1162 ◆ A. PETRIC, GH. UNC The Treasury of the Bank of Poland Passes through Romania • Le trésor de la Banque de Pologne traverse la Roumanie • Сокровищница Польского банка путешествует по Румынии • Der Schatz der Polnischen Staatsbank durchquert Rumänien ◆ M. BEZA Romanian Documents in Foreign Archives • Documents roumains dans les archives de l'étranger • Румынские документы в иностранных архивах • Rumänische Dokumente in ausländischen Archiven ◆ E.B. MARIAN A Diplomat of European Dimensions: Petrus Paulus Rubens • Un diplomate d'envergure européenne: Petrus Paulus Rubens • Дипломат европейского масштаба: Петер Пауль Рубенс • Ein Diplomat von europäischem Format: Petrus Paulus Rubens

magazin istoric

București, str. Onești nr. 5 — Sectorul 1 Oficiul Poștal Nr. 22, telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan. PREZENTAREA GRAFICĂ: George Pîrjol. CORECTURA: Georgeta Apreotesei. TEHNOREDACTOR: Nicolae Istrate.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

HOREA

„Nobilii stăpîni de moşii să-şi părăsească odată pentru totdeauna moşiile. Şi ei să plătească dare ca şi poporul de rînd.
Pămînturile lor să se împartă între poporul de rînd".

(Din ultimatumul dat de răsculaţi nobililor la 11 noiembrie 1784).

magazin istoric

NUMĂR DUBLU LEI 10

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

„Dacă va fi dintre acești săraci unul mai bun decît cei de neam mare sau din rudele voastre sau din fiii de boieri, să nu dați acestora locul cel mai de cinste în părtinire pentru cel nevrednic, ci dați-l celui vrednic, chiar dacă este sărac. Și dacă va păzi dregătoria cu cinste, se cuvine să fie în mai mare cinste cel sărac și să aibă cinste mai mare decît cei dintre boieri, dar nedestoinici".

(Din „Învățăturile lui Neagoe Basarab...").